

ZNANSTVENORAZISKOVALNI CENTER SAZU
INŠTITUT ZA SLOVENSKO LITERATURO IN LITERARNE VEDE

BRIŽINSKI SPOMENIKI

MONUMENTA FRISINGENSIA

clapoto mu / in / si bo si
raba pr / su / aise tere
im grechi v / uasa poste
te um iz / pov / vedni bo
dete grehov u / uasih

BRIŽINSKI SPOMENIKI
MONUMENTA FRISINGENSIA

ZNANSTVENORAZISKOVALNI CENTER SAZU
Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede

Brižinski spomeniki

Monumenta Frisingensia

Znanstvenokritična izdaja

Ljubljana 2004

Bržiński spomeniki
Monumenta Frisingensia
Znanstvenokritična izdaja

Tretja, dopolnjena izdaja
Uredila Darko Dolinar in Jože Faganel

Prvo in drugo izdajo (1992, 1993) so pripravili:

Uredniški odbor

dr. France Bernik, Jože Faganel (tajnik), †dr. Bogo Grafenauer, †dr. Franc Jakopin,
dr. Janko Kos (predsednik), †dr. Tine Logar, dr. Boris Paternu, dr. Marijan Smolik

Avtorji

dr. France Bernik, Jože Faganel, dr. Kajetan Gantar, ddr. Igor Grdina, †dr. Franc Jakopin,
dr. Janko Kos, Marko Kranjec, †dr. Tine Logar, dr. Klaus Detlef Olof, dr. Božo Otorepec,
dr. Boris Paternu, dr. Marijan Smolik

Drugi sodelavci

dr. Margaret Davis, dr. Darko Dolinar, Käthe Grah, dr. Jurij Snoj, Majda Stanovnik Blinc,
Madita Šetinc, Barbara Zupan

Oblikovanje, stavek in prelom

Lucijan Bratuš, Alenka Maček

© Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana, 1992, 1993, 2004
© Slovenska knjiga, Ljubljana, 1992 (za faksimile)

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

091=163.6"09/10":265.6
811.163.6:801.73"09/10":265.6

BRIŽINSKI spomeniki = Monumenta Frisingensia :
znanstvenokritična izdaja / [avtorji France Bernik ... et al.]. -
3., dopolnjena izd. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2004

ISBN 961-6500-29-5 (SAZU)
1. Vzp. stv. nasl. 2. Bernik, France
212861696

Vsebina

Faksimile	I-IX
Kodeks Clm 6426	7
Zunanji opis (Igor Grdina)	7
Vsebinski opis (Marijan Smolik)	10
Paleografska in historična problematika (Igor Grdina)	16
Diplomatični in kritični prepis (Igor Grdina)	28
Dosedanji paleografski prepisi	28
Načela diplomatičnega prepisa	29
I. spomenik	36
II. spomenik	39
III. spomenik	43
Načela kritičnega prepisa	45
I. spomenik	48
II. spomenik	52
III. spomenik	60
Fonetični prepis (Tine Logar s sodelovanjem Franca Jakopina in Janeza Zora)	65
Dosedanji fonetični prepisi	65
Načela fonetičnega prepisa	66
I. spomenik	70
II. spomenik	73
III. spomenik	79
Prevod v sodobno slovenščino (Boris Paternu, France Bernik, Jože Faganel, Franc Jakopin, Janko Kos, Tine Logar, Marijan Smolik, Janez Zor)	83
I. spomenik	84
II. spomenik	88
III. spomenik	96
Latinski prevod (Kajetan Gantar)	100
I. spomenik	101
II. spomenik	103
III. spomenik	107
Nemški prevod (Klaus Detlef Olof)	110
I. spomenik	111
II. spomenik	113
III. spomenik	117
Angleški prevod (Gerald Ch. Stone)	120
I. spomenik	121
II. spomenik	123
III. spomenik	127

Slovar (Janez Zor s sodelovanjem Franca Jakopina in Tineta Logarja)	130
Raziskovanje in bibliografija Brižinskih spomenikov	154
Oris raziskav (Igor Grdina)	154
Bibliografija (Marko Kranjec)	162
Zusammenfassung	193
Summary	197
Krajšave in kratice	201
Imensko kazalo	203
Redakcijsko poročilo (Jože Faganel)	209

GLAGOLITE POKAZ REDKA ZLOUEHA.

Bose gozpodi miloſtivi. ot le boſe. tebe ilpovuede.
 vueh moi greh. | Luete mu crehtu. | Luetei marii. | Luete
 temu machacku. | luulem erlattem boſiem. | Luete mu pe
 tru. | lu hem zelom boſiem. | lu hem muſem com boſiem.
 lu hem vuernicom boſiem. | lu lem. de vuam praudnim. | hie
 praudnim. | hebe boſirabe. | chokubiti. | ilpovueden. | u heh moih
 greh. | Luete iu. | dami. | ie. | nahem. | Luete. | beusi. | itise. | na on
 huet. | pakise ubtati. | nahod ⁿⁱ den. | lmetim iefi vuot
 po hem. | lmetim iefi. | ot puhtie moih grechou. | Bose
 miloſtivi. | primi moiv. | ilpovued. | moih grechou. | Eſe
 iehem | tuoril | zla. | pot den pongeſe | bih nah | Luete.
 vuuraken. | ibih criſken. | Eſe pomngu. | ili ne pomngu. | lu
 vuolu. | ili ne vuolu. | lu vuede. | ili ne vuede. | lu u ne prau
 nei rote. | ili ulſi. | lu tarbe. | ili havun ^{ti}. | ili v ulmah. |
 lu vhinſtue. | ili eſe miheromicho telo. | emuſe mibi. | ne doh
 talo. | cho teti. | lu v poglagolani. | ili hpe. | ili ne hpe. | lu eſe
 ielem. | ne lpa hal. | ne dela. | ni lueta vuecera. | ni mega
 pohta. | l. inoga. | mnogoga. | eſe pro tubogu. | ipro tu me
 mu crehtu. | li edin boſe. | vuel. | caco mi iega potre
 ba vuelica. | Bose gozpodi miloſtivi. | tebe le mil
 tuoriv. | od. | hih poſte nih greh. | l. odi neh mno leh.
 l. vuenſih. | i minſih. | Eſe ielem | tuoril. | teh le tebe
 mil tuoriv. | l. hueti marii. | l. v lem hve tim.

I dabit namque Lucet. tacoga grecha pocaZen vhel.
a cose ti mi Ladenes. ia cose tua milo Lt. tebe liubo!
Dose ti pride Zenebex. vse Zeda vmoku. Lavuik
narod. Dabim u hlo deu otel. ot mime vhem. Uo
deiem. Milokovui bose. tebe poronso me telo. I.
mo dusu. I moia Uovueha. Ime celo. Imo vuolnu.
I mo vueru. imoi si vuot. I da bim u hlistal. na lodni
oen tuo milo h vuetiu. Itemi iese v ho vuet tvoi
mi v hti. Iride te ot ha mega i vvuolieni. pri
mece vuocste vuehetie. i vuocfni si vuot. I sev
ieht. ago toulieno. ih ueeka v ueek. a men.

Confitentibus tibi dñe famulis. ac famularibus tuis remitte
te peccata. ut qui intrinsecus conscientia flagellati r
reconciliationis tuæ grā consolentur. Amen.

[Faint, mostly illegible handwritten text in a cursive script, likely a list of names or a continuation of the text.]

Eccę bi detd nas neze
grefil tevuekigemube
firi starofti neprigem
lióki nikoligese per
fali neimugi nufłna
teleleimoki nuuvugę
kigemubefiri bone
felavuiřtiubui ne
priiařninu uvignan
odřzlauuibofige łotom
nanarodřlo vuelki
firařti lperřali boi
do neimoki lbřre
duřlemirt. lpagibra
tria pomenem ře
dai řino uueboři na
reřemře botomu oř

Atanem řich mirřcih
del Efesunt dela foto
nina Efetrebu tuorim
bratra oclevuetam Efe
tatua Eferasřboi Eřeputi
ugongenuge Eřeroti Choi
se lb nepařem nuge pre
řapam Eřene nauuirt
niřce teř del mirřene
pred bořima ořima mo
řere potomu řinři uvi
derti řamirařumeti
eřebefe priuua řlou
ueři yliřa tařie aco
se imuigeřim tere ne
priiařnina uř nenaui
deře Abofiu uřliubife

dabotomu nine yciru
 vah ich clanam ze lmod
 lum ze im lzefti ich
 pigem lobeti nasse im
 nezem ozeepasgenige
 telez nasich idus nasich
 Tigese mosem imui este
 bum ecce tage dela
 nasnem delati iaseo
 ni delase dnibo las
 na natrovuechu seg
 na naboiachu bozza
 obuiachu naga ode
 achu malo mogoncka
 uime bosie bozlekacho
 myzna zigreahu fran
 na bodcravvi zuoge

uvedechu ltim
 nizah iuzelezneh
 vvosich vdepenih
 bozkekachu luime
 bosie te utessahu
 temi temiti ze deli
 bogu briplisa ze taco
 zinzi inam ze mod
 liti tomuge vuirch
 nemo otzu Gorzpodid
 dani tamoge vzed
 li vzezarstuo suoge
 fseieft ugotouleno iz
 com doconi izvvo
 lenico ^{com} bosiem lgez
 bratria bozuuani ib
 bgeni Ego senemosem

nikifeli za niuci
ti nicacose ubega
ti nugefati pred
stolom bosigem ze
zopirnicom nasim
ze zlodgem starim
igest ze pred bosi
ma ofima v laco
mu zuoimi vti
izuoim glagolom
izuovuedati fsege
nasem zuete chisto
stuaril libobodi do
bro libolizi zlo
dactomudini zuzi
mu zlte ide neca
moze vloniti nu

ge pred bosima ofima
fati izio prio imeti
iusegezim bovedal
nas goz bod zueticruz
isegest bali teleznassih
izpasitel dusnassih ton
boz zledine balouvan
ge pozledge pozstavv
ucazalge im seze nam
dozstoi odgego zavue
kati igemuze oteti
preise nassi zef zoco
straplacho nebo ie te
pechu metlami ipri
ni zse ogni pofachv
imetsi tnachu ipolezv
vuesachui iselezni diusi

ge raʒ tʒgachu atobac
 mu ninge nasu pʒau
 dnu vuerun ipʒaudno
 ʒbovuedu toiemosim
 ʒtorm eʒeoni to vuc
 lico ʒraʒtu ʒtuorise
 clapotomu ʒinʒi boʒi
 raba pʒʒuaufe tʒe
 im grechi vuaʒa poʒte
 te um ʒpo vvedni bo
 dete grechov vuaʒib

Iazze haglagolo
Zlodeiu. Iuzem iego
delom. Iuzem iego
lepocam. Tose uue
ruu ubog uze mo
goki. lu iega Zin;
lu Zuueti duh. Data
tri imena. edin bog
gozpod Zuueti.
ise Zuori nebo. I^h
emlo. Tose izco ie
ga milo^hti. I^{scē}
mariae. I^{scē} mic
habela. I^{scē} pe
tra. Iuseh bosih Zl.
Iuseh bosih mose
nic. Iuseh t Za

connic. Iuseh Zueib
deuui^h. Iuzeh t moki.
Da mirastte napomoki
biti. Kibogu moih gre
chou. Dabim cisto iz
pouued Ztuoril. Iod
puztic otboga priel.
Bogu u^he mogokemu.
izpouuede u^he moie
greche. I^{scē} marie.
y Zeh nepraudnih del.
inepraudnega pomislena.
Ise iehem uuede Ztuo
ril. ili neuuede. nudmi
ili lubmi Zpe ili bde.
y^hpitnih rotah. Vlisnih
resih. vtarbinah. y^hnicistv^h.

YlacomZtue. Vlichogden.
 Vlichopti. VuZmahytue.
 Iuuhemlichodiam. Efe
 iesem Ztuoril ptiuuu
 bogu. octogo dine
 ponese xp̄en bih. Dase
 dodiniZ negodine. Togo
 uZego ihpouueden bodo.
 Bogu. Isce maru. I sco
 laurenhu gozpochi.
 Iuzem huetim. Itebe
 bosi rabe. Caiuhe
 moih grechou. Iradle
 choeu caiati. elicose
 himizla imam eche
 mebose postedisi. Daimi
 bose gohpori. tuuouu

milozt. dabim nez
 ramen. mohtiden
 nahudinem dine.
 prectuima ofima
 ztoial. igdase pri
 des hodit. Suuum.
 Imrtuum. comusdo
 pozuem dele. Tebe
 bose milofci vui
 poruso uza moia
 Zlouueh. Imoia
 dela. Imoie pomis
 lenie. Imoie hridhe.
 Imoie telo. Imoi
 suuot. Imouu dufu.
 Criste bosi hinu.
 ise iesi rai. nali

Quia p[ro]p[ter] gres
m[er]ito isbauit. et
floodine oblati.
y chranime otulaga
fla. NpaZime
vuchem blase.
A M E N.

Amen

SERMO. IN NATIVI
TATE. SCÆ MA
RIÆ. VIRGINIS
ET SCI. CORBINI
ANI. CONFESSORIS

Tertius gaudiorū machinis recte dies adoptatus huius festiuitatis. cui quæ singularitas triperite solemnitatis sufficeret, p[ro]p[ter] rite colenda tardis gressib; nr̄e inbecillitatis. Sed q[ui]a diuina dispositio. humanaq; institutio, p[ro] nr̄a utilitate detinet usib; e[st] tunc manu immutare quia non aude[m]. ex nr̄a parte quicquid honoris ut reuerentia[m] addere possimus. totis m[er]itis. operā dem[er]e.

Primo ad e[andem] festiuitatē scæ marie d[omi]ni genitricis. qua effulsit mundo nobile germen etus natiuitatis. Que sumus parentibus euan gelista testante nominatione adotta. ubi abraham. c[irca] e[andem]

Kodeks Clm 6426

Zunanji opis

Igor Grdina

Latinski kodeks Bavarske državne knjižnice v Münchnu (Clm 6426), v katerega so uvezani BS, obsega 169 danes oštevilčenih pergamentnih folijev, kar pomeni 338 strani. Milko Kos, ki je doslej najnatančneje preučil njegovo zgradbo, daje o njegovi sestavi tole poročilo: fol. 1: ovojni list zase; fol. 2-25: trije kvaterniji; fol. 26: posebej uvezan list; fol. 27-34: en kvaternij; fol. 35-40: en ternij; fol. 41-47: en kvaternij, od katerega manjka med folijema 47 in 48 en list; fol. 48 in 49: dva posamezna lista; fol. 50-57: en kvaternij; fol. 58-64: en kvaternij, od katerega je odrezana skoraj polovica fol. 64 in za tem sledeči folij; fol. 65-72: en kvaternij; fol. 73-79: en kvaternij, od katerega manjka med folijema 78 in 79 en list; fol. 80-86: en kvaternij, od katerega manjka en list med folijema 84 in 85 (a besedilo ni pomanjkljivo); fol. 87-94: en kvaternij; fol. 95-101: en kvaternij, od katerega je izrezan med folijema 96 in 97 en list (a tekst je celoten); fol. 102-109: en kvaternij; fol. 110-119: en kvinternij, od katerega je med folijema 115 in 116 izrezan en list (besedilo ne manjka); fol. 120-134: dva kvaternija; fol. 135-142: sestav osmih listov, od katerih se držita začetna dva (135 in 136) skupaj s končnima dvema (141 in 142), srednji pa so prosto uvezani; fol. 143-146: en binij; fol. 147 in 148: dva uvezana lista; fol. 149-153: en ternij, od katerega manjka med folijema 149 in 150 en list (a tekst ni pomanjkljiv); fol. 154-162: en kvinternij, od katerega je izrezan med folijema 159 in 160 en list; fol. 163-169: en kvaternij, od katerega manjka zadnji (ovojni) list, toda njegovi ostanki da so na notranji strani zadnje platnice.¹

¹ M. Kos, *Paleografske in historične študije k freisinškim spomenikom*, v: M. Kos, *Srednjeveška zgodovina Slovenecv*, Ljubljana 1985, 54.

² M. Kos, n. d., 55.

³ M. Kos, n. d., 55.

⁴ Če seveda drži Kosovo mnenje, da gre za sočasno

Kos nadalje ugotavlja, da je bil kodeks zvezan nedolgo po tistem, ko so bili pergamentni foliji popisani; vezavo ima torej za sočasno.² Osnova platnic je lesena; prevlečena je z belim svinjskim usnjem. Ornament na usnju je dokaj preprost vzorec, ki ga oblikujeta dve vzporednici v navpičnih, vodoravnih in poševnih legah ter njihova presečišča. Sedanji hrbet je mlajši od vezave platnic, ki so spredaj in zadaj okrašene enako z enim samim vzorcem. Prvotni hrbet sedanje vezave bi s svojo morebitno ornamentiranostjo utegnil povezovati vzorec sprednje in zadnje platnice, vendar je kar koli trdnega o tem nemogoče reči.

Na kodeksu so opazni sledovi zapirača, ki pa ga zdaj ni več – niti ni rekonstruiran. Na notranji strani vezave zadnje platnice, kakršna je bila v času, ko je kodeks preučeval Milko Kos, je bila luknja, ki je pričala o tem, da je bil kodeks nekoč pritrjen z verigo na svoje mesto v knjižnici.³ To dokazujejo tudi sledovi na usnju zadnje platnice. Današnji les platnic ni prvoten, gre namreč za zelo mlado bukovino; usnje platnic je starejše, čeprav ga glede na način obdelave verjetno ni mogoče imeti za prvotno.⁴ Morda izvira iz časa, ko je bil po l. 1300 prvotni kodeks radikalno obnoven; o tem bomo spregovorili pozneje.

Notranja stran platnic je bila v času Kosovih preučevanj očitno drugačna kot danes, saj ugotavlja, da je na notranji strani sprednje platnice psalmsko besedilo, spisano konec 13. ali v začetku 14. st., in sicer od "lex dei eius in corde" do "quia speraverunt in eo" iz 36. in od začetka do "in ira tua corripias me" iz 37. psalma. O zadnji notranji

vezavo. Misel o obdelavi usnja je prispeval P. Štaut, vodja restavratorske delavnice NUK v Ljubljani. Glede na naravo besedil v Clm 6426 nikakor ne gre računati, da bi bil kodeks prvič zvezan v sedanji obseg šele po letu 1300; temu tudi nasprotuje notica na fol. 2, ki govori o lastništvu kodeksa v 12. st.

platnici pravi, da je na njej od iste roke spisan 18. psalm od "orbis mei" do "redemptor meus" in začetek 19. psalma od "exaudiat te dominus" do "salus dexteræ eius",⁵ med njima pa je antifona z dvema vrstama nevm, kakršne so mogle biti zapisane v 14. st.⁶

Sedaj sta vidni tudi drugi strani teh nekdam na notranjo stran platnic pritrjenih folijev: torej je bil kodeks od Kosovega do našega preučevanja temeljito restavriran – po vlepljenem listu na notranji strani sedanje zadnje platnice sodeč – v letu 1958. Težko bi pritrdili Kosovi misli, da sta sedanja prvi in zadnji folij, ki sta neoštevilčena, popisana z isto roko; pisana sta na enak način (ne do konca vrstice) in z enako pisavo, knjižno gotico (teksturo), toda tehnika pisanja razcepljenega zgornjega konca črk z dolgimi navpičnicami je različna (npr. b); inicialka Q je pisana spredaj čisto drugače kot zadaj; bistveno se razlikuje tudi pisanje črke s, ki je spredaj zelo frakturirana oz. (raz)lomljena, medtem ko je zadaj bolj zaobljena. Poleg tega spredaj ni nevmiziranih antifonskih odlomkov. Vsebinsko gre na sedanji prvi strani za 36. psalm od "non confundetur in tempore malo" do "et lingua eius loquetur iudicium", na zadnji pa za 19. psalm od "hi in curribus et hi in equis" do "qua invocaverimus te" (sledi antifona z drugim verzom "exaudiat te Dominus in die tribulationis") in za začetek 20. psalma do "et in seculum seculi".

Izrazito knjižna fraktura oz. tekstura utrjuje domnevo, da sta bila oba omenjena lista nekdam del drugega kodeksa, ki je bil nato porabljen za vezavne posege v kodeks z BS; ker so na sedanjem zadnjem pergamentnem foliju še vidni sledovi pritrjenosti z verigo, bi bilo mogoče misliti na to, da je pri pravkar omenjenem posegu šlo le za temeljito obnovo, ne pa za novo vezavo. V primeru, da bi bil poseg dovolj zgoden, po možnosti še v 14. st., bi bila tudi nova vezava še mogoča, kajti pozneje je bilo pritrjevanje novih knjig vse manj v navadi. Vse to bi se seveda moglo zgoditi šele potem, ko sta bila spisana sedanja prvi in zadnji (neoštevilčeni) list našega kodeksa, se pravi najprej okoli leta 1300, ali verjetno še pozneje, saj moramo raču-

nati s tem, da sta bila oba folija vsaj nekaj časa v kodeksu, za katerega sta bila spisana.

Pergament folijev kodeksa z BS je precej različnih kvalitet in torej zelo različnih debelin, kakovosti obdelav ter barv (od debelega, trdo ustrojene in rumenega pergamenta do tankega, gladkega in belega). BS so spisani na sorazmerno belem in kakovostnem ter dobro obdelanem gladkem pergamentu, zlasti glede na nekatere druge folije kodeksa (fol. 111 ima npr. kar tri velike naravne luknje, ki mu dajejo izrazito nereprezentativen izgled, vendar to v Clm 6426 ni edini tak primer). To še posebej velja za fini in tanki pergament fol. 78; malo slabše kakovosti je nekoliko debelejši pergament BS II in III. Tudi rjavkastočrno črnilo BS je glede na črnilo v drugih delih kodeksa dosti kakovostno. Seveda pa je ob tem treba reči, da ne gre za posebno reprezentativen kodeks, zato oznake kakovosti veljajo le relativno; bavarsko oziroma nemško jugovzhodno pismenstvo ima za čas poznega zgodnjega in zgodnjega visokega srednjega veka kar precej reprezentativnih spomenikov, ki izkazujejo finejšo pergamentno obdelavo in pisarsko izdelavo (raznobarvna črnila od srebrnkastih do črnih) kakor Clm 6426.

Razsežnosti Clm 6426 so: višina pergamentnega folija 25,6 cm, širina 20,8 cm (merjeno na foliju 78); vendar strani niso preveč skrbno urezane v eno velikost (npr. folij 64 je za dobro tretjino manjši od drugih, folij 169 pa kar za polovico); debelina kodeksa s platnicami je 5,9 cm, brez platnic pa 3,7 cm.

Foliji so bili oštevilčeni kasneje,⁷ ne ob nastanku kodeksa. M. Kos je ugotovil, da razpada Clm 6426 po tehničnih in vsebinskih merilih na šest velikih delov, ki so nastali neodvisno drug od drugega in bili naknadno združeni v kodeks. Spisalo pa ga je več rok. Kos jih je označil takole:

prvi del (fol. 1-26): I/1 (fol. 1^{*}); I/2 (fol. 1^{*}); I/3 (fol. 2-21, 25-26); I/4 (fol. 21-23); I/5 (fol. 23^{*}-25); I/6 (fol. 26^{*}) – torej 6 rok;

drugi del (fol. 27-49): II/1 (fol. 27-39^{*}); II/2 (fol. 39^{*}-47); I/5 (fol. 47-47^{*}); II/3 (fol. 48, 49^{*}); II/4 (fol. 48-49) – torej 5 rok, 1 od teh je znana že

navadi označevanje posameznih kvaternijev z rimskimi številkami, pozneje z arabskimi in še pozneje s kapitalnimi in uncialnimi črkami ter najpozneje z minuskulnimi.

⁵ M. Kos, n. d., 55.

⁶ Mnenje muzikologa dr. Jurija Snoja.

⁷ Kodeks je foliiran, ne paginiran; preden so začeli kodekse številčiti po folijih, je bilo – kjer je bilo – v

iz prvega dela;

tretji del (fol. 50-72): III/1 (fol. 50-57^v); III/2 (fol. 58-64); II/3 (fol. 65); III/3 (fol. 65^v-71); II/2 (fol. 71-72); I/5 (fol. 72); III/4 (fol. 72^v) – torej 7 rok, od tega 1 znana že iz prvega dela, 2 pa iz drugega;

četrti del (fol. 73-79): IV/1 (fol. 73-78^v); I/2 (fol. 78^v-79); IV/2 (fol. 79) – torej 3 roke, od tega 1 znana že iz prvega dela;

peti del (fol. 80-148): V/1 (fol. 80-84); V/2 (fol. 84^v-86^v); V/3 (fol. 87-147); V/4 (fol. 147^v-148); I/2 (fol. 126^v); V/5 (fol. 146) – torej 6 rok, od tega 1 znana že iz prvega dela;

šesti del (fol. 149-169): VI/1 (fol. 149-159. – prav je 149-151); VI/2 (fol. 151-153 in 158^v-161^v); VI/3 (fol. 153^v-157); VI/4 (fol. 157-157^v); VI/5 (fol. 161^v-169) – torej 5 rok.⁸

Skupaj gre torej za 26 rok. To pa so le najvažnejše roke, izmed katerih M. Kos šteje zaradi vpisov besedil enovitega oz. enotnega značaja za glavne v posameznih delih kodeksa naslednje: v prvem delu roki I/3 in I/4; v drugem roko II/1; v tretjem roke III/1, III/2 in III/3; v četrtem roko IV/1, ki je spisala tudi BS I; v petem roko V/1, V/2 in V/3; v šestem roke VI/1, VI/2 (roka, ki je pisala BS II in BS III), VI/3, VI/4 in VI/5.⁹ Po Kosovem mnenju so vse glavne roke, ki so napisale osrednja besedila našega kodeksa, svoje delo končale, še preden je bilo vseh šest sestavnih delov Clm 6426 povezanih v kodeks.¹⁰ Glede na dejstvo, da se posamezne roke pojavljajo v več delih kodeksa, ki so nastali posamič, ni preveč drzno misliti, da je šest delov kodeksa nastalo vsaj približno v istem času oz. v obdobju ene velike generacije. Tako je tudi mogoče računati na vezavo vseh delov v kodeks nedolgo zatem, ko so bili napisani. V rokopisu je še več manjših notic, ki so nastale pozneje (po misli M. Kosa so iz 12. st.¹¹), tako v latinščini kot v starovisokonemščini (slednje npr. na foliju 163^v in še prej na sicer praznem foliju 148^v, kjer sta poleg dveh stvn. notic še dva manjša ornamenta).

Posamezne notice so v kodeks vpisali tudi nekateri njegovi preučevalci v 19. st.¹²

V kodeksu najdemo tudi prazne strani (npr. neposredno pred BS II je prazen folij 158, še prej so takšni foliji 1, 64^v, 79^v, 148^v – a ta je okrašen z ornamentoma); posamezne strani tudi niso v celoti popisane (npr. foliji 23, 49^v, 58^v, 64, 72^v, 86^v, 148, 153, 157^v, 160). Kot smo že omenili, vsi foliji niso enakega obsega.

Od čisto okrasnih prvin kodeksa Clm 6426 gre omeniti le nekaj preprostih ornamentov (dva na foliju 148^v, dva na foliju 149). Inicialke so dokaj skromne; ponekod celo manjkajo (npr. na foliju 65^v in na naslednjih do 69^v).¹³

V skladu z do sedaj ugotovljeno precej neenovito podobo kodeksa je tudi število začrtanih in/ali tudi s pisavo zapolnjenih vrstic različno: M. Kos tako navaja besedila v 17 (fol. 149-162^v), 19 (fol. 135-147), 20 (fol. 50-57, 60-64, 80-134), 21 (fol. 58-59), 22 (fol. 163-169) in 24 (fol. 2-49, 65-79) vrsticah.¹⁴ Besedila na folijih 149-153 in 158^v-161^v (na slednjem ne v celoti) so pisana v dveh stolpcih, vsa druga v bloku. Na fol. 1^v je 15 vrstic, pisanih z dvema različnima pisavama in z dvema različnima razmikoma med vrsticami. Na fol. 49^v je izpisanih samo 9 vrstic (ob treh stvn. noticah in eni poznejši raziskovalni opombi, ki to stran povezuje s fol. 65), na fol. 153 je izpisan le en stolpec.

Za nas je posebej pomembno, da je na fol. 160 (konec BS II) izpisanih le 11 vrstic prvega stolpca; BS III tako sledi BS II šele na naslednji strani istega folija. Iz tega je mogoče sklepati, da spomenika nista bila zapisana po takšnem vrstnem redu, v kakršnem stojita v kodeksu. Pisec je vedel, da je BS II uvodni govor za spovedni obrazec, kakršen je izpričan v BS III. Zato je za govor, ki ga je zapisal pozneje kot spoved, pustil spredaj nekaj praznega prostora, ki pa ga je očitno bilo nekoliko preveč. O tem priča tudi izrezani list med fol. 159 in 160.

⁸ M. Kos, n. d., 59.

⁹ M. Kos, n. d., 60, 61.

¹⁰ M. Kos, n. d., 55, 69.

¹¹ M. Kos, n. d., 60.

¹² M. Kos, n. d., 60.

¹³ Ker so v Ljubljani na voljo le črno-beli posnetki celotnega Clm 6426, je o barvi in kakovosti črnila v njem nemogoče reči karkoli zanesljivejšega. Po sporočilih dr. H. Haukeja iz Bavarske državne knjižnice je črnilo črno, ponekod s tendenco k rjavi barvi.

¹⁴ M. Kos, n. d., 55.

Cim 6426 ima vsaj nekoliko razberljivo zgodovino. Kos je tako poudaril njegovo nekdanjo pripadnost freisinški cerkvi sv. Marije in sv. Korbinijana,¹⁵ ki sega vsaj v 12. st., saj je na fol. 2 roka iz tega stoletja zapisala notico: iste liḅ ē fcē marie ꝛ fcī corbī frisiḡe (čisto zgoraj nad prvo vrstico), kar gre brati kot: "iste liber est sancte Marie et sancti Corbiniani Frisinge". Kos poroča tudi o stari signaturi na hrbtu, ki se je glasila OM/2, in pristavi, da je bil v 17. ali 18. st. rokopis last freisinškega stolnega kapitlja, kar dokazuje na sedanjoo drugo neoštevilčeno stran (prvi neoštevilčeni

¹⁵ M. Kos, n. d., 53, 54. Sv. Korbinijan je bil prvi freisinški škof (724-730); njemu in Mariji je posvečena freisinška škofija. Prim. še: R. Nahtigal, Važnost latinskega dela brižinskega kodeksa in njegovih pripiskov za

folij, ki je nekdam bil notranji del platnice) prilepljen bakrorez s podobo Matere božje in z napisom INSIGNIA CAPITULI; nad podobo je s svinčnikom pripisana signatura Frif. 226. Isto je Kos opazil tudi na hrbtu. To je prvotna kodeksova signatura v münchenski državni knjižnici iz leta 1803.¹⁶ Na že omenjeni strani z bakroreznim prilepkom so sledovi še poznejših signatur münchenske državne knjižnice: Cim. (= cimelije) IV 6 f, nad njo je poznejša signatura Cim. 32, pod njo pa sedanja. Signatura Cimel. IV 6 f je tudi čisto levo zgoraj na tem foliju.

vprašanje o postanku in domovini slovenskih odlomkov (Freisingensia III), ČJKZ 1, Ljubljana 1918, 19.

¹⁶ M. Kos, n. d., 54.

Vsebinski opis Marijan Smolik

Raziskovalci BS se že desetletja zavedajo pomembnosti vsebine celotnega latinskega kodeksa za študij slovenskih besedil.

Latinska besedila je podrobno pregledal Rajko Nahtigal¹, vendar kodeksa ni sam videl. Oprl se je na opis münchenskega kustosa J. B. Bernharta, ki si ga je prepisal J. Kopitar in ga je Nahtigal dobil v Kopitarjevi zapuščini v NUK. Na kratko, vendar podrobno, je opisal vso vsebino kodeksa in jo razvrstil v dva dela, čeprav v kodeksu nista dosledno ločena. V prvem so govori, homilije in uvodi za glavne praznike v letu, v drugem pa obredna besedila. Zato je sklepal, da je bil kodeks napisan ali vsaj sestavljen za uporabo freisinškega škofa. Ker Nahtigalu še niso bile na voljo novejša izdaja obrednih knjig in spisov cerkvenih očetov, je nekaj obrednih besedil primerjal s starim tiskanim pontifikalom (Benetke 1572) in takrat novim graškim obrednikom (Gradec 1915), za homiletična besedila pa ni iskal primerjave. Iz teološkega

leksikona je pravilno povzel, da v 9./10. st. škofovski obredniki (pontifikali) niso bili povsod enotni in da so pri istem svetem opravilu različni škofje molili različna besedila.

Nahtigal je svojo študijo objavil zato, da bi spodbudil še druge k preučevanju latinskega dela kodeksa. Milko Kos je 1924 objavil svoje paleografske in historične študije² na podlagi raziskovanja kodeksa samega. Podobno kot Nahtigal je le naštel posamezna besedila, ni pa se ustavljal pri njihovi vsebini. Natančneje pa je ugotovil začetke in konce nekaterih besedil.

Teolog Franc Ušeničnik je 1926³ "poskusil določiti liturgični značaj očitne izpovedi v brižinskih spomenikih"⁴ in je za primerjavo objavil celotni latinski obred previdevanja bolnikov, ki je v našem kodeksu tik pred slovenskim prvim spomenikom. Tudi on podobno kot Nahtigal kodeksa ni videl, ampak mu je objavljeno besedilo prepisal Josip Turk, ki se je takrat v Münchnu pripravljal

¹ R. Nahtigal, Važnost latinskega dela brižinskega kodeksa in njegovih prepisov za vprašanja o postanku in domovini slovenskih odlomkov, v: ČJKZ 1 (1918), 1-63.

² M. Kos, Paleografske in historične študije k freisin-

skim spomenikom, v: ČJKZ 4 (1924), 1-37.

³ F. Ušeničnik, Slovenska "Očitna izpoved" v liturgiji, v: BV 6 (1926), 265-301.

⁴ F. Ušeničnik, Kdaj so začeli v liturgiji moliti "očitno izpoved" v narodnem jeziku, v: BV 16 (1936), 81-98.

za profesorja cerkvene zgodovine na ljubljanski teološki fakulteti. Njegov prepis je na splošno zelo zanesljiv, ob primerjavi s kopijo, ki nam je zdaj v Ljubljani na voljo, pa so opazne tudi pomanjkljivosti.

Za Münchensko izdajo BS je Kajetan Gantar pripravil študijo⁵, v kateri je slogovno in po besedilu analiziral samo homilijo za veliko noč in objavil tudi njeno fotografijo. Vprašanja avtorstva te homilije ni načentjal.

V Nahtigalovem, Kosovem in Ušeničnikovem času še ni bilo na voljo kritičnih izdaj srednjeveških pontifikalov. Sedanja liturgična znanost našteva različne stopnje nastajanja pontifikala. Do 9. st. so bile molitve za sveta opravila zapisane v zakramentarjih, ki poleg mašnih molitev vsebujejo tudi molitve za druge zakramente in zakramentale (blagoslove).⁶ Sredi 10. st. je v Mainzu nastal rokopis, v katerem so obrede za škofo zbrali posebej in jih ločili od mašnih besedil. Znanost imenuje to stopnjo razvoja Rimsko-germanski pontifikal 10. st.⁷ V naslednjih stoletjih je ta zbirka za škofo dobivala nove oblike; škof Viljem Durandus iz Mende je proti koncu 13. st. svoj rokopis pontifikalne knjige preuredil⁸. Tudi v naslednjih stoletjih še ni bilo uradnih teženj po enotnosti obredov, zato se je pontifikal še spreminjal. Šele Rimski pontifikal s konca 16. st. je po volji papeža Klementa VIII. postal edina obvezna škofovska obredna knjiga za vse škofo rimskega (latinskega) obreda⁹ in je veljal (z dopolnitvami in manjšimi spremembami)

⁵ K. Gantar, *Das II. Freisinger Denkmal und die von gleicher Hand geschriebenen lateinischen Texte*, v: *Freisinger Denkmäler, Brižinski spomeniki, Monumenta Frisingensia*, R. Trofenik, München 1968, 185-197.

⁶ J. Deshusses – B. Darragon, *Concordances et tableaux pour l'étude des grands sacramentaires I-III*, Fribourg/Suisse 1982-1983 (*Spicilegii Friburgensi Subsidia* 9-14).

⁷ C. Vogel, R. Elze, *Le Pontifical romano-germanique du dixième siècle I-III*, Città del Vaticano 1963-1972 (*Studi e testi* 226, 227, 269).

⁸ M. Andrieu, *Le Pontifical Romain au moyen-âge I-III*, Città del Vaticano 1938-1940 (*Studi e testi* 86-88).

⁹ *Pontificale Romanum 1595*. Zanimivo je, da je to izdajo kupil ljubljanski škof Tomaž Hren že l. 1599 za svojo stolnico, kjer se je ohranila lepo vezana knjiga s Hrenovim grbom na platnici do naših dni: zdaj je v Semeniški knjižnici v Ljubljani.

¹⁰ *Pontificale Romanum, De ordinatione diaconi*, pres-

do leta 1968, ko so po naročilu drugega vatikanskega koncila začeli izhajati posamezni deli prenovljenega pontifikala, ki ga Slovenci uporabljamo v slovenskem prevodu.¹⁰

Podobno kot za obredna besedila so tudi za raziskovanje rokopisov s patrističnimi homilijami in srednjeveškimi spisi na voljo kritične izdaje, ki imajo tudi kazala začetnih besed teh spisov. V srednjem veku so nekdam govorne pridige, homilije in druge spise prepisovali za branje pri meniškem oficiju (molitvenem bogoslužju). Pred skrajšanjem teh homilij, ki so ga opravili zlasti frančiškani od 13. st. dalje, ko je nastal brevir (= skrajšana molitvena knjiga), so dolge govore brali zlasti v nočnem bogoslužju kot del "nokturnov". Take so tudi "homiliae" in "sermone" v našem kodeksu, kot je mogoče ugotoviti ob primerjanju v objavljenih seznamih.¹¹ Tudi novejši dodatni zvezki k Mignevi latinski patrologiji imajo sezname začetkov posameznih homilij.¹² Seveda so tudi v novi izdaji latinskih avtorjev starega in srednjega veka¹³ poskrbeli za take sezname.¹⁴ V založbi Brepols, ki izdaja to patristično zbirko, je izšel tudi že seznam vseh srednjeveških psevdopigrafov – spisov, ki so jih v srednjeveških rokopisih in pozneje pripisovali starim cerkvenim očetom.¹⁵

Izdajatelji zbirke Corpus Christianorum v najnovejšem času uporabljajo tudi računalniško tehniko, zato so mnogim zvezkom dodali tudi konkordanco vseh besed na mikrokarticah,¹⁶ za nekatere avtorje pa so na voljo že konkordance besed iz

byteri et episcopi, Città del Vaticano 1968; slovensko v knjigi: *Posvetitve*, Ljubljana 1979. Naslednji zvezki so izhajali postopno.

¹¹ Npr. R. Grégoire, *Les homéliaires du moyen-âge*, Roma 1966 (inventar najstarejših rokopisov te vrste), ali posebej za podoben freisingški rokopis (Clm 6298) v študiji: J. Schlecht, *Das angebliche Homiliar des hl. Korbinianus*, v: *Wissenschaftliche Festgabe zum zwölft-hundertjährigen Jubiläum des heiligen Korbinian*, München 1924, 177-208.

¹² A. Hamman, *Patrologiae cursus completus, Series latina – Supplementum I-V*, Paris 1958-1974.

¹³ *Corpus Christianorum – Series Latina (CChr-SL)*, *Corpus Christianorum – Continuatio Mediaevalis (CChr-CM)*, založba Brepols, Turnhout.

¹⁴ J.-M. Clément, *Initia Patrum Latinorum I-II*, Turnhout 1971-1979.

¹⁵ I. Machielsen, *Clavis patristica pseudepigraphorum Medii aevi I A, B*, Turnhout 1990.

¹⁶ *Instrumenta lexicologica latina*, Turnhout 1982-.

vseh njihovih spisov.¹⁷ Kmalu bo mogoče vsa ta besedila pregledovati in primerjati tudi z osebnim računalnikom, ker bodo besedila in konkordance dostopna tudi na malih disketah in CD.¹⁸

Z navedenimi pomagali, na voljo tudi v Ljubljani, mi je bilo mogoče ugotoviti nekako za polovico besedil v našem kodeksu, kdo je njihov avtor, oziroma v katerih izdajah so ta besedila že objavljena.¹⁹

Pregled besedil

(Razdelitev povzeman po Kosovi razpravi)

I.

- 1 (fol. 2-17^v) Prvo besedilo je pridiga za postni čas škofa Ratherija iz Verone (890 pri Liègeu – 974 v Namurju), zdaj objavljen kot *Sermo II de Quadragesima* po 5 rokopisih, katerih drugi je prav naš münchenski Clm 6426.²⁰ Škof Ratherius je ta govor zapisal med letoma 961 in 968, ko je bil po pregnanstvu spet škof v Veroni. Ker sta v našem kodeksu še dva Ratherijeva govora, sklepa izdajatelj njegovih pridig P. L. D. Reid, da je kodeks zbral škof Abraham in ga iz Verone prinesel v Freising. V opisu našega kodeksa na str. X uvoda Reid omenja, da je ta kodeks najbolj slaven zaradi naših BS, ki jih imenuje "Formulae Liturgiae Slavicae", a omenja samo drugi in tretji spomenik.
- 2 (fol. 18-21) Tudi pridiga za veliko noč je Ratherijeva, v navedeni izdaji CChr-CM 46, 37-43 ima naslov *Sermo I. de Pascha*. (Ratherijev je tudi I. postni govor na fol. 119-122 našega kodeksa.)
- 3 (fol. 21-23) Pridiga sv. Avgušтина o smrti skoraj zanesljivo ni Avguštinova. Podrobnejše raziskovanje bo utegnulo odkriti pravega avtorja in objavo.
- 4 (fol. 23^v-25) Obred izobčenja je na tem mestu

¹⁷ *Thesaurus Patrum Latinorum*, Turnhout 1986. Dostoj na voljo za sv. Gregorija Velikega, sv. Bernarda, sv. Avgušтина in sv. Hieronima. V grški seriji (*Thesaurus Patrum Graecorum*) je 1990 izšel komplet za delo sv. Gregorija Nacianškega.

¹⁸ V začetku 1992 je dobila Teološka fakulteta prvi CD, na katerem je "zapisanih" nad 29 milijonov besed latinske patristične literature.

¹⁹ Koristno bi bilo pogledati še v: A. Pelzer, *Répertoire d'incipit pour la littérature latine philosophique et théologique du moyen-âge*, Roma 1952², ki mi zdaj

zapisan z besedilom, za katerega še ni bilo mogoče najti predloge, besedilo v Rimsko-germanskem pontifikalu je drugačno. Naš kodeks ima obred izobčenja še enkrat (fol. 80-84).

- 5 (fol. 25-26) Del nekega govora o spolnjevanju dolžnosti.
- 6 (fol. 26^v) Kratko besedilo o ženi, ki se zateče k škofu.

II.

- 7 (fol. 27-33) Homilija "Dionizija diakona" ostaja uganka, ker pisca s tem imenom izdaje cerkvenih očetov ne poznajo.
- 8 (fol. 33-34^v) Govor sv. Maksima Turinskega za veliko noč (CChr-SL 23, 214-216) začenja v našem kodeksu skupino homilij, ki so bile sestavni deli homiliarja Pavla Diakona (u. po 792), benediktinca z Monte Cassina, ki mu je Karel Veliki naročil sestaviti liturgični lekcionar za branje pri oficiju. Celota obsega dva dela z 244 homilijami.²¹ Naša homilija je v kazalu št. 3 drugega dela (za poletni čas), prva za velikonočni praznik.
- 9 (fol. 35-36) Drugi govor sv. Maksima za veliko noč (CChr-SL 23, 218-219) je v homiliarju Pavla Diakona pod št. 4.
- 10 (fol. 36-39^v) Začetek velikonočnega evangelija po Marku o treh Marijah je le uvod v veliko-nočno homilijo papeža Gregorija Velikega (Migne, *Patrologia latina* = PL 76, 1169-1174), med njegovimi homilijami k evangeliju št. 22, v homiliarju Pavla Diakona pa ima št. 5.
- 11 (fol. 39^v-40) Govor papeža Leona Velikega za božič je med njegovimi božičnimi govori prvi (*Sermo XXI* pa v celotni zbirki): PL 54, 190-193, v našem kodeksu je le začetno besedilo. V homiliarju Pavla Diakona št. 17 zimskega dela.

ni bil dostopen.

²⁰ *Ratherii Veronensis Opera minora* (CChr-CM 46, Turnhout 1976), 63-89.

²¹ V op. 11 navedena izdaja kazal k najstarejšim homiliarjem rimskega obreda (R. Grégoire) uvršča homiliar Pavla Diakona na drugo mesto in navaja, da je ohranjen v več različnih rokopisih, tudi takšnih, ki so nastali v 10./11. st. Homilije v našem kodeksu seveda natančno po rekonstruiranem zaporedju, kakor ga navaja Grégoire, vendar to v srednjeveških rokopisih ni nič izrednega, saj so prepisovali po "prosti izbiri".

- 12 (fol. 40-42) Fulgenciju pripisan govor za božič je objavljen kot Pseudomaksimov iz Turina (PL 57, 241-244). Pri Pavlu Diakonu je pod št. 21.
- 13 (fol. 42-45) Govor sv. Fulgencija za božič (PL 65, 726-729) je v homiliarju Pavla Diakona pod št. 19.
- 14 (fol. 45-47) Pseudomaksimov božični govor (PL 57, 245-248) je v homiliarju Pavla Diakona pod št. 20 zimskega dela.
- 15 (fol. 47) Sedem vrstic začetka nekega gbvora za praznik sv. Petra in Pavla.
- 16 (fol. 47) "Spis o dolžnostih klerikov", kakor ga je označil M. Kos.
- 17 (fol. 48) Odlomek iz sinode (koncila) v Kartagini, pogl. XXXII o klerikih, je dostopen v izdaji aktov afriških koncilov: *Concilia Africae* (CChr-SL 149, 110).
- 18 (fol. 48-49) Govor za veliko noč.
- 19 (fol. 49^v) Tu je le konec besedila, ki se začenja v naslednjem oddelku na fol. 65 (naša št. 25).

III.

- 20 (fol. 50-56^v) Obred posvetitve zvona (=signum ecclesiae) obsega posamezne molitve, ki jih je M. Kos štel za samostojne enote. Zaporedje molitev je enako kot v Rimsko-germanskem pontifikalu (gl. našo op. 7) v I. delu, pogl. LI (str. 185-190). Tudi besedila molitev se v glavnem ujemajo. Med naštetimi viri za izdajo tega obreda (Vogel/Elze III, 69) je naveden tudi münchenski kodeks Clm 6425 iz 11. st., niso pa upoštevali našega, v knjižnici sosednjega kodeksa. Na fol. 55-56^v je za sklep obreda še poseben hvalospev, ki ga v Rimsko-germanskem pontifikalu ni na tem mestu, pač pa v pogl. XL, 99 (str. 157-158) v obredu blagoslova križa. V besedilu namreč križ imenujejo signum crucis, za srednjeveške latiniste pa je bila merodajna beseda signum, ki v našem obredu seveda pomeni zvon. Hvalospev je vključen tudi v kritično izdajo hvalospevov: *Corpus praefationum* (CChr-SL 161 A) pod št. 197, a ne v opombah (*Apparatus*) ne v uvodni študiji (na str. CIX) ni omenjeno, da bi isto besedilo kje uporabljali tudi za blagoslov zvona.
- 21 (fol. 56^v-57) Molitve in berila pri maši za bolnike. F. Ušeničnik mašo v študiji (gl. našo op. 3) omenja na str. 276 in ugotavlja, da je razen drugačnega evangelija enaka zapisana v rokopisu iz približno leta 800.²² Izdaja Gregorijevega zakramentarja²³ ima molitev pod št. 207 kot drugo mašo za bolnike, znano iz več rokopisov iz srede 9. st. Ker so v našem kodeksu zapisani tudi odlomki Svetega pisma (berilo, evangelij in začetki spevov), kar je značilnost poznejših misalov, naš kodeks oziroma njegova predloga ne more biti starejša od 10./11. st.
- 22 (fol. 58-60) Molitve za odvrnitev nevihte sodijo med izrazito srednjeveške obredne molitve, ki jih je popisal Adolph Franz.²⁴ Naš odlomek je Franz prepisal iz nekega drugega münchenskega rokopisa, ki ga je datiral v 10. st., omenja pa, da je enako besedilo tudi v našem kodeksu, ki ga stavi v 11. st. Prepisal je tudi 7 imen, ki so zapisana na fol. 60^v pred začetkom evangeljskega besedila.
- 23 (fol. 61-62) Govor za praznik sv. nadangela Mihaela je verjetno poznejši (mlajši) od tistih, ki so v starih homiliarjih.
- 24 (fol. 62^v-64) Govor za svečnico (2. februarja), praznik Marijinega očiščevanja (= Jezusovega darovanja v templju).
- 25 (fol. 65) Začetek besedila določb s področja cerkvenega prava, ki nosijo v kritični izdaji²⁵ naslov: *Registri Ecclesiae Carthaginensis excerpta*. Na tem mestu v našem kodeksu je začetek besedila št. 86, ki ureja zaporedje škofov tako, da tisti, ki so bili pozneje posvečeni, nimajo prednosti pred prej posvečenimi. Tekst se na tej strani ne konča, ampak nadaljuje na fol. 49 (naša št. 19).
- 26 (fol. 65^v-69^v) Razlaga glavnih napak in grehov.
- 27 (fol. 69^v-71) Nadaljevanje je razlaga kreposti.
- 28 (fol. 71-72) Odlomek govora o prihodu Svetega Duha.
- 29 (fol. 72) Naštevanje samostanskih dolžnosti.

²² Ušeničnik je uporabljal izdajo liturgičnih besedil: E. Martène, *De antiquis Ecclesiae ritibus libri tres*, Antverpiae 1763, Tomus primus, 215-216.

²³ J. Deshusses, *Le Sacramentaire Grégorien I-III*, Fribourg/Suisse 1971-1982 (*Spicilegium Friburgense* 16, 24, 28).

²⁴ A. Franz, *Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter I-II*. Freiburg/Br. 1909. F. Ušeničnik je to izdajo uporabljal; molitev, ki so v Franz I. na str. 74, pa ni primerjal, ker prepisa ni imel.

²⁵ *Concilia Africae* A. 345 — A. 525: CChr-SL 149.

IV.

- 30 (fol. 72^v-77) Molitve za obred maziljenja bolnikov. F. Ušeničnik je objavil Turkov prepis tega odlomka (gl. op. 3). Ob primerjavi kodeksa s to objavo je mogoče ugotoviti manjše napake, ki pa ne prizadevajo smisla. Ob primerjavi besedila v kodeksu (objavi) z modernimi izdajami liturgičnih besedil je mogoče ugotoviti, da je velika večina molitev iz Gregorijevega zakramentarja (gl. op. 23) in iz Rimsko-germanskega pontifikala (gl. op. 7) iz 10. st. Podrobnejša primerjava presega okvir te študije. Seveda sodi v okvir tega obreda pri bolniku tudi maša za bolnike (naša št. 21). Pisec tega obreda je na koncu izpisal še molitev v zahvalo za ozdravljenje (Pro reddita sanitae), ki ima v Rimsko-germanskem pontifikalu zaporedno številko CXXI (str. 257).
- 31 (fol. 77^v) Molitve za pomoč v sili z obredom procesije in blagoslov kadila (ne voska, kot se je zapisalo M. Kosu). Ušeničnik je to povzel na koncu svoje študije (str. 272), molitve je tudi prepisal. V novejših izdajah jih nisem našel.
- 32 (fol. 78-78^v) Prvi brižinski spomenik.
- 33 (fol. 78^v-79) Zapisana osebna imena.
- 34 (fol. 79) Sacramentum Hebreorum.

V.

- 35 (fol. 80-84) Besedilo izobčenja. Ta obred je paralela z besedili pod našo št. 4. Je delo Regionona iz Prüma (9. st.): De ecclesiasticis disciplinis (PL 132, 358-363).
- 36 (fol. 84^v-86^v) Govor na praznik sv. Marije in sv. Korbinijana, zavetnika freisinške stolnice; oboje so obhajali 8. septembra. Praznovanji sta omenjeni tudi v "Kranjskem misalu" – rokopisu za cerkev v Kranju.²⁶
- 37 (fol. 87-90) Opomini ljudstvu.
- 38 (fol. 90^v-91^v) Govor za začetek posta je morda Avguštinov, verjetno pa mu je samo pripisan (objavljen: PL 47, 1142-1144). Zapisan je tudi v drugem freisinškem rokopisu, dozdevnem homiliarju sv. Korbinijana²⁷ na fol. 40-41.
- 39 (fol. 92-94^v) Nov govor o postu (doslej niso

opazili, da je to drug govor, ne nadaljevanje prejšnjega).

- 40 (fol. 94^v-96^v) Govor za veliki četrtek. Kot doslej neobjavljenega ga je omenil izdajatelj pridig Ratherija iz Verone (gl. našo št. 1 in 2) na str. XXXIV uvoda v svojo izdajo CChr-CM 46, ko je upošteval tudi naš kodeks.
- 41 (fol. 96^v-102) Govor s še neugotovljeno vsebino in neznanim avtorjem.
- 42 (fol. 102-104^v) Govor za veliko noč.
- 43 (fol. 104^v-106^v) Kratek anonimen govor je objavil Reid v dodatku k uvodu izdaje Ratherijevih govorov (na str. XXIV-XXVI).
- 44 (fol. 106^v-108^v) Govor za praznik sv. Janeza Krstnika (rojstvo – kresni dan).
- 45 (fol. 108^v-118) Besedilo sv. Izidorja iz Hispale o Jezusovem trpljenju. V njegovem opusu tega ni bilo mogoče najti (PL 83).
- 46 (fol. 118) Kratek nagovor za veliko noč.
- 47 (fol. 119-122) Ratherijev prvi govor za postni čas je objavil Reid v svoji izdaji (CChr-CM 46) na str. 31-35 z variantami iz našega kodeksa.
- 48 (fol. 122-124^v) Neugotovljen govor, najbrž za praznik sv. Janeza Krstnika.
- 49 (fol. 124^v-126^v) Anonimen govor (po sodbi Reida, v uvodu Ratherijevih spisov na str. XXIV tudi še nikjer objavljen).
- 50 (fol. 127-131) Govor o premagovanju grešnih misli je bil nekoč pripisan Avguštinu (PL 39, 2344-2347), kar je celo nekdo pripisal v kodeks nad naslovom, a ga zdaj štejejo za delo Cezarija iz Arlesa in je v njegovih govorih kot Sermo XLV v CChr-SL 103, 200-205.
- 51 (fol. 131-133) Govor za advent.
- 52 (fol. 133-134^v) Govor za božič.
- 53 (fol. 134^v-135) Cezariju iz Arlesa pripisana kratka homilija o sredstvih za odpuščanje grehov: PL 67, 1075. Nova izdaja (CChr-SL 104, 980) ga navaja kot Necezarijevega. Naš kodeks ga pripisuje njemu, saj se naslednji govor, ki je Cezarijev, začneja z naslovom: Ejusdem De similitudine...
- 54 (fol. 135-138^v) Govor Cezarija iz Arlesa o priliki o brestu in trti. Objavljen v izdaji S. Caesarii Arelatensis Sermones I. (CChr-SL 103, 118-

²⁶ J. Smrekar, Stare pisane mašne bukve kranjskega farnega arhiva, v: Zgodovinski zbornik, Ljubljana 1888, 43, op. 32. Prim. tudi v op. 11 navedeni zbornik

v čast sv. Korbinijanu.

²⁷ V op. 11 navedeni spis J. Schlechta, str. 200.

- 121) kot XXVII. govor.
- 55 (fol. 138^v-142) Cezarijev govor o tistih, ki dajejo miloščino in hkrati kradejo, v isti izdaji kot govor XXXII (str. 139-142).
- 56 (fol. 142-145^v) Cezarijev govor o ljubezni do staršev, v isti izdaji kot govor XXXIV (str. 147- 150).
- 57 (fol. 145^v-146) Določba o disciplini za prejemanje obhajila.
- 58 (fol. 146) Cerkevopravna določba o škofu in njega pravici.
- 59 (fol. 146) Nekaj imen.
- 60 (fol. 146-147) Sinodalni odloki.
- 61 (fol. 147^v-148) M. Kos (str. 6) navaja to besedilo o vojvodu Henriku kot "Constitutiones Ranshofenses".

VI.

- 62 (fol. 149-151) Homilija za postni čas.
- 63 (fol. 151-152) Homilija za veliko noč je objavil K. Gantar v svoji študiji o BS I (gl. op. 5). Avtor je še neugotovljen.
- 64 (fol. 152) Kratka razlaga Aleluje.
- 65 (fol. 152^v) Kratka razlaga Glorije.
- 66 (fol. 152^v-153) Imena in zapiski.
- 67 (fol. 153^v-155^v) Homilija o pokori.
- 68 (fol. 155^v-157) Pismo papeža Gregorija Velikega škofu Eteriju iz Lyona. V izdaji Gregorijevih pisem (Registrum XIII, 6: CChr-SL 140 A, 1000-1001) je besedilo krajše kot v našem kodeksu.
- 69 (fol. 157) Pismo papeža Gregorija nadškofu Marianu v Ravenu (Registrum IX, 139: prav tam 690-691).
- 70 (fol. 158^v-160) Drugi brižinski spomenik.
- 71 (fol. 160^v-161^v) Tretji brižinski spomenik.
- 72 (fol. 161^v-162^v) Kratke točke za praznični govor 8. septembra v Freisingu v čast Marije in sv. Korbinijana (prim. našo št. 36).
- 73 (fol. 163-169) Govor za veliki četrtek je kombinacija odlomkov iz Avguštinovega Traktata k evangeliju sv. Janeza (začetek LV. do konca LXII. traktata: CChr-SL 36, 463 sl.). Posamezne odlomke našteva R. Grégoire (gl. op. 11) ob homiliji št. 88 v homiliarju Alana iz Farfe, ki je zastopan s tremi rokopisi v Münchenski knjižnici (prim. str. 22 in 43 n. d.) in je v njem zapisan ta govor, kakor je najbrž enak v našem kodeksu.

Sklep

Dosedanje mnenje, da so bili deli kodeksa namenjeni škofu Abrahamu, potrjuje še izdajatelj Ratherijevih govorov (gl. I, 1 in 2). Splošno velja, da so le škofom namenjene liturgične in homiletične priročnike pisali tako lepo in na tak pergament, da so se mogli ohraniti do naših časov. Nikjer niso ohranjeni rokopisi, ki bi bili namenjeni navadnim duhovnikom, ker je bil pergament predrag za manjše cerkve. Sicer so tudi tam imeli liturgične knjige, vendar najbrž napisane na slabše manjše kose pergamenta, ki so jih zavrgli, ko so v 12./13. st. tudi v Evropi začeli uporabljati papir. Tako si lahko razlagamo dejstvo, da nikjer ni rokopisov, ki so približno za čas našega rokopisa izpričani v cerkvi sv. Primoža in Felicijana na Otoku ob (na) Vrbskem jezeru (F. Kos, Gradivo II, 504 našteva 27 liturgičnih in 15 drugih spisov). Duhovniki so si takrat znali zapomniti najpogosteje uporabljena liturgična besedila, preproste zapiske, ki so se z rabo uničili, pa so zavrgli zlasti potem, ko so bile na voljo tiskane knjige. Ohraniti so se torej mogli le zapiski v zbornikih, namenjenih za rabo v samostanih in škofijskih cerkvah.

Na začetku navedeno ugotovitev R. Nahtigala, da so v našem kodeksu cerkveni govori (homilije) in liturgična besedila, lahko po tem podrobnem pregledu samo potrdimo.

Po obsegu prvo mesto zavzemajo govori (homilije), od teh je 18 že znanih in objavljenih (naše št. 1, 2, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 43, 47, 50, 53, 54, 55, 56, 63, 73), 26 pa jih bo treba še raziskati (št. 3, 5, 7, 15, 18, 23, 24, 26, 27, 28, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 48, 49, 51, 52, 62, 67, 72), pet od njih je zelo kratkih. Morda se bo pokazalo, da je med njimi še kakšno sicer sploh neznano besedilo. Med patristične spise je treba prišteti še dve pismi Gregorija Velikega (št. 68, 69).

Liturgičnih besedil je sedem (4, 20, 21, 22, 30, 31, 35), cerkevopravnih, večinoma zelo kratkih spisov je osem (16, 17, 19, 25, 29, 57, 58, 60), drugačnih zapisov je devet (6, 33, 34, 37, 59, 61, 64, 65, 66), in trije slovenski zapisi (32, 70, 71).

Vsa časovno opredeljiva besedila so nastala nekako do dobe med leti 1000-1100, kar bi se ujemalo s siceršnjo datacijo kodeksa. Če bi se med še neugotovljenimi besedili našla taka, ki bi bila mlajša, bi to lahko bistveno spremenilo datiranje, a dvomim, da so ta besedila dosti mlajša od drugih.

Paleografska in historična problematika

Igor Grdina

Brižinski spomeniki so, kakor nasploh spisi 26 osrednjih rok, ki so spisale Clm 6426, pisani v minuskularni pisavi, dedinji karolinške minuskule. Kakor je ta splošna določitev preprosta, je vse nadaljnje paleografsko označevanje in opredeljevanje zelo težavno, kajti nobene druge pisave ni tako težko prostorsko in časovno natančneje umestiti samo na podlagi paleografskih meril kot karolino in iz nje izhajajoče minuskule; te so se na evropskem Zahodu uporabljale nekako od časa Karla Velikega do prevlade gotice, nato pa so doživele revitalizacijo s humanistiko. Humanisti so namreč zmotno menili, da so karolina in iz nje izhajajoče minuskule 10., 11. in 12. st. izvorna pisava klasične antike. V teh pisavah so jim bila dosegljiva nekatera pomembna antična dela in menili so, da gre za izvornike, ne za prepise. Niso računali s tem, da bi v srednjem veku prepisovali antične spise. Karolinške črke so v prepričanju, da gre za pisavo antične klasike, imenovali "litterae antiquae", svojemu času in težnjam neposredno predhodne črke pa gotske (scriptura gothica; gotsko je humanistom sopomenka za barbarsko). Takšno označevanje je prevzel tudi Mabillon.

Prva znamenja gotice, ki je izpodrinila karolino in iz nje neposredno izpeljane minuskule (tudi gotica se je razvila iz karoline), so se začela kazati in širiti iz prostora današnje Belgije in severne Francije že konec prve polovice 11. st. V območju nemškega dela Cesarstva je še celo 11. st. prevladovala minuskula karolinškega izvora in videza, v prvi polovici 12. st. pa so se širše pojavile poteze frakture (sprva karolinogotica, nato prava gotica). Njeno zlato obdobje je nato trajalo do velike reforme humanistov florentinskega kroga v začetku 15. st. Glasove proti njeni "sprevrženosti" in "izprijenosti" pa najdemo že pri Petrarci.¹ Vendar je bila

fraktura v Nemčiji v vsakdanji rabi do Hitlerja, ki jo je v poznejših letih svoje samovlade prepovedal.

Nastanek karoline ni toliko jasen, kakor se je nekoč mislilo pod Mabillonovim vplivom. Zdi se, da gre za rezultat več sočasnih prizadevanj (tako je menil zlasti L. Traube) za reformo pisave, čeprav je T. Sickel domneval, da je nastala v Rimu in se nato razširila po Evropi, in je F. Steffens vseskozi zagovarjal misel, da izvira iz palatinske šole (na osnovi kurzivne minuskule pod vplivom merovingike). Nekateri drugi paleografi so trdili, da so pri njenem nastanku imeli odločilno vlogo skriptoriji v Corbieju in Luxeuilu (Hessel), tretji (Delisle) pa so mislili, da je karolina nastala naravnost iz poluncijale pod vplivom Alkuina in drugih angleških redovnikov.² B. Bischoff pripisuje pomembno vlogo pri nastanku karoline razširitvi imperija Karla Velikega v poprej langobardsko severno Italijo (na to je opozarjal že Traube), kjer je bilo pomembno središče predkarolinške minuskule (langobardska minuskula, minuskula Severne Italije), čeprav je vdor Langobardov v Italijo povzročil velik upad kulture tamkajšnjega pismenstva tako kolikostno kot kakovostno. Nastala pa je tudi potreba po reformirani enotni kulturni podobni latinske Cerkve, ki je bila tisti čas od kraja do kraja različna.³ V paleografskem pogledu to pomeni merovingiko in različne polkurzivne pisave v sedanji Franciji, predkarolinške minuskule in sporadično pojavljajoče se polkurzive, uncijale ter poluncijale v Italiji in otoški pisavi v Britaniji in na Irskem ter na vzhodu obnovljenega Cesarstva, zlasti v Fuldi, Mainzu, Würzburgu (v zvezi z irsko-anglosaškimi misijonarji). Tod srečamo tudi predkarolinško minuskulo z nekaterimi prvini merovingike (stara središča Köln, Mainz, Regens-

¹ B. Bischoff, *Latin Paleography: Antiquity and the Middle Ages*, Cambridge – New York – New Rochelle – Melbourne - Sydney 1990, 145-149. Angleški prevod Bischoffovega dela *Paläographie des römischen Altertums und des abendländischen Mittelalters* je bil uporabljen zato, ker je narejen po drugi nemški izdaji iz leta 1986, ki v izvorniku ni bila dosegljiva. Prim. še:

V. Novak, *Latinska paleografija*, Beograd 1952, 257-264.

² V. Novak, n. d., 212-215; L. Traube, *Vorlesungen und Abhandlungen II*, München 1911, 25-27; L. Traube, *Vorlesungen und Abhandlungen III*, München 1920, 243-244.

³ B. Bischoff, n. d., 112.

burg in nova benediktinska kulturna središča v samostanih Reichenau, Fulda in Lorch). V papeški kuriji se je iz rimske kurzivne minuskule izoblikovala najprej starejša (najstarejši spomenik je pismo papeža Hadrijana I. iz leta 778), nato pa iz nje po l. 1000 mlajša kuriala. V Italiji južno od črte Gaeta – Sulmone – Chieti – Jadran se je v času karoline razvijala beneventana. Razširila se je tudi v Dalmacijo, ki je postala stičišče obeh (karoline in beneventane) ob gotici najpomembnejših evropskih srednjeveških pisav. Na Pirenejskem polotoku so se od druge polovice 7. do konca 12. st. uporabljale t. i. mozarabske ali toledske črke (oznaka iz 13. in 14. st.) oz. scriptura visigothica, kakor je ta posebni tip pisave imenoval Mabillon, čeprav Zahodni Goti z njo niso imeli nobene zveze.

Karel Veliki je 23. marca leta 789 izdal kapitulare (Admonitio generalis), ki govori o skrbi za pisanje: "Psalms, notas, cantus, computum, grammaticam per singula monasteria vel episcopia (discant) et libros catholicos bene emendatos (habent); quia saepe dum bene aliqui deum rogare cupiunt, sed per inemendatos libros male rogant. Et pueros vestros non sinite eos vel legendo vel scribendo corrumpere. Et si opus est evangelium, psalterium et missale scribere, perfectae aetatis homines scribant cum omni diligentia."⁴ Začenjalo se je obdobje tako imenovane karolinške renesanse, ki je trajalo do smrti Karla Plešastega. Skoraj nepismeni vladar, ki se je znal komaj podpisati, je torej naložil svojim učenim podložnikom iz najrazličnejših že obstoječih velikih skriptorijev (Tours, Lyon, Sankt Gallen, Reichenau, Fulda itd.) skupno skrb za veličini in slavi vesoljne Cerkve ustrezajoče pisanje. Postopno je prišlo do poenotenja črk, ki jih poznamo pod imenom karolinška minuskula oz. karolina. Nasploh je za zgodnejše obdobje karoline značilna precejšnja svoboda pri oblikovanju črk v posameznih šolah. Zato je verjetno, da je nastajala na več krajih hkrati, seveda v soodvisnosti od splošnih prizadevanj za reformo pisave, navodil z vrha obnovljenega Cesarstva in težnj po enotni cerkveni kulturi. Najzgodnejšo stopnjo karolinške minuskule⁵ predstavljata pisec

znamenitega evangelistarja, nastalega med letoma 781 in 783, Godescalc, in Dagulf. Vsekakor pa so izpričane listine Karla Velikega v merovingiki. Karolinške pisne reforme si torej ne gre zamišljati kot akcijo mogočnega vladarja samega, podpiral je le prizadevanja, ki so se začela izrazito kazati v času njegove vladave. V tem je očitno videl priložnost za ustvarjanje enotnejše kulturne podobe svojega imperija.

Ozemlje, ki ga je ljudstvo "Sclavov" poseljevalo na jugovzhodu karolinškega imperija, se je s karolino srečalo sorazmerno zgodaj. Že za leto 819 je v njej izpričan zanimiv spomenik, nastal tudi v etničnem prostoru prednikov Slovencev. Njegov nastanek H. Wolfram pripisuje "dobri meri bavarske lagodnosti",⁶ ki da se je kazala tudi na pohodu Bavarcev zoper Ljudevita, kneza v spodnjepanonskem prostoru med Dravo in Hrvati v Dalmaciji. Neki regensburški klerik je namreč 2. junija 819 "in Hunia in exercitu" našel čas, da je začel pisati rokopis, ki ga je končal v St. Florianu 12. septembra istega leta. Ta spomenik je znan kot najstarejša datirana avstrijska knjiga. Dandanes jo hrani bruseljska kraljevska knjižnica.⁷

Škofje na jugovzhodu Cesarstva konec 8. st. in njihovi nasledniki v 9. st.: Arbeo (764-784), Hitto (811/12-836) in Anno (854-875) v Freisingu, Baturich (817-847) v Regensburgu, ki je tudi opat svetomemmerskega samostana, in nadškofje Arn (785-821), Adalram (821-836) in Liupramm (836-959) v Salzburgu so že imeli vsega upoštevanja vredne skriptorije in tudi pisarje, ki so celo "in exercitu" neutrudno pisali, kljub "dobri meri bavarske lagodnosti". Za nadškofa Arna je znano, da je pripeljal nekaj pisarjev iz St. Amada v današnji Franciji, še pred njim pa so v salzburško skriptorsko središče, najpomembnejše na jugovzhodu države, prišli pisarji iz St. Denisa.⁸

Na območju vpliva salzburške cerkve sta bili tudi Karantanija in Spodnja Panonija. Poseljeni sta bili z ljudstvom "Sclavov", ki je po spisu o spreobrnitvi Bavarcev in Karantancev iz leta 871 in po sporočilih Pavla Diakona segalo na severu do Moravanov in na zahodu do Bavarcev in furlanske ravnine, na jugu pa verjetno do Hrvatov in v

⁴ W. Wattenbach, *Das Schriftwesen im Mittelalter*. Dritte vermehrte Auflage, Leipzig 1896, 327.

⁵ B. Bischoff, n. d., 112.

⁶ H. Wolfram, *Karantanija med Vzhodom in Zahodom*, ZČ 45 (1991), 183.

⁷ H. Wolfram, n. d., 183; V. Novak, n. d., 242.

⁸ B. Bischoff, n. d., 118.

Istri do Romanov ter na vzhodu do ostankov Obrov⁹. To ljudstvo (in z njim poseljene pokrajine) je v Nestorjevi kroniki in drugih srednjeveških virih¹⁰ znano pretežno pod skupnim karantanskim imenom, od 16. st. dalje pa je njegovo samopomenovanje izpričano kot slovensko. Na tem področju se je že v 9. st. zakoreninilo latinično pismenstvo, ki se je sem razširilo z delovanjem misijonarjev iz Salzburga. Spis o spreobrnitvi Bavarcev in Karantancev namreč pripoveduje o tem, kako je iz Spodnje Panonije "filozof" Metodij "po filozofsko" izpodrinil "ugledne latinske črke".¹¹ Ta vir pomenljivo govori posebej o izpodrinenju latinskega jezika in latinskih črk iz spodnjepanonskega prostora. Iz tega bi bilo mogoče sklepati, da latinske črke niso nujno povezane z latinskim jezikom, vsekakor pa so bile latinščina in latinske črke tamkaj že od prej razširjene. Začasno so torej zmagale "sclavske" črke, se pravi črke, ki jih je vpeljal Konstantin Filozof potem, ko so v Konstantinopol prišli Rastislavovi poslanci iz Moravske. Te črke pa v Spreobrnitvi Bavarcev in Karantancev niso označene kot moravske, temveč kot "sclavske" (spis Moravane jasno ločuje od "Sclavov"). Torej so se v Kocljevi kneževini utrdile in uveljavile, kar ni nič čudnega, saj Žitje Konstantina pripoveduje, da jih je sam knez močno vzljubil.¹²

Da so BS nastali prav zaradi potreb dušnopastirske službe med ljudstvom "Sclavov", vendar v zvezi z njegovim karantanskim oz. koroškim delom, ni od raziskav M. Kosa dalje nobenega dvoma več. Roka, ki je napisala BS II in III, je namreč napisala tudi zamenjalno listino, katere besedilo se nanaša na leta med 977 in 981, govori pa o menjavi posesti med freisinškim škofom Abrahamom in plemenitim klerikom Ruodharijem v zgornjekoroških krajih Vualaha, Lurna, Lisara, Velah in Stalla. Kos je menil, da bi listina, ki je danes

uvezana v kodeks s signaturo Cod. 3b (fol. 181, 181^v in 182) münchenskega državnega arhiva (prepis iz 12. st. je v kodeksu 3 c istega arhiva na fol. 103), mogla biti izvirnik zamenjalne listine. Lahko bi jo celo spisala roka samega Ruodharija.¹³ Ta je svoji dve cerkvi, pet kmetij in nesvobodnike v krajih Velah in Stalla zamenjal s škofom Abrahamom za dve cerkvi, deset kmetij in nesvobodnike v krajih Vualaha, Lurna in Lisara s pogojem, da to po klerikovi smrti ponovno dobi freisinška cerkev. Plemeniti klerik, sicer sorodnik (nepos) škofa Abrahama,¹⁴ je po Kosovih ugotovitvah tako dobil cerkvi sv. Petra pri Breznem (St. Peter im Holz) in sv. Mihaela v Požarnici (Pusarnitz) na Lurnskem polju (oba svetnika sta omenjena v BS I in III!), odstopil pa je ozemlje v ozki dolini reke Möll okoli krajev Bela (Velah) in Stalla.¹⁵ Zamenjava je bila gmotno sicer v Ruodharijevo korist, vendar je freisinška cerkev končno vendarle pridobila novo posest. Pogosto je zamenjalne listine take vrste spisal (oz. za to poskrbel), kdor je od nje imel korist. Ruodharijevo avtorstvo tako ne bi bilo presenetljivo, čeprav je zgolj hipotetično.¹⁶ Da bi se izvirnik znašel v kodeksu, kakršen je Cod. 3 b münchenskega državnega arhiva, ne bi bilo nič čudnega: urejevalec pregleda posestnih pridobitev freisinške cerkve si je pomagal z listinami, ki jih je našel; uvezati je dal kar izvirnik, če je njegov format vsaj približno ustrezal obsegu folijev v kodeksu (oz. če se je dala listina brez škode za besedilo primerno obrezati). V primeru te listine gre verjetno za nekaj takega, saj nima nobenega uvodnega nadpisa, kakor druge listine v kodeksu.¹⁷ Glej posnetek na str. 82.

Abraham-Ruodharijeva zamenjalna listina torej prostorsko zelo dobro in nedvoumno umešča BS glede njihove uporabe. Glede kraja nastanka prihajata v poštev dve možnosti: ali kraj uporabe, torej Zgornja Koroška, ali kraj, na katerega kaže

⁹ *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, v: Sveta brata Ciril in Metod v zgodovinskih virih, Acta ecclesiastica Sloveniae 7, Ljubljana 1985, 34, 35, 36, 37; 41. Prinaša besedilo vira po Wolframovi objavi.

Pavel Diakon, *Zgodovina Langobardov*, Maribor 1988, V, 22: 216; VI, 45: 272-274; VI, 52: 278.

¹⁰ B. Grafenauer, *Karantanski temelji Koroške vojvodine*, ZČ 31 (1977), 136.

¹¹ *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*..., 41.

¹² Žitje Konstantina Filozofa, v: Sveta brata Ciril in Metod v zgodovinskih virih, Acta ecclesiastica Slove-

niae 7, 188.

¹³ M. Kos, *Nove študije k freisinškim spomenikom*, v: M. Kos, *Srednjeveška zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1985, 89; 96; 101. Pritrdil je Jakševemu mnenju o listini ("Na vsak način sodoben, mogoče izviren zapis").

¹⁴ M. Kos, *Nove študije*..., 101, 102.

¹⁵ M. Kos, *Nove študije*..., 104, 105.

¹⁶ M. Kos, *Nove študije*..., 101.

¹⁷ M. Kos, *Nove študije*..., 92, 93; 96, 97 (fotografija prve strani listine: str. 95).

izvor Clm 6426, torej Freising. Vse druge domneve so samo ugibanja. V navedeni listini omenjeni imeni škofa in plemenitega klerika pričata tudi o času okoli leta 1000, če seveda gre v resnici za izvirnik. Kosovim argumentom, ki govore v prid temu (izjemen način vezave folijev z zamenjalno listino, kar je posledica njenega besedila, ki očitno ni bilo spisano za kodeks, v katerega je uvezano: pergament je bil prvotno pripravljen le za zapis listine in je bil kalciniran le na sedanjih fol. 181, 181^r in 182; pozneje in z drugo roko popisana stran 182^r z Orendilovo zamenjavo iz let 977-981 ni niti kalcinirana niti linirana), lahko dodamo le drobce iz zgodovine navad srednjeveške učene kulture. Dejstvo, da je besedilo verjetnega izvirnika Abraham-Ruodharijeve zamenjalne listine spisal roka, katere pisanje srečujemo v Clm 6426, se lepo vključuje v navade časa nekaj pred letom 1000. Za otonske listine je namreč znano in značilno, da so spisane v knjižni pisavi.¹⁸

Sedaj se moremo povrniti k samim BS. Vsekakor je Ruodharij želel imeti besedila za cerkveno rabo zapisana tudi v jeziku, ki ga je slišal na svojih posestvih in je bil ljudem tam razumljiv. Okoli leta 1000 sta bila tako Lurnsko polje kot dolina reke Möll razmeroma gosto poseljena s Slovenci. Besedila je zapisal sam ali jih je dal spisati.

Da bi BS (to velja predvsem za BS II in III) iz zelo verjetne uporabe pri plemenitem kleriku Ruodhariju prišli v freisinški škofijski kodeks, ne more biti nič nenavadnega, saj je po klerikovi smrti njegova posest prešla v last freisinške cerkve. To se je toliko lažje zgodilo, ker je bil Ruodharij tudi sorodstveno povezan z najvišjimi krogi freisinškega kapitlja. Šesti del Clm 6426, v katerem sta tudi BS II in III, nima zapisov od rok, ki bi bile pisale v druge dele kodeksa. To bi kazalo na njegovo prvotno čisto ločeno uporabo, mogoče tudi nastanek, medtem ko drugih pet delov pove-

zujejo vsaj nekatere skupne roke zapisovalcev, kar bi pričalo za en kraj njihovega nastanka, najverjetneje za Freising in njegovo pisarsko središče. Toda kraja zapisa BS ni mogoče kar brez pomisleka pripisati Freisingu; šlo bi lahko tudi za Zgornjo Koroško, saj takšno možnost šesti del Clm 6426 dopušča. V prid Freisingu govori samo bogato izročilo tamkajšnjega pisarstva.

Tudi splošne razmere v Cesarstvu so bile okoli leta 1000 kulturni dejavnosti naklonjene, cvetelo je zlasti latinsko pismenstvo. Cesar Oton I. Veliki je bil pri učenju črk v zrelih letih bistveno uspešnejši kot Karel Veliki. Oton II., ki se je poročil z grško princezo Teophanu, je spodbudil prihod številnih učenjakov iz Konstantinopla; Oton III. pa je mogel po merilih svojega časa veljati že za vrhunsko izobraženega človeka. Vse redkeje so prestol zasedali neuki ljudje, kot npr. Konrad II., za katerega pravi izročilo, da je bil "per omnis litterarum inscius atque idiota". Nekdaj se je govorilo celo o t. i. otonski renesansi, ki je zajela dvor in najvišje kleriške kroge. Vidimo torej, da je bil čas okoli leta 1000 vsaj načeloma veliko bolj naklonjen nastanku BS kot kulturno molčeča leta pred tem, t. j. med karolinško renesanso in otonsko dobo. Manj verjeten je nastanek BS tudi v post-otonski dobi, ko so kulturna prizadevanja spet nekoliko oslabela, čeprav zamrla kot poprej niso.

Tako smo prišli do točke, ko je natančnejša paleografska analiza nujna. Tudi pri njej se je treba nasloniti na M. Kosa, kajti zgodovinski kriticism ni prav v ničemer omajal rezultatov njegovih še danes temeljnih študij o BS, čeprav so se že večkrat razširile govorice o "resnih dvomih" v pravilnost datiranja rokopisov BS,¹⁹ a vselej brez kakršnekoli utemeljitve, če seveda odštejemo neuspešni Kolaričev poskus leta 1968. Kosove rezultate bomo pretresli ob starejši in novejši paleografski literaturi.²⁰ Kos si je pomagal predvsem z

¹⁸ W. Wattenbach, n. d., 259. Glede knjižnosti pisave otonskih listin gre reči še tole: karolina je sicer že sama po sebi knjižna pisava, toda paleografija je v njenih dedinjah (minuskulah 10., 11. in 12. st.) ugotovila različnosti, značilne za diplomatično in knjižno rabo. W. Wattenbach navaja, da so listine Konrada III. in otonske listine spisane v knjižni pisavi. Razlike so majhne in zadevajo predvsem skrbnost pisave, ki je večja v pisanju za knjige, videti pa je, da se občasno uveljavi tudi v diplomatičnih pisarnah.

¹⁹ Prim. J. Pogačnik, *Starejše slovensko slovstvo*, Ljub-

ljana 1990, 22.

²⁰ B. Bischoff, *Latin Paleography: Antiquity and the Middle Ages*, Cambridge – New York – New Rochelle – Melbourne – Sydney 1990;

L. Traube, *Vorlesungen und Abhandlungen I-III*, München 1909-1920;

L. Traube, *Nomina sacra. Versuch einer Geschichte der christlichen Kürzung*, München 1907;

II. Delitsch, *Geschichte der abendländischen Schreibschriftformen*, Leipzig 1928;

Antonom Chroustom.²¹

Omenili smo že, da so karolina in iz nje izhajajoče minuskule 10., 11. in 12. st. najtrši oreh za poskuse natančnejše datacije samo na podlagi paleografskih dejstev. Na prvi pogled je mogoče ugotoviti, da v besedilih Clm 6426, ki so spisana od rok BS I oz. BS II in III, še ni sledov frakture, niti v nastavkih ne; tako je čas nastanka BS po letu 1200 že načelno popolnoma izključen. Celo več: rahlo lomljene poteze črk je na Bavarskem mogoče zaslediti že sredi 11. st., vendar o tem v BS ni niti sledu. Tudi to, da dosledno ni črtice v vlogi sedanje pike nad črko i, kaže, da je zapis nastal pred 12. st.²² (čeprav tudi po letu 1100 črtice nikakor niso nujne). Markantna črka z, ki vidno nastopa v BS (v dveh oblikah v BS I in III, v eni v BS II), nam pri dataciji ne more pomagati. Tako B. Bischoff meni, da se zdi vsak poskus, določiti kraj in čas nastanka s pomočjo sicer precej različnih oblik te črke, brezupen.²³ Podobno velja tudi za črko k.²⁴ Vendar Milko Kos po preučevanju do tedaj izšlih delov zbirke Monumenta palaeographica Antona Chrousta leta 1924 podarja, da v BS srečamo takšni obliki črke z kot v bavarskih tekstih iz časa okoli leta 1000. Za obliko Z trdi, da je posebnost bavarskih pisarskih šol zadnjih desetletij 10. st. in prvih 11. st.²⁵ Če je ta opornik datacije vprašljiv, kakor lahko sklepamo iz Bischoffove skepse, pa še naprej velja Kosova trditev, da je ligatura ŋ (ni) v bavarskih rokopisih 2. polovice 11. st. že nenavadna.²⁶ V Clm 6426 jo najdemo tako v latinskem besedilu (npr. fol. 77, 19. vrstica) kakor tudi v BS, kar govori za to, da je bila v času njegovega nastanka še čisto običajna, saj bi je pisar sicer zaradi nenavadnega nelatinskega jezika BS ne bil zapisal; s tem bi tvegala nera-

zumljivost oz. nepravilnosti pri branju. Uncialni in karolinški (poluncialni) d se izmenjujeta v bavarskih rokopisih še v začetku 11. st. razmerno pogosto. Večja pogostnost uncialne oblike v BS II in III kakor v BS I kaže na večjo konservativnost in morda tudi starost njune pisave, vendar slednje nikakor ni nujno.

Črka a je v Clm 6426 značilne uncialne oblike, v obliki cc (nekaj podobnega kot dva tesno skupaj zapisana c, od tod tudi ime "cece a") je redka; srečamo jo npr. na fol. 73^v, ki ga je spisala roka BS I, in na fol. 153, ki ga je spisala roka BS II in III (prvič gre za črko v okrajšavi in nadpisu, drugič samo v nadpisu). Tak položaj (le v nadpisih, okrajšavah) te oblike črke a kaže na čas od 2. polovice 10. st. naprej.²⁷

Nobena od rok, ki sta pisali BS, ni uporabljala iz kapitale izhajajoče oblike črke n (N) znotraj besede; na fol. 74 je na koncu besede amen (13. vrstica).²⁸ Znotraj besede je bila takšna oblika črke n v drugi polovici 10. st. že zastarela, na koncu besede pa je bila mogoča še pozneje. Črke d (karolinške oblike, ki je takšna kot poluncijalna), i, l, m, n in u se spodaj končujejo pri obeh za nas zanimivih rokah iz Clm 6426 s kratkimi ostrokotnimi potezami desno navzgor. To je znamenje latinske pisave iz okoli leta 1000; takrat tudi ni bilo podobnih potez levo navzdol na vrhu črk d (karolinške oblike) in l (takšne poteze bi kazale na razvoj v 11. st.).²⁹ Tudi menjava dolge in okrogle oblike črke s v rokopisih z območja vpliva bavarskih pisarskih šol³⁰ kaže na čas okoli leta 1000. (Okrogli s je sploh redek: v BS I in II ga ni, v BS III ga najdemo samo v okrajšavah in enkrat kot veliko začetnico.) Takšni dataciji seveda ne nasprotuje niti menjava u in v, ki glasovno ne pome-

F. Steffens, Lateinische Paläographie, Freiburg 1903-1906; 2. Auflage, Trier 1909;

W. Wattenbach, Das Schriftwesen im Mittelalter. Dritte vermehrte Auflage, Leipzig 1896;

W. Wattenbach, Anleitung zur lateinischen Paläographie, Leipzig 1869.

Pregledan je bil ob več manjših delih imenovanih in tudi T. Sickla še spis: H. Fichtenau, Mensch und Schrift, Wien 1946. Ob tem seveda tudi: V. Novak, Latinska paleografija, Beograd 1952.

²¹ A. Chroust, Monumenta palaeographica. Denkmäler der Schreibkunst, des Mittelalters. I-II, München

1902-1917; III, Leipzig 1931-1940.

²² F. Steffens, Lateinische Paläographie, Freiburg 1903, XIX.

²³ B. Bischoff, n. d., 121.

²⁴ B. Bischoff, n. d., 121.

²⁵ M. Kos, Paleografske in historične študije..., 64.

²⁶ M. Kos, n. d., 64.

²⁷ M. Kos, n. d., 63, 64; 66.

²⁸ M. Kos, n. d., 65.

²⁹ M. Kos, n. d., 66.

³⁰ M. Kos, n. d., 64; 67, Bavarske pisarske črke se v novejšem času imenujejo nemška jugovzhodna pisarska šola. Tako tudi B. Bischoff.

ni različnosti, vsaj v tedanjih latinskih besedilih ne. Isto lahko domnevamo tudi za jezik BS, saj se črki u in v menjata celo v isti besedi (ztvoril: fol. 78, 23. vrstica; ztvoril: fol. 78, 12. vrstica).

Črke z dolgimi navpičnimi potezami (zlasti I, poluncialni d, h, b, veliki I) so proti vrhu mestoma odebeljene, kar velja za pisavo BS II in III, ne pa tudi za pisavo BS I, kjer so te poteze enakomerne. Takšno stanje spet govori o večji konservativnosti pisave BS II in III v primerjavi s pisavo BS I.

Razvrstitev zapisov latinskega dvoglasnika æ s skupaj pisanima a in e oz. z *e caudata* kaže pri rokah, ki sta spisali BS, na čas pisanja okoli leta 1000. Oba načina se menjavata, vendar je *e caudata* v latinskih besedilih še na pravilnih mestih dvoglasnika, medtem ko se pozneje pojavlja tudi na mestih, kjer gre za navadni e.³¹ Po analizi okrajšav in pisave besed (predlogi so pisani skupaj z naslednjo besedo bolj sistematično v BS I in III, v BS II pa manj) M. Kos sklepa, kako vsa paleografska dejstva kažejo, da so bili BS spisani v zadnji četrtini 10. in v prvi četrtini 11. st.³² Pisava BS je torej minuskula s prehoda 10. v 11. st., značilna za takratni nemški jugovzhod. Takšna opredelitev velja v splošnem za celotni kodeks z BS, kljub posameznim malo v desno nagnjenim črkam nekaterih latinsko pisanih strani Clm 6426. Enake najdemo v kodeksu freisinške proveniencije Clm 6421; navaja jih H. Delitsch kot primer minuskule karolinškega izvora iz 10. st.³³

Kosove ugotovitve tako podpirajo datacijo BS nekaterih starejših paleografov, zlasti Laubmanna in Riezlerja v Vondrákovi izdaji, medtem ko je misel Mühlbacherja, da je BS I nastal okoli leta 1000, BS II in III pa da sta iz 2. pol. 11. st., zaradi bolj konservativne pisave BS II in III manj verjetna.³⁴ Izmed starejših paleografov sta zanimivi zlasti mnenji Bernharta in Schmellerja. Prvi je postavil celotni Clm 6426 v 10. st., tako za večji del kodeksa trdi tudi drugi; vendar so po njegovem deli lahko nastajali vse do leta 1200.³⁵

Ligature v BS so dvojne vrste: takšne, ki so navadne v istočasnih latinskih rokopisih, in takšne, ki v njih niso običajne in izvirajo iz zaporedij črk, značilnih za zapis jezika BS, ne pa tudi za zapis latinščine.³⁶

V prvo skupino ligatur spadajo et, ni, ct in st, v drugo pa tz, rz, sz in ez (glej tabelo ligatur). Hkrati zaznamujemo tudi mesta *e caudata*, ki se v istočasnih latinskih besedilih menjajo z ligaturno pisanima a in e (verjetno gre v tem primeru za nexus litterarum ligaturnega tipa, ne za litterae contiguae: prva poteza e namreč ni hkrati zadnja poteza črke a, temveč je e pripisan na potezo črke a). Najdemo ju tudi v BS na fol. 158^v, 30. vrstica: priuæ.

Znamenja za kratice in okrajšave so pisane v BS enako kot v sočasnih latinskih besedilih: gre za krivulje sinusoidne oblike v širini ene črke s prvim lokom navzdol (sčō, fčō, xpēn) in vodoravne črtice, prav tako v širini ene črke ali malo več (ī = im/in; b̄ = bofih); popolnoma običajna je tudi okrajšava p̄ za zlog pro s prelomljeno potezo v smeri levo navzdol od stikališča trebuha črke z navpičnico; tudi vejica, ki se začenja približno na zgornji omejevalnici srednjega dela sicer "štiričrtnega" pisnega prostora minuskule (če torej govorimo v paleografski terminologiji, na prvi gornji črti: h̄) za črko b ni nič posebnega.³⁷ Pomeni konec besede na -bus.

Nadvrstična znamenja so običajna; gre za klasično obliko starovisokonemškega cirkumfleksa in za znamenje, ki ga danes imenujemo ostrivec.

V rokopisu BS so vidni tudi sledovi popravljanj. Največ mehaničnih izbrisov je na fol. 160^v, kjer se je zapisovalec očitno motil pri kratici sčē oz. fčē: prvotno jo je zapisal še z eno črko na koncu, ki je bila nato spraskana. Glede na širino, višino in sploh obseg spraskanine ter glede na sledove prvotnega zapisa bi utegnili biti prvotno zapisana črka na teh mestih m. Popravki so tudi drugačni. Iz prvotno zapisane črke je nastala nova; v 22.

³¹ M. Kos, n. d., 65-67; B. Bischoff, n. d., 122.

³² M. Kos, n. d., 68, 69.

³³ H. Delitsch, n. d. 85 (primer c).

³⁴ V. Vondrák, Frisinské památky, jich vznik a význam v slovanském písemnictví, Praha 1896, 45 in dalje.

³⁵ M. Kos, n. d., 62, 63.

³⁶ M. Kos, n. d., 64, 67.

³⁷ M. Kos, n. d., 65. Od zgoraj dol so črte *minuskulnega* pisnega prostora: druga gornja črta, prva gornja črta, osnovna črta, spodnja črta. *Majuskulni* pisni prostor ima samo zgornjo in osnovno črto. Seveda te črte niso dejansko potegnjene, temveč so le zamišljene in so v pomoč za opis morfologije pisave po Maffeijevi klasifikaciji.

Tabela ligatur, e caudata in æ

I. SPOMENIK				II. SPOMENIK				III. SPOMENIK			
78	78*	158*	159	159*	160	160*	161	161*			
1			ę				ni	et			
2											
3			st, st	st	st						
4					st						
5				ez							
6			ez	ę	cz	st	st, st				
7				st	st						
8			ez		ę		rz				
9							st				
10				ę							
11			ez								
12		*	st, tz		sz, st	*					
13					st	*				DRUGA ROKA	
14						*					
15		æ			ct	*					
16	st			rz, st		*		st			
17		DRUGA ROKA				*					
18			st, rz			*	et	ez			
19				ez	st	*		ez			
20						*					
21						*					
22	st		sz		st, ez	*	st				
23						*					
24		*				*					
25			st		st	*					
26			rz		ez	*					
27				tz, sz	st	*					
28						*		ez			
29				ez, st		*	ni				
30			æ	st	st	*					
31			ez			*					
32			ez	cz		*					
33					cz	*		st			
34					cz	*	ę	ez			

Vse ligature s črko s so oblikovane z dolgo obliko te črke, vse ligature s črko z pa z obliko Z, razen v 19. in 28. vrstici na fol. 161.

*

 - nepopisane vrstice

vrstici fol. 158^v prvotno rofzbui, popravljeno v rafzboi; v 25. vrstici na istem foliju prvotno (pre)ftupam, popravljeno v (pre)ftopam; v 17. vrstici fol. 159 prvotno bodcruvvi, popravljeno v bodcrovvi; v 20. vrstici fol. 159 prvotno vvofih, popravljeno v vvofich (lepo je vidna odstrganina navpičnice pri črki h); sledovi mehničnega odstranjevanja prvotno zapisanih črk so tudi v besedi briplifaze v 24. vrstici na istem foliju; v 27. vrstici na fol. 159 je bil t v besedi Otzu pozneje vrinjen med O in z, oz. je bil prenapisan iz prve poteze črke z, iz česar je nastala ligatura tz; v 29. vrstici na istem foliju je v besedi zezarftuo črka f prenapisana iz črke t; v 23. vrstici na fol. 159^v je a v besedi spafitel prenapisan iz prej tam stoječega o; v 24. vrstici na istem foliju je bilo prvotno palouvani(ge), v naslednji pa bozledge, nato sta bili navpični potezi prvih črk besed zbrisani in popravljeni v balouvanige in pozledge; v 30. vrstici fol. 159^v je bil v besedi stradacho d prenapisan iz r.³⁸ Vsi takšni posegi so razvidni iz faksimila. Posledica mehničnega brisanja napačnih črk je nekoliko razlito črnilo pri nadomestnih črkah, vendar nikjer ne dvomimo o tem, kakšna je bila končna volja roke, ki je pisala izvornik.

M. Kos je rezultate svoje paleografske analize podkrepil še s historičnimi premisleki, ki jih je oprl na nekaj notic v Clm 6426. Na fol. 1. in fol. 152^v in 153 sta notici o posestvih freisinške cerkve v kraju Godego in okoli njega na Beneškem. Freisinškemu škofu Abrahamu je to posest daroval v dosmrtni užitek cesar Oton I.; o tem govori listina, datirana z 28. majem 972, ki se je ohranila v ponarejeni obliki, vendar je njena vsebina potrjena in praktično ponovljena – na prošnjo škofa Abrahama – v novi listini cesarja Otona III. z dne 5. novembra 992.³⁹

³⁸ F. Ramovš, M. Kos, Brižinski spomeniki, Ljubljana 1937, 10.

³⁹ M. Kos, Paleografske in historične študije..., 69 in dalje.

⁴⁰ Listina Otona III. iz leta 992 govori o starejši listini Otona I., katere določbe ponavlja na škofovo prošnjo (ob priprošnji cesarjeve babice Adelhaide). Da pisarni Otona III. ni bilo predloženo besedilo, kakršno nam je izpričano dandanes v ponaredku listine Otona I., je jasno, ker se v njem leta kraljevanja, leta cesarjevanja, leta od Gospodovega rojstva in indikcija ne ujemajo in ne bi prenesla preverjanja v cesarjevi pisarni; leto kra-

Da je bila listina Otona I., kot jo poznamo danes, ponarejena, pričajo datacijska neskladja v njej. Toda kljub temu je mogoče misliti na to, da je bila izvorna listina Otona I. v resnici izdana 28. maja 972⁴⁰, njen ponaredek pa je najverjetneje nastal še za Abrahamovega škofovanja, saj govori o njegovem dosmrtnem užitku; če bi listino ponaredili pozneje, ne bi dosmrtnega užitka namenili Abrahamu, temveč freisinškemu škofu nasploh. Kos v nasprotju s Fickerjevo domnevo, ki išče predlogo ponarejene listine Otona I. v listini Otona III., dopušča možnost, da bi ponarejena listina Otona I. in vpisi v Clm 6426 na fol. 152^v in 153 imeli neko danes neznano skupno predlogo, saj da so notice o posestvu Godego v Clm 6426 bližje formulacijam iz ponarejene listine Otona I. kot tistim iz listine Otona III. Šlo naj bi pri tej skupni predlogi za izvorno listino Otona I., ki se je nato - seveda šele po tem, ko jo je leta 992 potrdil Oton III. - izgubila. Glede na dejstvo, da je notico o posesti Godego v Clm 6426 na fol. 152^v in 153 zapisala roka, ki je spisala tudi BS II in III, smo dobili dokaj zanesljiv terminus post quem teh dveh spomenikov, ker so bile notice o omenjeni posesti pač lahko spisane šele po cesarski podelitvi škofu Abrahamu.

Terminus ante quem za nastanek BS II in III je težavneje določiti; Kosov najmočnejši argument v tej smeri predstavlja nam že znani zelo verjetni izvornik Abraham-Ruodharijeve zamenjalne listine v Cod. 3 b münchenskega državnega arhiva, ki ga je spisala ista roka kot omenjena spomenika. Glede na to, da je zamenjalna listina po ugotovitvah zgodovinske kritike nastala med letoma 977 in 981, je jasno, da je nekako tedaj, se pravi nekje do leta 1000, moral nastati tudi zapis BS II in BS III.⁴¹

ljevanja bi se nanašalo na l. 965, leto cesarjevanja na l. 969, leto Gospodovega rojstva na l. 972, indikcija pa na leta 942, 957 ali 972. Ker gre za daritev škofu Abrahamu, ki je škofoval med 957 in 994, leto 942 ne prihaja v poštev. Leto 957 se ne ujema niti z letom kraljevanja niti z letom cesarjevanja, nasprotuje pa letnici od Gospodovega rojstva, s katero se indikcija prav tako ujema. Torej bi letnica 972 z veliko verjetnostjo utegnila biti prava.

⁴¹ Ta datacija bi postala vprašljiva le v primeru, da bi se zamenjalna listina iz Cod. 3 b münchenskega državnega arhiva izkazala za nesodoben prepis. Tedaj bi

Kopitar in Nahtigal sta menila, da je notico o posesti Godego v Clm 6426 na fol. 152^v in 153, torej tudi BS II in III, zapisal sam škof Abraham. Tako sta domnevala zaradi pertinenčnega pasusa notice na fol. 153: "omnia et in omnibus quantum mihi (!) pertinet". Vendar Kos zavrača misel, po kateri "mihi" dokazuje, da je to besedilo napisal Abraham, saj ga je lahko pisarju samo narekoval. Vsekakor Abrahamovo škofovsko dostojanstvo nasprotuje misli, da bi lahko takšno vsebino, kot je v notici o posesti Godego, napisal on sam.

Kos pa je poskušal natančneje določiti tudi terminus ante quem za nastanek BS I⁴². Notici o posesti Godego na fol. 1 Clm 6426 sledi notica o freisinških podložnikih in njihovih dajatvah v Regensburgu in Ergoldingu ter v okolici omenjenih krajev. Posest v Regensburgu je za freisinško cerkev pridobil škof Egilbert kot darilo cesarja Henrika II. Svetega (umrl 1024) s potrditvijo kralja Konrada II. ter z zamenjavami z regensburškim škofom Gebhardom I. (umrl 27. marca 1023). Notica o njej je bila zelo verjetno zapisana neposredno po prehodu posesti v roke freisinške škofije, pozneje bi v kodeksu z značajem škofovskega vademe-kuma, kakršen je bil Clm 6426, ne imela več pravega smisla, še zlasti ne zavoljo svojega imenskega dela na fol. 78^v in 79, spisanega z isto roko (da je register imen na fol. 78^v in 79 povezan z notico na fol. 1^v, ni mislil le M. Kos, temveč pred njim tudi že Schmeller). Očitno gre na teh dveh straneh za seznam ljudi, od katerih je freisinška Cerkev terjala dajatve. Omenjeni register je nekakšen predhodnik urbarja. Zápise te vrste so navadno naredili v vsebinsko nespecializiranem kodeksu, kakršen je Clm 6426, le enkrat, namreč ob pridobitvi nove posesti. (To pa ne velja za vsebinsko specializirane kodekse o posebnem stanju, ki jih je treba ažurirati in prepisovati.) Ker se v zamenjavi posesti med škofoma Egilbertom in Gebhardom I. omenja

bilo treba terminus ante quem za nastanek BS II in III postavljati takole: ker je na fol. 1^v za notico o Godegu vest o fresinških podložnikih iz Regensburga in Ergoldinga, je morala notica nastati, preden je bila zapisana omenjena vest. Po mnenju M. Kosa se je to dogodilo neposredno po freisinški pridobitvi posesti v Regensburgu in Ergoldingu 1022/23, vsekakor pa do smrti škofa Egilbert (v Freisingu škofoval med 1006 in 1039). Zaradi dejstva, da je notica o Godegu na fol. 1^v odvisna od vesti o tej posesti na fol. 152^v in 153, spisanih od roke BS II in III, in tudi paleografsko mlajša,

tudi odvetnik Odalschalk (v virih se prvič pojavi leta 1022), je mogoče sklepati, da je do omenjene zamenjave prišlo v času med 1022 in med 27. marcem 1023, ko je Gebhard I. umrl.

Tako je torej glede na domnevo, da je zapisek o podložnikih v Regensburgu in Ergoldingu nastal v času, ko je pridobila te posesti freisinška Cerkev, in glede na dejstvo, da je na fol. 78^v pred njegovim registrskim delom bil zapisan BS I, mogoče sklepati, da je BS I nastal pred letoma 1022/1023, najkasneje pa (kakor BS II in III) do leta 1039.

Pomembno vprašanje znanstvenokritične izdaje starih besedil, kakršna so BS, je nadalje: ali gre za izolirano in samosvojo stvaritev ali pa za vzporedno in primerljivo z drugimi, isto- in drugojezičnimi spomeniki svojega časa in prostora. Razjasniti je treba tudi vprašanje, ali so se ohranili prvopisi ali prepisi. Če gre za prepise in/ali za vzporedna oz. primerljiva besedila, je potrebno ugotoviti medbesedilna razmerja odvisnosti. Genealogija BS Boga Grafenauerja iz leta 1969 je še vedno najnatančnejša.⁴³

Na osnovi Eggersovih raziskav ugotavlja B. Grafenauer genealoški položaj prvega in drugega karantanskega obrazca, t. j. BS I in III. Postavlja ju med prvi bavarski obrazec (B 1), ki je čisto soroden s svetoemmeramskima molitvama in je iz 9. st., ter drugi bavarski obrazec (B 2), ki je nastal med začetkom 10. in koncem 11. st. Med B 1 in B 2 je tudi prevod svetoemmeramske molitve v Sinajskem evhologiju, ki je genealoško vsekakor pred BS I in III. V BS I je B. Grafenauer (naslanjajoč se na rezultate raziskav V. Vondráka in I. Grafenauerja) na treh mestih opazil interpolacijo iz frankovskega obrazca (BS I 3-8, 11-13 in 18-20), v BS III pa je po njegovem vpliv frankovskih obrazcev še večji, vendar so vložki spretnejši in manj očitni (začetek o odpovedi hudiču, odlomek Vere, inter-

je morala nastati za zapisom na fol. 152^v in 153. Tako je mogoče tudi BS II in III časovno omejevati z l. 1039, verjetno že s 1022/23. Ker je Godego kljub podelitvi zgolj škofu Abrahamu ostal freisinška posest še v 11., 12. in 13. st., nam vesti o njem za terminus ante quem ne moreje pomagati.

⁴² M. Kos, n. d., 74 in dalje.

⁴³ B. Grafenauer, Zgodovinarjeva paralegomena k novi izdaji Freisinških spomenikov, ČZN 40, n. v. 5 (1969), 158 in dalje.

polacije v vrsticah 11-14, 28-29 in 33-45). Na začetek odpovedi hudiču in na odlomek Vere v BS III naj bi vplivala bodisi predloga obrazca RH (Reichenau, Honorius) bodisi obrazec V (Vorau). Lahko pa bi se začetek BS III razvil samostojno iz B 1. Drugi vložki so iz sestavin, ki so se najmočneje uveljavile v nemških obrazcih šele v 11. in 12. st. BS I in III sta zaradi sklepne zahvalne molitve starejša od obrazca B 2; med njima pa je verjetno starejši BS I. V BS III so namreč vložki mlajši kot v BS I in bolj organsko vključeni v besedilo. Obliki karantanskih spovednih obrazcev, izpričani v BS I in III, naj bi po Eggersu nastali najpozneje v drugi polovici 10. st. B. Grafenauer poudarja, da je težišče razvoja BS I in III od okoli leta 890 lahko le Karantanija (zaradi Arnulfovega neprijaznega razmerja do Velikomoravske in zaradi madžarskega vdora v srednjedonavski prostor). Za čas pred tem pa dopušča starocerkvenoslovanske jezikovne vplive. Za BS II B. Grafenauer poudarja zahodni izvor, saj je bil govor kot uvod v splošno spoved, kakršen je izpričan v tem spomeniku, tedaj aktualen le v zahodni, še posebej frankovski Cerkvi (v povezavi s sodstvom). Pred njim sta zahodni izvor BS II dokazovala že Vondrák in I. Grafenauer, ki sta temu spomeniku našla vzporednico v sanktgallenskem latinskem nagovoru z nadpisanim starovisokonemškim prevodom (G II) iz 12. st. Nujno bi bilo nadrobneje raziskati starovisokonemške obrazce in zgodovino navad v zahodni Cerkvi, saj vodijo sledovi splošne spovedi po pridihi na Bavarsko v 9. st.

Tako gre verjetno tudi v primeru uvodnega govora v BS III, ki nam je izpričan z BS II, za besedilo iz časa pred prihodom Svetih bratov Konstantina Filozofa in Metoda na Moravsko, saj so v domnevno Klimentovi homiliji formulacije, ki jih poznamo iz BS II. Na to je treba misliti kljub dejstvu, da v Činu nad⁷ ispovedaj⁸oštim⁹ se v Sinajskem evhologiju, kjer je ohranjena stesl. redakcija slovanskega prevoda svetoemmeramske molitve (ta kaže stopnjo slovanskega spovednega obrazca v času prihoda Svetih bratov v Srednjo Evropo), ni najti drugemu BS, ki je slovanska verzija zahodnega obrazca Adhortatio ad poenitentiam, vzporednega besedila. Ker se je Čin⁷, katerega deli so morali nastati na območju zahodne Cerkve (saj bi sicer v njem ne mogel biti prevod svetoemmeramske molitve!), uporabljal na območju vzhodne Cerkve, je jasno, da so bile iz njega

izločene vse prvine, ki zanj niso bile sprejemljive; tako morda tudi obrazec Adhortatio ad poenitentiam. Da je ta obstajal že tedaj v slovanskem prevodu, bi kazale formulacije iz domnevno Klimentove homilije, ki so vzporedne tistim iz BS II. Za Čin⁷ v vzhodni Cerkvi neuporabna prvina Adhortatio bi se nato tam porabila v Poučeniju na pamjati apostola ili mučenika, v prostoru zahodne Cerkve pa se je razvijala naprej, kakor dokazujeta BS II in G II.

Ali so BS prepisi ali prvopisi? Že iz genealogije je razvidna precej razjasnjena zgodovina predlog BS; jezikovna in stilistična analiza V. Vondráka in F. Ramovša je tudi dala dovolj opore za trditve, kako se jezik BS vsaj deloma loči od stesl.; njej je še najbolj soroden jezik v BS II. V jeziku nekaterih stesl. spomenikov, ki so vzporedni z BS, zlasti v prevodu svetoemmeramske molitve v Činu, pa se najdejo tudi stesl. knjižnemu standardu tuje prvine (zaznal jih je že Vondrák, ko je govoril o odstopanju sloga Čina od sloga Klimenta Bolgarskega). Tudi to govori za ustaljeno obliko predcirilmetodijskega slovanskega jezikovnega izročila v vzhodnem delu zahodne Cerkve.

Da bi ustaljenost slovanskega jezika morebiti že od predcirilmetodijskih časov v Spodnji Panoniji zagotavljala tudi zapisanost, imamo morda posredno sporočilo v spisu o spreobrnitvi Bavarcev in Karantancev. Omenjeni spis poroča, da so bile z naukom "filozofa" Metodija iz Spodnje Panonije "po filozofsko" izgnane ugledne latinske črke in seveda tudi latinski jezik. To dvoje je tam nedvoumno ločeno. Zapisi v latinskih črkah torej ne pomenijo že tudi latinskega jezika. V Spodnji Panoniji bi torej moglo obstajati tudi nelatinsko latinično pismenstvo. Da so Slovani pred Konstantinom Filozofom in Metodom pisali z latinskimi črkami, priča tudi cirilmetodijsko izročilo; tako vé črnorizec Hraber iz druge generacije učencev Svetih bratov povedati, da so Slovani, preden je Konstantin izumil slovanske črke, pisali z rimskimi, t.j. latinskimi in grškimi črkami.⁴⁴ Ne pove sicer, kje se je to dogajalo, vendar pač na slovanskem območju, ki je bilo cirilmetodijski duhovščini do njegovega časa znano (Moravska, Spodnja Panonija, srednjeveška Bolgarija in Paristrion). V sopolstavitvi s prej omenjenim sporočilom iz spisa o spreobrnitvi Bavarcev in Karantancev lahko z

⁴⁴ K. M. Kuev, Černo⁷izec Hrab⁷r, Sofija 1967, 188; 192.

veliko večjo verjetnostjo govorimo o slovanskem latiničnem predcirilmetodijskem pismenstvu v Spodnji Panoniji kot pa na Velikomoravskem ali v srednjeveški Bolgariji; za ta dva prostora namreč noben sočasni vir ne ločuje razširjenosti uglednih latinskih črk in latinskega jezika.

Navsezadnje pa obstaja še eno posredno pričevanje o veliki verjetnosti latiničnega slovanskega pismenstva pred časom Svetih bratov v Karantaniji in nato tudi v Spodnji Panoniji. V 18. st. je paleograf Frobenius Forster našel neki zdaj izgubljeni kodeks salzburškega izvora (*Liber traditionum*), katerega tretji del je na podlagi zgodovinskih in paleografskih dejstev postavil v 9. st., B. Bischoff, izdajatelj Forsterjevih diplomatičnih prepisov omenjenega "*Liber traditionum*", pa je zaradi rezultatov historične kritike menil, da gre za besedila iz 80. let 8. st. Iz tretjega dela kodeksa je Forster prepisal vsa besedila (23), razen dveh,⁴⁵ ki ju ni razumel, saj sta bili napisani v barbarskem (nelatinskem) jeziku. Forster je bil Nmec, zato je jasno, da besedili nista bili nemški, saj bi ta barbarski (nelatinski) jezik razumel.⁴⁶ To je trden posredni dokaz o irsko-anglosaški metodi misijonarjenja iz Salzburga v 8. st. in začetku 9., kakor si jo je predstavljal že I. Grafenauer. Seveda ni nujno, da bi bil jezik omenjenih besedil slovanski, še manj, da bi šlo za pravire BS, kakor z velikim pridržkom domneva A. Pleterski.⁴⁷ Toda irsko-angleški način misijonarjenja je posredno potrjen. Res pa je, da je salzburški misijon v drugi polovici 8. st. (do vojn Karla Velikega z Obri) zunaj Bavarke uspešno potekal pravzaprav samo v Karantaniji. Pozneje pokristjanjene slovanske dežele so spreobračali že z manjšo naslonitvijo na lokalne posebnosti, ki jih je irsko-anglosaška metoda kar najbolj upoštevala. V Spodnjo Panonijo se je karantanska vernost po vojnah Karla Velikega z Obri razširila skupaj s "Sclavi", ki so pokrajino ob plemenih Bavarcev tedaj poselili. Karantanija in Spodnja Panonija sta potem nekaj časa v prvi polovici 9. st. imeli svoje pokrajinske škofe. Ti so v spisu o spreobrnjenju Bavarcev in Karantancev

označeni kot tisti, ki vodijo Karantance in Spodnjepanonce, skratka ljudstvo "Sclavov".⁴⁸ Tako bi bil obstoj že predcirilmetodijskega latiničnega pisanja v slovanskem jeziku najverjetnejši v Karantaniji in Spodnji Panoniji.

Pozneje (od približno leta 890 do konca 10. st.) je treba pri razvoju do obrazcev, kakršne poznamo iz BS, misliti na latinične predloge. Glagolica v srednjeveški Hrvaški je bila preveč oddaljena in od Karantanije ločena z začasno madžarsko zasedbo vmesnega ozemlja, poleg tega zahodna Cerkev ni hotela imeti nobenega opravka s cirilmetodijci, saj jih je iz Spodnje Panonije in Velikomoravske v celoti izgnala. Zaradi njih je celo osebno grozila knezu Koclju, ki jih je zelo podpiral. Očitno samo zaradi njega uporabnikom latinskega jezika in uglednih latinskih črk ni kazalo drugega kot zapustiti njegovo pokrajino in jo prepustiti "novemu nauku" Svetih bratov. Iz Moravske se npr. zahodni duhovniki niso nikoli umaknili, čeprav so cirilmetodijci tudi tam uživali Rastislavovo knežjo podporo. A ta po vsem videzu ni bila tolikšna kot Kocljeva. Ob tem ne gre pozabiti, da je bila zaradi poznejšega pokristjanjevanja zahodna duhovščina na Moravskem mnogo manj utrjena kot v Spodnji Panoniji. Če torej moramo računati s pisno predlogo BS, je ta kot neposredni prednik BS vsekakor morala biti v latinici. Na prepisovanje zapisanega besedila moramo misliti predvsem pri BS I in III, saj je tu mogoče videti sorazmerno urejenost in načelnost pri zapisovanju istih glasovnih vrednosti s črkovnimi znamenji istega pomena (oziroma z istimi kombinacijami črkovnih znamenj). Takšne urejenosti ni v BS II. Ob tem je treba opozoriti še na nekatera vidna popraviljanja v njem, ki pričajo, da je zapisovalec za svoj zapis sproti iskal najustreznejšo črko oziroma zvezo črk. Za BS II je že Nahtigal pisal, da se vobče šteje za spisanega po diktatu⁴⁹, vendar je bil morda narekovan po pisni predlogi. Da bi narekoval nekdo, ki je znal tujo, samo slovansko pisavo (glagolico), iz zapisa v tej pisavi zapisovalcu, ki je bil najverjetneje Neslovan (komur bi bil jezik BS materinščini

⁴⁵ A. Pleterski, *Novi pisani viri o najstarejši slovenski zgodovini*. — Poročilo o knjigi Bernharda Bischoffa, *ZČ* 41 (1987), 336.

⁴⁶ A. Pleterski, n. d., 336.

⁴⁷ A. Pleterski, n. d., 336, 337.

⁴⁸ *Conversio Bagoariorum et Carantanorum...*, 36.

⁴⁹ R. Nahtigal, *Važnost latinskega dela brižinskega kodeksa in njegovih prispevkov za vprašanje o postanku in domovini slovenskih odlomkov*. (*Freisingensia III*), *ČJKZ* 1 (1918), 20.

na, bi spisal BS II enako dobro kot BS III), pa je ob že navedenih zgodovinskih dejstvih ("trijezičniška herezija" dela zahodne Cerkve v času Svetih bratov) precej neverjetno. Zanimivo je tudi, da v BS II – razen ene izjeme – ni retoričnih ločil. Če bi šlo za zapisovanje po nareku kompetentnega narekovalca, bi jih bilo razmeroma lahko postaviti.

Najmočnejše dokaze, da gre pri BS I za prepis, je zbral - deloma po Vondráku - Ivan Grafenauer. Videl jih je zlasti v napakah v vrsticah 9-10, 12-13 in 13-17. Odlomek besedila "Imeti mi ie sivuot po zem" je glede na obrazec G II nepopoln. Do tega je prišlo zaradi prepisovalčeve nezbranosti, saj bi bilo prav: "Imeti mi ie vuecsni sivuot po zem sivuoti" ali "Imeti mi ie po zem sivuoti vuecsni sivuot"⁵⁰. Beseda "vuuraken" je narobe prepisana, moralo bi namreč biti zapisano vurogen ali vurodgen. Zveza "ili zpe ili nezpe" stoji na nepravem mestu: v eni prejšnjih verzij je to zvezo pisar izpustil, nato pa jo je on ali kdo drug zapisal na rob; pisec BS jo je pri prepisu vrnil na nepravo mesto,

saj je v vzporednih stvn. in stesl. obrazcih (B 1, Чинъ) ta zveza takoj za zvezo "vuede ili nevuede". Glede na to, da je BS III še poznejša stopnja razvoja karantanskih spovednih obrazcev kot BS I in da kaže podobno urejenost (pisanje predlogov skupaj z besedo za njimi, bolj ustaljeno pisanje posebnih slovanskih glasov z več črkami kot v BS II), si ni težko zamišljati njegove zapisane predloge. O tem priča tudi dejstvo, da je v kakovosti zapisa BS II in III velika razlika, kljub isti roki zapisovalca. Večjo urejenost BS III bi tako bilo mogoče pojasnjevati z zapisano predlogo, neustaljenosti v BS II pa z narekom ali s slabo predlogo. V. Vondrák je v svoji izdaji BS na široko dokazoval, da je predloga bila glagolska. Pisar naj bi bil svoje znanje slovanske med prepisom BS II in poznejšim prepisom BS III temeljito izpopolnil. Toda te Vondrákove misli so postale neaktualne že ob njegovi poznejši ugotovitvi, da BS ni mogoče razlagati tako, kot da jih brez stesl. slovstva sploh ne bi bilo.⁵¹

⁵⁰ I. Grafenauer, Karolinška kateheza..., 51 in dalje. Opozoriti je treba na napačno obliko v rekonstrukciji

I. Grafenauerja; prav bi bilo "po zem sivuote".
⁵¹ V. Vondrák, n. d., 30.

Diplomatični in kritični prepis

Igor Grdina

Dosedanji paleografski prepisi

Dosedanje izdaje BS lahko glede na paleografsko problematiko razdelimo v tri skupine. V prvi so tiste, ki so usmerjene k idealom kar najmanj interpretativnega diplomatičnega prepisovanja in skušajo kolikor je mogoče zvesto predstaviti grafično podobo izvirnika. V drugi skupini so izdaje, ki se približujejo načelom kritičnega prepisa, posegajočega v interpretacijsko območje zlasti na ravni členitve skladenjskih in/ali retoričnih delov besedila ter s tem povezanih sodobnih ločil in velike oz. male začetnice. Pri tem se odpravljajo morebitne napake izvirnika ter dopolnjujejo mesta, kjer je le-ta poškodovan ali je besedilo tako ali drugače pomanjkljivo. Gre torej za strogo omejene posege pravopisnega in rekonstrukcijskega značaja, ki ne spreminjajo črkovnih znamenj, kakršna so v izvirniku; tudi njegovi skladenjsko-retorični členitvi sledijo v okviru sprejemljivosti za sodobno razumevanje. Kritični prepis mora tudi razrešiti pisarske okrajšave. Vsi takšni posegi so seveda stvar določenega mednarodnega izdajateljskega standarda, čeprav se praksa v posameznostih precej razlikuje. V tretjo skupino uvrščamo vse prepise, ki so narejeni na podlagi drugačnih načel in tako ali drugače interpretacijsko močneje posegajo v besedilo. Paleografske problematike se takšni prepisi dotikajo le posredno in še to samo na ravni kritičnega prepisa (ločila). Njihovi črkovni sistemi so bodisi nacionalno abecednega¹, bodisi azbučnega², bodisi osebne značaja³.

Če upoštevamo samo celovite izdaje BS, ki imajo bolj ali manj poudarjen znanstveni značaj

in so imele v strokovni javnosti širši odmev, moramo med *diplomatičnimi prepisovalci* navesti Köp-pena (1827, str. 4-11), Kopitarja (1836, str. XXXV-XLI), Vondráka (1896, str. 52-61), Pircheggerja (1931, str. 91-100), Kosa (1937, str. 18-27), Weingarta (1938, 1949 2. izdaja, str. 150-160), Isa-čenka (1943, str. 18-22, 73-78) in Kronsteinerja (1979, 9-13, 19-31, 37-45). Med necelovitimi diplomatičnimi prepisi ni mogoče prezreti Kopitarjevega prepisa BS I iz leta 1822. Glede na to, da so se diplomatičnih prepisovanj lotevali tudi paleografi-je manj veščji, pretežno jezikoslovno usmerjeni preučevalci BS, ni čudno, da se nekateri diplomatični prepisi niso skladali s standardi diplomatičnega prepisovanja. Poleg tega sta Köppen in Kopitar BS prepisala, še preden so se izoblikovala in uveljavila moderna izdajateljska pravila.

Kritičnih prepisov je malo. Sem je mogoče uvrstiti samo oba Miklošičeva prepisa (1854, str. 89-92; 1861, str. 51-55).

Sievers (1925, naslanja se na Vondrákov paleografski prepis), Pirchegger (1931, le BS II in III), Ramovš (1937) in Kolarič (1968) objavljajo tudi *fonetične prepise*, vendar v dokaj različnih in precej težko primerljivih zapisnih sistemih. Samo Pirchegger hoče prebrati tekst BS bolj ali manj natančno po zapisu: eno črkovno znamenje oz. skupina črk ima načeloma le eno glasovno vrednost. Takšno ravnanje je do neke mere problematično, saj je zlasti v BS II pri zapisu določenih glasovnih skupin večkrat šlo za zasilne rešitve, ki so bile bolj ali manj enkratne. To dokazujejo ena-

¹ Vondrák, 2. stolpec: uporablja češki sestav brez znamenovanja dolžin, razširjen s črkama é, š; na enem mestu tudi s f (najbrž gre za pomoto).

Grivec 1942 in 1951 uporablja slovenski sestav, razširjen s črko é.

² Prepis Vostokova v (st)csl. in rusko cirilico (Kopitar 1836 objavlja le njegov prepis v (st)csl. cirilico).

Weingart v cirilični rekonstrukciji opozarja na odstopanja BS od stesl. norme.

³ Kopitar 1836 (2. stolpec) prepisuje v črkovni sistem z mešanimi latiničnimi in ciriličnimi znamenji za posebne slovanske glasove.

Hamm 1966 uporablja klasično latinsko abecedo, razširjeno z znaki za ť, ŕ, l za polglasnika ь, ъ in za y.

ki besedni koreni, ki so na različnih mestih različno zapisani. Tako najdemo v 16. vrstici na fol. 159^r "muzlite", v 29. vrstici na fol. 160^r pa "pomilena"; v 5. vrstici na fol. 159 imamo "zcepa/genige", v 23. vrstici na fol. 159^r pa "zpa/itel". Sievers, Ramovš in Kolarič so se branja oz. fonetičnih vrednosti zapisa BS lotili drugače: v zapisu so videli le osnovo, na katero so potem postavili svoje jezikovne konstrukcije.

Naša izdaja BS prva uporablja mednarodno fonetično transkripcijo.

Isačenkova⁴ rekonstrukcija BS II v glagolsko besedilo, prečrkovano v latinico, v bistvu spada v isto skupino kot prepisa Vostokova in Weingarta v stesl. cirilico. Od Weingartove najbolj domišljene cirilične verzije BS se ta prepis loči zlasti po tem, da ne zaznamuje jotiranosti nekaterih samoglasnikov in da ne opozarja na klasične stesl. oblike.

Med izdanimi paleografskimi prepisi BS so zelo velike in komaj primerljive različnosti; nekateri so celo zelo tuji ustaljenim paleografskim postopkom. Določena neprimerljivost je razumljiva za zgodnejše prepisovalce iz 19. st., ko so se Lachmannova moderna izdajateljska načela šele izoblikovala in se uveljavljala nasproti Mabilonovim, zlasti v zvezi z izdajanjem zbirke Monumenta

Germaniae Historica. Vendar je treba priznati, da so bili prepisovalci vse do Vondráka na ravni sočasne izdajateljske vede. Pozneje je to mogoče trditi le za nekatere, zlasti za Kosa.

Izdaje BS, ki bi v celoti ustrezala zahtevam sodobne izdajateljske prakse, doslej še ni bilo. Povsod manjka vsaj izdajateljsko kritični aparat, ki bi prikazoval razlike med posameznimi, precej različnimi branji izvornika. Čeprav v sodobni izdajateljski praksi diplomatično prepisovanje ni več v navadi zaradi najrazličnejših tehnik natančnega reproduciranja podobe izvornika (faksimile namreč nadomešča tudi velik del materialnega opisa – velikost, barva pergamenta, barva črnila ipd.), je bil za to izdajo pripravljen nov tovrstni prepis; s tem je bilo ustvarjeno izhodišče za primerjave z dosedanjimi diplomatičnimi prepisi. Gre torej za poskus sklepnega razgleda v smislu zaznamovanja vseh za razbiranje besedila pomembnih razhajanj.

Reprodukcije izvornikov BS so vključene že v Köppenovo izdajo, sledijo pa še v Vondrákovi, Ramovš-Kosovi, Isačenkovi in Pogačnik-Kolaričevi (samo drugi spomenik tudi pri Hammu 1966) v kar najrazličnejših tehnikah, od grafičnih do fotografskih, in v različnih velikostih in kakovosti (najboljše so pri Köppenu, Vondráku, Ramovš-Kosu).

⁴ Isačenko uporablja naslednje posebne znake: ϕ = re-
fleks za psl. *dj, ψ = refleks za psl. *tj, oN = q, cN = ɕ,

öN = jɔ, ü = črka za glas, ki ga v cirilici zaznamuje ju,
bi = jery.

Načela diplomatičnega prepisa

Črke

Naš prepis se drži načel strogega diplomatičnega prepisa; to pomeni, da poskuša vsaki črki izvornika v vseh položajih najti ustreznico v prepisu. Črkovni sistem prepisa sestavljajo črke klasične latinske abecede z izjemo pri zaznamovanju razlike med okroglim in dolgim s. Posebno vprašanje so dvojice črk, ki so v času zapisa BS vsaj v latinskih spisih pomenile en glas. To velja za u in v, za dolgo in okroglo obliko črke s ter na svoj način tudi za precej različni varianti zapisa črke z.

Glede u in v so vse diplomatične izdaje zvesto

prenašale izvornik v prepis; ni tudi razloga, da bi mi ravnali drugače. Zapisi istih besed ali zlogov na različnih mestih BS zdaj z u zdaj z v dokazujejo, da se ločita u in v samo grafično (npr. ztuoril v 12. vrstici na fol. 78 in ztvoril v 23. vrstici na istem foliju).

Glede okroglega in dolgega s v dosedanjih paleografskih prepisih ni enotnosti: Kopitar (1822, samo BS I), Köppen, Kopitar (1836) in Isačenko ne zaznamujejo omenjene razlike. Razumljivo je, da tega razlikovanja ni tudi v obeh Miklošičevih kritičnih prepisih. Drugi v kritičnem aparatu naše izdaje obravnavani prepisovalci pa ločuje-

jo dolgi in okrogli s.

Razlika v zapisih črke z (Z : ʒ) v dosedanjih prepisih ni zaznamovana. Toda če ločimo dve obliki črke s, kar tudi nima pomena glasovne razlike, ni razlogov, da ne bi nakazali tudi razlike med oblikama črke z. Da je med obema oblikama črke z le grafična razlika, dokazuje zapisovalec BS I, ki pri isti besedi uporabi na enem mestu eno, na drugem pa drugo obliko črke z (npr.: Otze v 2. vrstici na fol. 78 in Otʒa v 9. vrstici na fol. 78^v; miloztiuvi v 2. vrstici na fol. 78 in miloʒtiuvi v 11. ter miloʒtivi v 21. vrstici na istem foliju itd.). Razlika med obema oblikama črke z je v našem prepisu jasno nakazana (z = Z, ʒ = ʒ). ʒ nima nobene zveze s podobno različnopomensko beneventansko kratico, ki je nastala s kurzivno povezavo semicolon in vejice; gre samo za stilizacijo črke z.

Čisto grafičnega značaja je tudi razlika med klasično karolinško (poluncialno) in uncialno obliko črke d. Ena in druga oblika je v besedilih, spisanih v karolini in iz nje neposredno izhajajočih miniskulah v času pred prevlado gotice, nekaj vsakdanjega. Dosedanji diplomatični prepisi BS dvojnih oblik črke d ne zaznamujejo; vendar je to mogoče izpeljati z uporabo nekoliko preoblikovane črke d na mestih uncialnega d (ð).

Oblike črke u z navpičnim podaljškom na desni strani navzdol naš prepis ne zaznamuje. Tako so ravnali tudi drugi prepisovalci, razen nedosledno Vondrák v svojem diplomatičnem prepisu. Omenjena oblika črke načelno velja za veliki u, zato je v našem prepisu vsak u s podaljšano potezo prepisan kot velika črka. Enako so ta mesta prepisovali tudi starejši izdajatelji. Sicer sta glede tega zares problematični le dve mesti: v 1. vrstici na fol. 159 (Uciru) in v 28. vrstici na fol. 160^v (Uzeh) bi mogel biti u s podaljškom tudi mali u.

Delitev na besede

Besede, zlogi oz. skupine črk so v našem diplomatičnem prepisu razdeljene oz. združene, kolikor je mogoče, neodvisno od modernega kritičnega razumevanja besed. Merilo za ločitev samostojno stoječe skupine črk je v malo večji pisavi BS II in BS III okoli 2 mm, v BS I, kjer je pisava bolj stisnjena, pa 1-1,5 mm. Kjer koli je razmik med črkami večji, je nova skupina skupaj stoječih črk nova beseda. Vendar pri tem ne smemo biti pretogi. Upoštevati moramo vsakokratno bolj stisnjeno ali

bolj razmaknjeno pisavo posameznih delov BS. Čeprav bi se radi izognili kritično-pomenski interpretaciji, ponekod ne moremo biti prepričani, da smo ujeli v prepis razumevanje črkovno-besedilnih enot obeh zapisovalcev BS.

Ločila

Ločila v BS ne odstopajo od navad v sistemu karoline in iz nje izhajajočih miniskul. Od 9. st. naprej ima isti sistem ločil tudi beneventana.

Ločila karoline izhajajo iz dela Izidorja Seviljskega Origines ali Etymologiae. Takratna ločila so združevala oz. ločevala posamezne ritmično-retorične enote glasnega branja (oratio); s tem se je nadaljevala ena smer antičnega izročila. Druga smer, namreč pisanje vsake takšne enote v posebno vrstico, zaradi dragocenosti pergamenta, ki ga je šele v poznem srednjem veku izpodrinil papir, ni prihajala v poštev.

Izidorjev izvirni sistem je bil dokaj zapleten, vendar ga je praksa srednjeveškega pisanja poenostavila¹. Pika v spodnjem delu pisnega prostora je pomenila kratek, v sredini srednji, v zgornjem delu pa dolg premor. Pomen znamenja je bil torej odvisen samo od njegovega položaja glede na črke. Pika v zgornjem delu pisnega prostora, ki označuje konec stavčne retorične enote, se imenuje periodus (tudi distinctio finalis, distinctio finalis finitiva), pika v srednjem delu colon (tudi semicolon, distinctio media), v spodnjem pa comma (tudi subdistinctio, suspensiva). Prva ima vrednost, ki je najlažje primerljiva z močjo današnje pike, drugi dve pa sta ustrezno šibkejši (kot današnje podpičje in vejica). Pozneje se namesto pik uveljavijo naslednja znamenja za periodus ⁂/⁂/⁂/⁂ za colon -/- in za como ⁂/.

¹ Prim. odlomka iz Izidorjevega spisa Origines (Etymologiae) 1, 20, kjer teče beseda o pomenu ločil distinctio finalis (στυγή τελεία), distinctio media (στυγή μεσή) in subdistinctio (ὑποστυγή): "Ubi enim in initio pronuntiationis necdum plena pars sensus est, et tamen respirare oportet, fit comma, id est, particula sensus, punctusque ad imam litteram ponitur, et vocatur subdistinctio ab eo quod punctum subtus, id est, ad imam litteram accipit. Ubi autem in sequentibus iam sententia sensum praestat, sed adhuc aliquid superest de sententiae plenitudine, fit colon, medianque litteram puncto notamus, et median distinctionem vocamus, quia punctum ad median litteram ponimus. Ubi vero iam per gradus pronuntiando plenam sententiae

Izidorjev sistem je bil utemeljen na delih starejših gramatikov, ko je bilo zaradi majuskulne pisave v "dvočrtnem" pisnem sistemu zelo lahko določiti položaj pike (zgoraj, sredi, spodaj). Ta sistem je postal v času prevlade minuskulnih pisav manj jasen, saj nekatere črke segajo v tri ali dva, druge pa le v en medprostor "štirivrstičnega" pisnega prostora (npr. hpf). Zato je bila nujna reforma, ki je prvotna ločilna znamenja omejila na dve veliki skupini, na ločila za kratek in dolg premor; med seboj se sprva še zmeraj razlikujejo pretežno le po položaju ločilnega znaka glede na črke (še vedno gre za ločevanje retorično-oratorskih, ne pa skladijskih enot). Grafična znamenja se glede na skriptorije tudi precej razlikujejo. Tako je npr. v regensburški, freisinški in nekaterih zahodnejših pisarskih šolah (npr. v St. Amandu) pika v zgornjem delu pisnega prostora tudi v 10. in 11. st. praviloma zaznamovala dolg premor, pika v spodnjem delu pa kratkega.

Najbolj razširjeno karolinško znamenje za dolg premor je bila kombinacija ene ali dveh pik in črtice (: ali ↪ ali ↻); kratek premor označuje pika v srednjem delu pisnega prostora. Poznejši interpunkcijski sistemi so kombinirali pike in črtice še na druge načine, iz katerih so se razvila današnja interpunkcijska znamenja (dvopičje, podpičje ipd.).

V BS kljub freisinški provenienci zapisa ugotavljamo interpunkcijo, ki je značilna za karolino in iz nje neposredno izhajajoče minuskule. BS I ima zgolj ločilo za kratek premor – tipično karolinško piko v sredini pisnega prostora. BS III ima poleg klasičnega karolinškega ločila za kratek premor na enem mestu (konec 5. vrstice na fol.

160^v) tudi ločilo za dolg premor. Pogostnost ločil je v BS III manjša kakor v BS I, medtem ko v BS II interpunkcijskih znamenj, razen enega v 14. vrstici na fol. 158^v, ni. To dejstvo je bilo podlaga številnim spekulacijam o naravi morebitnih predlog BS (govorna ali pisna, latinična ali drugačna, npr. glagolska). Vendar je o tem karkoli zanesljivega težko reči. Glagolska besedila imajo npr. v Zografskem kodeksu za ločila večinoma piko sredi pisnega prostora, medtem ko so Kijeovski listki, Assemanijev kodeks, Marijanski kodeks in Praški odlomki v tem bogatejši (ena pika · ali dve piki : ali tri pike ∴ ali štiri pike ∴∴ ali pet pik ∴∴).² Vsekakor so vsi nelatinični srednjeveški pisni sistemi z izjemo grškega glede interpunkcije manj ustaljeni kot latinični in tudi manj vplivni. Dosedanji diplomatični prepisi so ritmično-retorično piko večinoma zapisovali kot skladijsko piko, črtico s piko pa kot podpičje. Naš prepis poudarja ritmično-retorični značaj pik s tem, da jih pušča v sredini pisnega prostora, kakor so zapisane v izvorniku. Samo Weingartova izdaja ima v diplomatičnem prepisu tudi klicaj (23. vrstica na fol. 78: "... ze! tebe ..."), čeprav gre v izvorniku za čisto navadno piko ritmično-retoričnega značaja v sredini pisnega prostora z nadvrstičnim znamenjem. To znamenje se res nekoliko loči od znamenj v obliki ostrivca, ki so v njegovi bližini (kót nagiba raste proti desni, ni priostritve na desnem koncu znamenja), toda BS I pozna enako zapisana znamenja zlasti na začetku fol. 78 v položajih, kjer ne more iti za nikakršne klicaje (znamenja so nad črkami). Na spodnji polovici omenjenega folija, tako pretežno tudi v vrstici 17 (npr.: ne zpe), ima to znamenje večinoma nekoliko drugačno obliko (črtica s pri-

clausulum facimus, fit periodus, punctumque ad caput litterae ponimus, et vocatur distinctio, id est disiunctio, quia integram separavit sententiam" in 1, 21, kjer se pod naslovom De notis sententiarum govori o dodatnih, bolj korektorskih znamenjih, ki da so "asteriscus, obelus, obelus superne adpunctus, limniscus, antigraphus cum puncto, asteriscus cum obelo, paragraphus, positura, cryphia, antisigma, antisigma cum puncto, diple, diple περι στίχον, diple περιεστιγμένη, diple ὀβελισμένη, aversa cum obelo, dipel superne obelata, dipel recta et aversa, ceraunium, chresimon, φ et ρ, anchora aversa, anchora superior, anchora inferior, coronis, alogus" z zapisom Tomaža Kapuanskega (Thomas Capuanus, umrl 1243), ki mu zadostujejo že tri znamenja: "Tres distinctiones considerantur existere,

quarum prima comma, secunda colon, tertia periodus appellatur. Comma est punctum cum virgula superius ducta, scil. quum adhuc sensus suspensus remanet auditori. Colon est punctum planum cum animus auditoris necesse non habet aliud expectare, et tamen aliquid addi potest. Periodos est punctum cum virgula inferius ducta, quum animus auditoris amplius non expectat nec amplius querit discera intentionem proponentis." J. P. Migne, *Patrologia Latina*, (*Patrologiae cursus completus. Series Latina*) 82, Paris 1844-1864, stolpci 95-98; E. A. Loew, *The Beneventan Script*, Oxford 1914, 228-229.

² Prim. odlomke navedenih spomenikov v: M. Weingart, n. d.

ostritvijo ali celo z rahlim priklonom in odebelitvijo na desnem koncu). To je verjetno nastalo zaradi tehnike pisanja nadvrstičnih znamenj: z desne, kjer je pisar zastavil pisalo in je od tega nastala črnilna odebelitev, je šla poteza v smeri levo navzdol, ponekod pa še prej skoraj neopazno levo navzgor. V obeh primerih je poteza proti levi slabela. Klicaj torej v diplomatičnem prepisu ni utemeljen.

Nadvrstična znamenja

V vsem kodeksu Clm 6426 je BS I s svojimi 72 nadvrstičnimi znamenji v obliki, ki ji danes pravimo ostrivec (47 na fol. 78, 25 na fol. 78^v), zelo opazen, saj ima BS II samo po eno takšno znamenje na fol. 158^v, 159, 159^v in dve na fol. 160. BS III ima le eno znamenje v obliki ostrivca na fol. 161^v in še to ni videti zapisano od roke, ki je pisala ta spomenik. Obliko stvn. cirkumfleksa srečujemo po enkrat v BS II (fol. 159) in III (fol. 160^v). Omenjena posebnost ni ostala brez odmeva v strokovni literaturi. Nastale so številne razlage in domneve, ki so jih prispevali več jezikoslovci, manj pa paleografi.

Vondrák³ je domneval, da nadvrstična znamenja v BS zaznamujejo besedni naglas na način starovisokonemškega naglasnega sistema, ki ga je uvedel mainški nadškof Hrabanus Maurus (776-856). Znamenje nad črko i pa naj bi pomenilo

³ W. Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik I*, Göttingen 1924², 220.

⁴ R. Nahtigal, Programatične in druge opazke h Kosovi razpravi o freisingških spomenikih... *Freisingensia IV*, ČJKZ 4 (1924), 181; posebno pomembno je tole Nahtigalovo stališče: "Iz pretresa obilne rabe t. zv. naglasnega znaka v prvem slovenskem odlomku jasno sledi, da imamo po ogromni večini, takorekoč skoro vse izžrpajoče, pred seboj le grafične navade za boljše razlikovanje črk in besed pri branju brez zveze z naglasom. Kolikor pa je tega umeti v Wattenbachovem zmislu, ni odmev starovisokonemškega načina zaznamovanja naglašanih in nenaglašanih dolgih ter naglašanih kratkih zlogov, je za slovensko akcentologijo brez pomena ter je omenjati v njej le zanikajoče. Morebitna zveza z naglasom ali posebnim izgovorom se je tu izvršila ne namenoma in povsem slučajno, naslanjajoč se na le grafične ne akcentno-fonetične navade kot izhodišče." Kos se je v svoji razpravi *Paleografske in historične študije* (str. 65, 66), v odgovor kateri je nastal Nahtigalov spis *Freisingensia IV*, res skliceval na Wattenbachove razlage, toda ni trdil, da gre v primeru

samo njeno piko, kar je glede na čas zapisa spomenikov nemogoče, saj se črtica v vlogi pike nad črko i začenja pisati šele v 12. st. Znamenje v obliki stvn. cirkumfleksa bi tako pomenilo dolžino samoglasnika, ostrivec pa naglašen kratki samoglasnik. Vendar je moral Vondrák zaradi številnih na tak način nepojasnljivih znamenj v obliki ostrivca dopuščati možnost, da gre le za čisto grafično navado (znamenja so tudi nad soglasniki!).

R. Nahtigal⁴ je zavrnil Vondrákovo razlago potem, ko je natančno pregledal položaje nadvrstičnih znamenj. Vsekakor je najvažnejši dokaz zoper Vondrákovo pojasnjevanje dejstvo, da znamenja niso postavljena enako in dosledno nad isto besedo.⁵

Kos v izdaji BS iz l. 1937 piše o nadvrstičnih znamenjih takole: "Pisec je s tem posnemal grafično navado skrbnih piscev latinskih tekstov, ki so radi stavljali taka znamenja na razne zloge besed, posebno v tekstih, ki so bili namenjeni za javno branje; s tem so razločevali predloge in veznike, ki so jih pisali s sledečo besedo še skupaj; dalje so na ta način označevali tuje zvence krajevna in osebna imena, posebno radi pa so te oznake uporabili tam, kjer so bile za latinski jezik nenavadne glasovne skupine. Nobenega dvoma ni o tem, da imajo ti znaki samo tak pomen in da ne označujejo pravega besednega poudarka. Drug znak v obliki strešice imamo po enkrat v drugem in tretjem

nadvrstičnih znamenj v BS I za zaznamovanje besednih naglasov, temveč le za zaznamovanje veznikov in predlogov ter njihovo razločevanje od besed, s katerimi so pisani skupaj. Menil je, da so ta znamenja opozarjala bralca, ki je bil vajen latinskih besedil, na nenavadne slovanske črkovne skupine. Tako med Kosom in Nahtigalom ni bistvenih nasprotij.

⁵ Nad besedo *miloztiui* je nadvrstično znamenje v 2. in 21. vrstici na fol. 78 (drugič je zapisana kot *miloztivi*), ni ga pa nad to besedo v 11. vrstici na fol. 78 in v 5. vrstici na fol. 78^v. Toda če bi odsotnost nadvrstičnega znamenja tu morda lahko pojasnili s tem, da gre že za drugi oz. četrti zapis besede, tako sklepanje ne obvelja v primeru besede tebe: v 2. vrstici na fol. 78 je najprej zapisana brez nadvrstičnega znamenja, v 23. vrstici iste strani pa z njim. Bralec bi torej bil šele na koncu strani seznanjen z glasovno drugačnostjo, ki naj bi jo zaznamovalo nadvrstično znamenje. Pri tipu izrazito oratorskega besedila, kakršno je BS I, je to docela neverjetno. Povsem drug problem pa je morebitno stavčnofonetično razlikovanje mest z enakimi besedami z nadvrstičnimi znamenji oz. brez njih.

spomeniku /.../; tak znak je v stvn. grafiki označeval dolg poudarjen zlog /./".⁶ Približno tako je Kos razmišljaj že prej.⁷

E. Sievers⁸ je ugotovil, da v 10 primerih nadvrstična znamenja v BS I niso postavljena niti besedno- niti metričnonaglasno, zato je imel ta znamenja za glasbena. Muzikološki strokovnjak F. Zagiba⁹ je to nadrobneje raziskal. V BS I je v nadvrstičnih znamenjih prepoznal virgo (dvigovanje tonske višine), flexo (znižanje tonske višine) in tractulus (izrazita modulacija dvigovanja tona na začetku nove besedilne enote). Raziskovalci pred njim dvojne oblike znamenja v obliki ostrivca niso razlikovali, češ da gre za komaj opazen prelom v pisanju ostrivca zaradi pristavitve pisala na pergament. Različno gostoto nadvrstičnih znamenj v BS je pojasnjeval z različnimi načini izvajanja (BS I v "tonus solemnis", BS II v "tonus lectionis <evangelii>", BS III v "tonus ferialis").

R. Lauer¹⁰ je nadaljeval iskanje v Sieversovi smeri. Del znamenj, zlasti nad u/v in i je štel za diakritična (z različnimi pomeni nad posameznima črkama), medtem ko je druga (26,75 % od 71 opaženih nadvrstičnih znamenj v BS I ni mogel pojasniti kot diakritična) imel za čisto glasbena znamenja (virga ali flexa, v petih primerih se ni mogel odločiti za eno ali drugo; Zagibovega tractulusa ni upošteval). Vendar ostaja vprašanje, ali je bilo ob nastanku BS v navadi izvajanje splošne spovedi v obliki tako zelo poudarjenega recitativa, da bi to bilo treba zapisati z nevmami. Gotovo ni šlo za pravo petje, čeprav bi nadvrstična znamenja bile nevmi, saj eno nevmično znamenje velja samo za en zlog (celo več znamenj za en sam zlog), ne pa narobe, eno znamenje za več zlogov. Torej bi šlo kvečjemu za označevanje recitatorsko posebej izpostavljenih mest, na katerih bi bila z

nevmami nakazana samo pomembnejša odstopanja od običajne govorne višine. Tudi sam začetek BS I, GLAGOLITE (govorite) PO NAZ, priča proti nevmam. Brez nadaljnjih raziskav pa misli o nevmah ni mogoče povsem zavreči, čeprav v času zapisa BS obstajajo že razvitejše nevmične oblike od preprostih in prvotnih, ki so po najširše sprejetem mnenju izšle iz naglasnih znamenj¹¹.

J. Schaeken postavlja glede stave nekaterih znamenj v BS I tale pravila:

1. Ostrivec med veznikom i in sledečo besedo ter ostrivec nad vu/uv na desni strani preprečuje morebitno napačno branje in bi lahko bil ločilno znamenje.

2. Ostrivec nad o, e in u/v v zadnjem zlogu označuje nósnost.

3. V prvem oz. edinem zlogu ostrivec nad u pomeni ū. Razen tega se uporablja ostrivec nad vzglasnim v za ločevanje dvočrkja vu, pri u = v̄ pa kot ločilno znamenje¹².

Potem ko je Schaeken objavil svoja pravila, se mu je J. Gvozdanovičeva¹³ kljub svojim prejšnjim nekoliko drugačnim mislim v glavnem pridružila. Vendar znamenja v BS I po njenem mnenju nimajo samo diakritične funkcije, temveč tudi naglasno (naglas pa naj bi se ponekod označeval tudi s podvojitvijo črk za soglasnike ob naglašnem samoglasniku). Toda v skladu z ugotovljenimi pravili tako Schaeken kot Gvozdanovičeva postavljata znamenja kritično, torej jih primikata zlasti nad u/v, čeprav so ponekod zapisana bolj nad katero drugo črko. Gvozdanovičeva pa ima prav, ko išče pomen znamenj v sočasnem izročilu¹⁴.

Pisarske krajšave

Pisarske krajšave BS se delijo na prave okrajšave (kratice, kontrakcije, suspenzije) in na ligature,

⁶ Kos-Ramovš, Brižinski spomeniki, Ljubljana, 1937, 6.

⁷ Prim. M. Kos, Paleografske in historične študije..., 65, 66.

⁸ E. Sievers, Die altslawischen Verstexte von Kiew und Freising, Leipzig 1925, 21.

⁹ F. Zagiba, Zum Vortrag der ältesten Sprachdenkmäler bei den Völkern im Donauraum, Die Sprache VI (1960), 94-102.

¹⁰ R. Lauer, Zur Funktion der Akzentzeichen in den Freisinger Denkmälern, v: Freisinger Denkmäler, München 1968, 175-184.

¹¹ Če bi v BS I šlo za nevmi, bi le-te lahko bile le

prvotnih, akcentom povsem podobnih oblik. Muzikolog J. Snój v svojem mnenju uredniškemu odboru pušča vprašanje, ali so nadvrstična znamenja v BS I nevmi ali ne, odprto.

¹² J. Schaeken, Die Akzentzeichen im 1. Freisinger Denkmäl, Zeitschrift für slavische Philologie XLVII, Heidelberg 1987, 349.

¹³ J. Gvozdanović, O akcentu i vokalskom kvalitetu u Brižinskim spomenicima, SR 37 (1989), 46, 47 (op. 3).

¹⁴ J. Gvozdanović, Akcentski znakovi u prvom Brižinskom spomeniku, Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku XVI/2, Novi Sad 1973, 29.

v katerih so posamezne črke pisane tako, da del ene črke prekriva del druge ali se iz nje neposredno nadaljuje. Pri tem se oblike črk praviloma ne deformirajo. Okrajšave kažejo značilno stanje minuskule pokarolinškega časa. Razen v primeru **ḅ** = bofih na fol. 160^v (17. in 19. vrstica) izhajajo iz sistema krajšanja v latinskih besedilih, medtem ko so ligature takšne kot v latinščini ali posebne.

Ligatur v našem diplomatičnem prepisu ne označujemo posebej. Izjemi sta znaka za zvezo **e+t** ter **n+i**, ki sta običajni ligaturi tako v karolini kot tudi v beneventani. Nastali sta tako, da se je druga črka zelo zmanjšala in se hkrati umaknila na spodnji rob osrednjega dela minuskulnega pisnega prostora. Pri tem se je zlasti črka **t** v ligaturi **&** precej spremenila: steblo črke se nadaljuje iz poteze črke **e** in se ne končuje ob prečki, kar je značilno za navadno črkino obliko v karolini, temveč se nadaljuje še više. V ligaturi **&** črki **e** in **t** ne stojita tako kakor neligaturne črke, temveč sta premaknjeni za nekako 45° v smeri vrtenja urinega kazalca. V ligaturi **ŋ** črka **n** ni spremenjena, i pa se nadaljuje v spodnji del minuskulnega pisnega prostora; vrh, ki se nadaljuje od zadnje poteze črke **n**, ima tam, kjer je pri navadnem i najnižja točka črke. Ligaturni **i** je iz navadne lege premaknjen za okoli 45° v smeri vrtenja urinega kazalca. Konec poteze ligaturnega **i** je manj skrben kot konec neligaturnega.

Pregled okrajšav

luzē = luzem (fol. 78, 6. vrstica)

Običajna okrajšava z znakom za izpust črke **m** ali **n**; v karolinških, pokarolinških in tudi v drugih srednjeveških pisnih sistemih ima nespremenljiv pomen.

Confidentib. = Confidentibus (fol. 78^v, 13. vrstica)

Običajna kratica z znakom, ki pomeni konec besede na **-bus** in ima nespremenljiv pomen v rimsko-antičnih, karolinških, pokarolinških in drugih srednjeveških pisnih sistemih.

dñe = domine (fol. 78^v, 13. vrstica)

Običajna kontrakcija v poznoantičnih in srednjeveških latinskih besedilih od 5. st. po Kr. dalje. Iz raziskav L. Traubeja¹⁵ je videti, da je bila istopomenska kontrakcija **dmš** (dominus) v začetku pogostejša kot **dnš** (do 6. st.). Obe pa nastopata v imenovalniku in odvisnih sklonih.

¹⁵ L. Traube, Nomina sacra, 167 in dalje.

grā = gratia (fol. 78^v, 15. vrstica)

Običajna kontrakcija v srednjeveških latinskih besedilih. Izhaja iz antične notae iuris **grā**, ki je bila suspenzija: iz pravniške okrajšave **gra(tia)** je torej nastala krščanska **gr(ati)a**.

ꝑ = Per (fol. 78^v, 15. vrstica)

V srednjeveških besedilih običajna kratica z znakom, ki ima sam na sebi sicer spremenljiv pomen, toda pri črki **p** pomeni vselej zlog **per**.

nikīfc = nikimfe (fol. 159^v, 1. vrstica)

Običajna okrajšava z znakom za izpust črke **m** ali **n**. V karolinških, pokarolinških in tudi v drugih srednjeveških pisnih sistemih ima nespremenljiv pomen.

f̄ce = fancte (fol. 160^v, 12., 13. in 27. vrstica)

Običajna kontrakcija v srednjeveških latinskih besedilih (v imenovalniku je **sc̄s**). Suspenzija **sc̄** je njena dvojnica.

Vostokov, Kopitar, Vondrák, Weingart in Grivec (1942 in 1951) iščejo glasovno razrešitev kontrakcije **sc̄e/f̄ce** oz. **sc̄o** v jeziku BS (berejo "svet/sveti", Vostokov in Weingart z **e**, Kopitar z **ě**), kakor je beseda izpričana v BS I; Sievers, Isačenko in Kolarič so se odločili za latinsko besedo, katere podomačen izgovor predvidevata tudi Pirchegger in Ramovš. S paleografskega stališča je obravnavano okrajšavo mogoče razrešiti le latinsko, saj gre za zelo pogosto in utrjeno kontrakcijo. Razrešitev v jeziku BS ne prihaja v poštev, ker je okrajšava kontrakcija, ta jezik pa v tej besedi na koncu nima **e**. Pirchegger se je tega zavedal in bral "šankxte", Ramovš pa je okrajšavo ne glede na to bral "šont".

sc̄e = sancte (fol. 160^v, 14. vrst., fol. 161, 9. vrstica)

Kontrakcija kakor v prejšnjem primeru, le da je izpeljana z okroglo, ne z dolgo obliko črke **s**.

ḅ = bofih (fol. 160^v, 17. in 19. vrstica; rekonstrukcija na podlagi zapisa iste besede v 16. vrstici na istem foliju)

Kratica z znakom, ki ima spremenljiv pomen. To je glede na pisarske navade latinskega Zahoda najbolj izvirna okrajšava v BS. Ta kratica ni povezana z okrajšavo v latinskih srednjeveških besedilih, kjer črka **b** s črtico na steblu pomeni **ber**. Traube v delu Nomina sacra tega zanimivega primera ne omenja, čeprav ob grških in latinskih okrajša-

vah svetih imen obravnava tudi stanja v drugih antičnih in srednjeveških jezikih ter pisavah (hebrejske, koptske, gotske, armenske, stesl., irske, anglosaške, starovisokonemške, starofrancoske). Od vzporednih okrajšav navaja samo suspenszijo D. za "deus", z opozorilom, da je v krščanski rabi redka.¹⁶

ptiuuo = protiuuo (fol. 161, 4. vrstica)

Običajna kratica z znakom, ki ima sam na sebi spremenljiv pomen, vendar pri črki p v srednjeveških latinskih besedilih vselej pomeni pro.

xpcn = cristen (fol. 161, 16. vrstica; rekonstrukcija glede na 33. vrstico na istem foliju ali morda crezten, rekonstrukcije glede na fol. 78, 2. in 20. vrstica ali morda cruzten, nekoliko dvomljiva rekonstrukcija glede na fol. 159^v, 21. vrstica)

Ena najzanimivejših okrajšav v BS; dokazuje da je zapisovalec BS II in III dobro poznal pisarsko izročilo in bil pri tem zelo iznajdljiv. Okrajšava ima dolgo zgodovino. Razvila se je iz antičnokrščanskega monograma XPC za ime $\chi\rho\iota\sigma\tau\omicron\varsigma$ ¹⁷. Monogram je prišel tudi v latinska besedila – Traube navaja obliko IESV XPCSTVS , kjer se mešajo glasovne vrednosti latinskih in grških črk. Nemonogramska latinska oblika XPC zaznamuje ime Sinu Božjega že v antiki. M. Kos to v bistvu kontrakcijsko obliko označuje kot "prastaro" in navaja, da jo je srečati v latinskih besedilih že v 7. in 8. st. (tudi v odvisnih sklonih XPCO = Christo in XPCI = Christi).¹⁸ Vzporednica XPC je IHS , vendar najdemo v srednjeveških latinskih besedilih pogosto obe obliki.

Enake oblike je mogoče najti tudi v starovisokonemških, starofrancoskih, irskih in anglosaških besedilih (seveda tudi v latinskih besedilih, spisanih v otoških pisavah); Traube pa primera v katerem slovanskih jezikov ne pozna. Piscu BS III in II sta črki x in p očitno pomenili zlog, ki je sicer izpričan kot crift-/crezt-, mogoče tudi cruz-. Posebnost okrajšave v BS je, da gre za izpeljanko iz imena Krist(us) in ne za ime v odvisnem sklonu.

scho = sancto (fol. 161, 9. vrstica)

V srednjeveških latinskih besedilih običajna kontrakcija.

¹⁶ L. Traube, n. d., 146.

¹⁷ L. Traube, n. d., 156 in dalje.

¹⁸ M. Kos, Paleografske in historične študije..., 68.

Izdajateljsko kritični aparat

Ker so besedila BS znana v enem samem primerku, odpade klasična naloga izdajateljsko kritičnega aparata, t. j. označevanje razlik med posameznimi variantami.

Zaradi številnih različnih branj posameznih mest pa je treba označiti razlike med prepisovalci.

Glede na to, da gre za veliko število mest, na katera se nanašajo variante branj, je bilo naravnost nemogoče, da bi jih označevali na klasičen način – z malo nadpisano črko: v tem primeru popolnoma predrugačili izgled izvirnika ter zmanjšali njegovo berljivost, ob tem pa ne bi mogli natančno zaznamovati mest nadvrstičnih znamenj, kar bi bilo v nasprotju z ideali diplomatičnega prepisa. Mesta razlikovanj so zato označena v kritičnem aparatu številko, ki pomeni vrstico na določenem foliju, v kateri je relevantna beseda. Kjer gre za več enakih besed v eni vrstici, je navedeno sobesedilo, ki izključuje nejasnosti.

Črkovni sistem dosedanjih prepisov vedno ne ustreza idealom diplomatičnega prepisovanja (npr. raba okroglega oz. dolgega s). Čeprav gre za načelne razlike, jih vsakokrat posebej označujemo. Nekatere izdaje (Pirchegger, Kronsteiner) sploh ne upoštevajo nadvrstičnih znamenj. Tudi to označujemo za vsak primer posebej. Neupoštevanje ali drugačno stavo ločil označujemo v vsakem primeru.

Dosedanji diplomatični prepisi zaznamujejo ločila BS kot skladijsko piko, kar pa ni ustrezno. Naš prepis poudarja retorični pomen pike, zato jo piše enako kot izvirnik, se pravi sredi pisnega prostora.

Dosedanje izdaje so v opombah okrajšane takole: Kop - Kopitar (1822, paleografski prepis), K - Köppen, Ko - Kopitar (1836, 1. stolpec), V - Vondrák, paleografski prepis), P - Pirchegger (paleografski prepis), RK - Kos-Ramovš (paleografski prepis), W - Weingart (latinični prepis), I - Isačenko (paleografski prepis), Kr - Kronsteiner (paleografski prepis).

I

78.

GLAGOLITE PONAŽ REDKA ZLOUEŽA.

Bofe gozpodi miloztiuvi·otze bofe·tebe izpovuede·
vuez moi greh· Í zuetemu creztu· Ízuetei marii· Ízue
temu michaelu· Iuuizem crilatcem bofiem· I zuetemu pe
5 tru· Iúzem zelom bofiem· Iúzem mufenicom bofiem·
Iúzem vuernicom bofiem· Iúzem· devuám praudnim· Iúžē
praudnim· Itebe bofirabe· chokú·biti·izpovueden· uzeh· moih
greh· Í vueruiú·dami·ie·nazem zuete·beufi· iti fe·na oń
zuet· pakife uzitati· nazod.ⁿⁱ den· Í meti mi ie·řivuoń
10 pozem· Í me ti mi ie·ot puztic moih grechou· Bofe
miloztiuvi·primi moiv·izpovued· moih grechou· Efe
iezem ztuoril zla· pot den pongefe bih nazi zvuete·
vúuraken· ibih criřken· Efe pomngu· ili ne pomngu· Ili
vuólu· ili ne vuólu· Ili vúede· ili ne vúede· Ili úne praud
15 nei rote· ili úľfi· Ili tatbe· ili zavuižti· ili v uzmazi·
Ili vziniřtue· ili efe mizetomu·chotelo· emufe mibi· ne doz
talo·choteti· Ili vpoglagolani· ili žpé· ili nežpé· Íli efe
iezem· ne zpazal· nedela· ni zuéta vuécera· ni mega
pozta· Í inoga·mnogoga·efe protiubogu· íprotiu me
20 mu creztu· Tí edin bofe· vuéz· cačo mi iega potre
ba vúelica· Bofe gozpodi miloztiví· tebe ze mil
tuorív· od· žih pořtenih greh· Í odi neh mnozeh·
I· vuénřih· í minřih· Efe iezem ztvoril· teh ze·tebe
miltuorív· Í žuetei marii· Í v zem žvetim·

1 K: PO NAZ | V, W, Kr: PONAŽ. || V: READKA || W: ZLOUEZA: || 2 Kop, K, P, Kr: miloztiuvi (*brez ostr.*) | V: miloztiuvi | RK, W, I: miloztiuvi || 3 K, P, Kr: I (*brez ostr.*) zuetemu | Ko, V: Í zuetemu || Kop, K, RK, W, I: Í zuetei | Ko, V: Í zuetei | P, Kr: I (*brez ostr.*) zuetei || Kop, K, RK, I: Í zue | Ko, V, W: Í zue | P, Kr: I (*brez ostr.*) zue || 4 Kop, K, Ko: I uuizem || 5 Kop, K: Í uzem zelom | Ko: Í uzem zelom | V: I územ zelom | P: I uzem zelom | Kr: Iuzem zelom || Kop, K: Í uzem musenicom | Ko: Í uzem musenicom | V: I územ musenicom | P: I uzem musenicom | Kr: Iuzem musenicom || 6 Kop, K: Í uzem vuernicom | Ko: Í uzem vuernicom | P, Kr: Iuzem vuernicom || Kop: Í uzem devuám | K: Í uzem (*brez pike*) devuam (*brez ostr.*) | Ko: Í uzem· devuám | V: I územ (*brez pike*) devuám | P: I uzem. (*brez ostr.*) devuam (*brez ostr.*) | Kr: Iuzem (*brez ostr., brez pike.*) devuam (*brez ostr.*) || Kop: I uzē | K: Í uzē | Ko: Í uzē | V: I uzē | P, Kr: Iuzē (*brez ostr.*) || 7 Kop, K, Ko: I tebe || Kop, K: bosí rabe || Kop, K, Ko, P, Kr: choku (*brez ostr.*) || W: bití (*brez pike*) || W: moih. || 8 Ko, V: Í vueruiú | P, Kr: I (*brez ostr.*) vueruiú (*brez ostr.*) | K: vueruiú (*brez ostr.*) || Kop, K, Ko, V, P, W: da mi || Kop, K: na zem || Kop, K, Ko: zue (*brez pike*) || Kop, Ko: ón | K, P, Kr: on (*brez ostr.*) || 9 Kop, K: paki se || Kop: na zod ni | K: na zodni | V, W: na zodni | P, Kr: nazodni (*ní naznačena luknjica oz. nadpis*) | I: nazod ni || Ko, V, W: Ímeti | P, Kr: Imeti (*brez ostr.*) || Kop, Ko, RK, W, I: ié || Kop, Ko: sivuot | K, I: sivuot (*brez ostr. oziroma* P, Kr: fivuot (*brez ostr.*) | RK, W: fivuot || 10 Kop, K: po zem || Kop, K, RK, W, I: Imeti | Ko: Imeti | P, Kr: Imeti (*brez ostr.*) || V: Imetimiie || K, Ko, V, P, RK, W, I, Kr: otpustic || Ko: gre chou || 11 Ko: izpo vued || 12 Kop: na zi zvuet || P: zvuet (*brez pike*) || 13 Kop, Ko, RK, W, I: vuuraken | K, P, Kr: vuuraken (*brez ostr.*) | V: vuuraken || Kop, K, V, W: i bih || 14 Kop, V, RK, W, I: vuolu. ili | K, P, Kr: vuolu. (*brez ostr.*) ili | Ko: vuolu. ili || K, P, Kr: ne vuolu (*brez ostr.*) | Ko: ne vuolu || K, P, Kr: vuede (*brez ostr.*) ili | Ko: vuede. ili || Kop, Ko, RK, W, I: ne vuede | K, P, Kr: ne vuede (*brez ostr.*) || Kop: ú nepraud | K: u (*brez ostr.*) nepraud | Ko: ú ne praud |

V, RK, W, I: úne praud | P, Kr: une (*brez ostr.*) praud || 15 Kop, Ko, V, RK, W: úlfi oziroma I: úlsi | K: ulsi (*brez ostr.*) oziroma P, Kr: ulfi (*brez ostr.*) || K, P, Kr: v (*brez ostr.*) || 16 Kop, K, Ko: v zinisnnn || Kop, K: mi ze tomu || Kop, Ko: mi bi || 17 Kop, K: v poglagolani || K, P, Kr: zpe (*brez ostr.*) || Kop, Ko, V, RK, I: nezpé | K, P, Kr: nezpe (*brez ostr.*) | RK: nezpé | W, I: : nezpé || Kop, K, Ko, I: Ili (*brez ostr.*) ese oziroma V, P, RK, W, Kr: Ili (*brez ostr.*) efe || 18 Kop, K: zpazal (*brez pike*) || Kop, Ko, V, RK, W, I: zueta | K, P, Kr: zueta (*brez ostr.*) || Kop, Ko: vúcera | K, P, Kr: vucera (*brez ostr.*) || 19 Kop, K, Ko: Í (*brez pike*) inoga | V, RK, W: Í.inoga | P, I, Kr: I. inoga (*brez ostr.*) || Kop, K, V, P: protiu bogu | Ko: pro tiu bogu || Kop, V, W: í protiu | K: i protiu | Ko: í pro tiu | P, I, Kr: iprotiu (*brez ostr.*) | RK: íprotiu || 20 Kop, K, P, I, Kr: Ti (*brez ostr.*) || Kop, Ko, RK, I: vuez | K, P, Kr: vuez (*brez ostr.*) || 21 Kop, Ko, V, RK, W, I: vuelica | K, P, Kr: vuelica (*brez ostr.*) || K, P, I, Kr: miloztívi (*brez ostr.*) | Ko: miloztívi || 22 Kop, K, P, Kr: tuoriv (*brez ostr.*) || Kop, K: od (*brez pike*) zih || Ko: po ste nih || Kop, K: Í (*brez pike*) od ineh | Ko: Í (*brez pike*) odi nch | V, RK, W: Í. odineh | P, I, Kr: I. (*brez ostr.*) odineh || V: mnozeh (*brez pike*) || 23 Kop: I (*brez pike*) vüensih | K: I (*brez pike*) vuensih (*brez ostr.*) | Ko: I· vüensih oziroma RK: I. vüensih | V: I (*brez pike*) vuénsih | P, Kr: I. vuensih (*brez ostr.*) | I: I. vüensih || Kop, Ko: í minsih oziroma V, RK, W: í minfih | K, I: i (*brez ostr.*) minsih oziroma P, Kr: i (*brez ostr.*) minfih || K p, K, P, I: ze (*brez pike*) tebe (*brez ostr.*) | Ko: zé· tebe | V: ze (*brez pike*) tebe | RK: zé·tebe | W: zeltebe | Kr: ze. tebe (*brez ostr.*) || 24 Kop: mil tuorív | K, P: mil tuoriv (*brez ostr.*) | Ko: mil tuo rív | V: mil tuorív | Kr: miltuoriv (*brez ostr.*) || Kop, K: I (*brez ostr., brez pike*) zuetei | Ko: Í (*brez pike*) zve tei | V: Í. zvetei | P, Kr: I. (*brez ostr.*) zuetei | W: Í. zuetei || Kop: Í (*brez pike*) vžem zvetím | K: Í (*brez pike*) vžem zvetim (*brez ostr.*) | Ko: Í· vžem zvetím | V: Í (*brez pike*) vžem zvetím | P, Kr: I. (*brez ostr.*) vžem (*brez ostr.*) zvetim (*brez ostr.*) | RK: (*brez ostr.*) zvetim (*brez ostr.*) | RK: Í· vžem zvetím | I: Í·vžem zvetim (*brez ostr.*) | W: Í· vžem zvetím ||

25   Ìðabim nazem zuete· tacoga grecha pocazen v̇zel·
          ácofe ti mi zadenef· ia co se tuá milozt· itebe liubo·
          Bofe ti pride zenebeze· v̇fe ze da vmoku· za vuíz
          národ· Dabini żlodeiu otél· otmime v̇zem zlo
 5   ðeiem· Miloztivui bofe· tebe poronfo me telo· Í·
 30   mó· dufú· I· moia zlovueza· Íme delo· Í mó vuoliu·
          Í·mo vueru· ímoi fivuot· Ida bim uzliffal· nazodni
          ðen tuó milozt vueliu· ztemi iefe v̇zo vuef tvoí
          mi v̇zti· Pridete ot·za mega izvuolieni· pri
 10   mete v̇uecfne v̇úezelie· í v̇uecfni fivuot Efev
 35   iezt· ugotoulieno· iz uueka v̇ uuek· a men·

Confitentib· tibi ðñe famulif ac famulabus tuif remit
 te peccata· ut qui intrinsecuf confciantia flagellantvr

15   reconciliationif tuæ gr̃a confolentur· ꝥ·

1 Kop, K: I da bim | Ko, P: I dabim || Kop: na zem ||
 Kop: v̇zel (*brez pike*) | K, P, Kr: v̇zel (*brez ostr.*) | Ko:
 v̇zel (*brez pike*) | V, RK, W, I: v̇zel. || **2** K: acose
 (*brez ostr.*) oziroma P, Kr: acose (*brez ostr.*) | Ko: á
 cose || Kop, K, I: iacose oziroma V, P, RK, W, Kr:
 iacose || K, P, Kr: tua (*brez ostr.*) | Kop, K: i tebe || Ko:
 liubo (*brez pike*) || **3** Kop, K: ze nebeze || Kop, Ko, I:
 v̇se oziroma V, RK, W: v̇fe | K: vse (*brez ostr.*) oziro-
 ma P, Kr: v̇fe (*brez ostr.*) || RK, I: zeda || P: Za || Kop,
 K, P, Kr: vuiz (*brez ostr.*) | Ko: v̇uiz | V, RK, W, I:
 vuíz || **4** K, P, Kr: narod (*brez ostr.*) || Kop: Da bi ni ...
 | K: da bi ni || Kop: żlodeiú | Ko: zlo deiu || K, P, Kr:
 otel (*brez ostr.*) || Kop, K: otmi me | Ko: ot mime ||
5 Ko: deiem (*brez pike*) || K: Miloztivu || Kop, K: I
 (*brez pike*) | Ko, W: Í | V: Í | P, Kr: I. (*brez ostr.*) ||
6 Kop, RK, W, I: mó (*brez pike*) dufú | K: mo (*brez*
ostr., brez pike) dufu (*brez ostr.*) oziroma P, Kr: mo
 (*brez ostr., brez pike*) dufu (*brez ostr.*) | Ko: mó (*brez*
pike) du sú || Kop, K, V: I (*brez pike*) moia || Kop, K:
 zloveza | Ko: sloveza | V, W: zloveza || Kop, K: i (*brez*
ostr.) me | Ko, P, Kr: Ime (*brez ostr.*) | V, W: Íme |
 RK, I: Íme || K: Í mo (*brez ostr.*) | Ko, V, W: Í mó |
 P, I: I (*brez ostr.*) mo (*brez ostr.*) | Kr: imo (*brez ostr.*)
 || **7** Kop, K: Í (*brez pike*) mo | Ko: Í· mo | V: I (*brez*

ostr., brez pike) mo | P, Kr: I. (*brez ostr.*) mo | RK:
 Í·mo || Kop: í moi | K: i (*brez ostr.*) moi | Ko, V, RK,
 W, I: ímoi | P, Kr: imoi (*brez ostr.*) || Kop, K: sivuot
 oziroma P, Kr: fivuot (*brez ostr.*) | Ko, I: sivuot oziro-
 ma RK, W: fivuot | K, Ko, V, W: I (*brez pike*) da |
 RK, I, Kr: Idabim (*brez pike*) || K, Ko, V: uzlissal
 (*brez pike*) || Kop, K, V: na zodni || **8** K, P, Kr: tuo
 (*brez ostr.*) || Kop, K, Ko, V: Z temi | P: Ztemi || Kop:
 v̇zovues tvoí oziroma V: v̇zovuef tvoí | K: v̇zovues
 (*brez ostr.*) tvoí (*brez ostr.*) oziroma P, Kr: v̇zovuef
 (*brez ostr.*) tvoí (*brez ostr.*) | Ko, I: v̇zovues tvoí oziro-
 ma RK, W: v̇zovuef tvoí || **9** Kop, K, V, W, Kr: otza
 (*ni nakazan presledek*) || Kop, K, Ko, V: mega. || **10** K:
 v̇uecsne (*brez ostr.*) oziroma P, Kr: v̇uecfne (*brez*
ostr.) || K, P, Kr: v̇uezelie (*brez ostr.*) || Kop: í || K: i
 (*brez ostr.*) v̇uecsni (*brez ostr.*) oziroma P, Kr: i (*brez*
ostr.) v̇uecfni (*brez ostr.*) | Ko: Í v̇uecsni | V, RK, W: í
 v̇uecfni oziroma I: í v̇uecsni || Kop: sivuot. oziroma V:
 fivuot. | K: sivuot. (*brez ostr.*) | Ko: si vuot | P, Kr:
 fivuot (*brez ostr.*) | RK, W: fivuot oziroma I: sivuot ||
 Kop, K, Ko: Ese v oziroma V: Efe v | W: Efev. ||
11 Kop, K, V: ugotoulieno (*brez pike*) | Ko: ugo tou
 lieno | W: uuèka || Kop, K, P, Kr: v (*brez ostr.*) || Kop,
 K, P: amen. | V: Amen. ||

II

- Eccę bi ðetd naf neze
grefil tevuekigemube
fiti fstarofti neprigem
lióki nikoligefe pet
5 fali neimugi niflzna
telezeimoki nuúvuę
kigemubefiti bone
sezavuiştiubui ne
pri iazninu uvignan
10 Odfzlauuibofigę Potom
nanarodzlovuezki
ftrazti Ipetzali boi
do neimoki Ibrzzre
duzemirt· Ipagibra
15 triia pomenem ze
dai zino uuebofi na
refemze botomu Oz
- fstanem zich mirzcih
del Efefunt dela foto
20 nina Efetrebu tuorim
bratra Oclevuetam Efe
tatua Eferafzboi Efepulti
ugongenige Eferoti Choi
fe Ih nepazem nuge pre
25 ftopam Efene nauuizt
nizce teh del mirzene
pred bofima ozima mo
fete potomu zinzi uvi
deti Izami razumeti
30 efebefe priuuæ zlou
uezi Uliza tazie aco
fe imuigezim tere ne
priiaznina uz nenuvi
deffe Abofiu uzliubife

1 K: Ecce (*navadni e*) || **2** K: te vueki gemu be || **4** K, P, I, Kr: lioki (*brez ostr.*) || **5** K: ni slzna || **6** K: teleze i moki nu uvue (*brez ostr., navadni e*) | P: teleze imoki nuuvuę (*brez ostr.*) | I: teleze imoki nuúvue (*navadni e*) || Ko: nuúvuę | Kr: nuuvuę (*brez ostr.*) || **7** K: ki gemu be siti || **8** K: se zavuiştiu bui | Ko: se zavuiştiubui || **9** K, Ko, V: priiazninu || **10** K: Od szlauui bosige (*navadni e*) | I: Od szlauuibosige (*navadni e*) || **11** K: na narod zlovuezki || **12** K: I petzali || **13** K: i bz zre | Kr: Ibrzzre || **14** K: du zemirt (*brez pike*) | Ko, V, P, RK, I, Kr: duzemirt (*brez pike*) || K: I pagi bra | Ko, V: Ipagi bra || **15** Ko, V, P: tri ia || **16** K: da i zinouue bosii || **17** K: oz ||

19 K, Ko, I: Ese sunt *ozioroma* V, P: Efe funt || **20** K: Ese trebu || **21** K: oclevuetam || **22** K, Ko: Ese raszboi Ese pulti || V: Efe rafboi || **23** K, Ko: Ese roti || **24** K: ne pazem | Ko: ne pazem || K: nu ge || **25** K: stupam Ese nenuuizt || Ko: Ese ne || **28** K, Ko: zinci || **29** K: I zami || W: deti. || **30** K: ese bese priuuæ (*navadni ae*) || V, RK, W, I, Kr: priuuæ (*navadni ae*) || **31** K: V liza | V: Uliza || **32** K: i mui gezim || **33** K, Ko, V: uznenauvi || **34** K, Ko: A bosiu *ozioroma* V: A bofiu ||

35	dabotomu nine Ucircu vah ich clanam ze Imoð lim ze im Izefti ich pigem I obeti nafte im 5 nezem Ozcepaſgenige 40 telez nafich iduf nafich Tìgefemofem imui efte buiti eccę tage dela nafnem delati iaſeo 10 ni delafe Onibo laf 45 na natrovuechu ſeg na naboiachu bozza obuiachu naga ode achu malo mogoncka 15 uime boſie bozzekacho 50 mrzna zigreahu ſtran na bodcrovvi zuoge	uvedechu Utim nizah iuzeleznih 20 vvofich Uclepenih 55 bozcekachu Iuime boſie te uteffahu temi temitize deli bogu briplifaze taco 25 zinzi inam ze moð 60 liti tomuge vuirch nemo Oztu Goſzpodi ðof dani tamoge vzed li vzezarſtuo ſuoge 30 Eſeieft úgotouleno iz 65 conì doconi izvvo lenico ^{com} boſiem Igezm bratria bozuuani ib bgeni Egofenemofem	159.
----	---	--	------

1 K, Ko, V, P: da botomu || Ko: nineUcircu || K: vcircu | RK, W, Kr: ucircu | V: Ucircu || 2 K: clanamze || K, V, P, I: I mod || 3 K: limze im I zesti || P: I zefti || 5 K: o zcepaſgenige || 6 K: i dus || 7 K: Tìge se moſem | P, Kr: Tigefemofem (*brez cirkumfleksa*) *oziro-ma* I: Tigesemosem (*brez cirkumfleksa*) || K: i mui || 8 K, I: ecce (*navadni e*) || 9 K: iaſo o || 10 K: Oni bo || 12 Ko: na boiachu || 15 K: u ime || 17 K: bodcrovvi || Ko: bod crovvi | V, P, I: bod crovvi ||

18 K: V tim | V: Utim || 19 K: i u zelezneh || 20 Ko: vvosih Uclepenih || K: Vclepenih | V: Uclepenih || 21 K, Ko, V, P, I: I u ime || 23 K: temi ti ze || 25 K, RK, I: i nam || 26 K: tomu ge || 27 K: otzu Goſzpodi || Ko, RK, I, Kr: Goſzpodi || 28 K, Ko: tamo ge | 29 K: v zezarſtuo || W: ſuoge || 30 K, Ko: Eſe ieſt || K, P, I, Kr: ugotouleno (*brez ostr.*) | Ko, V, RK, W: ugotouleno || 31 K: do conì || 32 K: lenicom || K, Ko, V: I gezm || 34 K: Egose ne moſem ||

	nikīfeliza niucri		ge preð bofima ofima
70	ti nicacofé ubega		ftati izio prio imeti
	ti nugeftati preð	20	iusegezim bovvedal
	ftolom bofigem ze		Naf gozbod zueticruz
5	zopirnicom nafim	90	ifegeft bali teleznaffih
	zezlodgem ftarim		izpafitel dufnaffih ton
75	igeftze pred bofi		bozzledine balouvani
	ma ofima vzaco	25	ge pozledge pozftavv
	mu zuoimi vzti		iucazalge imfeze nam
10	izuoim glagolom	95	dozftoi odgego zavue
	izbovuedati Efege		kati igemuzeoteti
80	našemzujete chifto		preife naffi zefztoco
	ftuoril libobodì òo	30	ftradacho nebo ie te
	brolibolizi zlo		pechu metlami ipri
15	Dactomudini zinzi	100	nizfe ogni petfachv
	muzlite ide neca		imetfi tnachu ipolezv
85	moze vcloniti nu		vuefachu ifelezni cliufi

1 K: niki se liza || Ko: nikise liza | V, P: niki[~]fe liza | I: niki se liza | Kr: niki feliza || K, Ko: ni ucri || **2** K: nikakose (*brez ostr.*) | Ko: nikakosé | P, I: nicacose (*brez ostr.*) *oziroma* Kr: nicacofe (*brez ostr.*) || **3** K: nu ge stati || **4** Ko: sto lom || **6** K, P: ze zlodgem; || **7** K: i gest ze | P: igeft ze *oziroma* I: igest ze || I: bosim || **10** K: i zuoim || **11** K: Ese ge || **12** K: na sem szuete | Ko: nasem zuete | RK, Kr: našemzujete *oziroma* I: našemzujete || **13** K, Ko: libo bodi || **14** K, Ko: bro libo lizi || V, P, W, I: bro libolizi || **15** K: da ctomu dini || **16** K, Ko: ne ca || **17** K: mo ze ||

19 K: i zio || **20** K, Ko: iuse gezim || **21** K, Ko: zueti cruz || **22** K, Ko: ise gest | K: telez nassih || **23** K, Ko: i zpasitel || K: dus nassih || **26** K: i ucazalge imse ze || Ko, I: im seze *oziroma* V, P: im feze || **27** I: doztoi || K: od gego || **28** K: i gemu ze oteti | Ko: igemu zeoteti | P: igemuze oteti || **29** Ko: zes ztoco *oziroma* V, P: zef ztoco || **31** K: i pri || **32** Ko: pecsachv || **33** K: i metsi tnachu i polezv || **34** K: i selezni ||

ge raztrgachu atobac
 mui ninge nafu prau
 105 dnu vuerun ipraudnv
 izbovuediu toiemofim
 5 ztoriti efeoni to vue
 lico ftraftiu ftuorife
 dapotomuzinzi bofi
 110 raba prizzuause tere
 im grechi vuafa pófte
 10 te íim izpovvedni bo
 dete grechov uuafih

1 K: a to bac || **3** K: i praudnv || **4** K: toie mosim ||
5 K: ese oni || **7** K: da potomu zinzi | Ko, P, W, I:
 dapotomu zinzi || **8** K: prizzuase, || **9** K, Ko, I: poste
 (*brez ostr.*) *oziroma* V, P, RK, W, Kr: pošte (*brez*
ostr.) || **10** K: i (*brez ostr.*) im | Ko, V, RK, W: íim | P,
 I, Kr: iim (*brez ostr.*) || **11** K: uuasih. ||

III

- Iazze zaglagolo
 zlodeiu· Iuzem iego
 delom· Iuzem iego
 lepocam · Tofe uue
 5 ruiu ubog uze mo
 goki· Iu iega zin;
 I u zuueti duh· Data
 tri imena· edin bog
 gozpod zuueti·
 10 ife zuori nebo· Iz
 emlo · Tofe izco ie
 ga milozti· Ifcē
 mariae· Ifcē mic
 hahela· Iscē pe
 15 tra· Iufeh bofih zil.
 I uzeh bofih mofe
 nic· Iufeh b̄ za
- connic· Iufeh zu&ih
 deuuiz· Iuzeh b̄ moki·
 20 Da mirafite napomoki
 biti· Kibogu moih gre
 chou· Dabim cisto iz
 pouued ztuoril· Iod
 puztic otboga priel·
 25 Bogu uze mogokemu·
 izpouuede uze moie
 greche· Ifcē marie ·
 Uzeh nepraudnih del ·
 inepraudnega pomifleṅa·
 30 Efe iezem uuede ztuo
 ril · ili neuuede · nuḍmi
 ili lubmi zpe ili bdē·
 Uzpitnih rotah · Vlifnih
 refih · vtatbinah · Uzniciftvę·

1 V: Jazze || 2 K, Ko: I uzem || 3 K, Ko: I uzem ||
 4 K: tose || 5 K, Ko: u bog || 6 K, Ko: I u || Kr: zin. ||
 7 V, P: Iu | Kr: i u | W: I ū || K: Da ta || 10 K: I z ||
 12 K, Ko: I s̄e || 13 K, Ko: I s̄e || 14 K, Ko: I s̄e ||
 15 K: .tra || K: I useh || 16 Ko, V, P: Iuzeh || 17 K: I
 useh || I: b̄ ||

18 K: I useh zuetih || 19 K: I uzeh || I: b̄ || K, Ko, V:
 moki (*brez pike*) || 20 K: mi rasite || K: na pomoki ||
 21 K, Ko: Ki bogu || 23 K, W: I od || 24 K: ot boga ||
 25 K, Ko, I: mogokemu (*brez pike*) || 27 K: I s̄e ||
 28 K: vzeh | RK, W, I, Kr: uzeh || 29 K: i
 nepraudnega || V, P, I: pomislenia (*razrešeno*) || 32 V:
 bdē (*brez pike*) | P, I, Kr: bde (*brez cirkumfleksa*) ||
 33 K: Vzpitnih || K: v lisnih || 34 K: v tatbinah | K:
 uznicistve (*navadni e*) | I: Uznicistve (*navadni e*) ||

35	Ulaomztue· Vlichogeden· Vlichopiti · Uuzmztue· Iuuzemlichodiani· Efe		milozt· dabim nez ramen· ineztiden	161.
	iefem ztuoril ꝑtiuuo	20	nazudinem dine·	
5	bogu· odтого dine	55	predtuima ofima ztoial · igdafe pri def zodit· Siuuum·	
40	ponefe xp̄en bih· ðafe dodiniz negodine· Togo uzego izpouueden bodo·	25	I mrtuim· comufdo pozuem dele· Tebe	
	Bogu· Isĉe marii· I sĉo	60	bofe miloztivui porufo uza moia	
10	laurenzu gozpodi·		zlouuez· I moia dela· Imoie pomif	
45	I uzem zuetim · Itebe bofi rabe · Caiuze moih grechou · Iradze chocu caiati · elicofe	30	lenie· Imoie zriðze·	
	zimizla imam eche	65	I moie telo· Imoi fuiuoŧ · Imoiu dufu·	
15	mebofe ꝑoŧtedifi · Daimi		Crifte bofi zinu· ife iezi razil · nazi	
50	bofe gozpodi · tuouiu			

1 K: Vlacomztue || V, P: Vlichogedeni (*razrešeno*) | I: Vlichogeden || **2** K, Ko: Vuzmztue || **3** K: I uuzem lichodiani | Ko: Iuuzemlichodiani || **4** K: protiuo (*razrešeno*) | I: ptiuuo || **5** K: od tego || **7** K: do diniznego dine || **8** Ko: bodo· || **9** K: I sĉe || **11** Ko, V, P, RK, W, I, Kr: Iuzem || K, Ko: I tebe || **13** K: I rad ze || **16** K, Ko, I: me bofe *oziroma* V, P, W: me bofe || K: Dai mi || **17** K: gozpodi (*brez pike*) ||

19 K, Ko: i neztiden || **20** K: na zudinem || I: dine (*brez pike*) || **21** K: pred tuima || **23** Ko: zodit. || I: Siuuum (*brez pike*) || **25** K, Ko: po zucm || **27** I: poruse || **28** K, Ko, V, RK, Kr: zlouuez (*brez pike*) || Ko: Imoia || **29** K, Ko, P, I: I moie || **30** K, Ko, P, W, I: I moie || **31** K, P, RK, I, Kr: I moi || **32** K, Ko: siuuoŧ *oziroma* V: fuiuoŧ || K, Ko, P, RK, W, I, Kr: I moi || **34** I: nazo ||

zuu& priti · gref
 70 nike ifbauuiti · ot
 zludeine oblazti·
 Uchrañime otuzega
 5 zla· Izpazime
 vuzem blafe·
 75 A M E N
 amen

1 K: zuuet (*razrešeno*) || Ko: zu& || 4 K: Vchrani
 (*brez ostr.*) me | Ko: Uchrani (*brez ostr.*) me | V, P,
 RK, W, I, Kr: Uchranime (*brez ostr.*) || K, Ko: ot
 uzega || 5 K: I zpazi me || 6 I: blase (*brez pike*) || 7 V,
 W, I: Amen. || 8 V, W: Amen. | P, I: amen ||

Načela kritičnega prepisa

Kritični prepis se od diplomatičnega loči po tem, da sicer kolikor je mogoče zvesto prikazuje podobo izvornika, vendar pa nekatere posameznosti tudi interpretira. Vsi posegi so strogo omejeni na razreševanje okrajšav izvirnega besedila, na členitev besed in besedilnih enot, stavo ločil ter velike in male začetnice. Vse to olajšuje branje sodobnemu bralcu, ki pogosto ne pozna dejstev, s katerimi se ukvarjajo paleografija in druge temeljne zgodovinske znanosti. Takšen prepis je v središču pozornosti sodobne izdajateljske teorije in prakse ter je standardni del izdaj posameznih diplomatičnih virov ali njihovih zbirk. Po podobnih načelih se izdajajo tudi nediplomatska besedila antičnega in srednjeveškega obdobja. Hkrati z opisom materiala (papirus, pergament, papir, tkanina; razsežnost; izvor; ohranjenost ipd.) dokumenta ter z ugotovitvami zgodovinske kritike (izvirnik, prepis, ponaredek; čas in kraj nastanka; pisava; ime pisarja; dosedanje izdaje ipd.) pomeni kritični prepis osnovo za nadaljnje raziskave.

Črke

Črkovni sestav našega kritičnega prepisa je klasična latinska abeceda. Različne oblike istih črk (dolgi in okrogli s, dve varianti črke z, karolinška oz. poluncialna in uncialna oblika črke d) so zapisane enako, ker je razlika med njimi v BS le grafična. Vendar pa glede fonetične vrednosti nekaterih črk, npr. okrogle in dolge oblike črke s, ni enotnega mnenja. Dolga oblika črke s (f) zaznamuje isti fonem kot okrogli s, vendar tudi druge foneme, ki jih latinščina nima (prim. Pircheggerjevo branje z drugimi). To velja zlasti za kombinacije z drugimi črkami, ki skupaj zaznamujejo en glas. Podoben problem predstavljata tudi obe obliki črke z.

Črki u in v sta tudi v kritičnem prepisu razvrščeni tako kot v izvorniku, čeprav je v praksi latinskih pisarjev karolinške in pokarolinške dobe razlika med njima samo grafična. Takega črkovnega sistema se drži tudi Miklošič v obeh svojih prepisih.

Ločila, velika in mala začetnica, členitev besedila

Sodobnih ločil ni mogoče z gotovostjo prenašati v srednjeveška besedila, kajti takratni zapisovalec je mislil in pisal v svojih kategorijah. Tako z današnjimi skladijskimi ločili nikoli ne bo mogoče nadomestiti izvirnih retoričnih ločil, ki so tuja miselnemu svetu sodobnega bralca; prav nanj pa se mora ozirati kritični prepis. Nadaljnja težava je v tem, da ima BS II eno samo ločilo. Tako s paleografskega stališča o razmerju med izvirnim retoričnim in sodobnim skladijskim ločilom na številnih mestih niti ni mogoče razpravljati. V našem kritičnem prepisu so sodobno razumljena skladijska ločila postavljena glede na ločila prevoda v današnjo slovenščino; ta pa v kar največji meri upoštevajo retorična ločila izvirnika, ki zaznamuje premore pri glasnem branju. Kjer se oratorski premor ne ujema s skladijskim ločilom, je v kritičnem prepisu zaznamovano samo mesto skladijskega ločila. Tako je ravnal tudi Miklošič.

Sistem ločil sestavljata v našem prepisu sodobna, skladijska pika in vejica, poleg njiju pa še dvopičje. Glede na ta ločila so postavljene tudi velike in male začetnice, razen v imenih, kjer velja izročilo slovenskega pravopisja.

Naš kritični prepis ima isti sistem ločil, kot je pri Miklošiču. Velike začetnice pa ima Miklošič razporejene drugače - piše jih namreč samo na začetku besedila in v začetkih odstavkov ter v osebnih imenih, medtem ko tudi za piko začenja naslednjo besedilno enoto z malo začetnico. Z malo piše tudi besedo Bog ter osebne in svojilne zaimke v zvezi z njim; enako je obravnavan tudi Zlodej.

Nadvrstična znamenja

Glede na to, kar je o teh znamenjih bilo rečeno v zvezi z diplomatskim prepisom, so ta tudi v kritičnem prepisu postavljena kolikor mogoče neinterpretativno, torej na mestih in v položajih kot v izvirniku. Vsako drugačno razpostavljanje nadvrstičnih znamenj bi bilo pri sedanjem stanju raziskav BS neustrezno. Miklošičeva kritična prepisa ta znamenja opuščata, saj avtor v njih očitno ni zaznal jezikovnega pomena. Paleografski prepis jih zaradi njihovega vpliva na grafično podobo izvirnika seveda ne sme opustiti, ne sme pa jih tudi kritično razvrščati, ker načela za to niso splošno sprejeta.

Krajšave

V našem kritičnem prepisu so razrešene vse okrajšave, od ligatur pa tisti dve, ki sta v diplomatskem prepisu pisani na poseben način (& in ŋ). O izvoru, razširjenosti, običajnosti okrajšav je bil govor že pri diplomatskem prepisu.

Rekonstrukcije

Rekonstrukcijski posegi v besedilo izvirnika so v našem kritičnem prepisu usklajeni s slovenskim prevodom in so jezikovne narave. S čisto paleografskega stališča ne bi bili potrebni, saj je besedilo na teh mestih jasno vidno in brez pisarskih popravkov.

Nadpisane dele besedila označuje zgoraj odprti oglati, odvečne dele pa okrogli oklepaj.

Najbolj nesporni posegi (izpusti posameznih črk) so označeni z oglatim, drugi, manj zanesljivi, pa s prelomljenim oklepajem.

Vse dosedanje rekonstrukcije, ki se ločijo od naših, navajajo opombe.

Členitev na besede

V tem kritičnem prepisu je besedilo razdeljeno na besede, kakor jih razumeva evropsko jezikovno izročilo od poznega srednjega veka naprej (v času humanizma začno upoštevati tudi antične zglede). Ne ozira se pa na pojmovanje členitve zapisovalcev BS. Poleg uvedbe današnjih ločil in velikih začetnic pomeni členitev na besede največji interpretacijski poseg v besedilo BS.

Izdajateljsko kritični aparat

Izdajateljsko kritični aparat h kritičnemu prepisu zaznamuje razlike med našim in obema Miklošičevima prepisoma. Edina izjema so nadvrstična znamenja: kjer takšna znamenja pri nas so, jih pri Miklošiču v nobeni izdaji ni. Dosledno so označene razlike pri pisanju velike oz. male začetnice in pri ločilih, v čemer je Miklošičevo pravilo, kakor smo že videli, precej zapleteno. Rečemo lahko, da se Miklošič izogiba končnemu ločilu, zato so njegove stavčne konstrukcije zapletene.

Miklošič v prepisih uporablja latinsko abecedo brez diakritičnih znamenj in samo okroglo obliko črke s.

Pisarskih okrajšav Miklošičeva prepisa ne razrešujeta.

Mesto, na katerega se nanaša izdajateljsko kritični aparat, je zaznamovano enako kot v diplomatičnem prepisu.

Izdaji kritičnih prepisov krajšamo takole: M - Miklošič 1854, Mi - Miklošič 1861.

Opombe h kritičnemu prepisu

Opombe so dvoje vrste: prve (a) so rekonstrukcijski posegi in razlike v branju, če presegajo samo glasovno ravnino; druge (b) se nanašajo na skladensko-retorične členitve besedila v nepaleografskih, tj. nediplomatičnih in nekritičnih prepisih (zaznamovana je odsotnost ali drugačnost in drugačna stava ločila glede na naš kritični prepis).

Upoštevane so tele izdaje BS: Vo - Vostokov (3. stolpec pri Kopitarju 1836), Ko - Kopitar 1836 (2. stolpec), V - Vondrák (2. stolpec), S - Sievers, P - Pirchegger (fonetični prepis BS II in III), RK - Ramovš-Kos (fonetični prepis), W - Weingart (cirilična rekonstrukcija), G - Grivec (1942), I - Isačenko (rekonstrukcija BS II), Gr - Grivec (1951; samo BS II), H - Hamm (samo BS II), KP - Kolarič-Pogačnik (fonetični prepis).

Kopitarjevega ciriličnega prepisa BS I iz leta 1822 ne upoštevamo, ker ga avtor ni imel za dokončnega ("...würde dieß etwa so niedergeschrieben...") in je tudi 1836 v svojo knjigo Glagolita Clozianus prevzel tovrstni prepis Vostokova.

a) Rekonstrukcijski posegi so navedeni v pisnem sistemu, kakršnega uporablja avtor posamezne rekonstrukcije. Upoštevali smo samo rekonstrukcije, ki bodisi spreminjajo bodisi dopolnjujejo pomen besede in presegajo samo glasovno ravnino ali stesl. grafiko.

Cirilica je prečrkovana v latinico, kar velja tudi za posebna znamenja, ki imajo natančno določeno glasovno vrednost. Izjema sta Isačenkovi črki ψ in ϕ in Kopitarjev znak $\mathfrak{y}$. Pri navedbah Sieversovega branja so opuščena znamenja za kolikost in kakovost samoglasnikov.

b) Navedene so vse razlike v stavi in vrsti ločil nepaleografskih prepisovalcev BS. Sieversov fonetič-

ni prepis, ki z večjim presledkom med besedama zaznamuje tudi šibkejše govorne premore od vejice, je tu upoštevan samo do jakosti vejice. Za zaznamovanje različnih členitev besedila se uporablja naš kritični prepis brez nadvrstičnih znamenj, ne pa zapisni sistemi dosedanjih prepisovalcev. Tudi sobesedilo je členjeno enako kot v našem prepisu, saj gre le za zaznamovanje mest ločilnih znamenj. Posamezni prepisi uporabljajo tako različne pisne sisteme, da so paleografsko skoraj neprimerljivi; žal noben ni n drobneje pojasnjen. Zato je mogoče prepisne primerjave na paleografski ravni izpeljati le glede mest in vrste ločil.

Opozoriti velja še na tole: ločila enakega znaka (npr. pika) pri vsch prepisovalcih nimajo enake vrednosti. Tako Vostokov po piki ne začenja nove enote besedila z veliko začetnico; v tem se drži izročila stesl. pismenstva, kjer pika sredi pisnega prostora pomeni skladensko vejico ali piko. Ponekod uporablja vejico, ki je stesl. pismenstvo ne pozna. Kopitarjeva pika ima kot vse druge današnji pomen in vrednost. Weingart po piki sicer ne začenja nove besedilne enote z veliko začetnico, toda ker pri njem ne gre za prevod v povsem klasično stesl., ima pika isto vrednost kot pri drugih prepisovalcih. Čisto posebno kritično razporeditev ločil ima Hamm. Po piki ne začenja besedila vselej z veliko začetnico, ki pa jo najdemo tudi na nepričakovanih mestih sredi stavčnih enot. S takšnim ravnanjem želi posnemati stavo velike začetnice v izvorniku in glede nanjo postavlja ločila, čeprav njegov prepis ni diplomatičen (celo ni v skladu z jezikovnimi dejstvi; prim. y na nepravem mestu: fol. 158, 8. vrstica: zavystiu, 25. vrstica: nena-vyst).

Mesto opombe je označeno na enak način kot mesto, na katerega se nanaša kritični aparat. Kjer gre samo za ločila, je izpisana beseda, ki stoji pred ločilom, nato pa je postavljeno ločilo, ki ga ima prepis imenovanega avtorja, ali pa je v oklepaju zapisano, da ga ni.

I

78.

GLAGOLITE PO NAZ REDKA ZLOUEZA:

Bose, Gozpodí miloztiúví, Otze Bose, Tebe izpovuede
vuez moi greh, í zuetemu Creztu, í zuetei Marii, i źue-
temu Michaelu, i uuizem <=uzem> crilatcem bosiem, i zuetemu Pe-
5 tru, i územ zelom bosiem, i územ musenicom bosiem,
i územ vuernicom bosiem, i územ devuám praudnim, i územ
praudnim. I tebe, bosí rabe, chokú bití izpovueden uzeħ moiħ
greh, í vueruíú, da mi ie, na zem zuete beusi, iti se na ón
zuet, paki se uztati ná zod[ni] den. Ímeti mi ie sívuot
10 po zem, ímeti mi ie otpuztic moiħ grechou. Bose
miloztiuvi, primi moiv izpovued moiħ grechou: ese
iezem ztuoril zla po t den, pongese biħ na zi zvuot
vúuraken i biħ crískén, ese pomngu ili ne pomngu, ili
vuólu ili nevúolu, ili vúede ili ne vúede, ili ú nepraud-
15 nei rote ili ú lsi, ili tatbe ili zavuízti, ili v uzmazi
ili v zinístue, ili ese mi ze tomu chotelo, emuse mi bi ne doz-
talo choteti, ili v poglagolani, ili zpé ili ne zpé, íli ese
iezem ne zpazal nedela, ni zúeta vuécera, ni mega
pozta í inoga mnogoga, ese protiu Bogu í protiu me-
20 mu creztu. Tí edin, Bose, vuéz, caco mi <ie> iega potre-
ba vúelica. Bose, Gozpodí miloztiví, Tebe ze mil
tuorív od zih postenih greħ í od ineh mnozéh,
i vuénsih í minsih, ese iezem ztvoril. Teh ze Tebe
mil tuorív, í zuetei Marii, í vžem zvetím.

1 M, Mi: Glagolite po naz redka zloueza || 2 Mi: bosc, gozpodi || M: gozpodi || M, Mi: otze bosc, tebe || 3 M, i: greh (*brez vejice*) || M, Mi: creztu (*brez vejice*) || M, Mi: Marii (*brez vejice*) || 4 M, Mi: Michaelu (*brez vejice*) || M, Mi: i uizem (*brez rekonstrukcije*) || M, Mi: bosiem (*brez vejice*) || 4/5 M, Mi: Petru (*brez vejice*) || 5 M, Mi: zelom bosiem (*brez vejice*) || M, Mi: musenicom bosiem (*brez vejice*) || 6 M, Mi: bosiem (*brez vejice*) || M, Mi: praudnim (*brez vejice*) || 7 M, Mi: praudnim, i || 8 M, Mi: greh. || 9 M, Mi: zodni (*brez znaka za nadpisanost zloga ni*) || M, Mi: den, || M, Mi: imeti || 10 M, Mi: bosc || 11 M, Mi: grechou, || 12 M, Mi: po ngese || 13 M, Mi: vuuraken, || 15 M, Mi: rote, || M, Mi: tatbe, || M, Mi: uzrazi, || 18 M, Mi: nedela (*brez vejice*) || M, Mi: vuccera (*brez vejice*) || 19 M, Mi: pozta; || M, Mi: bogu || 20 M, Mi: ti || M, Mi: bosc || M, Mi: mi ie ga (*brez rekonstrukcije*) || 21 M, Mi: bosc || M, Mi: gozpodi || M, Mi: tebe || 23 M, Mi: ztvoril; teh || M, Mi: tebe || 24 M, Mi: tuoriv (*brez vejice*) || M, Mi: Marii (*brez vejice*) || M, Mi: zvetim; ||

Opombe a:

8 bcusi – Vo: бѣвѣши | Ko: бѣвѣши | V: bivš | S: biqš | RK: бѣвѣши | W: byvŋši | G: bevši | KP: byuši || 12 **t dcn** – V, W: тѣ дѣнѣ | Ko: тѣ дѣн | V, G: t den | S: t dĉn | RK, KP: t dĉn || 13 **vuuraken** – Vo: uroždenŋ | Ko: urodjen | V: vraĉen | S: vraĉen | RK: vraĉen | W: uvraštenŋ | G: uvraĉen | KP: uwraĉen || 15 **ili tatbe** – Vo: ili vŋ tatybĉ | Ko: ili w tatbe; *rekonstruiranost predloga ni nakazana* || 15 **v uzrazi** – Vo, Ko: vŋ usmasi | V: v usmasi | S: wu smasi | RK: v vzmazi | W: vŋ vŋzmazi | G: v usmasi | KP: w vzmazi || 16 **v zivistuc** – Vo: vŋ ĉinistvĉ | Ko: v ĉinistvĉ | V: v siniĉ(s)tve | S: w siništve | RK: v s(ĉ)niĉtvĉ | W: vŋ sŋniĉŋtvĉ | G: v siniĉtve | KP: w sŋniĉtve || 20 **caco mi <ic> iega potreba** – *Nobena pregledanih izdaj nima rekonstrukcije, vendar se Vondrák, Sievers in Grivec jasno zavedajo, da manjka pomožnik biti, in težavo rešijo z retorično vzklično elipso: caco mi iega potreba vuelica! Miklošič bere kritično mesto, kakor je videti v izdajateljsko kritičnem aparatu, takole: caco mi ie ga potreba; tako zadrži ustrezno obliko pomožnika biti, nadomesti pa obliko osebnega zaimka iega s krajšo ga, kar pa je za čas nastanka BS prezgodaj.* ||

Opombe b:

1 Vo, Ko, S, RK, W: ZLOUEZA. | KP: ZLOUEZA (*brez ločila*) || 2 Vo, S: Bose (*brez ločila*) Gozpodi || Vo: milotiuvi. || Vo: Otze Bose. | Ko: Otze Bose! | G: Otze Bose (*brez ločila*) || 3 Vo, Ko: greh. || Vo, Ko: Creztu. || S, W, KP: Creztu (*brez ločila*) || Vo, Ko: Marii. | W, G: Marii (*brez ločila*) || 4 Vo, Ko: Michaelu. | W: Michaelu (*brez ločila*) || Vo, Ko: bosiem. | W: bosiem (*brez ločila*) || 4/5 Vo, Ko: Petru. || 5 Vo: Ko: zelom bosiem. || Vo: musenicom bosiem (*brez ločila*) | Ko: musenicom bosiem. || 6 Vo, Ko: bosiem. || Vo: praudnim (*brez ločila*) | Ko: praudnim. || 7 V, W: praudnim, || Vo: tebe (*brez ločila*) || Vo: rabe. || 8 Vo, Ko: greh. || Vo, S: vueriu (*brez ločila*) || Vo, V, W, G: ie (*brez ločila*) || Vo, V, W: beusi (*brez ločila*) || 9 Vo: zuet. | Ko: zuet; || W: den, || 10 Vo, Ko: zem. | V: zem; (*naslednjo besedo začnija z veliko začetnico*) | S: zem: || 11 Vo: miloztiuvi (*brez ločila*) || Vo, Ko: grechou. | V, S, W, G: grechou, || 12 Ko: zla, || Vo: den (*brez ločila*) || 13 Ko: vuuraken, || Vo: crisen. | Ko, V, G: crisen; | S: crisen: || KP: ese pomnogu, || Vo: ne pomngu. | G: ne pomngu (*brez ločila*) || 14 Vo, Ko: nevuolu. || Vo, Ko: ne vuede. || 15 Ko: rote, || Vo: Isi (*brez ločila*) || Ko: Isi. || Ko: tatbe, || Vo: zavuziti. | W: zavuziti (*brez ločila*) || Ko: uzrazi. || 16 Vo, V, G: zivistuc (*brez ločila*) | Ko: zivistuc. | S: zivistuc; || V, G: ili, ese || Vo: chotelo. || 17 Vo, Ko: choteti. || Vo, V, G: poglagolani (*brez ločila*) | Ko: poglagolani. || Ko: ili zpe, || Vo, Ko: ne zpe. || 18 Vo, W: nedela (*brez ločila*) || Vo: vuccera. | S, W: vuccera (*brez ločila*) || 19 Ko: pozta. | S: pozta, || Vo: mnogoga (*brez ločila*) || 20 Vo, Ko: edin (*brez ločila*) Bose (*brez ločila*) || Vo, S: vuez (*brez ločila*) || 21 V, S, G: vuelica! || Vo, Ko: Bose (*brez ločila*) || Vo: miloztiuvi (*brez ločila*) || 22 Ko: greh. | V, S, G: greh, || Vo, V, S, W: mnozech (*brez ločila*) || 23 RK, KP: vuensih, | Vo: minsih (*brez ločila*) | Ko: minsih. (*verjetno gre za tiskarsko pomoto; ker se tekst nadaljuje z malo začetnico bi utegnilo biti pravo ločilo vejica*) || W, G: ztvoril, || 24 Vo, S: tuoriv (*brez ločila*) | Ko: tuoriv. || Vo, S, W: Marii (*brez ločila*) || Ko: Marii, (*verjetno gre za tiskarsko pomoto; ker se tekst nadaljuje z veliko začetnico, bi utegnilo biti pravo ločilo pika*) || Vo: zvetim (*brez ločila*) ||

<78">

25

I da bim na zem zuete tacoga grecha pocazen vzel,
á cose Ti mi zadenes i acose Tuá milozt i Tebe liubo.
Bose, Ti pride ze nebeze, vse ze da v moku za vuíz
národ, da bi ni Zlodeiu otél. Otmi me vzem zlo-

5 deiem. Miloztivui Bose, Tebe poronso me telo, í

30

mó dusú, i moia zlovueza, í me delo, í mó vuoliu,
í mo vueru, í moi sivuot. I da bim uzlissal na zodni
den Tuó milozt vueliu z temi, iese v zovues Tvói-
mi vzti: Pridete, Otza mega izvuolieni, pri-

10 mete vúecsne vúezelie í vúecsni sivuot, ese v[i]

35

iezt ugotoulieno iz uueka v uuek. Amen.

Confitentibus tibi Domine famulis ac famulabus tuis remit-
te peccata, ut qui intrinsecus conscientia flagellantur

15 reconciliationis tuæ gratia consolentur. Per.

1 M, Mi: i || 2 M, Mi: ti || M, Mi: zadenes, || M, Mi: tua || M, Mi: tebe || 3 M, Mi: bosc, ti || 4 M, Mi: zlodeiu otel; otmi || 5 M, Mi: miloztivui bosc, tebe || M, Mi: telo (*brez vejice*) || 6 M, Mi: dusu (*brez vejice*) || M, Mi: zlovueza (*brez vejice*) || M, Mi: delo (*brez vejice*) || M, Mi: vuoliu (*brez vejice*) || 7 M, Mi: vueru (*brez vejice*) || M, Mi: i da || 8 M, Mi: tuo || 8/9 M, Mi: tvoimi || 9 M, Mi: pridete || M, Mi: otza || 10 M, Mi: v (*brez rekonstrukcije*) || 11 M, Mi: amen ||

Opombe a:

2 **zadnes i acose** – W: zadčješi, jakože || 10 v<i> – V: vi (*brez zaznamovanja rekonstrukcije*) | Vo: vy (*brez zaznamovanja rekonstrukcije*) | Ko: вы (*brez zaznamovanja rekonstrukcije*) | S: wi (*brez zaznamovanja rekonstrukcije*) | W: v<y> ||

Opombe b:

1 Vo: vzal (*brez ločila*) || 2 Ko, S: zadenes, || W: zadenesi, || Ko: milozt, || 3 Vo: Bosc (*brez ločila*) | Ko: moku, || 4 Vo: narod. || V, S, RK, G: otel, | W, KP: otel; || 5 Vo: Bosc (*brez ločila*) || Vo: telo. | Ko, V, S, RK, W, G, KP: telo (*brez ločila*) || 6 Vo, RK, W, G, KP: dusu (*brez ločila*) || Vo: zlovueza. | S, RK, W, G, KP: zlovueza (*brez ločila*) || Vo, RK, W, G, KP: delo (*brez ločila*) || Vo, Ko, S, RK, W, G, KP: voliu (*brez ločila*) || 7 Vo, RK, W, G, KP: vueru (*brez ločila*) || 8 Ko: vueliu, || Vo, Ko, S, G, KP: temi (*brez ločila*) || 9 Vo: vzti. || V, S, RK, W, G: vzti: (*naslednja beseda se tako pri V kot S, RK, W in G začinja z malo začetnico*) || Vo, Ko, RK, W, G, KP: Pridete (*brez ločila*); || Vo: izvuolieni. || 10 Ko: vuezeli, || Vo: sivuot. | S: sivuot (*brez ločila*) || 11 Vo: uuek (*brez ločila*) ||

II

<158v>

Eccę bi detd nas ne zegr
 gresil, te v ueki gemu be
 siti, starosti ne prigem-
 lióki, nikoligese pet-
 5 sali ne imugi, ni slzna
 teleze imoki, nu ú vuę-
 ki gemu be siti. Bone-
 se zavuiztiu bui Ne-
 priiazninu uvignan
 10 od szlauui bosigę, potom
 na narod zlovuezki
 strazti i petzali boi-
 do, neimoki <=i nemoki>, i b<o>
 zz<em> re-
 du zemirt. I pagi, bra-
 15 triia, pomenem ze,
 da i zinouue bosu na-
 resem ze. Botomu oz-

stanem zich mirzcih
 del, ese sunt dela Soto-
 20 nina: ese trebu tuorim,
 bratra oclevuetam, ese
 tatua, ese raszboi, ese pulti
 ugongenige <=ugongenige>, ese roti,
 choi-
 seih <=ihse> ne pazem, nu ge pre-
 25 stopam, ese nenauuizt.
 Nizce teh del mirze ne
 pred bosima ozima. Mo-
 sete potomu, zinzi, uvi-
 deti i zami razumeti,
 30 ese bese priuuæ zlou-
 uezi u liza tazie, aco-
 se i mui gezim, tere <dela> Ne-
 priiaznina uznenuvi-
 desse, a bosiu <=bosia> uzliubise.

2 M, Mi: vueki || 7/8 M, Mi: bo nese || 8/9 M, Mi: nepriiazninu || 10 : M, Mi: po tom || 13 M, Mi: neimoki (brez rekonstrukcije, brez vejice) || 13/14 M, Mi: bz zredu (brez rekonstrukcije) || 14 M, Mi: i || 17 M, Mi: ze, || M, Mi: bo tomu ||

19/20 M, Mi: solonina, || 23 M, Mi: ugongenige (brez rekonstrukcije) || 23/24 M, Mi: choise ih (brez rekonstrukcije) || 26 M: niz ce | Mi: nizce || M, Mi: mirzene || 27/28 M, Mi: mosete || 28 M, Mi: po tomu || 30 M, Mi: prinuae (navadno ae) || 32/33 M, Mi: tere (brez rekonstrukcije) nepriiaznina || 34 M, Mi: bosiu (brez rekonstrukcije) ||

Opombe a:

5 ne imugi – Vo: ne imyi | Ko: neimy | V: neimy | S: neimuji | P: ne imugi | RK, W, G, Gr, H, KP: ne imy | I: ne imoψi || **slzna** – *Izdaja KP posebej poudarja, da je pravilna oblika slezna.* || **6 imoki** – Vo: i moki | Ko: imoči | V, S, G: imoči | P: imoki | RK, KP: imoči | W: imošti | I: imoψi | Gr: imoči | H: imoti || **10 potom** – Vo: potomъ | Ko, V, S, P, RK, G, Gr, KP: potom | W, I: po томъ | H: Potom || **12, 13 boido; ncimoki** – *Razen I vse nepaleografske izdaje rekonstruirajo boido, i nemoki; in sicer takole:* Vo: poido i nemošti | Ko: poido, neimoči (i nemoči?) | V, G: poido (i) nemoči | S: poido i nemoči | P: boido i nemoki | RK: poido i nemoči | W: poido <i>nemošti</i> | I: poido i nemoψi | Gr: poido (i) nemoči | H: poido (i) nemot'i | KP: poido, i nemot'i || **13, 14 b<o> zz<cm> rcdū** – Vo: bezъ črčdu | Ko: po srčdu | V, KP: b(e)z redu | S: bez redu (*brez zaznamovanja rekonstrukcije*) | P: ibzredu | RK: p(o) s(em) ředu | W: bez ředu | G: p(o) sředu | Gr: p(o) čředu | H: v<ъ>z red<ъ> ||

Opombe b:

1/2 RK, G, Gr, H: zegr̄sil (*brez ločila*) | **3 H:** siti (*brez ločila*) || **3/4 Vo:** pigemlioki. | P, RK, W, H: prigemlioki (*brez ločila*) || **5 Vo, P, RK, W, H, KP:** imugi (*brez ločila*) || **6 Vo:** imoki. | H: imoki (*brez ločila*) | **7 H:** siti. (*naslednjo besedo piše z malo začetnico*) || **10 Vo:** Bosige. | H: Bosige (*brez ločila; naslednjo besedo piše z veliko začetnico*) || **12 H:** strazti (*brez ločila; naslednjo besedo piše z veliko začetnico*) || **12/13 Vo, V, S, P, RK, W, G, I, Gr, H:** boido (*brez ločila; naslednjo besedo piše H z veliko začetnico*) || Vo, Ko, V, KP: neimoki <=i nemoki> (*brez ločila*) || **14 Vo, H:** pagi (*brez ločila*) || **14/15 Vo, H:** bratria (*brez ločila*) || **15 Vo, H:** ze (*brez ločila*) || **17 Vo:** ze, | V, P, RK, W, G, Gr, KP: ze; | H: ze. (*naslednjo besedo piše z malo začetnico*) ||

23 ugongcnige <=ugogcnige> – Vo, Ko, H: ugonjenije | V, S, P, G, Gr: ugojenije | RK: ugojenje | W: ugoždensje | I: ugoψenie | KP: ugonjenije || **23, 24 choiscih** <=choihs< – Ko ima v oklepaju koihže (*z vprašajem*) | S: koiže ich | W: kyihžže [ihž] | G, Gr, H: koiže ih | KP: kojiže jih | *Druge izdaje rešujejo enako kot mi.* || **26 Nizcc** – Vo: Ničъ je || mirzene – Vo: mьrznъč, Ko: mьrznče | V: mrz(e)ne(je) | S: mirzene | W: mьrže (*primernik*) nč<stъ> | *Vse druge navajane izdaje razumejo to mesto kakor W in mi.* || **28 potomu** – Vo, S, W, I, H: po tomu | *Druge izdaje rešujejo enako kot mi.* || **28, 29 uvideti** – I: (u)viděti | H: uvideti | *Vsi drugi imajo u in v za eno, podvojeno pisano črko, ki zaznamuje le en fonem.* || **30 priuuac** – æ V: prive<je> || **32 <dcla>** – *Nobena pregledanih izdaj nima rekonstrukcije dela, vendar je glede na predhodno sobesedilo samoumevna.* || **34 a bosiu** – Vo: a božije | Ko ima opazko v oklepaju: aut deest voljo aut scribe božija, sc. dela; V nadaljuje: <blagodet> in ne spreminja oblike bosiu; ravno tako S, P in KP ne spreminjajo oblike v svojih zapisnih sistemih. RK, W, G, Gr imajo enako rešitev kot mi, vendar v svojih zapisnih sistemih. ||

19 Vo, H: del (*brz ločila; H piše naslednjo besedo z veliko začetnico*) || **19/20 Vo:** Sotonina. | P: Sotonina: (*naslednjo besedo piše z veliko začetnico*) | H: Sotonina (*brez ločila; naslednjo besedo piše z veliko začetnico*) || **20 H:** tvorim (*brez ločila*) || **21 Vo:** oclvuetam. | H: octevuetam (*brez ločila; naslednjo besedo piše z veliko začetnico*) || **22 Vo:** tatua. | S, H: tatua (*brez ločila; H piše naslednjo besedo z veliko začetnico*) | I: tatua (*brez ločila*) | Vo: raszboi (*brez ločila*) | H: raszboi (*brez ločila; naslednjo besedo piše z veliko začetnico*) || **23 Vo:** ugongenige. | H: ugongenige (*brez ločila; naslednjo besedo piše z veliko začetnico*) || Vo, Ko, S, H: roti (*brez ločila*) || **23/24 Vo:** choise. || **24 Vo:** pazem. | H: pazem (*brez ločila*) || **24/25 Vo:** prestopam. | S: prestopam; | H: prestopam (*brez ločila; naslednjo besedo piše H z veliko začetnico*) || **25 P, RK, W, KP:** nenauuizt; | I: nenauuizt; | H: nenauuizt; (*naslednjo besedo piše z malo začetnico*) || **27 H:** ozima. (*naslednjo besedo piše z malo začetnico*) || **28 Vo, H:** tomu (*brez ločila*) || Vo, H: zinzi (*brez ločila*) || **28/29 Ko, V, G, Gr:** uvideti, | H: uvideti (*brez ločila; naslednjo besedo piše z veliko začetnico*) || **29 Vo:** razumeti. || H: razumeti (*brez ločila*) || **30 Gr:** ese, || **31 Vo, S, RK, W, G, Gr, H:** tazie (*brez ločila*) || **32 RK, H, KP:** gezim (*brez ločila*) || **33/34 Vo, V, S, P, H:** uznenuvidesse (*brez ločila; naslednjo besedo piše z veliko začetnico*) || **34 Vo, RK, Gr, KP:** uzliubise, | Ko, P: uzliubise; | G: uzliubise (*brez ločila*) | H: uzliubise. (*naslednjo besedo piše z malo začetnico*) ||

35 Da botomu nine u circu-
vah ich clanam ze, i mod-
lim ze im, i zesti ich
pigem, i obeti nasse im
5 nezem o zcepasgenige
40 telez nasich i dus nasich.
Tîge se mosem i mui este
buiti, eccę tage dela
nasnem delati, iase o-
10 ni delase. Oni bo las-
45 na natrovuechu, seg-
na naboiachu, bozza
obuiachu, naga ode-
achu, malomogoncka
15 u ime bosie bozzekacho,
50 mrzna zigreahu, stran-
na bod crovvi zuoge

159
uvedechu, u tim-
nizah i u zelezneh
20 vvosich uclepenih
55 bozcekachu, i u ime
bosie te utessahu.
Temi, temi ti ze deli
Bogu briplisaze. Taco,
25 zinzi, i nam ze mod-
60 liti tomuge vuirch-
nemo <=nemu> Otzu Goszpodi, dos-
da ni tamoge vzed-
li, v zezarstuo suoge,
30 ese iest úgotouleno iz-
65 coni doconi izvvo-
lenico[(co)m] bosiem. I gezm,
bratria, bozuuani i b<o>-
b<e>geni, egose ne mosem

1 M, Mi: da bo tomu || 7 M: tigese | Mi: tige se || 10 M, Mi: delase: oni ||

Opombe a:

1 **botomu** — Vo, W, I, H: po tomu | P: botomu | *Druge izdaje rešujejo enako kot mi.* || 7 **Tige sc** — Vo: tiždeže | Ko, RK: Tiježe | V, S, G, Gr: Tije že | P: Tije še | W: tižde (*I mn. m.*) | I: tiše | H: Tiježe | KP: Tiježe || 8 **tage** — Ko *ima poleg taje v oklepaju še take (z vprašanjem)* ||

Opombe b:

2 Vo, V, S, P, RK, W, G, I, Gr, II, KP: *zc (brez ločila; H piše naslednjo besedo z veliko začetnico)* || 3 V, S, P, RK, W, G, I, Gr, II, KP: *im (brez ločila; H piše naslednjo besedo z veliko začetnico)* || 4 Vo, V, P, RK, W, G, I, Gr, H, KP: *pigem (brez ločila; H piše naslednjo besedo z veliko začetnico)* || 5 Ko, S: *nezem*, || 8 II: *buiti (brez ločila)* || 9 Vo, S, H: *dclati (brez ločila)* || 11 Vo: *natrovuechu*. | Ko: *natrovucchu*; | G, Gr, H: *natrovuechu (brez ločila)* || 12 Vo: *naboiachu*. | Ko: *naboiachu*; || H: *naboiachu (brez ločila)* || 13 Vo: *obuiachu*. | Ko: *obuiachu*; | H: *obuiachu (brez ločila)* || 13/14 Vo: *odeachu*. | Ko: *odeachu*; | V, G, Gr, H: *odeachu (brez ločila)* || 15 Vo: *bozzekacho*. | Ko: *bozzekacho*; | V, G, H: *bozzekacho (brez ločila)* || 16 Vo, H: *zagreachu (brez ločila)* || Ko: *zagreachu*; ||

23 M, Mi: *temi, temi* || 24 M, Mi: *bogu* || M, Mi: *taco* || 26/27 M, Mi: *vuirchnemo (brez rekonstrukcije)* || 27 M, Mi: *otzu gozpodi* || 28 M, Mi: *vzedli (brez vejice)* || 30/31 M, Mi: *iz coni* || 31 M, Mi: *do coni* || 31/32 M, Mi: *izvvolenicom (brez zaznamovanja nadpisanosti in odvečnega zloga)* || 32 M, Mi: *i* || 33/34 M, Mi: *bbgeni (brez rekonstrukcije)* ||

20 **uclepnih** — W: *vъklepcny[hъ]* || 26-29 **Otzu Goszpodi ... suoge** — *Izdaja KP razlaga to mesto tako-le: otzu gospodi, do(ž)da ni tamojie, wsedli w cesarstwo swoje.* || 27, 28 **dosda** — Vo: *dože da* | W: *dož<e>da namcsto daže da (z vprašajem)* || 28, 29 **vzedli** — W: *vъsedli<тъ>* | I: *v sedli (тъ)* || 33, 34 **b<o>b<e>geni** — Vo: *bjeni* | Ko: *pobejeni (z vprašajem)* | S: *bbjeni (ni rekonstrukcije)* | W: *beždeni* | I: *pobčeni* | II: *vabjeni* | KP: *wabl'eni* ||

18 Ko: *uvedechu*; || II: *uvedechu. (naslednjo besedo piše z veliko začetnico)* || 21 Vo: *bozcekachu*. | S, P, RK, W, G, I, Gr, KP: *bozcekachu (brez ločila)* | H: *bozcekachu (brez ločila; naslednjo besedo piše z veliko začetnico)* || 22 Ko: *utessachu!* | H: *utessachu. (naslednjo besedo piše z malo začetnico)* || 23 Vo: *temi*. | II: *temi (brez ločila)* | 24 Ko: *briplisaze!* | H: *briplisaze. (naslednjo besedo piše z malo začetnico)* || Vo, I, II: *Taco (brez ločila)* || 25 Vo, II: *zinzi (brez ločila)* || 27 II: *Otzu*; || I, H: *Goszpodi (brez ločila)* || 28/29 Vo, Ko, V, S, P, RK, W, G, I, Gr, H, KP: *vzedli (brez ločila)* || 29 Vo, II: *suoge (brez ločila; naslednjo besedo piše H z veliko začetnico)* || 32 Vo, G, Gr, H: *gezm (brez ločila)* || 33 Vo, G, Gr, H: *bratria (brez ločila)* || 33/34 Vo, II: *b<o>b<e>geni (brez ločila; H piše naslednjo besedo z veliko začetnico).* ||

<159*>

	nikimse liza ni uciri-	ge pred bosima osima
70	ti, nicacosé ubega-	stati i zio prio imeti,
	ti, nu ge stati pred	20 iuse gezim bovvedal.
	stolom bosigem ze	Nas Gozbod, zueti Cr<ist>uz,
5	zopirnicom nasim,	90 ise gest bali telez nassih
	ze Zlod[e]gem starim,	i zpasitel dus nassih, to n
75	i gest ze pred bosima	bozzledine balouvani-
	ma osima vzaco-	25 ge pozled ge pozstavv[il],
	mu zuoimi vzti	i ucazal ge, imse ze nam
10	i zuoim glagolom	95 dozstoi od gego zavue-
	izbovuedati, ese ge	kati i gemu ze oteti.
80	na sem szuete chisto	Preise nassi zesztoco
	stuoril, libo bodi do-	30 stradacho, nebo ie te-
	bro, libo li zi zlo.	pechu metlami, i pri-
15	Da c tomu dini, zinzi,	100 nizse ogni petsachv,
	muzlite, ide ne ca-	i metsi tnachu, i po lezv
85	mo ze vcloniti, nu	vuesachu, i selezni cliusi

1 M, Mi: nikise (*brez razrešitve*) || 6 M, Mi: zlodgem (*brez rekonstrukcije*) || 12 M, Mi: zucte || 13/14 M, Mi: dobro (*brez vejice*) || 15 M, Mi: da || 16/17 M: necamoze ||

Opombe a:

1 **nikimsc** — Vo: nikyръџe | Ko, II: nikiže | V: nikjer fe | S: nikjer se | I: nikyimъ џe || 2 **liza** — Vo: biča || nikakose - V, S: ni kakože | P: ni kakoše | H: ni kako se || 16, 17 **necamo** - Ko: nekamo *ali* nikamo | W: ně<stъ> kamo ||

Opombe b:

1/2 Vo: ucriti. | P, RK, W, G, Gr, II: ucriti (*brez ločila*) || 2/3 Vo: ubegati. || H: ubegati (*brez ločila*) || 5 Vo, G, Gr, H: nasim (*brez ločila*) | I: nasim. (*naslednjo besedo piše z malo začetnico*) || 6 Vo: starim; | W: starim. | H: starim (*brez ločila*) || 11 Vo, H: izbovuedati (*brez ločila; naslednjo besedo piše II z veliko začetnico*) | 13 Vo, H, KP: stuoril (*brez ločila*) || 13/14 Vo, V, P, G, Gr, H: dobro (*brez ločila*) || 15 Vo, H: dini (*brez ločila*) || Vo, H: zinzi (*brez ločila*) || 16 Vo, II: muzlite (*brez ločila*) || V, P: ne, || 17 Vo, II: vcloniti (*brez ločila*) ||

21 Mi: nas || M, Mi: gozpod || M, Mi: cruz (*brez rekonstrukcije*) || 23 M, Mi: ton || 25 M, Mi: pozledge pozstavv (*brez rekonstrukcije; brez vejice*) || 29 M: preise | Mi: prei se || 31 M, Mi: metlami (*brez vejice*) || 31/32 M: pri nizse ||

20 **iusc gezim bovvedal** — KP: iože je (w)sim powedal || 21 **zucti Cruz** — Vo: svetyi Kristusъ | Ko: světyi krъs (krъst? an xpъs?) | V: sveti Krist | S: světi Crus | P: зucti Kruz | RK: světi Krist(us) | W: svetyi krъstъ (scil. Hъstъ) | G, Gr: sveti Kristus | H: sveti kr[ъ]s[t] | KP: sveti kryž/knyž (*sic!*) || 23 **to n** — Vo: тънъ | Ko, V, S, P, G, Gr: ton | S: ton | RK: to nъ | I: тъ ny | H: to | KP: тъ n(ъ) || 25 **pozled ge** — Vo: poslědi | Ko: poslědje | V, S: posledje | P: pozled je | RK: poslěd je | W: poslědъ je<stъ> | I: poslěd e(stъ) | G, Gr, H: posled je | KP: posled je || **pozstavv<il>** - Vo: postavi (*i iz naslednje vrstice združi s to besedo in ga nima za veznik*) | Ko: postaviv | V: postav(I) (*v naslednji vrstici ima i v oklepaju*) | S: postaw | P: poštau || 26 **i ucazal** — Ko: kazal (*i in u oz. v združuje s prejšnjo besedo*) || 27 **od gcgo** — Ko *ima opombo*: primo scripserat: od nego || 29 **Prcisc** — Vo: Prěždъše | I: přěši že || 30 **ncbo** — K *ima v oklepaju še*: ?ibo z vprašajem || 31/32 **i prinizse** — Ko: pri nizce ||

19 Ko, V, S: stati, || Vo, Ko, I, H: imeti (*brez ločila*) || 20 H: bovvedal (*brez ločila; naslednjo besedo piše z veliko začetnico*) || 21 Vo, Ko, RK, H, KP: Gozpod (*brez ločila*) || Ko, Vo, H: Cr<ist>uz (*brez ločila*) || 22 Ko: nassih, || 23 H: nassih. (*naslednjo besedo piše z malo začetnico*) || 25 Vo: pozstavv[il]. | Ko, V, S, P, RK, W, G, I, Gr, H, KP: pozstavv[il] (*brez ločila*) || 26 Vo, S, II: ge (*brez ločila*) || 27/28 Ko, V, S, G, Gr: zavuekati, || 28 P: oteti. | II: oteti. (*naslednjo besedo piše z malo začetnico*) || 30 Vo: stradacho. | Ko, P: stradacho; | H: stradacho (*brez ločila*) || 31 Vo, V, S, P, RK, W, G, I, Gr, H, KP: metlami (*brez ločila*) || 32 Vo, P, RK, W, G, I, Gr, H, KP: petsachv (*brez vejice*) || 33 Vo, Ko, P, RK, W, I, H, KP: tnachu (*brez ločila*) || 34 Vo, P, RK, W, I, H, KP: vuesachu (*brez ločila*) ||

ge raztrgachu. A to bac
mui ninge <=nine> nasu prau-
105 dnu vuerun i praudnv
izbovuediu toie mosim <=mosem>
5 zt[v]oriti, ese oni to vue-
lico strastiu stuorise.
Da potomu, zinzi, bosie <e>
110 raba <=rabe> prizzuause tere
im grechi vuasa p^oste-
10 te í im izpovedni bo-
dete grechov uuasih.

1 M, Mi: a || 2 M, Mi: ninge (*brez rekonstrukcije*) || 4 M, Mi: mosim (*brez rekonstrukcije*) || 5 M, Mi: ztoriti (*brez rekonstrukcije*) || 7 M, Mi: da po tomu || M, Mi: bosì (*brez rekonstrukcije*) || 8 M, Mi: raba (*brez rekonstrukcije*) || M, Mi: prizzuase, || 9/10 M, Mi: postete, ||

Opombe a:

2 **ninge** <=**nine**> – Vo, W, I: nyně | Ko: ɲɪnje | V, S, P, G, Gr, H: ninje | RK: nině | KP:niñe || 5 **zt[v]oriti** – Ko: stvoriti (*z vprašajem*) | S, RK, G, Gr, KP *imajo za pravilno obliko brez rekonstruiranega v.* || 7, 8 **boži(e) raba** <=**rabe**> – Vo: božija raba | Ko: božie raby | V: boži rabe | S: boži raba | P: boši rabe | RK: božję rabe | W: božiję raby | I: božję raby | H: boži[e] rab[y] || 9 **vuasa** – Vo, Ko, RK, I: vašę | V, P, G, Gr, H: vaše | H: vaš(e) ||

Opombe b:

1 P: raztrgachu; | H: raztrgachu. (*naslednjo besedo piše z malo začetnico*) || 5 Vo, H: zt<v>oriti (*brez ločila*) || 6 P: stuorise: (*naslednjo besedo piše z veliko začetnico*) | RK, KP: stuorise; | H: stuorise. (*naslednjo besedo piše z malo začetnico*) || 7 Vo, H: tomu (*brez ločila*) || Vo: zinzi. | H: zinzi (*brez ločila*) || 8 Vo: prizzuause. | V, S, P, RK, G, Gr, KP: prizzuause, || 9/10 V, S, G, Gr: postete, || 11 H: uasih (*brez ločila*) ||

III

<160*>

Iaz ze zaglagolo
Zlodeiu, i uzem iego
delom, i uzem iego
lepocam. Tose uue-
5 ruiu u Bog uzemo-
goki, i u iega Zin,
i u Zuueti Duh, da ta
tri imena <sunt> edin Bog,
Gozpod zuueti,
10 ise z[t]uori nebo i z-
emlo. Tose izco ie-
ga milozti, i sancte
Mariae, i sancte Mic-
hahela <=haela>, i sancte Pe-
15 tra, i useh bosih zil,
i uzeH bosih mose-
nic, i useh bosih za-
connic, i useh zuetih
deuuiz, i uzeH bosih moki,
20 da mi rasite na pomoki
biti ki Bogu moih gre-
chou, da bim cisto iz-
pouued ztuoril i od-
puztic ot Boga priel.
25 Bogu uzemogokemu
izpouuede uze moie
greche, i sancte Marie,
uzeH nepraudnih del
i nepraudnega pomislenia,
30 ese iezem uuede ztuoril
ili ne uuede, nudmi
ili lubmi, zpe ili bdê,
u zpitnih rotah, v lisnih
resih, v tatbinah, u znicistvę,

1 M, Mi: Jaz || 2 M, Mi: zlodeiu (*brez vejice*) || 3 M: delom (*brez vejice in i*)uzem | Mi: delom, (*brez i*)uzem || 4 M, Mi: lepocam; tose || 5 M, Mi: bog || 5/6 M, Mi: uzemogoki (*brez vejice*) || 6 M, Mi: zin (*brez vejice*) || 7 M, Mi: zueti duh || 8 M, Mi: imena (*brez rekonstrukcije*) edin bog (*brez vejice*) || 9 M, Mi: gozpod || 10 M, Mi: zuori (*brez rekonstrukcije*) || 11 M, Mi: tose || 12 M, Mi: sčē (*brez razrešitve*) || 13 M, Mi: Mariae (*brez vejice*) || 13/14 M, Mi: i sčē (*brez razrešitve*) Michahela (*brez rekonstrukcije; brez vejice*) || 14/15 M, Mi: sčē (*brez razrešitve*) Petra (*brez vejice*) i useh bosih zil (*brez vejice*) || 16/17 M, Mi: mosenic (*brez vejice*) || 17 M, Mi: b(osih) || 17/18 M, Mi: zakonnic (*brez vejice*) ||

Opombe a:

7 <sunt> – Nobena dosedanjih izdaj ne pogreša oblike glagola biti v tem položaju (rekonstrukcija je narejena glede na BS II, 19. vrstica fol. 158^v), kar je najverjetneje predvsem posledica dejstva, da kritično postavljena ločila za Zueti Duh nihče ni štel za končnega ter se je tudi nadaljnja perioda štela za odvisnostni podaljšek prejšnje in se je torej navezovala na glagol uueruiu; izpust oblike pomožnega glagola biti bi potemtakem mogel biti posledica retorične ellipse; tako bi bilo mogoče sklepati tudi iz latinskih prevodov BS (Kopitar, Vondrák, Gantar). Da je treba obliko rekonstruirati, kaže (novo)slovenski prevod BS III (RK, KP); enako kaže tudi nemški prevod v KP. || 10 z<t>uori – Razen S vsi tu upoštevani izdajateljji opozarjajo na obliko, kot jo rekonstruiramo mi (to je ali nakazano ali samoumevno). || 12, 13, 14, 27 – sčē ozioroma sčō Vo, Ko, V, P, RK, W, G razvezujejo kratico v (staro)slovenski izgovor: Vo: svętyję (12. vrstica), svętago (13. in 14. vrstica), svęčēi (27. vrstica) | Ko: svęte (12), svętega (13, 14), svętej (27) | V: sancte (sveti) (12), sancte (svetega) (13, 14), sanete (svetej) (27) | P: šanxte (12, 13, 14, 27) | RK: šont (12, 13, 14, 27) | W: svęt<yję> (12), svęt<ajego> (13, 14), svęt<ēi> (27) | G: svete (12), sv. (13, 14), svetej (27) ||

Opombe b:

2 Vo, P, RK, W, G, KP: Zlodeiu (*brez ločila*) || Ko: Zlodeiu; || 3 Vo, P, RK, W, G, KP: delom (*brez ločila*) | Ko: delom; || 5/6 Vo, P, RK, W, G, KP: uzemogoki (*brez ločila*) | Ko: uzemogoki; || 6 Vo, P, RK, W, G, KP: Zin (*brez ločila*) | Ko: Zin; || 7 Vo, Ko: Duh. || 8 Vo: imena. || Vo, Ko, P, W: Bog (*brez ločila*) || 9 Vo: zueti (*brez ločila*) || 12 Vo, S, P, RK, W, G, KP: milozti (*brez ločila*) | Ko: milozti. || 13 Vo: Mariae. | P, RK, W, KP: Mariae (*brez ločila*) || 13/14 Vo: Michahela. | S, P, RK, W, KP: Michahela (*brez ločila*) || 14/15 Vo: Petra. | P, RK, W, G, KP: Petra (*brez ločila*) || 15 Vo, V, P, RK, W, G, KP: zil (*brez ločila*) || 16/17 Vo, P, RK, W, G, KP: mosenic (*brez ločila*) || 17/18 Vo, S, P, RK, W, G, KP: zakonnic (*brez ločila*) ||

19 M, Mi: deuuiz (*brez vejice*) || Mi: b(osih) || 21 M, Mi: bogu || 23 M, Mi: ztuoril, || 24 M, Mi: boga || 25 M, Mi: bogu || 27 M, Mi: greche (*brez vejice*) i sčē (*brez razrešitve*) ||

21 ki – G: k(i) || 32 ili lubmi – S: i lubmi || 34 u znicistve – Vo: vъ zničistvę | Ko: v sničistvę | V: v sničistve | S: wu sničistwe | P: u znitzištę | RK: v sničbstvę | W: vъ sъničbstvę | G: v sničistve | KP: w sničostwe ||

19 Vo, P, RK, W, G, KP: deuuiz (*brez ločila*) || Vo: moki (*brez ločila*) | Ko: moki; || 21 Vo: biti. | Ko: biti, || Ko: Bogu, || 21/22 Vo: grechou. | Ko, V: grechou; || 23 Ko, V: ztuoril, || 27 Vo: greche. | Ko: greche; | S, RK, W, KP: greche (*brez ločila*) || Ko: Marie; | S: Marie; | W, KP: Marie (*brez ločila*) || 29 Vo, W: pomislenia (*brez ločila*) | Ko: pomislenia; || 30/31 Ko: ztuoril, || 31 Vo: uuede. | Ko: uuede; || 32 Vo: lubmi. || 33 Ko: rotah; || 34 Vo: resih (*brez ločila*) | Ko: resih; || Vo: tatbinah. | Ko: tatbinah; || Ko: znicistve; | RK: znicistve (*brez ločila*) ||

<p>35 u lacomztue, v lichogedeni, v lichopiti, u uzmaztue i u uzem lichod[e]jiani. Ese iesem ztuoril protiuuo 5 Bogu od togo dine, 40 ponese cristen bih, dase do diniznego dine, togo uzego izpouueden bodo Bogu i sancte Marii i sancto 10 Laurenzu, Gozpodi, 45 i uzem zuetim, i tebe, bosi rabe. Caiu ze moih grechou i rad ze chocu caiati, elicose 15 zimizla imam, eche 50 me, Bose, postedisi. Dai mi, Bose Gozpodi, tuuoiu</p>	<p>20 na zudinem dine 55 pred Tu[o]jima osima ztoial, igdase pri- des zodit siuuim i mrtuim, comusdo 25 po zuem dele. Tebe, 60 Bose miloztivui, poruso uza moia zlouuez[a], i moia dela, i moie pomis- 30 lenie, i moie zridze, 65 i moie telo, i moi suiuot <=suiuot>, i moiu dusu. Criste, bosu Zinu, ise iezi razil na zi</p>	<p>161</p>
---	--	------------

3 M, Mi: lichodiani (*brez rekonstrukcije*), ese || **5** M, Mi: bogu || **6** M, Mi: po nese || M, Mi: x̄pēn (*brez razrešitve*) || **7** M, Mi: dine. || **9** M, Mi: bogu, || M, Mi: s̄cē (*brez razrešitve*) || M, Mi: s̄cō (*brez razrešitve*) || **10** M, Mi: gozpodi (*brez vejice*) || **11** M, Mi: zuetim (*brez vejice*) || **12** M, Mi: caiu || **13** M, Mi: grechou, || **16** M: me (*brez vejice*) bose (*brez vejice*) || Mi: bose || M, Mi: dai || **17** M, Mi: bose gozpodi ||

Opombe a:

2 v uzmaztue – Vo: v̄b usmastv̄ē | Ko: v̄b usmastv̄ē | V: v usmastve | S: wu smastwe | P: ū uzmazt̄ue | RK: v vzmastv̄ē | W: v̄b v̄zmaztv̄ē | G: v usmastve | KP: w wzmastwe || **9 sancte** – *Rešitve so enake kot v 27. vrstici na fol. 160ʳ*. || sancto – Vo, Ko, V, P, RK, W, G razumejo kratico kot razvezljivo in razvezano v (*storo*)slovenski izgovor: Vo: svetomu | Ko: sv̄temu | V, G: sancto (svetemu) | P: šankxto | RK: šont | W: sv̄t<ujemu> ||

Opombe b:

1 Vo: lacomztue. | Ko: lacomztue; || Ko: lichogedeni; || **2** Vo: lichopiti. | Ko: lichopiti; || Ko, V, S, G: uzmaztue, || **3** V, P, RK, G, KP: lichod[e]iani; | S, W: lichod[e]iani, || **5** Vo: Bogu. | Ko: Bogu, || Vo, S: dine (*brez ločila*) || **6** Vo: bih. | RK, KP: bih (*brez ločila*) || **7** Vo, Ko, V, S, P, RK, W, G, KP: dine. || **8** P: bodo. || **9** Ko: Bogu, || Ko, V, S: Marii, || **10** Vo, P, RK, W, KP: Laurenzu (*brez ločila*) || Vo, P, RK, W, KP: Gozpodi (*brez ločila*) || **11** Vo: zuetim. | P, RK, W, KP: zuctim (*brez ločila*) || Vo: tebe (*brez ločila*) || **12**: V: rabe (*brez ločila; verjetno gre za tiskovno napako in bi tam morala biti pika, saj je naslednja beseda pisana z veliko začetnico*) || **13** Ko: grechou; | V, S, G: grechou, || **14** Vo: caiati (*brez ločila*) || **15** Vo: imam (*brez ločila*) || **16** Vo, V, G: me (*brez ločila*) || Vo, V, G: Bose (*brez ločila*) || Vo, P: mi (*brez ločila*) || **17** Vo: Gozpodi (*brez ločila*) ||

21 M, Mi: tuima (*brez rekonstrukcije*) || **24** M, Mi: mrtuim (*brez vejice*) || **25** M, Mi: tebe || **26** M, Mi: bose || **28** M: zlouez (*brez rekonstrukcije; brez vejice*) | Mi: zlouez(a) (*brez vejice*) || **29** M, Mi: dela (*brez vejice*) || **29/30** M, Mi: pomislenie (*brez vejice*) || **30** M, Mi: zridze (*brez vejice*) || **31** M, Mi: telo (*brez vejice*) || **32** M, Mi: siuuot (*brez rekonstrukcije; brez vejice*) || **33** M, Mi: zinu ||

28 zlouucz<a> – *Vsi tu obravnavani izdajatelji imajo obliko z a; rekonstruiranost nakazujejo, ali jim je samoumevna.* || **29 dela, i moie** – Vo: dēla.moje (*izpušča i*) ||

18 Vo: milozt (*brez ločila*) || **18/19** Ko: nezramen, || **22** Vo: ztoial (*brez ločila*) || **24** Vo: mrtuim. | **25** Vo: Tebe (*brez ločila*) || **26** Vo: miloztivui (*brez ločila*) || **28** Vo: zlouez[a]. | P, RK, W, G, KP: zlouez[a] (*brez ločila*) || **29** Vo: dela. | S, P, RK, W, KP: dela (*brez ločila*) || **29/30** Vo, P, RK, W, KP: pomislenie (*brez ločila*) || **30** Vo, S, P, RK, W, KP: zridze (*brez ločila*) || **31** Vo: telo. | P, RK, W, KP: telo (*brez ločila*) || **32** Vo, S, P, RK, W, KP: suiut (*brez ločila*) || **33** Vo: Criste (*brez ločila*) || Vo: Zinu (*brez ločila*) ||

<161">   zuuet priti, gres-
                   70   nike isbauuiti ot
                          Zlodeine oblazti,
                          uchrańi me ot uzega
                   5   zla i zpazi me
                          v uzem blase.
                   75   A M E N.
                          Amen.

3 M, Mi: zlodeine || 5 M, Mi: zla, || 7 M, Mi: amen, || 8
 M, Mi: amen ||

Opombe b:

1 Vo: priti. | V, S, P, KR, W, G, KP: priti (*brez ločila*)
 || 3 Vo: oblazti (*brez ločila*) || 5 Vo, G: zla. | Ko, V: zla,
 | 6 V: blase (*brez ločila*) || 7 Vo, Ko: AMEN, | G, KP:
 AMEN (*brez ločila*) || 8 KR, KP: Amen (*brez ločila*) ||

Fonetični prepis

Tine Logar s sodelovanjem Franca Jakopina in Janeza Zora

Dosedanji fonetični prepisi

S fonetičnega stališča je treba upoštevati naslednje prepise: Köppenov in Vostokovov (1827), Kopitarjev (1836), Vondrákov (1896), Sieversov (1925), Pircheggerjev (1931), Ramovšev (1937), Isačenkov (1943) in Kolaričev (1968).

I. Köppen 1827 v prvem delu knjige (1-20) med drugim objavlja besedila vseh treh BS, prepisana iz latiničnega izvornika, pri čemer je namesto *dolgega s* uporabil navadni *s* (4-11). Nadvrstična znamenja so v BS I večinoma opuščena, medtem ko so pike v obeh spovedih, ki besedilo členijo na kratke, vendar vsebinsko pomembne dele, skrbno zapisane. Besedilo, zlasti pridige, je že v tej z latinskimi črkami pisani verziji preurejeno tako, da je takoj vidno, kje se posamezna beseda začne in konča. Predlogi pa so pogosto spojeni z besedo, s katero so skladenjsko povezani v enoto.

V drugem delu knjige (21-36) zavzema osrednje mesto prvega poglavja prepis besedil BS, ki ga je Vostokov opravil na osnovi posnetkov. Odločil se je besedilo BS prepisati s ciriličnimi črkami po ruskem pravopisu tako, da istemu glasu vselej ustreza ista črka in da ista črka vedno pomeni isti glas. Razen tega pa je BS prepisal tudi s starocirilskimi črkami po najstarejšem cerkvenoslovanskem pravopisu. Primerjava teh dveh zapisov naj bi pokazala, v čem se je karantanska slovenščina razločevala od jezika starocerkvenoslovanskih spomenikov.

Tako je hkrati s prepisom ob preglednici O proiznošenii bukv koimi pisani slovenskija tri stat'i Frejziniškoj rukopisi (37-45) ugotovil, da so Karantanci v svojem govoru imeli še nosni *o*, medtem ko je glede nosnega *e* domneval, da ga je že zamenjal *e*.

Kljub dobro opravljenemu prepisu je vendar ostalo nekaj nedoslednosti. Tako je pisal npr. *e* in *i* za *ə*; *li* in *l* za *l'*; *ni* in *ng* in *n* za *n'*; *ir* in *ri* in *re* in *r* za *r'*, *l* in *ul* za *f*. Prišel je sicer do pravilnega

spoznanja, da psl. *ь*, *ъ* ustreza sl. *ə*, tega pa v prepisu ni izpeljal.

II. Kopitar 1836 je BS objavil v knjigi Glagolita Clozianus na str. XXXV-XLI, komentar o njih pa na str. XLI-XLVII.

BS objavlja v 4 vzporednih stolpcih. V drugem je besedilo v njegovem prepisu, v tretjem pa v cerkvenoslovanskem Vostokova. V svojem prepisu uporablja latinične in starocirilske črke (*jat*, *nosnika*, *jery*, *oba polglasnika*, *š*, *ž*, *č*, *h*, *č* in *đ*).

Posebnost njegovega prepisa je, da piše *jery* tudi v primerih, ko je v BS zapisan že *i*. Slovenski polglasnik piše *z* jerom, medtem ko jor uporablja samo pri predlogu *vz*, predponi *vz* in pri *f*. Za nosni *e* piše *jat*, včasih *e*, izjemoma pa csl. črko za nosni *e*. Nosni *o* piše povsod, kjer je etimološko upravičen. Fonem *r* piše kot *rb*. Samoglasnik, ki je nastal po skrčenju *oje*, piše kot *e* in ne *jat*. Soglasnik, ki je nastal iz *t+j*, piše s *h*, soglasnik iz *d+j* pa z *h* (*urohen* za *vuuraken*). Kopitar zapisuje *l'* z *lj* in *n'* z *nj* samo v primerih, ko je mehkost v BS označena (npr. *li*, *ni*).

III. Vondrák 1896 objavlja BS na str. 52-61. V vzporednih stolpcih si sledita diplomatični prepis in Vondrákov prepis v češki pravopis z izjemo znakov za *h*, *č* in *š*. Sicer pa velja tudi zanj (kot za vse raziskovalce BS do Pircheggerja in Ramovša), da se ni dokopal do spoznanja, kako je treba brati *variantne* zapise istih ali strukturno enakih besed.

Vsekakor pa so Vondrákove zasluge predvsem na drugih področjih raziskovanja BS (pritegnitev stvn. idr. besedil v raziskavo izvora BS).

IV. Sievers 1925 v prepisu izhaja v osnovi iz Vondrákovega prepisa, vendar označuje nosnika, kvantiteto, v nekaterih primerih tudi kvaliteto samoglasnikov in naglas. S svojo zvočnoanalitično metodo je dokazoval njihovo pesniško oblikovanost. Prepisi pa vsebujejo veliko napačnih interpretacij. Ramovš 1929, 301 je njegov fonetični prepis odklonil z ugotovitvijo, da "kaže, kako Sie-

vers bere slov. briž. tekste, ne pa (...), kako jih je njihov pisec bral oziroma slišal."

V. Pirchegger 1931 objavlja poleg diplomatičnega prepisa in latinskega prevoda vseh treh BS fonetični prepis BS II in III. Prepis kaže, kako naj bi nemško govoreči v času zapisa in uporabe BS bral in slišal ta slovenska besedila. Pri tem ugotavlja, da je raba posameznih črk, še posebej za sičnike in šumnike, mnogo bolj dosledna in pravilna, kot če bi jih bral in slišal Slovenec.

VI. Za Ramovšev 1937 fonetični prepis BS so značilne tele njegove odločitve, ki so rezultat temeljitega poznavanja razvoja slovenskega jezika.

1. Ločil je tri slovenske *e*-jevske foneme: *jat*, etimološki *e* in nosni *e*.
2. Polglasnik je pisal s posebnim grafemom (*ə*).
3. Ločil je etimološki *o* in nosni *o* kot posebna fonema.
4. Ločil je etimološki *i* od etimološkega *jery* v primerih, ko je ta v BS označen.
5. Ločil je *n* in *n̄*, *l* in *l'*.

6. Za soglasnik, ki je nastal iz *t+j*, je pisal *t'*.

7. Verjetno zaradi težav s tiskarskimi znamenji za *u* in *i* je pisal *v* in *j*.

8. Sporadična položajna *č* in *š* je označeval.

VII. Isačenko 1943 objavlja diplomatični prepis BS I in III s prevodom v starovisokonemščino. Za BS II objavlja diplomatični prepis in fonetični prepis starocerkvenoslovanske rekonstrukcije besedila. S posebnimi znaki označuje soglasnika za *t+j* oz. *d+j* (*ψ* oz. *φ*).

VIII. V knjigi Freisinger Denkmäler je Kolarič 1968 objavil deloma nov fonetični prepis. Nastanek BS je s Koroške prenesel na področje misijonske dejavnosti oglejskega patriarhata, t. j. na jugozahod slovenskega jezikovnega ozemlja. Zato je računal z deloma drugačnim jezikom (npr. zgodnja izguba nosnikov). Sicer pa se njegov fonetični prepis naslanja na Ramovševega. Nekaj posebnosti: za nosna *o* in *e* piše *o* in *e*; *v* označuje z *w* in *u*, *j* pa z *i*; zlogotvorna *r* in *l* piše z *r* in *l*.

Načela fonetičnega prepisa

Pri fonetičnem prepisu besedil BS izhajamo iz naslednjih ugotovitev in predpostavk:

1. BS so bili zapisani med leti 972 in 1039; BS II in BS III verjetno pred l. 1000, BS I pa verjetno do 1022-1023. Pisarja sta bila dva, oba verjetno nemška duhovnika. Eden od njiju je zapisal prvi spomenik (BS I), drugi, ki verjetno slovenskega jezika ni dobro znal, pa drugega (BS II) in tretjega (BS III), drugega verjetno po nareku.

BS I in BS III sta prevoda neugotovljenih starovisokonemških spovednih obrazcev, o čemer pričajo besedni in skladenjski kalki.

BS II je pridiga o grehu in o njegovih posledicah za človeka ter o odrešilnem učinku vere, spovedi in kesanja. To besedilo je zgodnjeresrednjevska retorično-jezikovna mojstrovina, ki se po jeziku in stilu od obeh spovedi precej loči tudi po tem, da v njem - razen v zadnjih nekaj vrsticah - ni germanizmov. Predloga za ta spomenik ni znana, v jeziku in stilu pa je v njem dopustiti besedne in skladenjske starocerkvenoslovanske vplive.

2. Glede na to, da so ta besedila del kodeksa

Clm 6426, ki je bil last freisinškega škofa, pod cerkveno in misijonsko jurisdikcijo katerega je spadalo tudi s Slovenci poseljeno ozemlje na Zgornjem Koroškem v današnji Avstriji, je jasno, da jih je škof ali tisti, ki ga je nadomeščal, uporabljal pri svojem liturgično-katehetskem delu med *slovenskim* prebivalstvom in da so zato morala biti napisana v takem jeziku, ki ga je ljudstvo razumelo, to pa je bil *slovenski jezik*, ki se je v tistih krajih govoril ob koncu 10. in v prvih desetletjih 11. st. To velja tudi za tiste besede v njih, ki se nam danes - po tisoč letih - zdijo, kot da so bile prevzete od drugod, vendar so nekatere od njih izkazane še v jeziku slovenskih protestantov 16. st. ali pa jih še danes poznajo nekatera, med njimi tudi koroška slovenska narečja.¹

3. Naša fonetična transkripcija besedil BS je v *osnovi* taka, kot jo je uveljavil F. Ramovš v izdaji Brižinskih spomenikov, ki jo je pripravil skupaj z

¹ F. Ramovš in M. Kos. Brižinski spomeniki. Ljubljana 1937, 1-15.

zgodovinarjem in paleografom M. Kosom leta 1937. Od njegove pa se loči po tem, da naša v *mednarodni transkripciji* podaja tudi *fonetično vrednost – kvaliteto – samoglasnikov ě (jat), e, o in nosnikov ę, ɔ, naglasno mesto* v besedah, *tonematiko* naglašanih ter *kvantiteto* naglašanih in prednaglasnih samoglasnikov v BS.

4. Pri tem dopuščamo, da so pri naglašanju ponekod mogoče tudi drugačne rešitve. (Prim. Toporišič in Gvozdanović v Schmalstieg 1976, 1983.) To še posebej velja za tiste besede in oblike, ki jih današnji slovenski jezik ne pozna več ali pa so prišle v ta besedila od drugod. Oblike aorista in imperfekta, ki jih slovenski jezik, z izjemo rezijanskega narečja, že dolgo nima več, smo akcentuirali tako, da smo se oprli na enako strukturirane glagole v hrvaškem in srbskem knjižnem jeziku, v katerih sta ti dve kategoriji še danes živi.

5. Slovenski jezik je v 10./11. st. imel devet samoglasniških fonemov: *a, i, u, ɔ, ě (jat), e, o*, nosnika *ę, ɔ* in *y* kot položajno varianto fonema *i* za praslovanski (psl.) fonem *y* in *ĭ, ě*.

Fonetična vrednost samoglasnikov *a, i, u* je bila taka, kot je še sedaj v slovenskem knjižnem jeziku in v delu slovenskih narečij. Polglasnik, nastal iz *ɛ, ɛ̃*, pa je bil na slovenskem severu in vzhodu očitno nekoliko svetlejši kot na jugozahodu. V BS je zapisan z *e* ali *i*. V našem prepisu ga kljub temu pišemo z grafemom *ɔ*.

6. Kot F. Ramovš² tudi mi predpostavljamo, da je bil *ě* v 10./11. st. in v jeziku BS še vedno zelo širok *e*-jevski samoglasnik, ki ga v mednarodni transkripciji zato pišemo kot *æ*. To stališče podpirajo tudi ugotovitve povojne slovenske dialektologije. J. Rigler je namreč prepričljivo dokazal, da je slovenski severozahod s koroškimi in severno-primorskimi narečji široko naravo psl. *ě* ohranil dalj časa kot slovenski jugovzhod, kar je razvidno tudi iz refleksov kratkega *ě* v teh oziroma onih narečjih.² Gre še za en arhaizem, zlasti koroških

slovenskih narečij poleg npr. dolgo ohranjenih nosnikov, neasimilirane soglasniške skupine *dl*, v delu koroških in zahodnih govorov še danes ohranjenega končnega naglaševanja v besedah tipa *sestrá, kosá* idr.

7. Fonem *e* je bil srednje širok samoglasnik in ga v mednarodni transkripciji pišemo z grafemom *ɛ*. V svojem kasnejšem razvoju sta se *æ* in *ɛ* v koroških govorih v dolgih in kratkih zlogih izenačila.

8. Širok je bil tudi samoglasnik *o* in ga v mednarodni transkripciji pišemo z grafemom *ɔ*. Ta samoglasnik je v nadaljnjem razvoju v koroških govorih prišel v par z *ě* v vseh položajih – pod dolgim in kratkim naglasom ter v nenaglašanih zlogih.

9. Prepričani smo, da so se v času nastanka BS na Koroškem in na vsem slovenskem severozahodu še govorili *nosniki*, čeprav so v BS zapisani samo nekajkrat. Upoštevati moramo, da se v koroškem podjunkskem narečju v naglašanih dolgih zlogih govorijo še sedaj, povsod drugod na slovenskem severozahodu (razen v Reziji in Terski dolini) pa imajo zanju široka ustna samoglasnika *e (a)* oziroma *o*, ki sta po kvaliteti enaka ustni sestavini nekdanjih nosnikov, kar je prva stopnja v njihovem razvoju po denazalizaciji. Dolgo ohranjena nazalnost je namreč preprečevala oženje ustne sestavine nosnikov, pojav, ki je po 12. st. zajel vse druge slovenske samoglasnike, razen že ozkih *i/u* pod dolgim naglasom.

Da so nosniki v BS in tudi v nemških zapisih slovenskih krajevnih in osebnih imen tako redko označeni, je razumljivo, ker Nemci v svojem jeziku takih samoglasnikov niso imeli in so imeli zato tudi težave pri njihovem dojetanju, pa tudi niso vedno vedeli, kako naj bi jih zapisali. Besede razen *vuerun* (BS II, 105) so namreč take, v katerih sta nosnika *razpadla* v dve svoji sestavini: *ustno* in *nosno* in so jih kot take tudi slišali ter jih

² F. Ramovš, *Kratka zgodovina slovenskega jezika I.* Ljubljana 1936, 39-46.

F. Ramovš in M. Kos, *Brižinski spomeniki.* Ljubljana 1937, 13.

F. Ramovš, *Razvoj ě v slovenskih dolgih zlogih.* Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino, 1-4, Ljubljana 1927, 8.

J. Rigler, *Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu.* Slavistična revija 14, Ljubljana 1963, št. 1/4, 25-78.

J. Rigler, *Rozwój ě w języku słoweńskim.* Rocznik slawistyczny (Wrocław-Kraków-Varšawa) 24, 1965, št. 1, 79-92.

zapisali z ustnim samoglasnikom in nosnim soglasnikom. Sicer pa je poleg variantnega zapisa istih besed z *n* ali brez njega, z *o* in *u* in z *on* in *un* več kot zgovoren dokaz za obstoj nosnikov tudi to, da je za etimološki *o* vedno zapisan *o*, za etimološki *o* pa nedosledno *on*, *un*, *o*, *u* in to tudi v povsem enakih položajih.

Zanimivo je, da se današnji preprosti slovenski Korošci nosnikov, ki jih še govorijo, komaj zavedajo, napisati pa jih gotovo ne bi znali. V mednarodni transkripciji nosnike pišemo z grafemoma *æ*, *ǣ*.

10. Položajna varianta fonema *i*, namreč *y*, je izkazana samo v BS II, in to 7-krat. Zapisana je na tri načine: z *ugi* (*imugi*, BS II, 5), *ui* (*bui*, BS II, 8; *mui*, BS II, 32, 41, 104; *buiti* BS II, 42) in z *u* (*muzlíte* BS II, 84).³ V mednarodni transkripciji se *y* piše z *i*.

11. Tudi zlogotvorni *r*, ki ga Nemci ne poznajo, je pisarjema delal težave. Zapisan je na štiri različne načine, z: *ir*, *ri*, *r*, *re*. Po mednarodni transkripciji ga pišemo kot *r*.

12. Zlogotvornega *f* pisarja tudi nista imela v svojem jeziku. V BS se pojavlja trikrat, pri čemer je dvakrat zapisan z *l* (*ulfi* BS I, 15; *flzna* BS II, 5), enkrat pa z *ul* (*pulti* BS II, 22). V skladu z mednarodno transkripcijo je zapisan z *f*.

13. Sistem soglasnikov je bil v slovenskem jeziku 10./11. st. in tudi v BS tale: *p*, *b*; *t*, *d*; *r* -; *k*, *g*; *s*, *z*; *š*, *ž*; *h*; *c*, *č*; *m*; *n*, *n'*; *l*, *l'*; *r*, *ǰ*.

Po mednarodni transkripciji pišemo soglasnike *p*, *b*, *t*, *d*, *k*, *g*, *s*, *z*, *m*, *n*, *l*, *r* enako kot v slovenskem knjižnem jeziku. Naslednji soglasniki pa se v mednarodni transkripciji pišejo takole: *l'*=*lj*; *š*=*ʃ*; *ž*=*ʒ*; *h*=*x*; *c*=*tʃ*; *č*=*tʃ*; *š*=*ʃ*; *č*=*ʃ*; *n'*=*n*; *l'*=*l*; *ǰ*=*j*; *w* pred nezvenečimi soglasniki je *ʍ*.

Soglasnik *l* se je v položaju pred *a*, *o*, *o*, *u*, pred soglasnikom in pred pavzo govoril kot *l*, saj se zanj v današnjih koroških narečjih govori *w*.

Soglasnik *j* ni bil pripornik, temveč soglasniški *i=j*, ki se je med samoglasniki pogosto asimiliral.

Kvantiteta, naglas in tonematika⁴

14. V 10./11. st. so se vsi samoglasniki v besedah pojavljali kot dolgi ali kratki, naglašeni ali nenaglašeni. To je bil rezultat naslednjih glasoslovnih razvojev:

V 7./8. st. se je na ozemlju današnjega slovenskega, hrvaškega in srbskega jezika stari psl. dolgi akut skrajšali.

V 10. st. se je psl. kratki cirkumfleks *˘* v slovenskem jeziku podaljšal in se izenačil s starim dolgim cirkumfleksom *ˆ*.

V 10. st. se je *˘* < *ˆ* pomaknil za en zlog proti koncu besede, če je bila večzložna in ni bila naglašena na zadnjem zlogu (*zláto* > *zlatô*; *ôko* > *ôko* > *okô*). Od 10. st. naprej slovenski jezik zato nima več kratkega cirkumfleksa.

V 10. st. se je v besedah tipa *kral'ě*, *kon'ě* naglas s končnega *ě/z* premaknil na zlog pred njim (*král'*, *kôn'*). Novo naglašeni zlog je dolg ali kratek in rastoč.

Vsi prednaglasni in ponaglasni dolgi samoglasniki so se razen v položaju neposredno pred naglašnim zlogom v 10./11. st. skrajšali.

V tem zadnjem primeru so do 12. st. ostali dolgi samo tisti nenaglašeni samoglasniki, ki so bili dolgi po svojem izvoru ali pa so postali dolgi zaradi kontrakcije dveh kratkih samoglasnikov (*zvěždâ*; *měmù* < *mojemù*).

Dolgi naglašeni so bili samo samoglasniki pod starim dolgim ali prvotno kratkim cirkumfleksom ter pod novim dolgim akutom in novim dolgim cirkumfleksom.

Kratki pa so bili samoglasniki pod skrajšanim starim dolgim akutom in pod novim kratkim akutom na primarno kratkih samoglasnikih (*e*, *o*, *o*).

V 10./11. st. je imel slovenski jezik tele naglase: novi dolgi akut, novi dolgi cirkumfleks, stari dolgi cirkumfleks (< *ˆ* *˘*); skrajšani stari akut in novi kratki akut.

15. Po mednarodni transkripciji dolg samoglas-

³ F. Ramovš, Kratka zgodovina slovenskega jezika I. Ljubljana 1936, 26-34, 36-38, 39-46, 170-175.

F. Ramovš in M. Kos, Brižinski spomeniki. Ljubljana 1937, 5-15.

⁴ F. Ramovš, Relativna kronologija slovenskih akcent-skih pojavov. Slavistična revija III, Ljubljana 1950, 16-23.

nik označimo tako, da za njim postavimo dvopičje (*a:*). Kratek je samoglasnik, ki nima dvopičja (*a*).

Tonematiko označujemo takole: ostrivec nad samoglasnikom pomeni akut (*á*; *ǎ*); krativec pa padajoč naglas ali cirkumfleks (*ǎ:*).

Ostrivec na naglašenem dolgem samoglasniku pomeni novi akut (*á:*); krativec na naglašenem dolgem samoglasniku (*ǎ:*) cirkumfleks, pri čemer gre za stari ali novi dolgi cirkumfleks.

Ostrivec na naglašenem kratkem samoglasni-

ku (*ǎ*) pomeni akut, pri čemer je ta akut lahko skrajšan stari psl. akut ali pa novi kratki akut.

Ob fonetičnem prepisu obravnavajo opombe samo najbolj nejasna in doslej različno razlagana mesta BS v samostojnih izdajah. Posamezna opomba navaja mesto po diplomatičnem prepisu. Imena v opombi pomenijo naslednje izdaje: Köppen-Vostokov (1827), Kopitar (1836), Vondrák (1896), Sievers (1925), Pirchegger (1931), Ramovš-Kos (1937), Isačenko (1943), Pogačnik-Kolarič (1968).

I

gʎagolli:te pɔ nás ræ:tká sʎowesá:
 bð:ʒe | gð:spodi miʎostíwi | ð:ttʃe bð:ʒe | tebaé ispɔwædæ
 wás mó:j græ:x | i swæ:tæmu kr:stú | i swæ:tæj ma:rì:ji | i swæ:-
 tæmu mixa:è:tu | i msæ:m kri:ʎà:ttsem bð:ʒjem | i swæ:tæmu pé-
 5 tru | i msæ:m s(ə)ʎóm bð:ʒjem | i msæ:m mðʃfenikɔm bð:ʒjem |
 i msæ:m wæ:rnikɔm bð:ʒjem | i msæ:m | dæ:wám prà:wdnim | i msæ:m
 prà:wdnim || i tebaé | bɔʒjì rà:be | xɔʃjð bíti | ispɔwæ:dæn msæ:x moʒjix
 græ:x | i wærujð | da mi je | na sém swæ:tæ: bæ:ʎi | i:tí ʒe na ón
 swæ:t | páki ʒe mstáti na sð:dʒi dè:n || imæti mi je ʒi:wót
 10 pɔ sém | imæti mi je ɔtpù:stæk moʒjix græ:xów || bð:ʒe
 miʎostíwi | pri:mí moʒjð ispð:wæd moʒjix græ:xów | è:ʒe
 jesám stwð:riʃ zʎá pɔ t[ə:] dè:n | pð:neʒe bíx na sè: swæ:t
 <u:>wrà:tʃen i bíx kr:ʃtʃén | è:ʒe pð:mʒð íli né pð:mʒð | íli
 wóʎð íli né wóʎð | íli wæ:dæ: íli né wæ:dæ: | íli w neprà:wd-
 15 næj rotæ: íli w ʎʒí | íli ta:dbæ: íli za:wì:sti | íli w wzmázi
 íli m s(ə)níʃtwæ | íli è:ʒe mi sæ tɔmú xɔtæʎɔ | emúʒe mi bi ne dɔs-
 tá:ʎɔ xɔtæti | íli m pɔgʎagɔʎà:ʒji | íli spæ: íli né spæ: | íli è:ʒe
 jesám né spa:sáʃ nedæ:ʎa | ní swæ:tà: wetʃè:ra | ní mæ:gá
 pɔstá i i:nóga mnógoga | è:ʒe prɔ:tiw bɔgù: i prð:tiw mæ:-
 20 mú kr:stú || tì: edì:n | bð:ʒe | wæ:s | ka:kð: mi [jé] jegá pɔtræ-
 ba welíka || bð:ʒe | gð:spodi miʎostíwi | tebaé sæ mi:ʃ
 twɔrjð ɔt sè:x pɔʃteníx græ:x i ɔd i:næx mnóʒæx |
 i wæ:nʃix i mð:ʃʃix | è:ʒe jesám stwð:riʃ || tæ:x sæ tebaé
 mi:ʃ twɔrjð | i swæ:tæj ma:rì:ji | i msæ:m swæ:tim ||

78

8 beufi – Vostokov ima *bevši* (28, 48), Ramovš *běvši* (19), Kopitar *byvši* (XXXV, XLII) in Kolarič *biųši* (210, 228); Vondrák in Sievers imata *bivš* (52) oz. *biųš* (45) brez pojasnila.

12 pot den – Vostokov ima *po t den* (28), Kopitar *po tь dьn* (XXXV), Vondrák *pot den* (53), Sievers *po t dьn* (46), Pirchegger *po tь den* (146), Ramovš *po tь dьn* (19), Kolarič *pot dьn* (210).

13 vúuraken – Vostokov ima v ruskem prepisu *vuraken* (28), v csl. pa *urožden* (29); Kopitar *urožen* (XXXV), Vondrák *vračen* (53) s pripombo, da bi pričakovali *urožen* (78); Sievers *wrāčen* (46), Pirchegger *uvračen* (115), Ramovš in Kolarič pa *uvrat'en* (19) oz. *uwrat'en* (210, 256). Pirchegger pripominja, da je Kopitar nasilno bral *urožen*, ker je mislil, da *vračen* ne pomeni "*editus, genitus, natus*", in meni, da je *vračen* prevod oz. kalk po stvn. *gichērit* = "*missus, directus*". To Pircheggerjevo etimologijo so sprejeli tudi Ramovš, Isačenko in Kolarič.

15 v uzmazí; tudi III, 36 **Uuzmztuc** – Vostokov je besedi prepisal v rusko in csl. cirilico kot *vusmasi/vъ usmasi* (28-29), *vusmastve/vъ usmastvě* (31, 83). Sklicuje se na Kopitarja, ki besedi prevaja "*intemperantia*". Sam misli, da je beseda sprejeta iz stvn. kot *smakъ* (83). Kot Vostokov je besedi zapisal tudi Kopitar (XXXV, XL), pri čemer je mislil, da sta tujki, narejeni na osnovi stvn. zveze *ûz der mâze* "*extra modum*" (XLIII). Vondrák bere besedi v *usmasi* (53), v *usmastve* (60, XLIII) in jih spravlja v zvezo s *sъmьsъ/sъmьsъstvo*. Podobno kot Vondrák je besedi bral tudi Sievers (46, 53). Vondrákova etimologija ni bila sprejeta.

Novo, prepričljivo etimologijo teh dveh besed je predlagal Pirchegger (120-125). Šlo naj bi za prevod stvn. besede *biwëllida f.* "*Befleckung, pollutio procurata*", izpeljane iz glagola *biwëllan* "*beflecken*", namreč *vъz - mazъ, vъz mazъstvo*. To razlago je sprejel tudi Ramovš, ki je sicer dopuščal tudi Nahtigalovo etimologijo iz korena **smag-* s pomenom "*goreti, želeti, poželenje imeti*".

Isačenko je v svoji izdaji BS (17) predlagal prav tako možen kalk na osnovi stvn. besed *bismarunga/bismarida* (f.), izpeljanih iz glagola *bi-smerôn*, kar naj bi pome-

nilo *blasfemijo, zasmehovanje Boga*. Poleg teh besed je stvn. imela še homonim *bismerôn*, izpeljan iz *smero* s pomenom *mazati*. Prevajalec verjetno ni dobro razumel stvn. izrazov *bismarunga/bismarida* ali pa jih je pomensko asociiral z izrazom *bismerôn*. Po Isačenkovem mnenju naj bi *vъz mazъ/vъz mazъstvo* ne pomenilo seksualnega greha, kot je mislil Pirchegger, za njim tudi Ramovš, ampak *blasfemijo, skrunjenje božjega imena*.

16 vziniŕtuc; tudi III, 34 **uzniciftvc** – Vostokov ti dve besedi bere učinistve, stesl. *vъ činistvě* (28-29, 55) in *vznicistvě, vъznicistvě* (31, 52) in pri tem ugiba, ali ne bi moralo biti zapisano *vъznečistvě*, t.j. v nečistosti. Pri tem pravi, da je v I, 16 ista beseda očitno napačno zapisana.

Kopitar (XXXV) bere I, 16 tako kot Vostokov, III, 34 pa kot vsničistvě (XI.) in pripominja, da je to locus *difficilis* (XLIII). K temu dodaja Dobrovskega mnenje, da bi moralo biti zapisano *u nizistve, i. e. vъ nečistvii "in impudicitia"*. Končno pove, da Šafárik v *Serbische Lesekörner* 1833 omenja v tej zvezi besedo *sničavъ*, ki jo povezuje z besedo *snica, sinica*, – ptičem, ki je zelo radoveden. Pri tem seveda misli na etimologijo besede *vъ sničistvě* (XLIII).

Vondrák je besedi zapisal kot v *sinič(s)tve* (53) in v *sničistve* (60) in ju v slovarju navedel pod geslom *sinič(s)tvo* v pomenu *fornicatio, adulterium*, zraven pa dodal csl. *sъničavъ, sъničati* in *sъničъstvo (75).

V izdajah BS po Vondráku (Sievers, Ramovš, Kolarič) se glede zapisa in etimologije te besede ni nič spremenilo. Še vedno jo povezujejo s prid. *sničav*, ki se po Ramovšu v različnih slovenskih govorih še govori. Zapisana je tudi v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju II, 526 in v SSKJ IV, 777, v obeh v istem pomenu *ncugierig, vorwitzig* oz. radoveden.

18 nedela – Vostokov ima *nedela* (28), csl. *nedělje*, Kopitar ima *neděla* (m.), kar utemeljuje s kor. *nedieu*, vendar prevaja "*diem dominicam*"; Vondrák ima *nedela* (ž.) (53, 72), Sievers *nědělā* (46), Pirchegger *nedela* (m.) (125-126) s prevodom "*Feiertag*", Ramovš ima *neděla* (m.) (19), Isačenko ima v stvn. prevodu "*heiligan dag*" (19), Kolarič (210) ima enako kot Ramovš.

<78> 25 i da bím na sé m swæ:tæ: tá koga græ:xá pøkà:zæn wzæ:t |
 à:kɔʒe tì: mi za:dénef i à:kɔʒe twá: mítóst i tebé lu:bò: ||
 bò:ʒe | tì: pri:dé s(ə) nè:bese | u:ʒé sã dá: w mókõ za wás
 na:ród | da bi ní ztò:dæju otæ:t || ot mí mæ msæ:m ztò:-
 dæjem || mítostíwi bò:ʒe | tebé pɔrõ:ʃõ mæ: tæ:tò: | i
 30 mǒ: du:ʃõ: | i mójǎ stówesá | i mæ: dæto | i mǒ: wólõ |
 i mǒ: wæ rõ | i mó:j zi:wót || i da bím u:slíʃał na sǒ:dʒni
 dà:n twǒ: mítost wè:lõ s tæ:mi | jæ:ʒe wzowéʃ twɔjǎ-
 mi u:stí || pri:dæ:te ottsá mæ:gá izwólèni | pri:-
 mæ:te wæ:ʃnæ weseljé i wæ:ʃni zi:wót | è:ʒe w[i]
 35 jést ugɔtɔwłenó iz wæ:ka w wæ:k || á:men ||

II

- <158"> etjé bi dáed náf ne sə- græ:fiʃ | te w wæ:ki jemú bæ zíti | stárosti ne prijem- 5 ʎõ:tjǐ | ni:kð:lijeze pe- 5 ʃʎà:li ne imí | ni sʃzna tæ:lè:se imõ:tjǐ | nu w wæ:- ki jemú bæ zíti || pð:ne- ze za:wì:stjõ bí ne- prijázninõ wígnan 10 ot sláwi bõzjǎ | potóm na narót ʃʃwæ:ʃki stra:stì: i peʃʃà:li poj- dǎ: | i nemð:tji | i p<ɔ> s<ém> ræ:- dú s(ə)mʃ:t || i páki | brà:- 15 trija | pɔmæ:næm sæ | da i si:nð:we bõzjǐ na- retʃém sæ || potómú ɔ- stà:næm si:x mʃskix dæ:ʃ | è:ze sõt dæ:ʃa sɔɔ- 20 nína | è:ze træbõ twɔrím | brátra ɔklewetà:m | è:ze ta:twá | è:ze ra:zbój | è:ze pʃ:tì: ugo(n)jeɲjé | è:ze rotì: | kð:- jixze ne pa:sém | nu jǎ præ:- 25 stǔpam | è:ze nenà:wist || níʃʃze tæ:x dæ:ʃ mʃze náé: præd bõzjíma ɔʃʃi:ma || mó- zete potómú | si:ntsi | wí- dæti i sa:mì: razu:mæti | 30 è:ze bæʃæ pʃ:wæ ʃʃw- wæʃsi w lì:ʃa ta:ʃjje | à:ko- ze i mì: jesəm | tè:re <dæ:ʃa> ne- prijáznina wznena:wí- dæʃæ | a bõzjá wzʎu:bíʃæ ||

5 ncimugi — Ta glagolska oblika je del. sed. č. glagola iměti. V izdajah BS od Vostokova do danes je bila zapisana na štiri načine: *ne imuji* (Vostokov 33, Sievers 48), *ne imy* (Kopitar XXXVII, Vondrák 55, Ramovš 21, Kolarič 211); *ne imoči* (Pirchegger 134-136) in *ne imoNpsi* (Isačenko 28, 62, 73).

5-6 ni (...) **telezeimoki** — Ta odlomek je Vostokov bral *ni ... telese i moki*, csl. *ni ... tēlese i moki* (33), pri čemer je *moki/moki* razumel kot muka, trpljenje. Vsi drugi so imoki razumeli kot deležnik sed. č. glag. *iměti*: Kopitar *imōci* (XXXVII), Vondrák *imoči* (55), Sievers *imōci* (48), Pirchegger *imoki* (94), Ramovš *imot'i* (21), Isačenko *imoNpsi* (28, 73), Kolarič *imot'i* (211).

23 ugongenige — Vostokov (33), Kopitar (XXXVII) in Kolarič (152, 211, 255) berejo kot *ugonjenije*; Vondrák (5, 17, 77), Sievers (48), Pirchegger (94), Ramovš (21) in Isačenko (27, 43, 66) pa kot *ugojenije/ugojen'je/ugod'enyje*.

23-24 Choi - Ic Ih ne pazcm — Vostokov tega mesta še ni razvozlal. Zapisal je: *hoi-se Ih ne pasem*; v csl. pa *hoždb - se ihz* (...), misleč, da gre za deležnik glagola hoditi (33). Kopitarjeva rekonstrukcija je *koiže ih*, v oklepaju z vprašajem *koiže?* (XXXVII). Sievers ima *koiže ich* (48), ostali berejo tako, kot je v oklepaju rešil Kopitar: *koihže ne pasem*, in sicer: Vondrák (55, 70), Pirchegger (94), Ramovš (21), Isačenko (*kʒijxže*) (74) in Kolarič (152, 211, 236).

(nadaljevanje na naslednji strani)

(nadaljevanje s prejšnje strani)

12-13 neimoki — že Vostokov o *neimoki* pravi, da je ta beseda ena od najtežjih za razlago. Nato pa se vpraša, ali ne bi morali prestaviti črko i in brati: *i nemošti* (70). Tako je tudi zapisal v csl. besedilu, medtem ko ima v ruskem prepisu *neimohi* (33). Vsi drugi razen Kopitarja so mesto pravilno razlagali kot *i nemoči* = *i bolezni*, medtem ko je Kopitar v besedilu na prvem mestu še zapisal *neimohi* (v oklepaju pa z vprašajem tudi *i nemohi?*).

13-14 Ibzzre-du — Tudi to mesto so si različno razlagali: Vostokov *i bez čřědu* (33), Kopitar *i po srědu* (XXXVII) z opombo (XLIII), da to pomeni "ex statuto" in da tako bereta Vostokov in Dobrovský, sam pa bi raje imel *i bez řědu*, čeprav ima v besedilu *i po srědu*; Vondrák ima *ib(e)z ředu* (55), Sievers *ř bez řědu* (48), Pirchegger *i po slědu* (138) "per consequentiam" — v opombi, medtem ko ima v besedilu *i bzre-du* (94); Ramovš *p(o) s(em) řědu* (21); Isačenko *po sem reNdu* (73), Kolarič pa *i b(e)z ředu* (211).

26 nizce tch del mirzenc — Tudi to mesto je zapleteno. Kopitar ga je imenoval locus difficilis. Vostokov podaja v ruskem prepisu *ničě teh del mirzene*, v csl. pa *ničь je těhъ dělъ mьrzněje* (33, 71). Kopitar je bil pravilnemu branju bliže: *ničě těh del mьrzněe* (XLIII) brez glagola. Njegovo rešitev sta sprejela Vondrák (55) in Sievers (48). Pravilno je to mesto bral že Jagić v AfsIPh 18, 601 in 27, 408: *nič že těh děl mřze ně (für něst)*. Jagićevo branje je sprejel Pirchegger (94), nato še Ramovš (21), Isačenko (74) in Kolarič (152).

35 da pɔtɔmú nínæ ɱ tsírkwax jix kłà:ɲam sǣ | i módlim sǣ jim | i tʃəstí jix pi:jém | i ɔbǣti náʃǣ jim nesém ɔ s(ə)paseɲjé
 40 tǣ:lè:s náʃix i dù:ʃ náʃix || tì:jeʒe móʒem i mì: ɛʃtǣ bítí | ɛtjé tà:je dǣ:ta na:tʃném dǣlati | jà:ʒe ɔnǐ dǣłafǣ || ɔnǐ bɔ łáfna natrɔwǣ:xɔ | ʒǣ:jná napɔjá:xɔ | bɔsà: ɔbújaxɔ | na:gà: ɔdǣaxɔ | małɔmɔgɔ:tjǎ w ì:mǣ bɔʒjé pɔsǣ:tjǎ:xɔ |
 50 mɪrzná sǣgrǣaxɔ | strà:nna pɔt krò:wi swɔjǣ

uwedǣ:xɔ | ɱ tǣm-nítʃax i w zelǣznæx wóʒix ɱklépenix
 55 pɔsǣ:tjǎ:xɔ | i w ì:mǣ bɔʒjé tǣ: u:tǣʃaxɔ || tǣ:mi | tǣ:mi tì: sǣ dǣ:li bɔgù: pribli:ʒǎʃǣ || ta:kò: | sì:ntʃi | i nǎm sǣ mɔd-
 60 líti tɔmúje wɪ:x-ɲæmu ɔtʃú gɔspò:di | dò:ʒda ni tà:mɔje ɱsédli | ɱ tsǣ:sà:rstwɔ swɔjé | è:ʒe jést ugɔtɔwʎenó is-
 65 kɔnǐ dɔkɔnǐ izwó-ʎenikɔm bò:ʒjem || i jes[ǎ]m | brà:trija | pɔzwáni i p<ɔ>-b<ǣ>jení | ɛgɔʒe ne móʒem

159

67-68 ib-bɛni — To mesto so brali: Vostokov *ib-bieni* (35-49), Sievers *i bbjeni* (50) in Kolarič *i p(o)bieni* (96, 212). Vostokov sicer ni bil zadovoljen s svojo razlago, ni pa vedel, kako bi sicer spričo napačnega branja *biča* namesto *lica* nekaj besed za tem spornim mestom drugače razrešil to kratico. Kopitar, Vondrák, Pirchegger, Ramovš in Isačenko so pri razlagi izhajali iz glagola *pobéděti* "prisiliti": *i po-bejeni(?)* (Kopitar, XXXVIII, LXIII); *i p(o)b(e)jeni/i p(o)bejeni* (Vondrák, 56, 73); *i bobejeni* (Pirchegger, 95); *i pobějeni* (Ramovš, 14, 22), in *i poběfeni* (Isačenko, 66, 76).

<159"> ni:kì:mʒe li:tsá ni u:krí-
 70 ti | ni:kà:kʌʒe u:bæga-
 ti | nu je stá:ti præt
 stʌłóm bð:ʒjem sə
 sð:pʀnikom náfim |
 sə złò:d[æ]jem stà:rim |
 75 i jést sǣ præd bʌʒjí-
 ma ɔʃí:ma ʌsà:kʌ-
 mu swʌjímí u:stí
 i swʌjím gła:gólom
 ispʌwædati | è:ʒe je
 80 na sém swæ:tæ: kì:ʒdo
 stwð:riʃ | líbo bð:di dʌ-
 bró | líbo li si złó ||
 da k tʌmú d(ə)ní | sì:ntʃi |
 mǐ:slite | íde náe: ká-
 85 mʌ sǣ ukłʌnítí | nu

je præd bʌʒjíma ɔʃí:ma
 stá:ti i sjǒ pʀjǒ imæti |
 jð:ʒe jesém pʌwædaʃ ||
 náʃ gʌspð:t | swæ:ti kr<ì:st>us |
 90 ì:ʒe jést báli tæ:lè:s náʃix
 i spa:sì:teʌ dʌ:ʃ náʃix | tð: n<ə>
 pʌslæ:d(ə)ʀæ bałwà:ʀ-
 je pʌslæ:d je pʌstáw[iʃ]
 i uka:záʃ je | jì:mʒe sǣ nám
 95 dʌstʌjí: ɔd jegó zawæ:-
 ʃjáti i jemú sǣ ɔtǣti |
 præ:jʃe náʃi zestð:kʌ
 stra:dá:xð | nébo jǣ te-
 pǣ:xð metłà:mi | i pri:-
 100 nǎsʃe ɔgní petʃá:xð |
 i metʃí tná:xð | i pʌ lǣ:su
 wǣʃaxð | i zelǣzni kʌu:ʃí

69-70 nikifeliza niucriti – Vostokov je bral *nikirže biča* (35, 49, 71), manj sprejemljivo mu je branje *lica*. O pravilnosti branja *nikife* kot *nikirže* pa ne dvomi, ker je na Kranjskem še danes to prislov, ki pomeni *nigde*. Kopitar je bral *nikife* kot *nikirže*, za kar mu pomenško ustreza *nullatenus*, naslednja beseda pa je *lica* (XXXVII). *Niki* kot *nikjer* bereta še Vondrák (56, 72) in Sievers (50), medtem ko *le* razlagata kot *se*. Pirchegger (95), Ramovš (23), Isačenko (76), Kolarič (212) to mesto berejo *nikimže lica*.

91-94 ton bozzledinc balouvani-ge pozledge pozftavv iucazalge – Vostokov je zapisal: *ton posledine balovanije posledie postavi ukazal ie* (35-36). Nejasno mu je bilo, kaj naj pomeni *ton: tonъ* ali *tъnъ*. *Posledie* je izenačeval s csl. *posležede*. K *pozftavv* je pritegnil še sledeči *i* in dobil *postavi*; to bi lahko bral kot *postavъ* in izenačil s csl. deležnikom pret. č. *postavъ*, kar bi lahko veljalo samo v primeru, da sledeči *u* ne spada k *postavi*, ker bi s tem dobil deležnik *postaviv* (74-75).

Enako sta razmišljala in kombinirala še Kopitar (XXXIX) in Vondrák (57, 73-74), medtem ko je Sievers prevzel Vondrákovo rešitev. Kopitar je ta odlomek bral takole: *ton poslednje balovanije posledje postaviv kazal je* (XXXIX, XLIV). Pravilno rešitev je podal Pirchegger, ki je ton razložil kot *tъ ny* (= *on nam*), *posledje* ločil na adv. *posleđe* in *je* kot pomožni glagol, *postav* pa dopolnil z *-il* in dobil besedilo, ki je jezikovno jasno: *tъ ni < tъ ny posledine balovanije posled je postavil i ukazal je...* (148-149). Ramovš je to razlago sprejel – razen *to ni < to ny*, prepričan, da gre lahko za *to nъ* v pomenu *vero*; nem. *fürwahr*, *doch*; slov. (*saj*) *vendar* (11).

Tudi Isačenko in Kolarič sta sprejela Pircheggerjevo razlago; prvi se je odločil tudi za *tъ ny* (77), drugi pa za *to n(ъ)* (213).

97 preife naffi – Vostokov (36, 75), Kopitar (XXXIX), Vondrák (57, 74), Sievers (51), Ramovš (23) in Kolarič (213, 247) berejo to mesto kot *prejše* < **préd'še* z množinskim obrazilom *-e*, medtem ko Isačenko to obliko rekonstruira kot mn. *prěphi* + *že* kot protivni členek (78).

99-100 ipri-nizfc ogni – Vostokov (36, 76), Vondrák, (57, 74), Sievers (51), Pirchegger (96), Ramovš (23), Isačenko (28, 46, 78), Kolarič (213, 247) izhajajo pri razlagi tega mesta iz mn. deležnika pret. č. glag. *prini-sti*, *prinъzъše*, Kopitar pa ga neprepričljivo razlaga kot pri *nizcě ognji* "ad humilem ignem" (XXXIX, XLIV).

jǣ ra:stʃgaxō || a tō: pák
 mī: nínæ náʃō prà:w-
 105 dnō wæ:rō i prà:wdnō
 ispō:wædjō tō:je mōzēm
 stōrīti | è:ʒe ɔnī tō: wè:-
 likō stra:stjǫ: stwōri:fǣ ||
 da pōtōmú | sī:ntʃi | bōʒj[ǣ]
 110 ra:bǣ: pri:zwà:ʌʃe tē:re
 jím græ:xí wáʃǣ pōʃtǣ:-
 te i jim ispōwæ:dni bō:-
 dete græ:xów wáʃix ||

III

- <160*>   já:s sǣ zagta:gð:ʌð
 ztð:dæju | i msǣ:m jegó
 dǣ:ʌm | i msǣ:m jegó
 læpɔtjám || tð:ʒe wǣ-
- 5   rujð w bð:g msemɔ-
 gð:tjǫ | i w jegá sǫ:n |
 i m swǣ:ti dð:x | da tà:
 tri: imená <sðt> edǫ:n bð:g |
 gɔspð:t swǣ:ti |
- 10   ð:ʒe s[t]wɔri: nebð: i z-
 emʌð: || tð:ʒe iskð je-
 gá míʌsti | i sà:nkte
 ma:rǫ:jǣ | i sà:nkte mi-
 xa:è:ʌa | i sà:nkte pé-
- 15   tra | i msǣ:x bɔʒjǫx sát |
 i msǣ:x bɔʒjǫx mð:tʃe-
 nik | i msǣ:x bɔʒjǫx za:-
- kð:nnik | i msǣ:x swǣ:tix
 dǣ:wǫ:ts | i msǣ:x bɔʒjǫx mɔtjǫ: |
- 20   da mi ráʃite na pð:mɔtjǫ
 bíti kə bð:gu mɔʒjǫx grǣ:-
 xów | da bím ʃístð is-
 pð:wǣt stwð:riʌ | i ɔt-
 pù:stək ɔd bð:ga pri:jǣ:t ||
- 25   bɔgù: msemɔgðtjǣ:mú
 ispɔwǣdǣ msǣ mɔʒjǣ
 grǣ:xǣ | i sà:nkte ma:rǫ:je |
 msǣ:x neprà:wdnix dǣ:t
 i neprà:wdnǣga pɔmiʃʌeɲjǫ |
- 30   è:ʒe jesðm wǣ:dǣ: stwð:-
 riʌ | íli né wǣ:dǣ: | nù:dmi
 íli ʌù:bmi | spǣ: íli bdǣ: |
 m spítnix rɔtǫx | w ʌʒnix
 rǣ:tʃè:x | m ta:dbínax | m sníʃǣstwǣ |

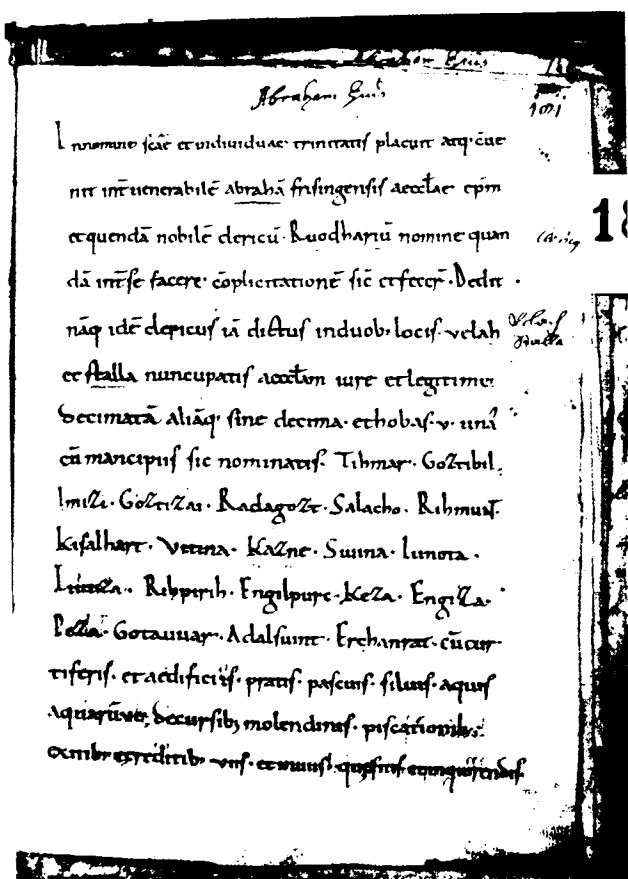
35 w ʎákɔmstwæ | w lixɔjæ:deɲji |
 w lixɔpi:tji | w wzmà:stwæ
 i ʎ ʎsém lixɔd[æ:]jà:ɲji || è:ze
 jesém stwò:riʎ prò:tiwō
 bɔgù: ɔt tɔgó d(ə)nè: |
 40 pò:ɲeʒe kɾ:ɕtjén bíx | dà:ze
 dɔ dənəʃɲæɔ d(ə)nè: | tɔgó
 ʎsegó ispɔwæ:dən bò:dō
 bɔgù: i sà:nkte ma:rì:ji | i sà:nkto
 ʎáwrentsu | gò:spodi |
 45 i ʎsæ:m swæ:tim | i tebé |
 bɔʒjí rà:be | kà:jō sæ
 mɔʒíx græ:xów i rát sæ
 xɔtjō kájati | è:likɔze
 s(ə)mì:sʎa imà:m | etjé
 50 mæ | bò:ze | pɔʃtɕæ:diʃi || dáj mi
 bò:ze gò:spodi | twɔʒjō

míʎst | da bím nes-
 ráman i nesti:dən
 na sò:d(ə)ɲæm d(ə)nè:
 55 præt tw[ɔ]jíma ɔʎi:ma
 stɔját | i:gdaʒe pri:-
 déʃ sò:dít ʒi:wím
 i mɾtwím | kɔmúzdo
 po swæ:m dáelæ || tebé |
 60 bò:ze miʎstíwi |
 pɔrō:ʎjō ʎsá mɔʒá
 sʎɔwes[á] | i mɔʒá
 dæ:ʎa | i mɔʒé pɔmiʃ-
 ʎeɲjé | i mɔʒé sɾ:ttɕè: |
 65 i mɔʒé tæ:ʎò: | i mó:j
 ʒi:wót | i mɔʒjō du:ʃjō: ||
 krì:ste | bɔʒjí sì:nu |
 i:ze jesí rà:ʎiʎ na sì:

161

<161'> swà:t pri:tí | grá:f-
70 nikǣ izbáwiti ɔd
złò:dæjnǣ ɔblà:sti |
uxra:ní mǣ ɔt msegá
złá i spa:sí mǣ
m mśém blá:zà: ||
75 á:men ||
á:men ||

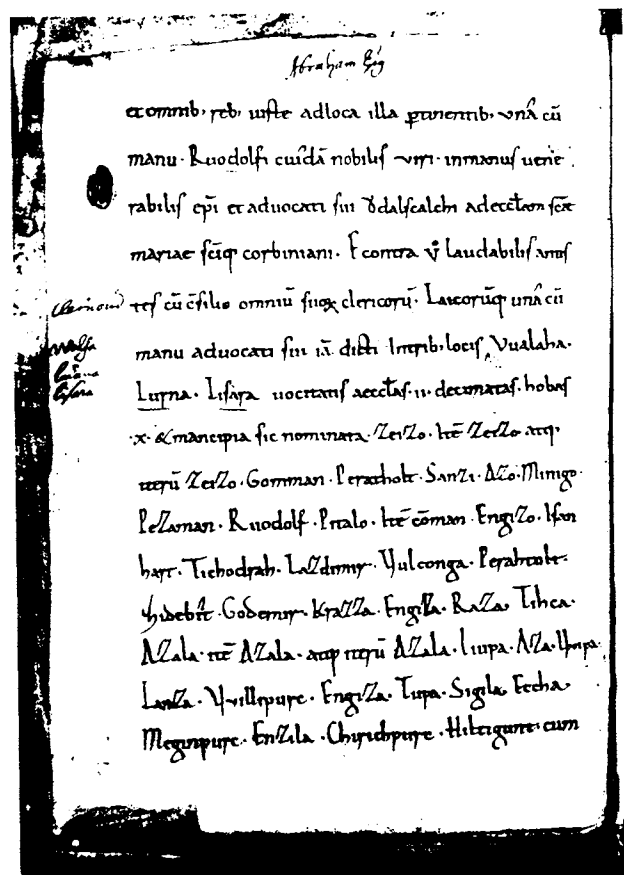
Abraham-Ruodharijeva zamenjalna listina

Bavarski osrednji državni arhiv,
Cod. 3 b, fol. 181

Na slikah sta približno dve tretjini besedila listine, preostalo je na fol. 182. Objave listine so navedene v: M. Kos, Nove študije k freisinškim spomenikom, ČJKZ VIII, Ljubljana 1931, 127 (opomba 1); besedilo v prepisu je na straneh 145 in 146.

Izvirnik ali vsaj približno sočasen prepis Abraham-Ruodharijeve zamenjalne listine, ki jo je spisa-

Bavarski osrednji državni arhiv,
Cod. 3 b, fol. 181v

roka BS II in III, je najmočnejši opornik Kosove datacije nastanka teh dveh spomenikov. Besedilo je nastalo med letoma 977 in 981 (datacija po Th. Bitterauf, Die Traditionen des Hochstifts Freising II, Quellen und Erörterungen zur bayerischen und deutschen Geschichte, Neue Folge V, München 1909, dokument št. 1275, str. 167, 168). Podrobneje o tem gl. str. 18.

Prevod v sodobno slovenščino

Boris Paternu, France Bernik, Jože Faganel, Franc Jakopin,
Janko Kos, Tine Logar, Marijan Smolik, Janez Zor

Prevajanje Brižinskih spomenikov v sodobno slovenščino se je spoprijelo z dvojno jezikovno resničnostjo. Na eni strani z veliko drugačnostjo, ki jo je povzročila tisočletna zgodovinska razdalja med jezikom BS in današnjo slovenščino; in na drugi strani z globinsko sorodnostjo še zmeraj žive podobnosti med obema jezikoma. To stanje omogoča, da se prevajanje lahko usmeri k jezikovnim razdaljam ali jezikovnim bližinam med prvotnim in nastajajočim prevodnim besedilom. O zgodovini dosedanjih slovenskih prevodov BS – njihovi prevajalci so Franc Metelko (BS II, III, Laibach 1848), Fran Ramovš (BS I-III, Ljubljana 1937), Franc Grivec (BS I-III, Ljubljana 1942; BS II, Ljubljana 1951) in Jože Pogačnik (BS I-III, München 1968) – bi se dalo reči, da nihajo v obe smeri, k jezikovni historizaciji ali k jezikovni aktualizaciji; pri tem je značilno, da prevladujejo odmiki od prevajalskega historizma in se posebno v zadnjih desetletjih uveljavljajo precej daljnosežni poskusi prelivanja BS v standardne norme sodobnega slovenskega jezika.

Pričujoči prevod poskuša zajeti in spojiti obe omenjeni jezikovni resničnosti, nekdanje in današnje branje spomenikov: glavno izhodišče je čim natančneje posneta semantika besedila. Od vseh dosedanjih prevodov se loči najbolj po tem, da je radikalnejši v arhaizaciji. Prizadeva si ohraniti kar največ izraznih sestavin, stilizmov in bralnih vtisov izvirnika, seveda ob upoštevanju široko razumljene norme sodobne knjižne slovenščine. Pri tem se je dalo opreti na veliko po-

membnih dognanj in rešitev, ki jih je okoli BS zbrala slovenska prevajalska kultura. Upoštevani so tudi prevodi v druge slovanske jezike.

Vračanje k izvirniku je že na prvi pogled opazno v zunanji, grafični členitvi besedila BS po prvotnih vrsticah, ki pa so jih dosednji prevajalci razvezovali v natis navadne prozne oblike. Prvotnemu izražanju v BS je približan celotni jezikovni ustroj prevoda, od izbire besedja in besednih oblik do besednega reda in skladnje; kolikor mogoče sta ohranjeni retorika in stilistika, tako v stavčni kot besedni in glasovni figurativnosti. Tudi stava ločil je prirejena ne le smiselnim enotam besedila, temveč tudi govorniški členitvi, skladno s kritičnim prepisom. Izbira velikih začetnic se ravna tudi po vzvišenem pomenu, ki ga je spovedna molitev ali pridiga dajala božjim osebam in prispodobam.

Vendar je prevajalska arhaizacija morala ostati v mejah razumljivosti za današnjega bralca, torej znotraj širše in gibljivo razumljenega sodobnega slovenskega knjižnega jezika in njegovega pravopisa. Zato je bila glavna skrb namenjena filološko natančnemu in lingvistično utemeljenemu prenosu prvotne vsebine v sodobno besedilo; pri tem je bila posebna pozornost usmerjena v iskanje živih identičnih mest med jezikom BS in sodobno slovenščino. Vsa še zmeraj premalo jasna ali dvoumna mesta poskušajo premostiti jezikovne, kulturnozgodovinske in teološke opombe. Istovrstne opombe so združene v prvi omembi.

I

GOVORITE ZA NAMI TEH MALO BESED:

78

Bog, Gospod milostljivi, Oče Bog, Tebi izpovem
ves moj greh, in svetemu Križu, in sveti Mariji, in sve-
temu Mihaelu, in vsem krilatcem božjim, in svetemu Pe-
5 tru, in vsem slom božjim, in vsem mučenikom božjim,
in vsem vernikom božjim, in vsem devicam pravičnim, in vsem
pravičnim. In tebi, božji služabnik, hočem biti izpovedan vseh mojih
grehov, in verujem, da mi je, ko sem na tem svetu bil, iti na oni
svet, pa spet vstati na sodni dan. Imeti mi je življenje
10 po tem, imeti mi je odpustek mojih grehov. Bog
milostljivi, sprejmi mojo izpoved mojih grehov: kar
sem storil zla do tega dne, potem ko sem bil na ta svet
poslan in bil krščen, kar pomnim ali ne pomnim, ali
hote ali ne hote, ali vede ali ne vede, ali v kri-
15 vi prisegi ali v laži, ali v tatvini ali v zavisti, ali v skrunitvi
ali v nečistovanju, ali ker se mi je hotelo to, kar se mi ne bi sme-
lo hoteti, ali v obrekovanju, ali spe ali ne spe, ali ker
nisem spoštoval nedelje, niti svetega večera, niti mojega
posta in drugega mnogega, kar je proti Bogu in proti moje-
20 mu krstu. Ti edini, Bog, veš, kako mi je v tem potre-
ba velika. Bog, Gospod milostljivi, Tebe milosti
prosim za te naštete grehe in za druge mnoge,
in večje in manjše, ki sem jih storil. Za té Tebe
milosti prosim, in sveto Marijo, in vse svete.

3 moj – Pod vplivom izvirnika in zaradi poudarjene svojilnosti zavestno niso uporabljeni povratnosvojilni zamki. Gl. še I 7, 11, 18, 30, 31, 33.

3 greh – Greh (peccatum) v nasprotju z grehi (peccata) označuje celoto človekovega grešnega razmerja do Boga in do bližnjega. V edninski obliki se uporablja takrat, kadar spomenik opozarja na grešno usmerjenost, ki jo človek prizna Bogu samemu (I 3), v množinski obliki pa takrat, ko gre za naštevanje posameznih prestopkov, grehov v skupni ali osebni spovedi (I 7, 8, 22). Ker pa je tudi spoved duhovniku v resnici spoved Bogu, lahko v III 26, 27 govorimo o grehih. Gl. še I, 25.

3 Križu (zapisano Creztu) – Na tem mestu je v zaporedju svetih imen in svetnikov nedvomno mišljen Kristus, ki so ga upodabljali trpečega na križu (gl. še Wiehl 1974, 20).

5 slom – Besedila izpovedi poleg Kristusa in Marije vedno naštevajo različne svetnike, vendar večinoma ne z imeni kakor v litanijah, ampak po kategorijah. Za sv. Petrom, prvakom apostolov, so tu najprej apostoli kot skupnost. Izraz sli je dobesedni prevod gr. *apostoloi*, oz. lat. *apostoli* t. j. poslanci (gl. še Wiehl 35-36).

6 vernikom – Na tem mestu v pomenu izpovedovalci vere (confessores), kar danes prevajamo s pričevalci za vero (Wiehl 47-48).

7 božji služabnik – Pomeni seveda duhovnika, kakor tudi v II 109 in III 46. O bibličnem temelju tega izraza gl. Wiehl 33-34.

7 biti izpovedan – Slovenci še danes uporabljamo besedo spoved za zakrament sprave, ker je del zakramentalnega opravila izpoved – naštevanje in priznanje grehov. V I 7 in III 43 pomeni izraz hkrati spokornikovo voljo po izpovedi in njenem učinku. V II 106 in III 23-24 je zakramentalnost te izpovedi še posebej poudarjena z dodatkom "prava" izpoved, torej ne kakršnokoli naštevanje, pripovedovanje grehov. Gl. še II 110 (Prim. Wiehl 71-74).

9-10 Imeti mi je življenje po tem, imeti mi je odpustek – Dajalnik z nedoločnikom iz izvirnika je v prevodu ohranjen. Doslej so to mesto mdr. prevajali: *Treba mi je življenja po tem (življenju), treba mi je odpuščanja mojih grehov* (Ramovš 1937); *Če hočem imeti življenje po tem (življenju), mi je imeti odpuščanje mojih grehov* (Grivec 1942); *Imeti želim večno življenje, dobiti moram odpuščanje svojih grehov* (Pogačnik 1968). Vašica 1966 povezuje ta stavek s prejšnjim: *večim, že se po tomto pobytu na zemi musím odebrat na onen svět, znova vstát k soudnému dni, že budu mít život po tomto vezdejším a že obdržím odpuštěni svých hříchů.*

10 odpustek – Beseda ima danes poseben pomen "zmanjšanja zlasti posmrtno kazni za odpuščene grehe", tukaj gre za splošno "odpuščanje" (Wiehl 26-27). Prim. tudi SSKJ III 305 z oznako *zastarelo*. gl. še I 10.

12 do tega dne – Tudi Vašica 1966 ima podobno: *co jsem zlého napáchal až po tento den, od té doby co jsem byl na svět uveden.*

18 nedelje – Prvi ali osmi dan v tednu je pri vseh krščanskih narodih dobil ime po Gospodu (lat. *dies dominica*, *gospodov dan*, fr. *dimanche*) ali pa je ohranil staro latinsko ime po soncu (lat. *dies solis*, nem. Sonntag). Slovani so dan poimenovali po ne-delu, kot dela prost dan, morda zato, ker jim je v tedanjem družbenem redu zagotovil tedenski počitek. Le Rusi so ga po grškem vzorcu imenovali dan vstajenja – voskresenje. Tu gre za skrunjenje nedeljskega počitka. Prim. fresko Sveta nedelja v Crngrobu. gl. op. pri fonetičnem prepisu.

18 sveteča večera – Tu pomeni večer pred nedeljo ali zapovedanim praznikom (lat. *vigilia*), ko se po obrednih navadah judovstva in krščanstva že začenja praznični dan – delopust. Delo ta večer je prav tako greh kot delo v nedeljo (gl. še Wiehl 45-47).

21-24 milosti – V pomenu usmiljenja, odpuščanja grehov (Wiehl 77), kar je tudi del širšega pomena milosti – nadnaravnega daru (SSKJ II 779). Gl. še I 24.

<78*>

- 25 In da bi na tem svetu za tak greh kazen nase vzel,
kakor mi Ti zadeneš in kakor je Tvoja milost in Tebi ljubó.
Bog, Ti si prišel z nebes, in že si se dal mučiti za ves
rod, da bi nas zlodeju otel. Otmi me vsem zlo-
dejem. Milostljivi Bog, Tebi izročam moje telo, in
30 mojo dušo, in moje besede, in moje delo, in mojo voljo,
in mojo vero, in moje življenje. In da bi zaslišal na sodni
dan Tvojo milost veliko s tistimi, ki jih pozoveš s Tvoji-
mi usti: Pridite, Očeta mojega izvoljeni, prej-
mite večno veselje in večno življenje, ki vam
35 je pripravljeno iz veka v vek. Amen.

Gospod, Tvojim služabnikom in služabnicam, ki se Ti izpovedujejo, odpusti grehe, da bodo oni, ki jih v notranjosti biča vest, potolaženi z milostjo Tvoje sprave. Po [Gospodu našem ...].

28 rod – Izvirna oblika *naròd* se tu uporablja v pomenu *človeštvo*, *človeški rod* in ne v pomenu *narod*. gl. še II 11.

32 pozoveš – Za izvirni glagol *vzoveš* je izbran isto-korenski glagol *pozoveš* (prim. SSKJ III, 946). Doslej so ga prevajali kot *pokličeš* (Ramovš, Grivec) ali *jih boš povabil* (Pogačnik).

36 Gospod, Tvojim služabnikom – Formula odveze je zapisana le latinsko, ker jo je tako molil duhovnik v vseh stoletjih, tudi še v prvi polovici 20. st., ko je bil od 1932/33 uradni Rimski obrednik že preveden v slovenščino.

II

<158>

Če bi ded naš ne
grešil, bi mu na veke bilo
živeti, starosti ne pre-
jeti, nikoli skr-
5 bi imeti, ne solznega
telesa, temveč na ve-
ke bi mu bilo živeti. Ker
je bil z zavistjo Ne-
prijaznega izgnan
10 od slave božje, po tem
so na rod človeški
bolečine in skrbi pri-
šle, in boleznì, in po tem re-
du smrt. In vendar, brat-
15 je, spomnimo se,
da nam tudi sinovi božji re-
čejo. Zato o-

pustimo ta mrzka
dela, ker so dela sata-
20 nova: ko žrtvujemo,
brata oklevetamo, kot
tatvina, kot uboj, kot poltenosti
naslada, kot prisege, ki
jih ne spoštujemo, temveč jih pre-
25 stopamo, kot sovraštvo.
Nič pa od teh del ni bolj mrzko
pred božjimi očmi. Mo-
rete zatorej, sinki, vi-
deti in sami razumeti,
30 da so bili poprej ljud-
je v lice prav taki, ka-
kor smo tudi mi, ter so dela Ne-
prijaznega zasovra-
žili, Božja pa vzljubili.

2 grešil – Slovenski glagol *grešiti* je dovršen in nedovršen, zato je *grešil* razumeti kot *storil greh* (izvirni, prvi greh).

5-6 solznega telca – Izraz za trpljenje, ki je posledica izvirnega greha: Adam bo v potu svojega obraza (pot lije po obrazu kot solze) obdeloval zemljo, iz katere je vzet. (Prim. še Grivec 1949, 130-131).

8-9 Neprijaznega – Izraz za sovražnika Boga in človeka – hudiča. Neprijazni je slovenski sinonim za Bogu, božjim stvarjem, torej tudi človeku nasprotnega duha, ki ima tudi posebna imena: hudič, zlodej, satan. Hebrejska beseda satan (*stn*) pomeni splošno nasprotnika ali sovražnika. Beseda ima v današnji slovenščini drugačen pomen. *Neprijaznin* so doslej prevajali kot *hudičev*.

10 Slave božje – Slava pomeni vse, kar je lepo, dobro in v teološkem pomenu tudi milost. V povezavi z "božji" ter z "izgnan biti od te slave" pa pomeni kazen za izvirni greh, ki je zaprl človeku dostop do večnega veselja. Grivec (Zarja, 30) navaja stavek Cirila/Konstantina iz njegovega pogovora s Hazari: "Deda sem imel zelo velikega in slavnega, ki je stal blizu cesarja, a je dano mu slavo prostovoljno zavrzel in bil izgnan" (prim. še Wiehl 36-39).

13-14 po tem redu – Prevod se opira na branje v fonetičnem prepisu. Ramovš prevaja *navsezadnje*, Grivec *naposled*, Pogačnik pa *seveda*. Ilamm bere to mesto drugače in prevaja *prema tome, po prirodi, po prirodi stvari*. *Vašica a potom i smrt*.

16-17 nam [...] rečcjo – Za izvirno obliko je izbrana istokorenska beseda, vendar v 3. os. mn. namesto v 1. os. mn. (Prim. SSKJ IV 446). Doslej so to mesto prevajali: *da se imenujemo božji sinovi* (Ramovš), *da i sinovi božji imenujemo se* (Grivec), *da se imenujemo tudi božji sinovi* (Pogačnik).

19 kcr – Neposredni ustreznik vezniku *ježe*.

20 žrtvujemo – V krščanskih očeh je bilo darovanje krvavih, žgalnih ali drugih žrtev, kjer so bile v navadi, velik greh vračanja v poganstvo.

23-24 poltenosti naslada – Gre za približevanje izvirniku. To mesto so doslej brali različno. Ramovš in Pogačnik prevajata *poltenost*, Grivec pa *poltena naslada*.

28 sinki – V sodobni slovenščini obstaja samo pomanjševalnica *sinek*.

31 v lice – Beseda *lice* je danes živa v istem pomenu (prim. SSKJ II 601). Doslej so to mesto prevajali: *da so bili sprva ljudje prav taki, kot smo mi* (Ramovš); *da so bili sprva ljudje v obličje taki, kot smo mi* (Grivec); *da so bili prvi ljudje po obrazu prav taki, kakor smo tudi mi* (Pogačnik).

32 dela – Enako kot pri Ramovšu in Grivecu je dodana beseda *dela*. gl. kritični prepis.

- 35 Zatorej se zdaj v njih cer-
kvah klanjamo, in se jim mo-
limo, in v čast njih
pijemo, in obete naše jim
nosimo za odrešitev
40 teles naših in duš naših.
Prav takšni pa moremo tudi mi še
biti, če ista dela
začnemo delati, ki so jih o-
ni delali. Zakaž oni so lač-
45 nega hranili, žej-
nega napajali, bosega
obuvali, nagega ode-
vali, onemoglega
v imenu božjem obiskovali,
50 mrzlega ogrevali, tuj-
ca pod krove svoje
vodili, v tem-
nicah in v železnih
verigah uklenjene
55 obiskovali, in v imenu
božjem jih tešili.
S temi, s temi deli
so se ti Bogu približali. Tako,
sinki, se je tudi nam mo-
60 liti prav temu vse-
višnjemu Očetu Gospodu, do-
kler nas prav tja ne vse-
li, v cesarstvo svoje,
ki je pripravljeno od
65 konca do kraja izvo-
ljencem božjim. In smo,
bratje, pozvani in po-
klicani, pred njegovim obličjem se ne

37-38 v čast njih pijemo – Obredno pitje, nazdravljanje v slavo gosta ali odličnika je splošno človeška navada, tudi v krščanstvu je bilo znano zlasti v opravilih na domu, na grobovih in nato v cerkvah (libamina, refrigerium) (Wiehl 23-24, pa tudi Grivec SR 1950, 110-114; SR 1955, 169).

38-39 obete jim naše nosimo – Ne v smislu poganskega darovanja malikom, ampak dar v zahvalo za prejeto dobroto, ki ga je človek prej Bogu obljubil po posredovanju svetnikov (gl. še Wiehl 87-88).

39 odrešitev – Grivec, SR 1950, 116 opozarja na prvotno *spasenje*.

44-56 lačnega hranili [...] – Seznam dobrih del je vzet iz Jezusovega opisa sodbe, kjer pa je zaporedje drugačno: *Lačen sem bil in ste mi dali jesti, žejen sem bil in ste mi dali piti, tujec sem bil in ste me sprejeli, nag sem bil in ste me oblekli, bolan sem bil in ste me oskrbeli, v ječi sem bil in ste prišli k meni* (Mt 25, 35-36).

67 pozvani in poklicani – Gre za stopnjevanje intenzitete, ki jo prevod izraža z glagoloma *poklicati* in *pozvati* (prim. npr. *poziv, pozvati pred sodišče*, gl. SSKJ III, 946). V dosedanjih prevodih so razlike: *poklicani in prisiljeni* (Ramovš, Grivec); *pozvan i prinútení* (Isačenko); *zvani i pozvani* (Hamm); *povoláni a pobídnuti* (Vašica); *klicani in poklicani* (Pogačnik).

68-71 pred njegovim obličjem [...] – Ta stavek je v zvezi s prejšnjimi pomeni: In smo, bratje, poklicani in pozvani pred poslednjo sodbo, pred Sodnika, in njegovega lica ne moremo z nikomer prikriti, t. j. nikogar ne moremo potisniti predse, da bi se za njim skrili, torej se ne moremo za nikogar skriti, kaj šele da bi kam ubežali. To mesto so prevajali: *in nikakor ne moremo svojega obličja skriti, nikakor ne zbežati* (Ramovš); *pred njegovim licem se ne moremo nikjer skriti in nikakor ubežati* (Grivec); *a od jeho tváre nemôžeme sa nikam ani ukryť, ani nijako ubehnúť* (Isačenko); *před jehož tváří se nemůžeme nijak ukrýt ani utéci* (Vašica).

68 obličjem – Prevezli smo istokorenski samostalnik *obličje* zaradi njegove knjižnosti in ekspresivnosti (prim. SSKJ III 201).

<159*>

moremo za nikomer skri-
70 ti, nikakor ubeža-
ti, temveč nam je stati pred
stolom božjim z
zoprnikom našim,
z zlodejem starim,
75 in se nam je pred božji-
mi očmi vsake-
mu s svojimi usti
in s svojo besedo
izpovedati, kar je
80 na tem svetu vsakdo
storil, bodi do-
bro, bodisi zlo.
Zatorej na tisti dan, sinki,
mislite, ko se ne bo kam
85 skriti, temveč

bo pred božjimi očmi
stati in to pravdo imeti,
ki sem jo napovedal.
Naš Gospod, sveti Krist,
90 ki je zdravnik teles naših
in rešenik duš naših, pa je to
poslednje zdravi-
lo naposled postavil,
in pokazal je, s katerim se nam
95 je njemu odre-
či in se mu oteti.
Prejšnji naši so hudo
trpeli, kajti te-
pli so jih s šibami, in pri-
100 tiskali k ognju in žgali,
in z meči sekali, in po lesu
obešali, in jih z železnimi kljukami

70 nikakor – V pomenu *kaj šele*.

72 stolom božjim – Svetopisemska podoba za vladarsko in sodno oblast, ki gre predvsem Bogu (Wiehl 39-40). Tu v pomenu *prestol* (gl. tudi Grivec).

87 pravdo – *Sodni spor, proces* (prim. SSKJ III 963-4) v pomenu sodne obravnave, kakor prikazuje Sveto pismo človekovo srečanje z Bogom pri sodbi (prim. Mt 25, 14-30 in srednjeveško *Dies irae*).

89 Krist – Drugače Pogačnik *knyž* (verjetno križ).

92-93 poslednje zdravilo – Grivec zagovarja izraz "zdravljenje" (SR 1950, 118-123); po njegovem gre za zakrament spovedi kot poslednjo možnost očiščenja od grehov po krstu. To je Kristus, naš zdravnik (II 90) in rešitelj (II 91), izročil svoji Cerkvi. "Poslednje" morda lahko razumemo v kontekstu stare krščanske prakse, ki pa je prav v času pokristjanjenja Slovencev ugašala, da je namreč mogoče opraviti spoved in prejeti odvezo le enkrat v življenju, navadno pred smrtjo, v povezavi z drugim zakramentom bolniškega maziljenja in prejemom svete popotnice, zadnjega obhajila. Na povezavo BS s tema zakramentoma je opozarjal F. Ušeničnik (1926). Prim. še B. Grafenauer 1969.

94 s katerim – Se nanaša na *zdravilo*.

95-96 njemu odreči – Mišljeno *hudiču*.

97 Prejšnji naši – Izraz se uporablja v teološki literaturi v pomenu *naši predniki*, vendar ne v smislu krvnega sorodstva, ampak v pomenu prvih kristjanov, ki so bili večinoma mučenci, vsaj tisti, katerih imena je cerkvena zgodovina ohranila in so jih pridigarji postavljali vernikom v spodbudo, kot v BS. Njihovo trpljenje nastevajo II 98-103.

98-103 topli so jih [...] – Grivec (SR 1951, 71-76 in SR 1955, 175-178) navaja stare opise mučenja kristjanov. Opisuje tudi rimsko mučilno orodje, kakor ga poznajo arheologi in starokrščanski spisi: mučenca so privezali na les, da je ležal na njem, nato so ga trgali z železnimi ključi, kavlji, kljukami ali končno še pritiskali k ognju in žgali.

101 lesu – Ramovš prevaja *na križ so jih obešali*. Grivec (1942) *na les (križ) so jih obešali*. Pogačnik *po drevju obešali*, Vašica pa uporablja besedo *skřipec*, v opombi pa razlaga *les* kot *dřevo*, *skřipec* pa razlaga z Grivcem (SR 1951).

102 kljukami – Beseda *ključ* v pomenu *kljuka* je še danes živa beseda v slovenskih narečjih.

trgali. Mi pa
zdej z našo pra-
105 vo vero in pravo
izpovedjo isto moremo
storiti, kar so oni s tem ve-
likim trpljenjem storili.
Zatorej, sinki, božje
110 služabnike pokličite ter
jim grehe vaše naštej-
te in izpovedani jim bo-
ste grehov vaših.

108 trpljenjem — *Strast* v pomenu *trpljenje*. Prim. slovenski glagol *stradati*.

112-113 boste — Gre za rezultat prejšnjega dejanja (*grehe vaše povejte* je isto kot *spovejte se*), zato je upravičen prihodnjik: s tem, da boste vaše grehe povedali, boste opravili spoved in boste torej spovedani. Navadno prevajajo z velelnikom: *spovejte se* (Ramovš, Grivec, Isačenko, Vašica), le Pogačnik *izpovedani boste*.

III

<160>

Jaz se odpovem
zlodeju, in vsem njegovim
delom, in vsem njegovim
lepotijam. Tudi ve-
5 rujem v Boga vsemo-
gočnega, in v njegovega Sina,
in v svetega Duha, da so ta
tri imena en Bog,
Gospod sveti,
10 ki je ustvaril nebo in
zemljo. Tudi prosim nje-
gove milosti, in sv.
Marije, in sv. Mi-
haela, in sv. Pe-
15 tra, in vseh božjih slov,
in vseh božjih mu-
čenikov, in vseh božjih sve-

čenikov, in vseh svetih
devic, in vseh božjih moči,
20 da bi mi hoteli v pomoč
biti pri Bogu za moje gre-
he, da bi čisto iz-
poved storil in od-
pustek od Boga prejel.
25 Bogu vsemogočnemu
izpovem vse moje
grehe, in sv. Mariji,
vseh nepravičnih del
in nepravičnega mišljenja,
30 kar sem vede sto-
ril ali ne vede, prisiljen
ali rad, spe ali bede,
v krivih prisegah, v lažnih
besedah, v tatvinah, v nečistovanju,

4 lepotijam – Beseda *lepotija* ima poleg abstraktnega pomena *lepota* tudi konkreten pomen *okras* (gl. SSKJ II 583 z oznako *starinsko*). Ramovš in Pogačnik prevajata *sijaj*, Grivec pa *lišp*. Latinski izraz "pompa diaboli" v krstni odpovedi satanu pomeni vse tisto, kar je za človekove čute lepo in privlačno, ima pa le videz dobri- ne, v resnici pa je greh ali zapeljuje vanj.

7 so – Beseda je vstavljena tudi v vseh dosedanjih prevodih.

8 imena – Izraz poznajo Sv. pismo in stara teološka besedila kot novo domačo besedo za filozofski izraz oseba. Tri imena, Oče, Sin in Sveti Duh, označujejo tri božje osebe v enem Bogu, kar danes imenujemo Sveta Trojica. (O Svetem Duhu posebej Wiehl 28-30; prim. Nartnik 1991).

8 en – Gre za poseben poudarek enosti, edinosti Boga, ki je bil potreben za tiste, ki so prej verovali v več bogov in zdaj kljub trem imenom božjih oseb verujejo v enega, edinega Boga.

11 prosim – Ramovš in Grivec ta glagol prevajata *skušam doseči*, Pogačnik *iščem*, Vašica *vyhledávám*. Slovník jazyka staroslověnského I 791 navaja tudi pomen *prošiti* in citira to mesto iz BS.

17-18 svečcnikov – *Zakonnik* pomeni *duhovnik*. Izbrana je bolj vzvišena in arhaična beseda (prim. SSKJ IV, 1020). V tem zaporedju skupin svetnikov so svečcniki isto kot confessores, kar smo v I 6 prevajali z izrazom verniki (gl. še Wiehl 41-42). Judovska podlaga tega izraza je v dejstvu, da so bili duhovniki razlagalci postave, zakona.

19 božjih moči – Izraz pomeni relikvije tistih kristjanov, ki so jih častili kot svetnike in se jim z zaupanjem priporočali (Wiehl 84-85).

20 hoteli – V izvorniku uporabljeni glagol pomeni *blagovoliti*, kakor prevaja tudi Grivec. Ramovš ima na tem mestu *hoteti* (prim. III 68).

31-32 prisiljen ali rad – Ramovš prevaja *prisiljen ali iz lastnega nagiba*, Grivec *neradovoljno ali radovoljno*, Pogačnik *prisilno ali prostovoljno*.

- 35 v lakomnosti, v nezmernem jedenju,
v nezmernem pitju, v oskrumbi
in v vsem nezmernem početju. Kar
sem storil zoper
Boga od tistega dne,
40 ko sem krščen bil, pa vse
do današnjega dne, tega
vsega izpovedan bom
Bogu, in sv. Mariji, in sv.
Lovrencu, Gospod,
45 in vsem svetim, in tebi,
božji služabnik. Kesam se
mojih grehov in rad se
hočem kesati, kolikor
se zavedam, če
50 mi boš prizanesel, Bog. Daj mi,
Bog Gospod, tvojo
milost, da bi brez sra-
mote in brez sramu
na sodni dan
55 pred tvojimi očmi
stal, ko pri-
deš sodit živim
in mrtvim, vsakomur
po svojem delu. Tebi,
60 Bog milostljivi,
izročam vse moje
besede, in moja
dela, in moje miš-
ljenje, in moje srce,
65 in moje telo, in moje
življenje, in mojo dušo.
Krist, božji Sin,
ki si hotel na ta

44 Lovrencu, Gospod — Omemba Lavrencijevega imena v tej zvezi je po Grivčevem mnenju povsem izvirna (SR 1955, 178-180). Opozarja, da je še zdaj znana liturgična molitev, ki Lavrencija omenja kot zgled zmagovalca nad grešnostjo. Legenda o njegovem mučeništvu je Grivcu pomagala razložiti posamezne izraze v II 99-102. Po Grivcu je mogoča še razlaga, zakaj je na tem mestu Lovrenc. Častili so ga kot zavetnika novih posvečenih cerkva v Panoniji, kot poroča *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. Še danes je v Sloveniji vsaj 49 cerkva posvečenih temu svetniku.

59 svojem delu — Danes bi zapisali *njegovem delu*, vendar je *svojem* bližji izvorniku, utemeljen pa tudi v sedanji rabi: *vsakemu svoje*, ne *vsakemu njegovo*.

<161'>

svet priti, greš-

70 nike odrešiti od
zlodejeve oblasti,
obrani me od vsega
zla in reši me
v vsej dobroti.

75 AMEN.

Amen.

74 v vsej dobroti – Grivec (SR 1950, 115-118) zagovarja prevod tega mesta *ohrani me v vsem dobrem*, kar je učinkovit sklep te molitve, ki najprej prosi za obrambo pred hudim (obrani me vsega zla), nato pa pozitivno: *ohrani me v vsej dobroti*.

Latinski prevod

Kajetan Gantar

Latinski prevod BS I je leta 1822 objavil J. Kopitar v oceni Dobrovskega *Institutiones linguae slavicae*. Ponatisnili so ga Metelko v *Lehrgebäude...* 1825 in Köppen-Vostokov 1827. V izdaji Glagolita Clozianus je leta 1836 Kopitar objavil še prevod BS II in III; ponatisnil ga je Metelko v *Anhang...* 1848. V. Vondrák je leta 1896 Kopitarjev prevod le malenkostno spremenil. S. Pirchegger je 1931 v glavnem sprejel Vondrákovo verzijo prevoda, vendar je ponekod segel nazaj h Kopitarju, marsikje pa je naredil svojo različico.

Prevod v Kopitarjevi in poznejših izdajah je natančna podoba izvirnika, "ad verbum interpretatio", seveda skladno z razumevanjem (branjem) izvirnega rokopisa. Stilistične zahteve knjižne latinščine jim niso bile v ospredju.

Za Pogačnikovo izdajo 1968 je nov prevod oskrbel K. Gantar. Prevod v naši izdaji je slogovno

enak onemu v prejšnji, odstopa le glede besed, ki so zdaj drugače prebrane. Kar zadeva besedni red, ima latinska sintaksa svoje zakonitosti, od katerih so mogoča odstopanja samo v izjemnih primerih, ko gre za namensko stilno podčrtavanje. Latinščina ima svoj pravopis, ki določa rabo interpunkcij in velikih začetnic. Ista slovenska beseda ne more biti vedno prevedena z istim latinskim izrazom, ker imajo besede v različnih jezikih različne pomenske obsege in različne stilne odtenke. Ker latinščina teži h gradnji stavčnih period, kjer prevladuje hipotaksa, in ker latinsko besedilo z relativnimi zaimki pokrije veliko tega, kar moderni jeziki izražajo s podrednimi vezniki, latinski prevod ni dobesedna odslikava izvirnika oziroma prevoda v sedanjo slovenščino.

Zadnji odstavek BS I seveda ni prevod, ampak je prepis izvorno latinskega besedila v Clm 6426.

I

DICITE POST NOS HAEC PAUCA VERBA:

78

Deus, Domine misericors, Pater Deus, tibi confiteor
omne peccatum meum, et sanctae Crucis, et sanctae Mariae, et sanc-
to Michaeli, et omnibus angelis Dei, et sancto Pe-
5 tro, et omnibus apostolis Dei, et omnibus martyribus Dei,
et omnibus confessoribus Dei, et omnibus virginibus iustis, et omnibus
iustis. Et tibi, famule Dei, confessurus sum omnia mea
peccata, et credo, cum in hoc mundo moratus sum, mihi in illum
mundum eundum et novissima die resurgendum esse. Mihi vita
10 post hanc vitam habenda, mihi remissio peccatorum meorum accipienda est. Deus
misericors, suscipe confessionem meorum peccatorum: quaecumque
mala commisi usque ad hunc diem, postquam in hunc mundum
missus et baptizatus sum, quorum recordor aut non recordor, aut
mea sponte aut invitus, aut sciens aut nesciens, sive iniuste
15 iureiurando sive mendacio, sive furto sive invidia, sive blasphemia
sive fornicatione, seu si non cupienda concupivi
sive maledicendo, aut dormiendo aut non dormiendo, sive quod
neque diem dominicam nec vigiliam sanctam nec ieiunium meum observavi,
et aliud multum, quod Deo et
20 baptismati meo adversarium est. Tibi soli, Deus, notum est, quantopere mihi hoc
necessarium sit. Deus, Domine misericors, a te misericordiam peto
pro omnibus enumeratis peccatis et pro multis aliis,
et maioribus et minoribus, quae commisi. Pro istis a te
misericordiam peto et a sancta Maria et ab omnibus sanctis.

<78">

25 Et utinam in hoc mundo talis peccati punitionem accipiam,
qualem tu mihi impones et qualis tuae misericordiae et tibi gratum est.
Deus, qui de caelo descendisti, quin etiam passus es pro toto
genere humano, ut nos a diabolo eriperes: eripe me ab omnibus diabolis!
Tibi, misericors Deus, commendo corpus meum et
30 animam meam et verba mea et operam meam et voluntatem meam
et fidem meam et vitam meam. Et utinam novissima die
magnam tuam misericordiam exaudiam cum illis, quos vocabis
Tuo ore: Venite, Patris mei electi,
accipite gaudium aeternum et vitam aeternam,
35 quae vobis e saeculo in saeculum parata sunt! Amen.

Confitentibus tibi, Domine, famulis ac famulabus tuis remitte peccata, ut qui intrinsecus conscientia flagellantur reconciliationis tuae gratia consolentur. Per /.../

II

<158*>

Si avus noster non
peccavisset, tum in aeternum ei
vivendum fuisset nec senectutem capienti
neque umquam curam
5 habenti nec corpus lacrimans,
sed in aeternum
ei vivendum fuisset. Postquam
diaboli invidia
depulsus est
10 a Dei gloria, tum
in genus humanum
dolores et maerores venerunt
et morbi et ex eo ordine
mors. Sed meminerimus,
15 fratres,
nos et filios Dei
vocari. Quam ob rem

omittamus haec opera odiosa,
quae sunt opera Satanae,
20 ut idololatria,
ut maledictio fratris,
ut furtum, ut homicidium, ut carnis
libido, ut ius iurandum,
quod non servamus, sed violamus,
25 ut odium.
Nihil enim his operibus
ante oculos Dei turpius.
Potestis igitur, filioli,
videre et ipsi intellegere
30 homines priores
in facies tales fuisse,
quales et nos sumus, eosque opera
diaboli odisse,
opera Dei dilexisse.

35 Quam ob rem in ecclesiis eorum
 nos inclinamus eisque precamur
 et honori eorum
 bibimus et vota nostra eis ferimus
 pro salvatione
 40 corporum nostrorum et animarum
 strarum.
 Tales et nos adhuc esse possumus,
 si eadem opera,
 quae illi faciebant,
 facere coeperimus. Qui enim
 45 esurienti manducare,
 sitienti potum dabant, nudipedem
 calceabant, nudum
 vestiebant, aegrotum
 in nomine Dei visitabant,
 50 frigentem calefaciebant,
 hospitem sub tecta sua

invitabant, in carceribus
 et in catenis
 ferreis vinctos
 55 visitabant et eos
 in nomine Dei consolabantur.
 His, his illi operibus
 Deo appropinquabant. Ita
 et nobis, filioli,
 60 exorandus est idem
 Pater supremus Dominus,
 donec nos illuc deducat,
 in regnum suum,
 quod ab initio ad finem
 65 electis Dei
 paratum est. Nos autem,
 fratres, vocati et appellati
 sumus,
 ante eius faciem

<159>

a nemine abscondi.
70 nequaquam fugere possumus,
sed ante thronum Dei
nobis standum est
una cum adversario nostro,
diabolo vetere,
75 atque ante oculos Dei
unicuique
suo ore
et suis verbis
confitenda sunt,
80 quaecumque quisque in hoc mundo
fecit, sive bonum
sive malum.
Quam ob rem illius diei, filioli,
mementote, cum nobis nusquam
85 latendum, sed

ante oculos Dei
standum et haec causa,
quam praedixi, habenda est.
Dominus noster, sanctus Christus,
90 qui est medicus corporum nostrorum
et servator animarum nostrarum,
hanc ultimam medicinam
postremo constituit
et monstravit, quomodo
95 nobis illi renuntiandum
et evadendum esset.
Maiores nostri graviter
passi sunt: quos enim
virgis verberabant
100 et ad ignem applicatos torrebant
et gladiis secabant et arboribus
suspendebant et uncis ferreis

dilacerabant. Nos autem
nunc nostra recta fide
105 et recta confessione
idem facere possumus,
quod illi hac magna
passione fecerunt.
Quam ob rem, filioli,
110 servos Dei advocate
eisque peccata vestra
narrate et absolvemini
a peccatis vestris.

III

<160v>

Ego abrenuntio
diabolo et omnibus eius
operibus et omnibus eius
pompis. Itaque credo
5 in Deum omnipotentem
et in eius Filium
et in Spiritum Sanctum, haec
tria nomina unum esse Deum,
Dominum sanctum,
10 qui creavit caelum et
terram. Cuius
misericordiam quaero et S.
Mariae et S. Mi-
chaelis et S. Pe-
15 tri et omnium Dei apostolorum
et omnium Dei mar-
tyrum et omnium Dei sacer-

dotum et omnium sanctarum
virginum et omnium Dei potestatum,
20 ut mihi apud Deum adesse velint
propter peccata mea,
ut integram confes-
sionem faciam et re-
missionem a Deo accipiam.
25 Deo omnipotenti
confiteor omnia
peccata mea et S. Mariae,
omnia iniusta facinora
et iniustam cogitationem,
30 quaecumque sciens fe-
ci aut nesciens, vi coactus
aut mea sponte, aut dormiens aut vigilans,
periuriis, verbis mendacibus,
furtis, fornicatione,

35 avaritia, voracitate,
 potatione, stupro
 omnibusque intempestivis facinoribus,
 quaecumque Deo adversaria feci
 ex eo die,
 40 posteaquam baptizatus sum,
 usque ad hodiernum diem.
 Haec omnia confitebor
 Deo et S. Mariae et S.
 Laurentio, Domine,
 45 et omnibus sanctis et tibi,
 Dei famule. Paenitet me
 peccatorum meorum
 et libenter paenitebit me,
 quatenus eorum mihi
 conscius sum,
 50 dummodo mihi parcas, Deus. Da mihi,
 Domine Deus,

gratiam tuam, ut sine
 pudore et sine taedio
 novissima die
 55 ante oculos tuos
 stare possim,
 cum venturus es
 iudicare vivos et mortuos,
 prout quisque meritus est. Tibi,
 60 Deus misericors,
 commendo omnia dicta mea
 et facta mea
 et cogitationem meam
 et cor meum
 65 et corpus meum
 et vitam meam
 et animam meam.
 Christe, Dei fili,
 qui in hunc mundum

<161*>

70 venire voluisti,
ut peccatores
a potestate diaboli liberares,
custodi me ab omni malo
et salva me in omni bono.

75 AMEN.

Amen.

Nemški prevod

Klaus Detlef Olof

Nemški prevod daje vsebinsko sporočilno plat izvornih besedil v standardnem knjižnem jeziku; pri tem se naslanja na dikcijo sodobnih bibličnih prevodov in liturgičnih obrazcev. Ob enem si prizadeva ohraniti največjo možno bližino slovenskemu prevodu, tudi kar zadeva njegove stilno označene, retorične in literarno-estetske sestavine. Od njega se oddalji le tam, kjer mu to narekuje drugačen ustroj nemščine, ki nekaterih izraznih sredstev slovenščine ali sploh nima ali pa v njej funkcionirajo drugače. Tako npr. nemški prevod ne more enako rabiti pomanjševalnic, staviti pridevnika za samostalnikom ali sploh svobodneje variirati besednega reda, najti enotnega vzorca za zvezo dajalnika z nedoločnikom, ujeti posebnosti, kakršni sta raba svojilnega zaimka namesto povratnosvojilnega ali raba trpnika namesto tvornika. Po slovenskem besedilu pa se

ravna tam, kjer uvaja redke besede domačega izvora namesto običajnejših tujk, vzdržuje enotnost terminološko rabljenega izrazja, menjava samostalniške in glagolske konstrukcije, v stavčni skladnji ohranja mnogovezje ali brezvezje, prevladujočo priredno zgradbo, v daljših periodah pa izmenično vrsti priredne in podredne člene. Slovenskemu prevodu se prilagaja tudi z rabo ločil, ki imajo izrazito ritmično funkcijo, in z vrsto besednih in stavčnih retoričnih figur.

Prevod si z vsem tem prizadeva doseči čim višjo stopnjo ustreznosti: podobno kot slovensko besedilo je tudi nemško sodobno in razumljivo brez težav, vendar je arhaično obarvano in teži k privzdignjenemu, visokemu stilu; vsaj posamezni njegovi deli so izrazito retorično izoblikovani.

Za Pogačnikovo izdajo 1968 je nemški prevod oskrbela A. Žgur.

I

SPRECHT UNS DIESE WENIGEN WORTE NACH:

78

Gott, barmherziger Herr, Gott Vater, Dir bekenne ich
all meine Sünde, und dem heiligen Kreuz, und der heiligen Maria, und dem
heiligen Michael, und allen Geflügelten Gottes, und dem heiligen
5 Petrus, und allen Boten Gottes, und allen Märtyrern Gottes,
und allen Bekennern Gottes, und allen gerechten Jungfrauen, und allen
Gerechten. Und du, Knecht Gottes, wollest mir die Beichte abnehmen¹ aller meiner
Sünden, und ich glaube, daß ich, wenn ich auf dieser Welt gewesen bin, in jene
Welt gehen soll und wieder auferstehen am Tag des Gerichts. Ich soll das Leben
10 haben nach diesem, ich soll die Vergebung meiner Sünden haben. Barmherziger
Gott, empfangе meine Beichte meiner Sünden: was
ich Böses getan habe bis auf diesen Tag, nachdem ich auf diese Welt
gebracht und getauft worden bin, dessen ich mich erinnere oder nicht erinnere, sei es
willentlich oder unwillentlich, sei es wissentlich oder unwissentlich, sei es in Meineid
15 oder in Lüge, sei es in Diebstahl oder in Neid, sei es in Befleckung
oder in Unzucht, sei es, weil mich nach etwas gelüstete, wonach mich nicht hätte
gelüsten dürfen, sei es in Verleumdung, sei es schlafend oder nicht schlafend, sei es, weil
ich den Sonntag nicht beachtet habe, noch die heilige Vesper, noch meine
Fasten und vieles andere, was wider Gott ist und wider meine
20 Taufe. Du allein, Gott, weißt, wie darin meine Not
groß ist. Gott, barmherziger Herr, Dich bitte ich um Gnade
für diese aufgezählten Sünden und für viele andere,
seien es größere oder kleinere, die ich begangen habe. Für die
bitte ich Dich um Gnade, und die heilige Maria, und alle Heiligen.

¹ Die dem lateinischen *confessus sum* nachgebildete slowenische Verbform ergäbe im Deutschen "Und dir, Knecht Gottes, will ich *gebächtigt sein* aller meiner Sünden..."

<78v>

- 25 Und daß ich auf dieser Welt für solche Sünde die Buße auf mich nehme,
wie Du sie mir auferlegst, und wie es Deine Gnade ist und es Dir gefällt.
Gott, Du bist vom Himmel gekommen, und schon hast Du Dich in die Marter gegeben
für das ganze
Menschengeschlecht, um uns dem Teufel zu entreißen. Entreiß mich allen Teufeln.
Barmherziger Gott, Dir überantworte ich meinen Leib, und
30 meine Seele, und meine Worte, und mein Werk, und meinen Willen,
und meinen Glauben, und mein Leben. Und daß ich am Tag des
Gerichts Deine große Gnade vernehmen möge mit jenen, die Du aufrufst durch
Deinen Mund: Kommt, meines Vaters Auserwählte,
empfangt die ewige Freude und das ewige Leben, das euch
35 bereitet ist von Ewigkeit zu Ewigkeit. Amen.

*Herr, vergib Deinen Knechten und Mägden, die Dir die Beichte ablegen,
die Sünden, auf daß sie, die in ihrem Innern das Gewissen peitscht,
getröstet werden durch die Gnade Deiner Versöhnung. Durch [unseren Herrn...].*

II

<158*>

Wenn unser Urahn nicht gesündigt
hätte, wäre ihm in Ewigkeiten zu
leben
beschieden, kein Alter zu erleiden,
niemals Sorgen zu haben,
5 keinen tränenvollen Leib,
sondern wäre ihm in Ewigkeiten
zu leben beschieden. Weil
er durch den Neid des Widersachers
vertrieben wurde
10 aus dem Ruhm Gottes, kamen danach
über das Menschengeschlecht
Schmerzen und Sorgen,
Krankheiten, und in dieser Folge
der Tod. Und doch, Brüder,
15 erinnern wir uns,
daß wir auch Söhne Gottes
heißen. Deshalb lassen wir ab

von diesen verhaßten
Werken, denn sie sind Werke des Satans:
20 wenn wir Opfer darbringen,
den Bruder verleumden, wie
Diebstahl, wie Totschlag, wie Fleischeslust,
wie Eidschwüre, die
wir nicht achten, sondern übertreten,
25 wie Feindseligkeit.
Nichts aber ist vor Gottes Augen mehr
verhaßt
als diese Werke. Ihr könnt
also, meine Söhne, sehen
und selbst verstehen,
30 daß zuvor die Menschen
von Angesicht gerade so waren, wie
auch wir sind, und daß sie die Werke
des Widersachers hassen lernten,
diejenigen Gottes aber liebgewannen.

35 Deshalb verneigen wir uns nun in ihren
 Kirchen, und beten zu ihnen,
 und trinken auf ihre Ehre,
 und bringen ihnen unsere
 Dankopfer dar für die Errettung
 40 unserer Körper und unserer Seelen.
 Ebenso wie jene können aber auch
 wir noch
 werden, wenn wir ebensolche Werke
 zu tun beginnen, die jene
 getan haben. Denn jene speisten
 45 den Hungrigen, tränkten
 den Durstigen, beschuhten
 den Barfüßigen, kleideten
 den Nackten, besuchten
 den Kranken im Namen Gottes,
 50 wärmten den Frierenden, führten
 den Fremden unter ihr Dach,

besuchten die in Kerker
 und in eiserne
 Fesseln Gelegten,
 55 und trösteten sie
 im Namen Gottes.
 Mit diesen, mit diesen Werken
 haben sich jene Gott genähert. So,
 meine Söhne, sollen auch wir
 beten
 60 zu ebendem allerhöchsten
 Vater, dem Herrn, bis
 Er uns daselbst einsetzt,
 in Sein Reich,
 das bereitet ist von
 65 Anfang bis Ende den Auserwählten
 Gottes. Und wir sind,
 Brüder, aufgerufen und aufgefordert,
 vor Seinem Antlitz

<159">

können wir uns hinter niemandem
verbergen,
70 geschweige denn entfliehen,
sondern wir haben vor
Gottes Thron zu stehen mit
unserem Feind,
mit dem alten Teufel,
75 und wir haben vor den Augen
Gottes ein jeder
mit seinem Mund
und mit seinem Wort
einzubekennen, was
80 auf dieser Welt ein jeder
getan hat, sei es Gutes,
sei es Böses.
Deshalb denkt nun, meine Söhne,
an jenen Tag, wenn es nirgends
85 ein Sichverbergen gibt, sondern es

vor den Augen Gottes
zu stehen und diesen Streit
anzunehmen gilt,
den ich euch angesagt habe.
Unser Herr, der heilige Christ,
90 der der Arzt ist unserer Körper
und der Erlöser unserer Seelen, hat
aber dieses
letzte Heilmittel
endlich aufgerichtet,
und aufgezeigt, mit dem wir
95 jenem absagen
und uns losreißen können.
Unsere Vorderen haben heftig
gelitten, denn sie wurden
mit Geißeln geschlagen, und
100 ans Feuer gedrückt und verbrannt,
und mit Schwertern zerhackt, und
ans Holz
gehängt, und mit eisernen Haken

zerrissen. Wir aber
können jetzt mit unserem wahren
105 Glauben und unserer wahren
Beichte ebendas
tun, was jene mit ihrem großen
Leiden getan haben.
Deshalb, meine Söhne, ruft
110 die Knechte Gottes herbei und
zählt ihnen eure Sünden auf,
und sie werden euch die Beichte
eurer Sünden abnehmen.²

² Für "und ihnen werdet ihr eurer Sünden *gebeichtigt sein*", vgl. Anm. 1.

III

<160>

Ich entsage dem Teufel, und allen seinen Werken, und allen seinen Gleißereien. Auch glaube 5 ich an Gott den Allmächtigen, und an Seinen Sohn, und an den Heiligen Geist, daß diese drei Namen ein Gott sind, der heilige Herr, 10 der geschaffen hat den Himmel und die Erde. Auch erlehe ich Seine Gnade, und die der heiligen Maria, und des heiligen Michael, und des heiligen Petrus, 15 und aller Boten Gottes, und aller Märtyrer Gottes, und aller Streiter Gottes, ³	und aller heiligen Jungfrauen, und aller göttlichen Kraftträger, ⁴ 20 daß sie mir beistehen mögen bei Gott für meine Sünden, daß ich eine reine Beichte ablege und Vergebung von Gott erlange. 25 Gott dem Allmächtigen bekenne ich alle meine Sünden, und der heiligen Maria, alle unrechtlichen Werke und unrechtlichen Gedanken, 30 die ich wissentlich begangen habe oder unwissentlich, aus Not oder mit Willen, schlafend oder wachend, in Meineiden, in falschen Worten, in Diebstählen, in Unzucht,
---	---

³ "Streiter Gottes" im Sinne von "Hüter des Gesetzes Gottes". Diese "kämpferische" Note des Katalogs möglicher Helfer entspräche dem Geist der Entstehungszeit.

⁴ Reliquien, vgl. lat. *potestates*, aksl. *mošti*.

35 in Habgier, in unmäßigem Essen,
 in unmäßigem Trinken, in Befleckung
 und in allem unmäßigen Tun. Was
 ich getan habe wider
 Gott seit jenem Tag,
 40 an dem ich getauft wurde, bis
 zum heutigen Tag, das
 alles will ich Gott bekennen
 und der heiligen Maria und dem
 heiligen
 Laurentius, Herr,
 45 und allen Heiligen und dir,
 Knecht Gottes. Ich bereue
 meine Sünden, und gern will ich
 sie bereuen, so weit
 ich mir ihrer bewußt bin, wenn
 50 Du, Gott, nachsichtig mit mir bist.
 Schenke mir,
 Herr Gott, Deine

Gnade, daß ich ohne Schande
 und ohne Scham
 am Tag des Gerichts
 55 vor Deinen Augen
 stehe, wenn Du kommen wirst
 zu richten die Lebendigen
 und die Toten, einen jeden
 nach seinem Werk. Dir,
 60 barmherziger Gott,
 überantworte ich alle meine
 Worte, und meine
 Werke, und mein Denken,
 und mein Herz,
 65 und meinen Leib, und mein
 Leben, und meine Seele.
 Christus, Sohn Gottes,
 der du willens warst in diese

<161*>

Welt zu kommen, die Sünder

70 zu erretten aus

der Gewalt des Teufels,

bewahre mich vor allem

Bösen und rette mich

in allem Guten.

75 AMEN.

Amen.

Angleški prevod

Gerald Stone

Angleški prevod Brižinskih spomenikov nima objavljenih predhodnikov. Narejen je v soglasju z izhodišči, ki so uveljavljena v novem slovenskem prevodu in jih smiselno povzema staro geslo reformacijskih biblijskih prevajalcev, med njimi še posebno Primoža Trubarja, strnjeno v sintagmo o 'zvestem in razumljivem prevodu'.

Natančno, kolikor le dopuščajo okviri sodobne angleščine in literarno obzorje današnjega bralca, obnavlja oblikovne in pomenske prvine sporočila izvirnih besedil, t. j. njihovo ritmično-skladenjsko strukturo, razčlenjenost v daljše ali krajše vrstice, rabo ločil ter zvrstnost in pomen-sko ustreznost leksike. Tu in tam ohranja tudi izvirnikov besedni red, kakršen v današnji knjiž-

ni angleščini ni več običajen in deluje arhaično, vendar ne ovira razumevanja, saj se opira na uveljavljeno izročilo angleškega bibličnega prevoda. V prevodu prevladuje besedišče, ki je v angleščini že dalj časa ustaljeno in je nezaznamovano, uporabljenih pa je tudi nekaj redkejših, starrinskih, toda v sobesedilu vsakomur razumljivih besed in besednih oblik (najpogosteje *thou*, *thine namesto you*, *yours*, in glagolska obrazila za 2. osebo ednine). Prevod je torej sodoben in hkrati arhaiziran; izogiba se kolizij med 'zvestobo' in 'razumljivostjo' in ohranja artistične značilnosti izvirnika, t. j. njegovo retorično figuraliko, predvsem apostrofe, enumeracije in raznovrstne iteracije.

SAY AFTER US [THESE] FEW WORDS

O God, merciful Lord, God the Father, to thee I confess
all my sin, and to the holy Christ, and to St. Mary, and to
St. Michael and to all God's angels, and to St.

- 5 Peter, and to all God's messengers, and to all God's martyrs,
and to all God's confessors, and to all righteous virgins, and to all
the righteous. And to thee, servant of God, I wish to be confessed of all my
sins, and I believe that, having been in this world, I am to go to that
world and to rise again on the day of judgement. I am to have life
10 hereafter. I am to have remission of my sins. Merciful
God, receive my confession of my sins: whatever
evil I have done until this day, since I was brought into
this world and was christened, what I remember or do not remember, whether
intentionally or unintentionally, whether knowingly or unknowingly, whether in
15 a false oath or in a lie, whether in theft or envy, whether in defilement
or in fornication, or because I wanted something I ought not
to have wanted, or in slander, whether sleeping or not sleeping, or
because I did not keep the sabbath, neither the holy vigil, nor my
fasting and much else which is against God and against
20 my baptism. Thou alone, O God, knowest how great is my
need of this. O God, merciful Lord, I beg thy mercy
for these enumerated sins and for many others,
both greater and smaller, which I have committed. For these
I beg mercy of thee and St. Mary and all the saints.

6 God's confessors: i. e. those who confess the faith
in the face of danger but do not suffer martyrdom

<78">

25 And that I may in this world accept penance for such sin,
such as thou layest on me and such as is thy mercy and thy pleasure.
O God, thou camest from heaven and already gavest thyself into torment for all
mankind, that thou mightest deliver us from the devil. Deliver me from all devils.
Merciful God, I commend to thee my body and
30 my soul and my words and my work and my will
and my faith and my life. And that I may hear on the day
of judgement thy great mercy with those whom thou callest with
thy mouth: Come, chosen of my Father, receive the
eternal joy and eternal life which is
35 prepared for you from eternity to eternity. Amen.

*O Lord, remit the sins of thy manservants and maidservants who confess to thee,
that they who are inwardly chastised by their
conscience may be comforted by the grace of thy
reconciliation. Through [our Lord ...].*

II

<158">

If our forefather had not
sinned, then he would have
lived for ever, not receiving old age,
5 nor ever having sorrow,
nor having a tearful
body, but for ever
he would have lived. As
he was by the evil one's envy
cast out
10 from the glory of God, therefore
upon the human race
came pain and sorrow,
sickness, and eventually
death. Nevertheless, brothers,
15 let us remember
that we are also called
the sons of God. Therefore,

let us give up those vile
deeds, for they are the deeds
20 of Satan: when we offer a sacrifice,
slander our brother, or
theft, or murder, or carnal
lust, or oaths which
we do not keep, but
25 break, or hatred.
Nothing is more vile than these deeds
in God's eyes. So you can
see, my sons,
and understand yourselves
30 that formerly people were
in appearance just as
we are; they too
hated the works of the evil one
and loved the works of God.

35 Therefore now in their
 churches we worship and
 pray to them and drink to their
 honour and bring them our prayers
 for the salvation
 40 of our bodies and our souls.
 We can still be like them,
 if we perform the same deeds
 as they performed. For they
 fed the hungry, gave
 45 the thirsty to drink,
 shod the
 barefooted, clothed the
 naked, visited the infirm
 in the name of God,
 50 warmed the cold,
 brought in the stranger under

their rooves, visited people
 in dungeons and fettered
 in iron chains,
 55 and in the name
 of God comforted them.
 With these, with these deeds
 they drew near to God. Thus,
 my sons, we too
 60 are to pray to the same
 supreme Father [and] Lord,
 until he settles us there
 in his kingdom,
 which is prepared from
 65 end to end for the
 chosen of God. And we are,
 brothers, called and summoned;
 before his face we cannot

<159*>
hide behind anyone,
70 nor escape anywhere;
but we are to stand before
the throne of God with
our adversary,
with the old devil,
75 and each one is before God's
eyes
with his own mouth
and his own word[s]
to declare what
80 each one has done in this world,
whether it be good
or bad.
Therefore, my sons,
think of that day, when there
will be nowhere
85 to escape; but

we shall have to stand before God's eyes
and have that trial
that I have declared.
Our Lord, the holy Christ,
90 who is the physician of our bodies
and the saviour of our souls, has
placed the last remedy
at the end,
and has indicated with which [remedy]
95 we should reject him
and save ourselves from him.
Our predecessors suffered
cruelly, for they beat them with
birches, and, thrusting them
100 towards the fire, roasted them,
and cut them with swords and
hanged them on wood
and rent them

95 him: i. e. the devil

with iron hooks. But we
now, with our just faith
105 and our just
confession, can do
the same as they did,
with that great suffering.
Therefore, my sons, having
110 called the servants of God,
tell them too your sins
and you will be confessed
of your sins.

III

<160*>

I renounce
the devil, and all his
works, and all his
ornaments. Also I
5 believe in God the
almighty and in his Son
and in the Holy Ghost, that these
three names are one God,
the holy Lord
10 who created heaven and
earth. Also I seek
his mercy and that of St.
Mary and St.
Michael and St.
15 Peter and all God's messengers
and all God's martyrs,
and all God's

priests and all the holy
virgins and all God's relics.
20 That you may vouchsafe to help me
with God for my
sins, so that I may make a
clean confession and
receive absolution from God.
25 To God the almighty
I confess all my
sins and to St. Mary
all unjust deeds
and unjust thought,
30 that I have knowingly
committed or unknowingly, under
compulsion
or willingly, sleeping or awake,
in vain swearing, in lying
speeches, in theft, in fornication,

35 in avarice, in gluttony,
 in excessive drinking, in defilement,
 and in all intemperate acts. What
 I have done against
 God from that day
 40 when I was christened even
 unto this day. Of
 all that I shall be confessed
 to God and St. Mary and St.
 Lawrence, O Lord,
 45 and to all the saints and to thee,
 servant of God. I repent
 of my sins and gladly
 I wish to repent, as far
 as I am aware, if
 50 thou, O God, wilt spare me. Give me,
 Lord God, thy

grace, so that without
 shame and without disgrace
 on the day of judgement
 55 I may stand before thy eyes,
 when thou comest
 to judge the quick
 and the dead, each one
 according to his work. To thee,
 60 merciful God,
 I commend all my
 words and my
 deeds and my
 thought and my heart
 65 and my body and my
 life and my soul.
 O Christ, Son of God,
 who deigned to

<161*>

come into this world
70 to save sinners from
the power of the devil,
protect me from all
evil, and keep me
in complete goodness.

75 AMEN.

Amen.

Slovar

Janez Zor

s sodelovanjem Franca Jakopina in Tineta Logarja

Besedišče BS je bilo od njihovega odkritja naprej vedno med najbolj občutljivimi dejavniki pri določanju njihovega nastanka tako glede na stvn. predloge, jezikovno pripadnost, glede na bližnjo ali daljnjo sorodnost s starocerkvenoslovanskimi spomeniki; zato je razumljivo, da so vse izdaje posvetile primerno pozornost tudi besedišču, nekatere pa ga tudi slovarsko obravnavajo. Od izdaje Köppen-Vostokov 1827 so postajali slovarji ali glosarji čedalje bolj sistematični in strožje urejeni, vendar je pri vsakem tudi kakšna pomanjkljivost. Naš slovar se je v tem pogledu oprl na konkordance, ki jih je računalniško obdelal P. Weiss; zato mislimo, da je besedišče zajeto v popolnosti (skupaj 1014 besed).

Izhodišče za abecedno razvrstitev besed v tem slovarju so BS v kritičnem prepisu te izdaje brez nadvrstičnih znamenj. Vsaka besedna enota, ki je bila določena v tem prepisu, ima v slovarju svojo iztočnico; teh je v vseh treh BS 579. Vse iztočnice imajo v drobnejšem tisku slovnične oznake, ki v dosedanjih slovarjih BS ali niso bile popolne ali so bile sploh opuščene; te označujejo besedno vrsto (razen pri samostalniku in glagolu), sklon, število, spol; pri samostalniku najprej spol, nato sklon in število, pri glagolu najprej vid, osebo, število in čas. Za slovnično oznako iztočnice sta v oglatih oklepajih navedena njen mednarodni fonetični prepis in z zvezdico označena rekonstrukcija osnovne oblike (imenovalnik ednine, nedoločnik), kadar v spomenikih taka oblika ni zastopana. Nato so navedene ustreznice iz prevodov v moderno slovensščino, latinščino, nemščino, angleščino in stesl. Zaradi različnosti med temi jeziki in zaradi posebnega konteksta BS prevodi

niso mogli rabiti samo direktnih metod in temu primerno se ustreznice včasih odmikajo od splošno znanega pomena; v teh primerih je za pojasnilo dodan običajnejši pomen. Pri prevodu v stesl. so bili uporabljeni Slovník jazyka staroslověnského (A-T), Praga 1958-, Miklošič, Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum emendatum auctum, Dunaj 1862-1865, in L. Sadnik-R. Aitzetmüller, Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten, Heidelberg 1955, ter prevod BS v stesl. v knjigi M. Weingarta, Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského, 2. izd. 1949. Zvezdica pred neko obliko pomeni, da je ta rekonstruirana, pri stesl. pa, da v stesl. spomenikih ta oblika ni izpričana.

Geselski članek se v novi vrstici nadaljuje z vsemi oblikami iztočnice v sobesedilu in s podatki o mestu nahajanja ter s slovničnimi oznakami. Iztočnice, ki teh informacij nimajo, so z vodilko gl. povezave z matično iztočnico, tako da je omogočen celovit pregled o vseh oblikah. Če je zgoraj v iztočnici npr. opisni deležnik, je v sobesedilu v zvezi s pomožnim glagolom naveden kot perfekt ali prihodnjik ali v kakšni drugi obliki. Številka vrstice velja za besedo, ki je v sobesedilu natisnjena polkrepko. Kadar je v spomeniku beseda razdeljena v dve vrstici, sta navedeni obe. Podatkov o dosedanjih različnih reševanjih posameznih temnih in problematičnih mest slovar ne navaja; vsebovani so v opombah in komentarjih k prepisom oz. prevodom. Slovar ima namen, omogočiti uporabniku, da dobi hiter, izčrpen in zanesljiv pregled o različnih zapisih in oblikah iste besede v BS; to bo v primerjalnem študiju starih slovanskih spomenikov nedvomno spodbudilo nove asociacije.

V slovarju uporabljene kratice

aor.	aorist	aorist	pf.	perfekt	perfekt
čas.	časovni	temporalni	pog.	pogojnik	kondicional
čl.	členek	partikula	predl.	predlog	prepozicija
D	dajalnik	dativ	pret.	pretekli čas	preterit
del.	deležnik	particip	prid.	pridevnik	adjektiv
delež.	deležje	gerund	prih.	prihodnji čas	futur
dov.	dovršni glagol	perfektivni glagol	prim.	primernik	komparativ
dv.	dvojina	dual	prisl.	prislov	adverb
edn.	ednina	singular	R	rodilnik	genitiv
I	imenovalnik	nominativ	s	srednji spol	neutrum
impf.	imperfekt	imperfekt	sed.	sedanji čas	prezent
kaz.	kazalni	demonstrativni	skup.	skupinski	kolektivni
M	mestnik	lokativ	štev.	števnik	numerale
m	moški spol	maskulinum	T	tožilnik	akuzativ
medm.	medmet	interjekcija	trp.	trpni(k)	pasiv(ni)
mn.	množina	plural	tv.	tvorni(k)	aktiv(ni)
namen.	namenilnik	supin	vel.	velelnik	imperativ
nedol.	nedoločnik, nedoločni	infinitiv, indefinitni	vez.	veznik	konjunkcija
nedov.	nedovršni glagol	imperfektivni glagol	vzr.	vzročni	kavzativni
nik.	nikalni, nikalnica	negacijski, negacija	vpraš.	vprašalni	interrogativni
O	orodnik	instrumental	Z	zvalnik	vokativ
os.	oseba, osebni	persona, personalni	zaim.	zaimek	pronomeni
oz.	oziralni	relativni	ž	ženski spol	femininum

A

- a** vez. [a] pa | autem, sed | aber | and | a
 II 34: **a** bosiu <=bosia> uzliubise; II 103: **A** to bac mui ninge... toie mosim zt<v>oriti
- acose** prisl. [â:kəzɛ] kakor | sicut, ut, qualis | wie | such as, just as | **АКОЖЕ**
 I 26: **acose** Ti mi zadenes i **acose** Tua milozt; II 31-32: tazie, **acose** i mui gezim
- amen** medm. [á:men amen] amen | amen | amen | **АМИНЬ**
 I 35: **Amen**; III 75: **AMEN**; III 76: **Amen**

B

- bac** prisl. [pák] pa | autem | aber, doch | but | **ПАКЗ**
 II 103: a to **bac** mui ninge ... toie mosim zt<v>oriti
- bali** m I edn. [báli] zdravnik | medicus | Arzt | physician | **БАЛИИ, БАЛИ**
 II 90: ise gest **bali** telez nassih
- balouvanige** s T edn. [bałowà:njɛ] zdravilo, zdravljenje | medicina, sanatio | Heilmittel, Arznei | remedy | **БАЛОВАННЕ**
 II 92-93: to n bozzledine **balouvanige** pozled ge pozstavv<il>
- b<o>b<e>gcnì** dov., del. pret. trp. I mn. m [pəbæjɛnɪ *pəbæditi, pəbædæti] pozvati, pobuditi | appellare, incitare | aufrufen, auffordern | summon | **ПОВѢДИТИ**
 II 67-68: I gezm, bratria, bozuuani i **b<o>b<e>gcnì**
- bdê** nedov., delež. sed. [bdæ: *bdæti] bedeti | vigilare | wachen | awake | **БДАѢТИ**
 III 32: zpe ili **bdê**
- be** 3. edn. impf. [bæ] gl. biti
- bcsc** 3. mn. impf. [bæjæ] gl. biti
- bcusi** del. pret. I edn. [bæ:mʃi] gl. biti
- bī** 3. edn. pog. [bi] gl. biti
- bīh** 1. edn. aor. [bix] gl. biti
- bīm** 1. edn. pog. [bim] gl. biti
- bīti** nedov., dov., nedol. [bíti, bíti] biti, postati | esse, fieri | sein, werden | be, become | **БІТИ**
 nedol. I 7: choku **bīti** izpovueden; II 42: Tige se mosem i mui este **būiti**; III 21: da mi rasite na pomoki **bīti**; || 1. edn. sed. I 12: ese **iczem** ztuoril zla; I 18: ili ese **iczem** ne zpazal nedela; I 23:

ese **iczem** ztvoril; II 88: iuse **gezm** bovvedal; III 30: ese **iczem** uuede ztuoril; III 38: Ese **icscm** ztuoril protiuuo Bogu || 2. edn. sed. III 68: ise **iczī** razil || 3. edn. sed. I 8: i vueruu, da mi **ic**, na zem zuete beusi, iti se na on zuet; I 9: Imeti mi **ic** sivuot po zem; I 10: imeti mi **ic** otputzic moih grechou; I 35: ese v<i> **iczt** ugotoulieno; II 64: ese **iest** ugotouleno; II 71: nu **ge** stati; II 75: i **gest** ze pred bosima osima vzacomu zuoimi vzti i zuoim glagolom izbovuedati; II 79: ese **ge** na sem zuete chisto stuoril; II 86: nu **ge** pred bosima osima stati; II 90: ise **gest** bali telez nassih; II 93: to n bozzledine balouvanige pozled **ge** pozstavv<il>; II 94: i ucazal **ge** || 3. edn. sed. nik. II 26: Nizce teh del mirze **ne** pred bosima ozima; II 84: ide **ne** camo ze vcloniti || 1. mn. sed. II 32: acose i mui **gezm**; II 66: I **gczm**, bratria, bozuuani || 3. mn. sed. II 19: ese **sunt** dela Sotonina || 1. edn. aor. I 12: pongese **bīh** na zi zvuot vuuraken; I 13: i **bīh** crisken; III 40: ponese cristen **bīh** || 3. edn. aor. II 8: Bonese zavuzituu **bui** Nepriiazninu uvignan || 3. edn. impf. II 2: te v ueki gemu **bc** siti II 7: nu u vuęki gemu **bc** siti || 3. mn. impf. II 30: ese **bcsc** priuuae zlouuezi u liza tazie || 1. edn. pog. I 25: I da **bim** na zem zuete tacoga grecha pocazen vzeli; I 31: I da **bim** uzlissal; III 22: da **bim** cisto izpouued ztuoril; III 52: da **bim**... ztoial || 3. edn. pog. I 16: emuse mi **bi** ne doztalo choteti; I 28: da **bi** ni Zlodeiu otel; II 1: Ecce **bi** detd nas ne zegresil || 1. edn. prih. III 42: Togo uzego izpouueden **bodo** Bogu || 2. mn. prih. II 112-113: i im izpovedni **bodete** grechov uuasih || del. pret. I edn. I 8: na zem zuete **bcusi** || 3. edn. vel., vez. II 81: stuoril libo **bodi** dobro, libo li zi zlo

blasc s M edn. [blɑ:zæ: *blɑgə] dobrota | bonum | Gutes | goodness | **БЛАГО**

III 74: i zpazi me v uzem **blasc**

bo vez. [bɔ] zakaj, kajti | enim | denn | for | **БО**
 II 44: Oni **bo** lasna natrovuechu

bod predl. T [pət] pod | sub | unter | under | **ПОДЗ**
 II 51: stranna **bod** crovvi zuoge uvedechu

bodete 2. mn. prih. [bō:deɛɛ] gl. biti

bodi 3. edn. vel., vez. [bō:di] gl. biti

bodo 1. edn. prih. [bō:dɔ] gl. biti

Bog m I edn. [bō:g] Bog | Deus | Gott | God | **БОГЗ**

I edn. III 8: da ta tri imena <sunt> edin **Bog**,

Gozpod zuueti | R edn. III 24: i odpuztie ot **Boga** priel | D edn. I 19: ese protiu **Bogu**; II 58: Temi, temi ti ze deli **Bogu** briplisaze; III 21: da mi rasite na pomoki biti ki **Bogu** moih grechou; III 25: **Bogu** uzemogokemu izpouuede uze moie greche; III 39: Ese iesem ztuoril protiuuo **Bogu**; III 43: togo uzego izpoueden bodo **Bogu** | T edn. III 5: Tose uueruiu u **Bog** uzemogoki | Z edn. I 2: **Bosc**, Gozpodi miloztiuvi; I 2: Otze **Bosc**; I 10: **Bosc** miloztiuvi; I 20: Ti edin, **Bosc**, vuez; I 21: **Bosc**, Gozpodi miloztivi; I 27: **Bosc**, Ti pride ze nebeze; I 29: Miloztivui **Bosc**; III 50: eche me, **Bosc**, postedisi; III 51: Dai mi, **Bosc** Gozpodi; III 60: Tebe, **Bosc** miloztivui

Boga m R edn. [bð:ga] gl. Bog

Bogu m D edn. [bɔgù:] gl. Bog

boido dov., 3. mn. aor. [pɔjdɔ: *pɔiti] priti, iti | venire | kommen | come | **пoити**

II 12-13: potom na narod zlovuezki strazti i petzali **boido**

bonesc vez. [pð:ncɜc] gl. ponese

Bosc m Z edn. [bð:ɜc] gl. Bog

boſi prid. [bɔzjɪ] božji | Dei | Gottes, göttlich | God's, of God | **бoжъи, бoжии**

R edn. ž II 10: od szlauui **boſigɛ** | T edn. s II 49: u ime **boſic** bozzekacho; II 56: i u ime **boſic** te utessahu | Z edn. m I 7: I tebe, **boſi** rabe; III 46: i tebe, **boſi** rabe; III 67: Criste, **boſi** Zinu | O edn. m II 72: nu ge stati pred stolom **boſigem** | O dv. II 27: Nizce teh del mirze ne pred **boſima** ozi- ma; II 75-76: i gest ze pred **boſima** osima vzaco- mu... izbovedati; II 86: nu ge pred **boſima** osi- ma stati | I mn. m II 16: da i zinouue **boſi** nare- sem ze | R mn. III 15: i useh **boſih** zil; III 16: i uzeh **boſih** mosenic; III 17: i useh **boſih** zacon- nic; III 19: i uzeh **boſih** moki | D mn. m I 4: i uuizem crilatcem **boſiem**; I 5: i uzem zelom **bo- ſiem**; I 5: i uzem musenicom **boſiem**; I 6: i uzem vuernicom **boſiem**; II 66: izvvolenico[com] **bo- ſiem** | T mn. m II 109: **boſi**<e> raba <= rabe> prizzuause | T mn. s **boſiu** namesto **boſia** II 34: a **boſiu** <= **boſia**> uzliubise;

boſi<e> prid. T mn. m [bɔzj(ɛ̃)] gl. boſi

boſic prid. T edn. s [bɔzjɛ̃] gl. boſi

boſiem prid. D mn. m [bð:zjɛm] gl. boſi

boſigɛ prid. R edn. ž [bɔzjɛ̃] gl. boſi

boſigem prid. O edn. m [bð:zjɛm] gl. boſi

boſih prid. R mn. [bɔzjɪx] gl. boſi

boſima prid. O dv. [bɔzjɪma] gl. boſi

boſiu prid. T mn. namesto boſia [bɔzjɪ] gl. boſi

botomu vez. [pɔtɔmú] gl. potomu

bovvedal nedov., del. pret. tv. II. m [pɔwɛdat̪ *pɔwɛ- dati] povedati, napovedati | praedicere, dicere | ansagen, verkünden | declare | **пoвѣдати**

1. edn. pf. II 88: iuse gezim **bovvedal**

bozckachu nedov., 3. mn. impf. [pɔsɛ:ʝá:xɔ̃ *pɔsɛʝa- ti] obiskovati | visitare | besuchen | visit | **пoсѣцати**

II 49: malomogoncka u ime boſie **bozckacho**;

II 55: i u zelezneh vvosich uclepenih **bozck- kachu**

bozuuani dov., delež. pret. trp. I mn. m [pɔzwáni *pɔzwati] poklicati | vocare | aufrufen | call | **пoзвати**

II 67: I gezm, bratria, **bozuuani**

bozza prid. T edn. m [bɔsà: *bɔs] bos | nudipes | bar- fűbig | barefooted | **бoцз**

II 46: **bozza** obuiachu

bozckacho nedov., 3. mn. impf. [pɔsɛ:ʝá:xɔ̃] gl. boz- cekachu

bozzledinc prid. T edn. s [pɔslɛ:d<ɔ>nɛ *pɔslɛd<ɔ>- ni] poslednji | ultimus | letzter | last | **пoслѣдънии**

II 92: to n **bozzledinc** balouvanige pozled ge pozstavv<il>

bratra m T edn. [brátra *bratr] brat | frater | Bruder | brother | **бpатpъ, бpатъ**

II 21: **bratra** oclevuetam

bratria ž skup. Z edn. [brà:trija] bratje | fratres | Brüder | brothers | **бpатpъта, бpатpиѧ**

II 14-15: I pagi, **bratria**, pomenem ze; II 67: I gezm, **bratria**, bozuuani

bratria ž skup. Z edn. [brà:trija] gl. bratria

briplisaze ze nedov. 3. mn. aor. [pribli:zà:jɛ̃ sɛ̃ *pri- blizati sɛ̃] približati se | appropinquare | sich nähern | draw near | **пpиблѣжати сѧ**

II 57-58: Temi, temi ti ze deli Bogu **briplisaze**

buī 3. edn. aor. [bí] gl. biti

buiti nedol. [bíti] gl. biti

b<o> predl. M [po] po | post, ex eo ordine | nach, in
dieser Folge | after, eventually | по (по семье
рѡдѡу)

II 13: i **b<o>** zz<em> redu zemirt

C

c predl. D [k] k, na | ad, in | zu, an | to, of, with | кз

II 83: Da **c** tomu dini, zinzi, muzlite; III 21: da
mi rasite na pomoki biti **ki** Bogu moih grechou

caco prisl. [ka:kð:] kako | quantopere | wie | how |
какѡ

I 20: **caco** mi <ie> iega potreba vuelica

caiatu ze nedov., nedol. [kájati sã] kesati se | paenite-
re me | bereuen | repent | каиати сѡ

nedol. III 47-48: i rad **ze** chocu **caiatu** || 1. edn.
sed. III 46: **Caiau ze** moih grechou

caiu ze 1. edn. sed. [kã:jð sã] gl. caiati ze

camo prisl. [kámɔ] kam | (n)usquam | (n)irgends |
(no)where | камо

II 84-85: ide ne **camo** ze vcloniti

chisto zaim. nedol. I edn. [kɪ:zdɔ] vsakdo | quisque |
ein jeder | each one | кзинжѡдо

II 80: ese ge na sem suete **chisto** stuoril

chocu 1. edn. sed. [xɔtjð] gl. choteti

choiseih <= **choihsc**> zaim. R mn. [kð:jixzɛ *kiʒɛ]
ki | qui | der | which | кзинже

II 23-24: **choiseih** <= **choihsc**> ne pazem

choku 1. edn. sed. [xɔtjð] gl. choteti

chotelo del. pret. iv. II. s [xɔtãtɔ] gl. choteti

choteti (**ze**) nedov., nedol. [xɔtãti (sã)] hoteti | velle,
concupiscere | verlangen, gelüsten | wish, want |
хотѣти

nedol. I 17: emuse mi bi ne doztalo **choteti** || 1.
edn. sed. I 7: I tebe, bosu rabe, **choku** biti izpo-
vueden; III 48: i rad ze **chocu** caiati || 3. edn. pf. I
16: ese mi **ze** tomu **chotelo**

circuvah ž Mmn. [tʃírkʷax *tʃírkəw] cerkev | eccle-
sia | Kirche | church | цѣркѡ

II 35-36: u **circuvah** ich clanam ze

cisto prid. T edn. ž [tʃístɪ *tʃístɪ] čist | purus | rein |
clean | чистѣ

III 22: da bim **cisto** izpouued ztuoril

clanam ze nedov., 1. mn. sed. [klã:nam sã *klãpati
sã] klanjati se | inclinare se | sich verneigen |
worship | кланѡти сѡ

II 36: Da botomu nine u circuvah ich **clanam ze**
cliusi m O mn. [klu:ʃí *kluʃ] kljuka | uncus | Haken
| hook | клячѣ

II 102: i selezni **cliusi** ge raztrgachu

comusdo zaim. nedol. D edn. [kɔmúzdɔ *kɔzdɔ] vsak-
do | unusquisque | jeder | everyone, each | кзжѡ-
до

III 58: **comusdo** po zuem dele

creztu m D edn. [kr:stú *krst] Križ, Kristus, krst |
Crux, Christus, *baptisma | Kreuz, Christus,
*Taufe | Cross, Christ, *baptism | крѣстѣ

I 3: i zuetemu **Creztu**; I 20: i protiu memu
creztu

crilatcem m D mn. [kri:lã:tʃem *kriãtãtʃ] krilatec,
angel | angelus | Geflügelter, Engel | angel |
кѣрилатѣць, анѣлѣ

I 4: i uuizem **crilatcem** bosiem

crisken dov., nedov., del. pret. trp. I edn. m [kr:ɔtjɛn
*krʃtiti] krstiti | baptizare | taufen | christen |
кѣрѣстити

1. edn. aor. trp. I 13: i bih **crisken**; III 40: od togo
dine, ponese **cristen** bih

Criste m Z edn. [kri:stɛ *krist] Kristus | Christ(us) |
Christus | Christ | хѣрѣстѣ

III 67: **Criste**, bosu Zinu

cristen del. pret. trp. I edn. m [kr:ɔtjɛn] gl. crisken

crouui m T mn. [krð:wi *krɔw] krov, streha | tectum
| Dach | roof | кѣрѡвѣ

II 51: stranna bod **crovvi** zuoge uvedechu

Cr<ist>uz m I edn. [kr(i:st)us] Kristus | Christus |
Christ(us) | Christ | хѣрѣстѣ

II 89: Nas Goz bod, zueti **Cr<ist>uz**

D

da vez. [da] da | ut, utinam | daß | that | да

I 8: i vueruiu, **da** mi ie, na zem zuete beusi, iti
se na on zuet; I 25: I **da** bim na zem zuete taca-
ga grecha pocazen vzeli; I 28: **da** bi ni Zlodeiu
otel; I 31: I **da** bim uzlissal na zodni den Tuo
milozt vueliu; II 16: I pagi, bratriia, pomenem
ze, **da** i zinouue bosu naresem ze; III 7: **da** ta tri
imena <sunt> edin Bog, Gozpod zueti; III 20:
da mi rasite na pomoki biti; III 22: **da** bim cisto
izpouued ztuoril; III 52: **da** bim nezramen i
neztiden pred Tu<o>ima osima ztoial

da el. [da] zatorej | quam ob rem | deshalb | there-
fore | да

II 35: **Da** botomu nine u circuvah ich clanam ze; II 83: **Da** c tomu dini, zinzi, muzlite; II 109: **Da** potomu, zinzi, bosu raba prizzuause tere im grechi vuasa postete

da ze dov., 2. edn. aor. [dá: sã *dati sã] dati se | se dedere, subiri | sich geben | give oneself | **ДАТИ**
CA
I 27: vse **ze da** v moku

dai dov., 2. edn. vel. [dáj *dati] dati | dare | geben, schenken | give | **ДАТИ**
III 50: **Dai** mi, Bose Gozpodu

dasc ð. [dã:ʒɛ] pa vse | usque | bis zu | even | **ДАЖЕ**
v zvezi s predl. do: III 40: **dasc** do diniznego dine

dcl s R mn. [dã:ɫ] gl. delo

dcla s I mn. [dã:ɫa] gl. delo

dclasc 3. mn. aor. [dãɫaɫã] gl. delati

dclati nedov., nedol. [dãɫati] delati | facere | tun | perform | **ДѢЛАТИ**
nedol. II 43: ecce tage dela nasnem **dclati** || 3. mn. aor. II 44: iase oni **dclasc**

dclc s M edn. [dãɫɛ] gl. delo

dcli s O mn. [dã:li] gl. delo

dclom s T edn. [dãɫɔ] delo | opus, facinus, factum | Werk | work, deed | **ДѢЛО**
T edn. I 30: Tebe poronso... me **dclom** || M edn. III 59: comusdo po zuem **dclc** || I mn. II 19: ese sunt **dcla** Sotonina || R mn. II 19: ozstanem zich mirz-cih **dcl**; II 26: Nizce teh **dcl** mirze ne pred bosima ozima; III 28: uzeh nepraudnih **dcl** || D mn. III 3: Iaz ze zaglagolo Zlodeiu, i uzem iego **dclom** || T mn. II 42: ecce tage **dcla** nasnem delati; III 63: Tebe... poruso uza... moia **dcla** || O mn. II 57: Temi, temi ti ze **dcli** Bogu briplisaze

dclom s D mn. [dã:ɫɔm] gl. delo

dcn m T edn. [dã:n] dan | dies | Tag | day | **ДЕНЬ**
R edn. III 39: od togo **dinc**, ponese cristen bih; III 41: dase do diniznego **dinc** || D edn. II 83: Da c tomu **dini**, zinzi, muzlite || T edn. I 9: paki se uztati na zodni **dcn**; I 12: ese iezem ztuoril zla po t **dcn**; I 32: I da bim uzlissal na zodni **dcn** || M edn. III 54: da bim... na zudinem **dinc** pred Tu<o>ima osima ztoial

dctd m I edn. [dãd] ded | avus | Urahn | forefather | **ДѢД**
II 1: Ecce bi **dctd** nas ne zegresil

dcuiz ž R mn. [dã:wĩ:ɫɫ *dãwĩɫɫa] devica | virgo | Jungfrau | virgin | **ДѢВУЦА**
III 19: i usch zuetih **dcuiz**

dcvuam ž D mn. [dã:wám *dãwa] devica | virgo | Jungfrau | virgin | **ДѢВА**
I 6: i uzem **dcvuam** praudnim

dinc m R edn., M edn. [d<ɔ>nɛ:] gl. den

dini m D edn. [d<ɔ>ni] gl. den

diniznego prid. R edn. m [dãnɔɫnãgɔ *dãnɔɫni] današnji | hodiernus | heutig(er) | this (day) | **ДЕНЬШНИИ, ДЕНЬСНИИ**
III 41: dase do **diniznego** dine

do predl. R [dɔ] do | ad | zu | unto | **ДО**
III 41: dase **do** diniznego dine

dobro prid. T edn. s [dɔbrɔ] dobro | bonum | Gutes | good | **ДОБРО**
II 81-82: ese ge na sem zuete chisto stuoril, libo bodi **dobro**, libo li zi zlo

doconi prisl. [dɔkɔni] do kraja | ad finem | bis Ende | to end | **ДОКОНИ**
II 65: ese iest ugotouleno izconi **doconi**

dosda prisl. [dɔ:ʒda] dokler | donec | bis | until | ***ДОЖ<E>ДА**
II 61-62: **dosda** ni tamoge vzdli, v zezarstuo suoge

doztalo nedov., del. pret. tv. II. s [dɔstá:ɫɔ *dɔst<ɔ>ati] smeti | licet | dürfen, können | ought, should | **ДОСТОИТИ**
3. edn. sed. II 95: imse ze nam **dozstoi** od gego zavuekati || 3. edn. pog. I 16-17: emuse mi **bi** ne **doztalo** choteti

dozstoi 3. edn. sed. [dɔstɔjĩ:] gl. doztalo

Duh m T edn. [dũ:x] Duh | Spiritus | Geist | Ghost | **ДУХЪ**
III 7: Tose uerui u Bog...i u Zueti **Duh**

dus ž R mn. [dũ:] gl. dusu

dusu ž T edn. [dũ:ɫ̃: *dũɫa] duša | anima | Seele | soul | **ДУША**
T edn. I 30: Tebe poronso me telo, i mo **dusu**; III 66: i moi suiuot, i moiu **dusu** || R mn. II 40: o zcepasgenige telez nasich i **dus** nasich; II 91: ise gest bali telez nassih i zpasitel **dus** nassih

E

- ecce** vez. [ɛtʃɛ] če | si | wenn | if | *ЕЧЕ, АЩЕ
 II 1: **Ecce** bi detd nas ne zегresil; II 42: **ecce** tage dela nasnem delati; III 49: **cche** me, Bose, postedisi
- eche** vez. [ɛtʃɛ] gl. ecce
- edin** štev. I edn. m [ɛdɪ:n] en, eden, edini | unus, solus | ein, allein | one, alone | ΕΔΙΝΣ
 I 20: Ti **edin**, Bose, vuez; III 8: da ta tri imena <sunt> **edin** Bog
- egose** zaim. oz. R edn. m [ɛgɔʒɛ] gl. isc
- elicose** prisl. [ɛ:likɔʒɛ] kolikor | quatenus | so weit | as far as | ΕΛΙΚΟΣΕ
 III 48: **elicose** zimizla imam
- emuse** zaim. oz. D edn. m, s [ɛmúʒɛ] gl. ise
- ese** vez. [ɛ:ʒɛ] ker, ko, kot, da | si, ut | weil, denn, wie, daß | because, for, when, or, that | ΕΣΕ
 I 16: ili **ese** mi ze tomu chotelo; I 17: ili **csc** iezem ne zpazal nedela; II 19: **csc** sunt dela Sotonina; II 20: **ese** trebu tuorim; II 21: **csc** tatus; II 22: **ese** raszboi, **csc** pulti ugongenige; II 23: **ese** roti, choiseih <=choihse> ne pazem; II 25: **ese** nenauizt; II 30: **csc** bese priuuac zlozezi u liza tazie, acose i mui gezim
- ese** zaim. oz. s [ɛ:ʒɛ] gl. ise
- este** prisl. [ɛ[ɫɛ]ɛ] še | adhuc | noch | still | ΕΨΕ, ΗΨΕ
 II 41: Tige se mosem i mui **este** buiti

G

- ge** 3. edn. sed. [jɛ] gl. biti
- ge** zaim. 3. os. m T mn. [jɛ] gl. oni
- gego** zaim. 3. os. m R edn. [jɛgɔ] gl. iega
- gcmu** zaim. 3. os. m D edn. [jɛmú] gl. iega
- gest** 3. edn. sed. [jɛst] gl. biti
- gezim** 1. mn. sed. [jɛsɔm] gl. biti
- gezm** 1. mn. sed. [jɛsɔm] gl. biti
- glagolite** nedov., 2. mn. vel. [gɫagɔlɪ:te *gɫagɔɫati] govoriti | dicere | sprechen | say | ΓΛΑΓΟΛΑΤΗ
 I 1: **GLAGOLITE PO NAZ REDKA ZLOUEZA**
- glagolom** m O edn. [gɫa:gɔɫɔm *gɫagɔɫ] beseda | verbum | Wort | word | ΓΛΑΓΟΛΩΣ
 II 78: i zuoim **glagolom** izbovuedati
- Goszpodi** m D edn. [gɔspɔ:di] gl. Gozpod

- Gozbod** m I edn. [gɔspɔ:d] gl. Gozpod
- Gozpod** m I edn. [gɔ:spɔ:d] Gospod | Dominus | Herr | Lord | ΓΟСПΟДЪ
 I edn. II 89: Nas **Gozbod**, zueti Cr<ist>uz; III 9: edin Bog, **Gozpod** zuueti || D edn. II 61: tomuge vuirchnemo Otzu **Goszpodi** || Z edn. I 2: Bose, **Gozpodi** miloztiuvi; I 21: Bose, **Gozpodi** miloztivi; III 44: i sancto Laurenzu, **Gozpodi**; III 51: Dai mi, Bose **Gozpodi**
- Gozpodi** Z edn. [gɔ:spɔ:di] gl. Gozpod
- grecha** m R edn. [græ:xá] gl. greh
- greche** m T mn. [græ:xá] gl. greh
- grechi** m T mn. [græ:xí] gl. greh
- grechou** m R mn. [græ:xów] gl. greh
- grechov** m R mn. [græ:xów] gl. greh
- grch** m T edn., R mn. [grá:x] greh | peccatum | Sünde | sin | ΓΡῚΧΣ
 R edn. I 25: I da bim na zem zuete tacoga **grecha** pocazen vzcl || T edn. I 3: Tebe izpovuede vuez moi **grch** || R mn. I 8: choku biti izpovueden uzeh moih **grch**; I 22: Tebe ze mil tuoriv od zih postenih **grch**; I 10: imeti mi ie otputtic moih **grechou**; I 11: primi moiv izpovued moih **grechou**; III 21-22: ki Bogu moih **grechou**; III 47: Caiu ze moih **grechou**; II 113: i im izpovvedni bodete **grechov** uuasih || T mn. III 27: izpovuede uze moie **greche**; II 111: tere im **grechi** vuasa postete
- gresnik** m T mn. [grá:ɲnikā *græ:ɲnik] grešnik | peccator | Sünder | sinner | ΓΡῚΣΗΝΙΚΣ
 III 69-70: **gresnike** isbauuiti

I

- i** vez. [i] in, tudi | et, etiam | und, auch | and, both, also, as, still, too | И
 I 3: i zuetemu Creztu, i zuetei Marii, i zuetemu Michaelu; I 4: i uuizem crilatecm bosiem, i zuetemu Petru; I 5: i uzem zelom bosiem, i uzem musenicom bosiem; I 6: i uzem vuernicom bosiem, i uzem devuam praudnim, i uzem praudnim; I 7: I tebe, bosu rabe, choku biti izpovueden; I 8: i vueruiu, da mi ie, na zem zuete beusi, iti se na on zuet; I 13: i bih cristen; I 19: i inoga mnogoga, ese protiu Bogu i protiu memu creztu; I 22: od zih postenih greh i od ineh mnozeh; I 23: i vuensih i minsih; I 24: i zuetei

Marii, **i** v^zem zvetim; I 25: **I** da bim na zem z^uete tacoga grecha pocazen vzel; I 26: acose Ti mi zadenes **i** acose Tua milozt **i** Tebe liubo; I 29: Tebe poronso me telo, **i** mo dusu; I 30: **i** moia zlovueza, **i** me delo, **i** mo vuoliu; I 31: **i** mo vueru, **i** moi sivuot. **I** da bim uzlissal na zodni den; I 34: primete v^uecsne v^uezelie **i** v^uecsni sivuot; II 12: strazti **i** petzali boido; II 13: neimoki (= **i** nemoki), **i** b<o> zz<em> redu zemirt; II 14: **I** pagi, bratriia, pomenem ze; II 16: da **i** zinuoue bosu naresem ze; II 29: Mosete potomu, zinzi, uvideti **i** zami razumeti; II 32: acose **i** mui gezim; II 36: **i** modlim ze im; II 37: **i** zesti ich pigem; II 38: **i** obeti nasse im nezem; II 40: o zcepasgenige telez nasich **i** dus nasich; II 41: Tig^e se mosem **i** mui este buit; II 53: u timnizah **i** u zelezneh v^uosich uclepenih bozcekachu; II 55: **i** u ime bosie te utessahu; II 59: Taco, zinzi, **i** nam ze modliti; II 66: **I** gezm, bratria, bozuuani; II 67: **i** b<o>b>e>geni; II 75: **i** gest ze pred bosima osima vzacomu... izbovuedati; II 78: zuoimi vzti **i** zuoim glagolom; II 87: nu ge pred bosima osima stati **i** zio prio imeti; II 91: ise gest bali telez nassih **i** zpasitel dus nassih; II 94: **i** ucazal ge, imse ze nam dozstoi od gego zavuekati; II 96: **i** gemu ze oteti; II 99: **i** prinizse ogni petsachv; II 101: **i** metsi tnachu, **i** po lezv vuesachu; II 102: **i** selezni cliusi ge raztrgachu; II 105: nasu praudnu vuerun **i** praudnv izbovuediu toie mosim zt<v>oriti; II 112: **i** im izpovvedni bodete grechov uuasih; III 2: **i** uzem iego delom; III 3: **i** uzem iego lepocam; III 6: **i** u iega Zin; III 7: **i** u Zuueti Duh; III 10: ise z<l>uori nebo **i** zemlo; III 12: **i** sancte Mariae; III 13: **i** sancte Michahela (=Michaela); III 14: **i** sancte Petra; III 15: **i** usch bosih zil; III 16: **i** uzeh bosih mosenic; III 17: **i** usch bosih zconnic; III 18: **i** usch zuetih deuuiz; III 19: **i** uzeh bosih moki; III 23: **i** odpuztic ot Boga priel; III 27: **i** sancte Marie; III 29: **i** nepraudnega pomislenia; III 37: **i** u uzem lichod<e>iani; III 43: **i** sancte Marii **i** sancto Laurenzu; III 45: **i** uzem zuetim, **i** tebe, bosu rabe; III 47: **i** rad ze chocu caiati; III 53: da bim nezramen **i** neztiden... pred Tu<o>ima osima ztoial; III 58: igdase prides zodit siuim **i** mrtuim; III 62: uza moia zlouuez<a>, **i** moia dela; III 63: **i** moie pomislenie; III 64: **i** moie zridze; III 65: **i** moie telo, **i** moi sivuot (= siuot); III 66: **i** moiu dusu; III 73: **i** zpazi me v uzem blase

iasc zaim. oz. T mn. s [jã:ʒɛ] gl. ise

iaz zaim. 1. os. I edn. [jã:s] jaz | ego | ich | I | **az**

edn. III 1: **iaz** ze zaglagolo Zlodeiu | D edn. I 8: da **mi** ie, na zem z^uete beusi, iti se na on zuet; I 9: Imeti **mi** ie sivuot po zem; I 10: imeti **mi** ie odpuztic moih grechou; I 16: ili ese **mi** ze tomu chotelo, emuse **mi** bi ne doztalo choteti; I 20: caco **mi** <ie> iega potreba vuelica; I 26: acose Ti **mi** zadenes; III 20: da **mi** rasite na pomoki biti; III 50: Dai **mi**, Bose Gozpodi | T edn. I 28: Otmⁱ **me** v^zem zlodeiem; III 50: eche **me**, Bose, postedisi; III 72: uchrani **me** ot uzega zla; III 73: **i** zpazi **me** v uzem blase

ich zaim. 3. os. R mn. [jix] gl. oni

ide prisl. [ídɛ] ko | cum | wenn | when | **HAE**

II 84: Da c tomu dini, zinzi, muzlite, **ide** ne camo ze vloniti

ie 3. edn. sed. [jɛ] gl. biti

ie zaim. 3. os. T mn. m [jã] gl. oni

iega zaim. 3. os. m R edn. (R v funkciji svoj. zaim.) [jɛgã *ʒn] on, njegov | is, eius, cuius | er, jener, sein | he, this, his | **ONZ**

R edn. I 20: caco mi <ie> **iega** potreba vuelica; II 95: imse ze nam dozstoi od **gego** zavuekati; III 2: **i** uzem **iego** delom; III 3: **i** uzem **iego** lepocam; III 6: **i** u **iega** Zin; III 11-12: Tose izco **iega** milozti | D edn. II 2: te v ueki **gemu** be siti; II 7: nu u vučki **gemu** be siti; II 96: **i** **gemu** ze oteti

iego zaim. 3. os. m R edn. [jɛgõ] gl. iega

iesc zaim. oz. T mn. m [jã:ʒɛ] gl. ise

iescm 1. edn. sed. [jɛsõm] gl. biti

iest 3. edn. sed. [jɛst] gl. biti

iezcm 1. edn. sed. [jɛsõm] gl. biti

iczi 2. edn. sed. [jɛsɪ] gl. biti

iczt 3. edn. sed. [jɛst] gl. biti

igdasc prisl. in vez. [i:gdãʒɛ] ko | cum | wenn | when | **IEΓΔΑΖΕ**

III 56: **igdasc** prides zodit

ili vez. [íli] ali | aut, sive | sei es (weil nicht) – oder, noch | or, whether – or, neither – nor | **HAH**

I 13: ese pomngu **ili** ne pomngu, **ili** vuolu; I 14: **ili** ne vuolu, **ili** vuede **ili** ne vuede, **ili** u nepraudnei rote; I 15: **ili** u lsi, **ili** tatbe **ili** zavuziti, **ili** v uzmazi; I 16: **ili** v zinistue, **ili** ese mi ze tomu chotelo; I 17: **ili** v poglagolani, **ili** zpe **ili** ne zpe, **ili** ese iezem ne zpazal nedela; III 31:

ese iezem uuede ztuoril **ili** ne uuede; III 32: nudmi **ili** lubmi, zpe **ili** bde

im zaim. 3. os. D mn. [jim] gl. oni

imam 1. edn. sed. [imà:m] gl. imeti

ime s T edn. [wì:mæ *imæ] ime | nomen | Name | name | ИМѦ

T edn. II 49: malomogoncka u **ime** bosie bozze-kacho; II 55: i u **ime** bosie te utessahu | I mn. III 8: da ta tri **imena** <sunt> edin Bog

imena s I mn. [imcná] gl. ime

imcti nedov., nedol. [imá:ti] imeti | habere, accipere | haben, annehmen | have, receive | ИМѢТИ

nedol. I 9: **imcti** mi ie sivuot po zem; I 10: **imcti** mi ie otputzic moih grechou; II 87: i zio prio **imcti** | 1. edn. sed. III 49: elicose zimizla **imam** | del. sed. tv. I edn. m II 5: nikoligese petsali ne **imugi**; II 6: ni slzna teleze **imoki**

imoki del. sed. tv. I edn. m [imō:tj] gl. imeti

imse zaim. oz. O edn. m [jì:mzɛ] gl. ise

imugi del. sed. tv. I edn. m [imí] gl. imeti

inch zaim. nedol. R mn. [i:næx] gl. inoga

inoga zaim. nedol. R edn. [i:nóga *in] drug | alius | anderer | other | ИНЗ

R edn. I 19: i **inoga** mnogoga, ese protiu Bogu | R mn. I 22: i od **inch** mnozech

isbauuiti dov., nedol.-namen. [izbáwiti] odrešiti | liberare | erretten | save | ИЗБАВИТИ

III 70: gresnike **isbauuiti** ot Zlodeine oblazti

ise zaim. oz. I edn. [i:zɛ] ki | qui | der, was | which, who, that | ИЖЕ

I edn. m II 90: **ise** gest bali telez nassih; III 10: **ise** z<t>uori nebo i zemlo; III 68: **ise** iezi razil na zi zuuet priti | I edn. s I 19: **cse** protiu Bogu; I 34: **cse** v<i> iezt ugotoulieno; II 64: **cse** iest ugotouleno izconi doconi | R edn. m II 68: **cgosc** ne mosem nikimse liza ni ucriti | D edn. m I 16: **cmuse** mi bi ne doztalo choteti | T edn. z II 88: i zio prio imeti, **iuse** gezim bovvedal | T edn. s I 11: **cse** iezem ztuoril zla; I 13: **cse** pomngu; II 79: izbovuedati, **cse** ge na sem szuete chisto stuoril; II 107: **csc** oni to vuelico strastiu stuorise; III 30: **csc** iezem uuede ztuoril; III 37: **Ese** iesem ztuoril protiuuo Bogu | T mn. m I 23: i vuensih i minsih, **cse** iezem ztvoril; I 32: z temi, **icse** vzovues Tvoimi vzti | T mn. s II 43: ecce tage dela nasnem delati, **iasc** oni delase

iti nedov., dov., nedol. [i:tí] iti | ire | gehen | go | ИТИ

I 8: **iti** se na on zuet

iuse zaim. 3. os. T edn. z [jǝ:zɛ] gl. ise

iz predl. R [iz] iz | ex, e | von, aus | from | ИЗ

I 35: **iz** uueka v uuek

izbovuedati zc nedov., nedol. [ispəwædati sæ] izpovedati se | confiteri | (ein)bekennen | declare | ИСПОВѢДАТИ СѦ

II 75-79: i gest ze... zuoim glagolom **izbovuedati izbovuediu** z edn. O [ispð:wædjǝ] gl. izpouued

izco nedov., 1. edn. sed. [iskǝ *iskati] iskati, prositi | quaerere | erflehen | seek | ИСКАТИ

III 11: Tose **izco** iega milozti

izconi prisl. [iskǝní] od začetka, od kraja | ab initio | von Anfang | from end | ИСКОНИ

II 64-65: ese iest ugotouleno **izconi** doconi

izpouued z T edn. [ispð:wæd] izpoved | confessio | Beichte | confession | ИСПОВѢДѦ

I 11: primi moiv **izpouued**; III 22-23: da bim cisto **izpouued** ztuoril | O edn. II 106: praudnv **izbovuediu** toie mosim... zt<v>oriti

izpouuedc dov., 1. edn. sed. [ispəwædæ *ispəwædæ-ti] izpovedati | confiteri | bekennen | confess | ИСПОВѢДѢТИ

I 2: tebe **izpouuedc** vuez moi greh; III 26: Bogu uzemogokemu **izpouuedc** uze moie greche

izpouuedcn prid. (del. pret. trp.) I edn. m [ispəwæ:dən] gl. izpouueden

izpovued z T edn. [ispð:wæd] gl. izpouued

izpovuedc 1. edn. sed. [ispəwædæ] gl. izpouuede

izpovuedcn prid. (del. pret. trp.) I edn. m [ispəwæ:dən *ispəwæ:dən bítí] izpovedan biti | confiteri | *gebeichtigt sein, (sich) die Beichte abnehmen (lassen), bekennen | to be confessed | ИСПОВѢДАНЪ БЪИТИ

nedol. trp. I 7: choku **biti izpovuedcn** | 1. edn. prih. trp. III 42: togo uzego **izpovuedcn bodo** | 2. mn. prih. trp. II 112: i im **izpovuedni bodete** grechov uuasih

izpovuedni prid. (del. pret. trp.) I mn. m [ispəwæ:dni] gl. izpouueden

izvuolicni del. pret. trp. I mn. m [izwólɛni *izwólɛn] izvoljen | electus | auserwählt | chosen | ИЗВОЛѢНЪ

I 33: Pridete, Otza mega **izvuolicni**

izvvolenjcom m D mn. izwólēnikom *izwólēnik || izvoljenec | electus | Auserwählter | chosen | ИЗВОЛЕНИКЪ

II 65-66: ese iest ugotouleno izconi doconi **izvvolenico[com]** bosiem

K

ki predl. D [k<ə>] gl. c

L

lacomztue s M edn. [lákostwæ *lákostwə] lakomnost | avaritia | Habgier | avarice | ЛАКОМЪСТВО

III 35: u **lacomztue**

lasna prid. T edn. m [láfna *láfɔn] lačen | esuriens | hungriq | hungry | *ЛАЧЪНЪ, ДЛЪЧЪНЪ

II 44-45: Oni bo **lasna** natrovuechu

Laurenzu m D edn. [lávrentsu *lávrents] Lovrenc | Laurentius | Laurentius | Lawrence | ЛАВРЕНЬЦЪ, ЛОВРЕНЬЦЪ

III 44: i sancto **Laurenzu**, Gózpodi

lepocam ž D mn. [læpɔjám *læpɔja] lepótija | pompa | Gleichnerei | ornament | *ЛѢПОЩА

III 4: I uzem iego **lepocam**

lezv m M edn. [læ:su *læs] les, gozd | arbor, silva | Holz | wood | ЛѢЦЪ

II 101: i po **lezv** vuesachu

li ei. [li] ali | sive | sei es | or | ЛИ
v zvezi z libo

libo vez. [lfbɔ], libo li, libo li si] bodi – bodisi | sive – sive | sei es – sei es | whether – or | ЛИБО, ЛИБО ЛИ, ЛИБО ЛИ СИ

II 81-82: **libo** bodi dobro, **libo** li zi zlo

lichod<e>iani s M edn. [lixɔd<æ:>já:nji *lihɔdæjanje] nezmerno početje | intempestivum, intemperatum facinus | unmäßiges Tun | intemperate act | *ЛИХОДѢЯНИЕ

III 37: i u uzem **lichod<e>iani**

lichogedeni s M edn. [lixɔjæ:denji *lixɔjædenje] nezmerno jedenje, požrešnost | voracitas | unmäßiges Essen | gluttony | ЛИХОДѢДЕНЬЕ

III 35: v **lichogedeni**

lichopiti s M edn. [lixɔpi:tji *lixɔpitje] nezmerno pitje, pijančevanje | potatio | unmäßiges Trinken | excessive drinking | ЛИХОПИТЬЕ

III 36: v **lichopiti**

lisnih prid. M mn. [lɔznix *lɔzni] lažni | mendax |

falsch | lying | ЛЪЖЪНЪ

III 33: v **lisnih** resih

liubo prisl. [lɔ:bð:] ljubo | gratum | gefallen | pleasure | ЛЮБО

I 26: i acose Tva milozt i Tebe **liubo**

liza s T mn. [li:tʂa *litʂe] lice, obličje | facies | Angesicht, Antlitz | appearance, face | ЛИЦЕ

II 31: ese bese priuuae zlouezi u **liza** tazie, acose i mui gezim; II 69: egose ne mosem nikimse **liza** ni ucriti

lsi ž M edn. [lʂí *lʂɔ] laž | mendacium | Lüge | lie | ЛЪЖА

I 15: ili u **lsi**

lubmi prisl. [lɔ:bmi] rad | mea sponte | mit Willen | willingly | ЛЮБЪМИ

III 32: nudmi ili **lubmi**

M

malomogoncka del. sed. tv. T edn. m [małɔmɔgɔ:jtá *małɔmɔgi] bolan | aegrotus | krank | infirm | *МАЛОМОГЪИ

II 48: **malomogoncka** u ime bosie bozzekacho

Mariac ž R edn. [ma:rí:jæ *Marija] Marija | Maria | Maria | Mary | МАРИЯ

R edn. III 13: i sancte **Mariac** || D edn. I 3: i zuetei **Marii**; I 24: i zuetei **Marii**; III 27: i sancte **Mariac**; III 43: i sancte **Marii**

Maric ž D edn. [ma:rí:jɛ] gl. Mariac

Marii ž D edn. [ma:rí:ji] gl. Mariac

me zaim. 1. os. T edn. [mɛ] gl. iaz

me zaim. svoj. T edn. s [mɛ:] gl. moi

mega zaim. svoj. R edn. m [mɛ:gá] gl. moi

memu zaim. svoj. D edn. m [mɛ:mú] gl. moi

metlami O mn. ž [metlâ:mi *metlâ] metla | virga | Geißel | birch | *МЕТЪЛА

II 99: nebo ie tepechu **metlami**

metsi O mn. m [metʂí *metʂ] meč | gladius | Schwert | sword | МЕЧЪ

II 101: i **metsi** tnachu

mi zaim. 1. os. D edn. [mi] gl. iaz

Michaclu m D edn. [mixa:ɛ:tu *Mixaɛt] Mihael | Michael | МИХАЕЛЪ ||

R edn. III 13-14: i sancte **Michahela** <= **Michahela**> || D edn. I 4: i zuetemu **Michaclu**

Michahela <= **Michacla**> m R edn. [mixa:ɛ:ta] gl. Michaelu

mil prid. I edn. m [mì:t] usmiljenja vreden | miserialis | erbarmenswert | miserable | МИЛЪ: *mit sǣ twǣriti | milosti prositi | misericordiam petere | um Gnade bitten | to beg mercy | МИЛЪ СѦ ТВОРИТИ

I 21-22: Tebe ze **mil** tuoriv; I 23-24: teh ze Tebe **mil** tuoriv

milozt ž I edn. [míłost] milost | misericordia, gratia | Gnade | mercy, grace | МИЛОСТЬ

I edn. I 26: i acose Tuo **milozt** | R edn. III 12: Tose izco iega **milozti** | T edn. I 32: I da bim uzlissal... Tuo **milozt** vueliu; III 52: Dai mi, Bose Gozpodi, Tuuoiu **milozt**

milozti ž R edn. [míłosti] gl. milozt

miloztívi prid. Z edn. m [míłostíwi] milostljivi | misericors | barmherzig | merciful | МИЛОСТИВИИ

I 2: Bose, Gozpodi **miloztiuvi**; I 11: Bose **miloztiuvi**; I 21: Bose, Gozpodi **miloztívi**; I 29: **Miloztívi** Bose; III 60: Tebe, Bose **miloztívi**, poruso

miloztiuvi prid. Z edn. m [míłostíwi] gl. miloztívi

miloztívi prid. Z edn. m [míłostíwi] gl. miloztívi

minsih prid. prim. R mn. [mǫ:ɲɪh *mǫɲɪ] manjši | minor | kleiner | smaller | МЪНИИ, МЪНЪШИИ

I 23: i **minsih**, ese iezem ztvoril

mirzcih prid. R mn. [mǫskix *mǫzǫk] mrzek | [odiosus, turpis | verhaßt | vile | МРЪЗЪКЪ

R mn. II 18: ozstanem zich **mirzcih** del || prim. I edn. s II 26: nizce teh del **mirze** ne pred bosima ozima

mirze prid. prim. I edn. s [mǫzɛ] gl. mirzcih

mnogoga zaim. nedol. R edn. s [mnǫgǫga *mnǫg] mnog | multus | viel | much, many | МЪНОГЪ

R edn. s. I 19: i inoga **mnogoga** | R mn I 22: I od ineh **mnozch**

mnozch zaim. R mn. [mnǫzǣx] gl. mnogoga

modlim ze 1. mn. sed. [mǫdlím sǣ] gl. modliti ze

modliti ze nedov., nedol. [mǫdlíti sǣ] moliti | precari, exorare | beten | pray | *МОДЛИТИ СѦ, МОЛИТИ СѦ nedol. II 59-60: i nam **ze modliti** tomuge vuirch-nemo Otzu || 1. edn. sed. II 36-37: i **modlim ze** im

mo zaim. svoj. T edn. ž [mǫ:] gl. moi

moi zaim. svoj. m [mǫ:j] moj | meus | mein | my | МОН

R edn. m I 18: ni **me**ga pozta; I 33: Otza **me**ga | D edn. m I 19: i protiu **me**mu creztu || T edn. m I 3:

Tebe izpovuede vuez **moi** greh; I 31: i **moi** si-vuot; III 65: i **moi** suiut || T edn. ž I 11: primi **moiv** izpovued; I 30: **mo** dusu... i **mo** vuoliu; I 31: i **mo** vueru; III 66: i **moiu** dusu || T edn. s I 29: Tebe poronso **me** telo; I 30: i **me** delo; III 63: i **moie** pomislenie; III 64: i **moie** zridze; III 65: i **moie** telo || R mn. I 7: uzeh **moih** greh; I 10: otpuz-tie **moih** grechou; I 11: izpovued **moih** grechou; III 21: ki Bogu **moih** grechou; III 47: Caiu ze **moih** grechou || T mn. m III 26: izpouuede uze **moie** greche || T mn. s I 30: i **moia** zlovueza; III 61: uza **moia** zlouuez<a>; III 62: i **moia** dela

moia zaim. svoj. T mn. s [mǫjǫ] gl. moi

moie zaim. svoj. T mn. m [mǫjǣ] gl. moi

moie zaim. svoj. T edn. s [mǫjɛ] gl. moi

moih zaim. svoj. R mn. [mǫjǫh] gl. moi

moiv zaim. svoj. T edn. ž [mǫjǫ] gl. moi

moki ž R mn. [mǫjǫ: *mǫj] moči, relikvije | potestas, reliquiae | Kraftträger, Reliquien | relics | МОЩИ

III 19: i uzeh bosih **moki**

moku ž T edn. [mǫkǫ *mǫka] muka | passio | Marter | torment | МЪКА

I 27: vse ze da v **moku**

mosem nedov., 1. mn. sed. [mǫzɛm *mǫjǫ] moči | posse | können | can | МОЩИ

1. mn. sed. II 41: Tige se **mosem** i mui este buití; II 68: egose ne **mosem** nikimse liza ni ucriti; II 106: toie **mosim** zt<v>orit || 2. mn. sed. II 27-28: **Mosete** potomu, zinzi, uvideti

mosenic m R mn. [mǫ:ɲɛnik *mǫɲɛnik] mučenec | martyr | Mártyrer | martyr | МЪЧЕНИКЪ

R mn. III 16-17: i uzeh bosih **mosenic** || D mn. I 5: i uzem **musenicom** bosiem

mosete 2. mn. sed. [mǫzɛtɛ] gl. mosem

mosim 1. mn. sed. [mǫzɛm] gl. mosem

mrtuim prid. D mn. [mǫtwím *mǫtǫw] mrtev | mortuus | tot | dead | МРЪТВЪ

III 58: siuim i **mrtuim**, comusdo po zuem dele

mrzna prid. T edn. m [mǫznǫ *mǫzǫn] zmrzel | fri-gens | frierend | cold | *МРЪЗЪНЪ

II 50: **mrzna** zigreahu

mui zaim. 1. os. I mn. [mǫ:] mi | nos | wir | we | МЪИ

I mn. II 32: tazie, acose i **mui** gezim; II 41: Tige se mosem i **mui** este buití; II 104: A to bac **mui** ninge || D mn. II 59: Taco, zinzi, i **nam** ze mod-

liti; II 94: i ucazal ge, imse ze **nam** dozstoí od
gego zavuekati | T mn. I 28: da bi **ni** Zlodeiu
otel; II 62: dosda **ni** tamoge vzedli | M mn. I 1:
GLAGOLITE PO **NAZ** REDKA ZLOUEZA

musnicom m [móʃʎenikóm] gl. mosenic

muzlite nedov., 2. mn. vel. [míslite *misliti] misliti |
meminisse | denken | think | **МЗИСАНТИ**

II 84: Da c tomu dini, zinzi, **muzlite**

N

n vez. n<ə> [nə] pa, saj, vendar | vero | aber, doch |
still | **НЗ**

v zvezi s to: II 91: to **n** bozzledine balouvanige
pozled ge pozstavv<il>

na predl. T, M [na] na | in | in, an, auf, über | in, to,
on | **НА**

T I 8: iti se **na** on zuet; I 9: paki se uztati **na**
zodni den; I 12: pongese bih **na** zi zvuet vuura-
ken; I 31: I da bim uzlissal **na** zodni den; II 11:
potom **na** narod zlouezki strazti i petzali boido;
III 68: ise iezi razil **na** zi zuuet priti | M I 8: **na**
zem zuete beusi; I 25: I da bim **na** zem zuete
tacoga grecha pocazen vzeli; II 80: ese ge **na**
sem zuete chisto stuoril; III 20: da mi rasite **na**
pomoki biti; III 54: da bim... **na** zudinem dine...
ztoial

naboiachu dov., 3. mn. impf. [napójá:xō *napójiti]
napojiti | potum dare | tránken | give to drink |
НАПОИТИ

II 46: Oni bo ... segna **naboiachu**

naga prid. T edn. m [na:gá: *nag] nag | nudus | nackt |
naked | **НАГЪ**

II 47: **naga** odeachu

nam zaim. 1. os. D mn. [nám] gl. mui

narcsem ze dov., 1. mn. sed. [nareʃém sã *nareʃji
sã] imenovati se | vocari | genannt werden, heiß-
en | be called | **НАРЕШИ СЪ**

II 16-17: da i zinouue bosí **narcsem ze**

narod m T edn. [naród] rod | genus | Menschen-
geschlecht | mankind, human race | **НАРОДЪ**

I 28: vse ze da v moku za vuiz **narod**; II 11:
potom na **narod** zlouezki

nas zaim. svoj. I edn. m [náf] naš | noster | unser | our
| **НАШЪ**

I edn. m II 1: Eccę bi detd **nas** ne zegresil; II 89:
Nas Gozbod, zueti Cr<ist>uz | O edn. m II 73: ze

zopirnicom **nasim** | O edn. z II 104: A to bac mui
ninge **nasu** praudnu vuerun | I mn. m II 97:
Preise **nassi** zesztoco stradacho | R mn. II 40: o
zcepasgenige telez **nasich** i dus **nasich**; II 90: ise
gest bali telez **nassih**; II 91: i zpasitel dus **nassih**
| T mn. m II 38: i obeti **nasse** im nezem

nasse zaim. svoj. T mn. [náfã] gl. nas

nassi zaim. svoj. I mn. [náfj] gl. nas

nasich zaim. svoj. R mn. [náfjix] gl. nas

nassih zaim. svoj. R mn. [náfjix] gl. nas

nasim zaim. svoj. O edn. m [náfim] gl. nas

nasu zaim. svoj. O edn. z [náfõ] gl. nas

nasncm dov., 1. mn. sed. [na:tʃném *naʃãti] začeti |
coepi | beginnen | begin | **НАЧАТИ**

II 43: eccę tage dela **nasncm** delati

natrovucchu dov., 3. mn. impf. [natrōwá:xō *natrutji]
nahriniti | manducare dare, satiare, cibum dare
| speisen | feed | **НАТРОУТИ, НАТРОУЖЪ**

II 45: Oni bo lasna **natrovucchu**

naz zaim. 1. os. M mn. [nás] gl. mui

nc čl. nik. [né] ne | ne, non | nicht | not | **НЕ**

I 13: ili **nc** pomngu; I 14: vuolu ili **nc** vuolu, ili
vuede ili **nc** vuede; I 16: emuse mi bi **nc** dozta-
lo choteti; I 17: ili zpe ili **nc** zpe; I 18: ili ese
iezem **nc** zpazal nedela; II 1: Eccę bi detd nas
nc zegresil; II 3: starosti **nc** prigemlioki; II 5:
petsali **nc** imugi; II 24: choiseih <choihse> **nc**
pazem; II 68: egose **nc** mosem nikimse liza ni
ucriti; III 31: ili **nc** uuede

nc 3 edn. sed. nik. [nã:] namesto [nã:<st>] gl. biti

ncbeze s R edn. [nè:becɛ] gl. nebo

ncbo vez. [ncbō] kajti | enim | denn | for | ***НЕБО**

II 98: **ncbo** ie tepechu

ncbo s T edn. [ncbð:] ncbo | caelum | Himmel |
heaven | **НЕБО**

R edn. I 27: Bose, Ti pride ze **ncbeze** | T edn. III
10: ise z<t>uori **ncbo** i zemlo

ncdcla m R edn. [ncdã:ʃa *ncdãʃ] praznik, nedelja |
dies dominica | Sonntag | sabbath | ***НЕДѢЛЪ**

I 18: ili ese iezem ne zpazal **ncdcla**

ncimoki<= i **ncmoki**> z I mn. [ncmð:tji *ncmðtj]
bolezen | morbus | Krankheit | sickness | **НЕМОУШЪ**

II 13: potom na narod zlouezki... boido, **ncimoki**
<= i **ncmoki**>

ncnauuizt ž I edn. [nɛnà:wist] sovraštvo | odium | Feindseligkeit | hatred | **НЕНАВИСТЬ**

II 25: ese **ncnauuizt**

ncpraudnega prid. R edn. s [nɛprà:wdnæga *nɛpraw-dən] nepravičen | iniustus | unrecht | unjust, false | **НЕПРАВЪДЪНЪИ**

R edn. s III 29: i **ncpraudnega** pomislenia | M edn. ž I 14-15: ili u **ncpraudnei** rote | R mn. III 28: uzeh **ncpraudnih** del

ncpraudnih prid. R mn. [nɛprà:wdnix] gl. nepraudnega

Nepriiaznina prid. T mn. s [nɛprijàznina *nɛprijaz-nin] Neprijaznega, hudičev | diaboli | des Widersachers | of the evil one | **НЕПРИАЗНИНЪ**

T mn. s II 32-33: tere **Nepriiaznina** uznenuvidesse | O edn. ž II 8-9: Bonese zavuzitju bui **Nepriiazninu** uvignan

Nepriiazninu prid. O edn. ž [nɛprijàzninō] gl. nepriiaznina

nczem nedov., 1. mn. sed. [nɛsém *nɛsti] nesti | ferre | bringen | bring | **НЕСТИ**

1. mn. sed. II 39: i obeti nasse im **nczem**

nczramcn prid. I edn. m [nɛsrámɛn] brez sramote | sine pudore | ohne Schande | without shame | ***НЕСРАМЪНЪ**

I edn. m III 52-53: da bim **nczramcn**

ncztiden prid. I edn. m [nɛstl:dən] brez sramu | sine taedio | ohne Scham | without disgrace | ***НЕСТИДЪНЪ**

III 53: i **ncztiden** na zudinem dine

nī zaim. 1. os. T mn. [nī] gl. mui

nī čl. nik. [nī] niti, ne | nec | noch | neither, nor | **НИ**

I 18: **nī** zueta vucera, **nī** mega pozta; II 5: **nī** slzna teleze imoki; II 69: nikimse liza **nī** ucriti

nicacose prisl. [ni:kà:kōže] nikakor | nequaquam | geschweige denn, (weder —) noch | nor | **НИКАКОЖЕ**

II 70: **nicacose** ubegati

nikimsc zaim. nedol. O edn. m [ni:ki:mzɛ *nikijzɛ] nikdo, nihče | nemo | niemand | nobody, no one | **НИКИМЪЖЕ**

II 69: **nikimsc** liza ni ucriti

nikoligesc prisl. [ni:kò:lijɛzɛ] nikoli | neque umquam | niemals | nor ever | ***НИКОЛИНЕЖЕ, НИКОЛИНЕЖЕ**

II 4: **nikoligesc** petsali ne imugi

ninc prisl. [nínæ] zdaj | hodie, nunc | nun, jetzt | now | **НЗИНЪ**

II 35: Da botomu **ninc** u circuvah ich clanam ze; II 104: A to bac mui **ninge**

ninge prisl. [nínæ] gl. nine

nizce zaim. nedol. I edn. [níʃzɛ] nič | nihil | nicht | nothing | **НИЧЪЖЕ, НИЧЪТОЖЕ**

II 26: **nizce** teh del mirze ne pred bosima ozima

nu vez. [nu] temveč | sed | sondern, aber | but | ***НОУ, НЪ, НО**

II 6: **nu** u vučki gemu be siti; II 24: ese roti, choiseih(= choihse) ne pazem, **nu** ge prestopam; II 71: nicacose ubegati, **nu** ge stati pred stolom bosigem; II 85: ide ne camo ze vcloniti, **nu** ge pred bosima osima stati; II 91: to **n<ə>** bozzledine balouvanige pozled ge pozstavv<i>

nudmi prisl. [nù:dmi] prisiljen | vi coactus | aus Not | under compulsion | **НЪДЪМИ**

III 31: **nudmi** ili lubmi

O

o predl. T. [ɔ] za | pro | für | for | **o**

II 39: i obeti nasse im nezem **o** zcepasgenige telez nasich

obeti m T mn. [ɔbâti *ɔbæt] obet, obluba | votum | Dankopfer, Gelöbnis | prayer | **ОБЪТЪ**

II 38: i **obeti** nasse im nezem

oblazti ž R edn. [ɔblâ:sti *ɔblast] oblast | potestas | Gewalt | power | **ОБЛАСТЬ**

III 71: gresnike isbauiti ot Zlodeine **oblazti**

obuiachu dov., 3. mn. impf. [ɔbújaxō *ɔbuti, *ɔbujati] obuti, obuvati | calceare | beschuhen | shoe | **ОБОУТИ**

II 47: bozza **obuiachu**

oclevuctam nedov., dov., 1. mn. sed. [ɔklewɛtâ:m *ɔklewɛtati] oklevetati | maledicere | verleumden | slander | **ОКЛЕВЕТАТИ**

II 21: bratra **oclevuctam**

od predl. R [ɔd, ɔt] od | pro, a, ex | aus, von, seit, für | from, for | **ОТЪ**

I 22: Tebe ze mil tuoriv **od** zih postenih greh i **od** inch mnozch; II 10: uvignan **od** szlauui bosige; II 95: imse ze nam dozstoi **od** gegu zavuekati; III 24: i odpuztic **ot** Boga priel; III 39: **od** togo dine, ponese cristen bih; III 70: isbauiti **ot** Zlodeine oblazti; III 72: uchrani me **ot** uzega zla

odcachu nedov., 3. mn. impf. [ɔdæxɔ *ɔdæti, *ɔdæja-ti] odevati, oblačiti | vestire | | leiden | clothe | **ОДЪТИ, ОДЪЯТИ**

II 47-48: naga **odcachu**

odpuztic m T edn. [ɔpù:stɔk] odpustek | remissio, absolutio | Vergebung | remission, absolution | ***ОТЪПУСТЪКЪ**

I 10: imeti mi ie **otpuztic** moih grechou; III 23-24: da bim cisto izpouued ztuoril i **odpuztic** ot Boga priel

ogni m D edn. [ɔgní *ɔgɔn] ogenj | ignis | Feuer | fire | **ОГНЬ**

II 100: i prinizse **ogni** petsachu

on zaim. kaz. T edn. m [ɔn] oni | ille | jener | that | **ОНЪ**

I 8: iti se na **on** zuet

oni zaim. 3. os. I mn. m (R v funkciji svoj. zaimka) [ɔní] oni | illi | sie, ihr | they, their (svoj.) | **ОНИ**

I mn. II 43-44: iase **oni** delase; II 44: **Oni** bo lasna natrovuechu; II 107: ese **oni** to vuelico strastiu stuorise || R mn. II 36: Da botomu nine u circuvah **ich** clanam ze; II 37: i zesti **ich** pigem || D mn. II 37: i modlim ze **im**; II 38: i obeti nasse **im** nezem; II 111: tere **im** grechi vuasa postete; II 112: i **im** izpovvedni bodete grechov uuasih || T mn. II 98: nebo **ic** tepechu metlami; II 103: i selezni cliusi **gc** raztrgachu

osima s O dv. [ɔʃi:ma *ɔkɔ] oko | oculus | Auge | eye | **ОКО**

O dv. II 27: nizce teh del mirze ne pred bosima **ozima**; II 76: i gest ze pred bosima **osima** vzacomu zuoimi vzti i zuoim glagolom izbovuedati; II 86: nu ge pred bosima **osima** stati; III 55: da bim... pred Tu<o>ima **osima** ztoial

ot predl. R [ɔd, ɔt] gl. od

otel dov., del. pret. iv. II. m [ɔtæ:t *ɔtæti] oteti | eripere | entreißen | deliver | **ОТАТИ**

2. edn. pog. I 28: da **bi** ni Zlodeiu **otel** || 2. edn. vel. I 28: **otmi** me vzem zlodeiem

oteti ze dov., nedol. [ɔtæti sæ] oteti se | evadere | sich losreißen | save oneself | **ОТАТИ СЪ**

II 96: i gemu **ze oteti**

otmi 2. edn. vel. [ɔtmí] gl. otel

otpuztic m T edn. [ɔpù:stɔk] gl. odpuztic

Otza m R edn. [ɔtʃá *ɔtɔʃ] oče | pater | Vater | father | **ОТЬЦЪ**

R edn. I 33: Pridete, **Otza** mega | D edn. II 61: tomuge vuirchnemo<=nemo> **Otzu** Goszpodii | Z edn. I 2: **Otzc** Bose

Otzc m Z edn. [ɔ:tʃɛ] gl. Otza

Otzu m D edn. [ɔtʃú] gl. Otza

ozima s O dv. [ɔʃi:ma] gl. osima

ozstancem dov., 1. mn. vel. [ɔstà:næm *ɔstati] opustiti | omittere | ablassen | give up | **ОСТАТИ**

II 17-18: Botomu **ozstancem** zich mirzcih del

P

pagi prisl. [páki] gl. paki

paki prisl., vez. [páki] spet, vendar | sed | wieder, doch | again, nevertheless | **ПАКЪ**

I 9: **paki** se uzlati na zodni den; II 14: I **pagi**, bratriia, pomenem ze

pazem nedov., 1. mn. sed. [pa:sém *pasti] spoštovati | servare | achten, halten | **КЕЕР** | **ПАСТИ**

II 24: ese roti, choiseih <= choihse> ne **pazem**

petsachv nedov., 3. mn. impf. [pɛʃá:xɔ *pɛʃi] peči, žgati | torrere | verbrennen | roast | **ПЕЦИ**

II 100: i prinizse ogni **petsachv**

petsali ž R edn. [pɛʃà:li *pɛʃal] skrb | cura, maeror | Sorge | sorrow | **ПЕЧАЛЬ**

R edn. II 4-5: nikoligese **petsali** ne imugi | I mn. II 12: i **petzali** boido

Petra m R edn. [pétra/petrá] Peter | Petrus | Peter | Peter | **ПЕТРЪ**

R edn. III 14-15: i sancte **Petra** || D edn. I 4-5: i zuetemu **Petru**

Petru m D edn. [pétru/petrú] gl. Petra

petzali ž I mn. [pɛʃà:li] gl. petsali

pigem nedov., 1. mn. sed. [pi:jém *piti] piti | bibere | trinken | drink | **ПИТИ**

II 38: i zesti ich **pigem**

po predl. T., M [pɔ] po, do; po, za | ad; post | bis auf; nach, an | hereafter, until; on, according to | **ПО**

T I 12: **po** t den, pongese bih na zi zvuet vuuraken || M I 1: GLAGOLITE **PO** NAZ REDKA ZLOUEZA; I 10: Imeti mi ie sivuot **po** zem; II 13: i **b<o>** zz<em> redu zemirt; II 101: i **po** lezv vuesachu; III 59: comusdo **po** zuem dele

pozacen ž T edn. [pɔkà:zɔn] kazen | punitio | Buße, Strafe | penance | **ПОКАЗНЬ, ПОКАЗАНЬ**

I 25: I da bim na zem zuate tacoga grecha **pozacen** vzal

poglagolani s M edn. [pɔglɔgɔlɑːnʲi *pɔglɔgɔlɔnʲe] obrekovanje | maledictio | Verleumdung | slander | *ПОГЛАГОЛАНЬЕ

I 17: ili v **poglagolani**

pomnem ze dov., 1. mn. vel. [pɔmɛːnɛm sɛ *pɔmɛnɔti sɛ] spomniti se | meminisse | sich erinnern | remember | ПОМѢНѢТИ СѦ

II 15: I pagi, bratriia, **pomnem** ze

pomislenia s R edn. [pɔmiʃlɛnʲjɑ] gl. pomislenie

pomislenie s T edn. [pɔmiʃlɛnʲjɛ] mišljenje | cogitatio | Denken, Gedanke | thought | ПОМЪШЛЕНЬЕ

R edn. III 29: i nepraudnega **pomislenia** || T edn. III 63-64: tebe... poruso... i moie **pomislenie**

pomngu nedov., dov., 1. edn. sed. [pɔːmŋɔ *pɔmŋæti] pomniti | recordari | sich erinnern | remember | ПОМЪНѢТИ

I 13: ese **pomngu** ili ne **pomngu**

pomoki ž M edn. [pɔːmɔtʲi *pɔmɔtʲ] pomoč | auxilium | Hilfe | help | ПОМОЦЬ: na pɔmɔtʲi biti || v pomoč biti | adesse | beistehen | help

III 20: da mi rasite **na pomoki biti**

ponese vez. [pɔːnɛzɛ] ker, ko | cum, postquam, posteaquam | weil, nachdem | as, since, when | ПОНЕЖЕ

vez. vzr. II 7-8: **Bonese** zavuzitiu bui Nepriiazni-nu uvignan | vez. čas. I 12: po t den, **pongese** bih na zi zvueta vuuraken; III 40: od togo dinc, **ponese** cristen bih

pongese vez. [pɔːnɛzɛ] gl. ponese

poronso dov., 1. edn. sed. [pɔrɔːʃɔ *pɔrɔʃiti] izročiti, zaupati | commendare | überantworten | commend | ПОРЖЧИТИ

I 29: Tebe **poronso** me telo; III 61: Tebe, Bose miloztivui, **poruso** uza moia zlouuez<a>

poruso 1. edn. sed. [pɔrɔːʃɔ] gl. poronso

postedisi dov., 2. edn. sed. [pɔʃtɛːdʲi *pɔʃtɛːditi] prizanesti | parcere | nachsichtig sein, (ver)schonen | spare | ПОЩАДИТИ

III 50: eche me, Bose, **postedisi**

postenih del. pret. trp. R mn. [pɔʃtɛnʲx] gl. postete

postete dov., 2. mn. vel. [pɔʃtɛːtɛ *pɔʃtɛti, *pɔʃtɛ] našteti | enumerare | aufzählen | enumerate, tell | ПОЧИСТИ, ПОЧЪТЪ

2. mn. vel. II 111: tere im grechi vuasa **postete** | del. pret. trp. R mn. I 22: Tebe ze mil tuoriv od zih **postenih** greh

potom prisl. [pɔtɔm] potem | tum | dann, danach | therefore | ПОТОМЪ

II 10: **potom** na narod zlouezki strazti i petzali boido

potomu prisl., vez. [pɔtɔmú] zato, zatorej | quam ob rem, igitur | deshalb, also | therefore, so | ПОТОМОУ

II 17: **Botomu** ozstanem zich mirzcih del; II 28: Mosete **potomu**, zinzi, uvideti; II 35: Da **botomu** nine u circuvah ich clanam ze; II 109: Da **potomu**, zinzi, bosic<e> raba<=rabe> prizzuause

potreba ž I edn. [pɔtrɛba] potreba, nuja | necessarium | Not | need | ПОТРЕБА

I 20-21: caco mi <ie> iega **potreba** vuelica

pozled prisl. [pɔslɛːd] naposled | postremo | endlich | at the end | ПОСЛѢДЪ

II 93: to n bozzledine balouanige **pozled** ge pozstavv<il>

pozta m R edn. [pɔstɑ *pɔst] post | ieiunium | Fasten | fasting | ПОСТЪ

I 19: ili ese iezem ne zpazal... ni mega **pozta**

pozstavv<il> dov., del. pret. tv. II. m [pɔstávít *pɔstáviti] postaviti | constituere | aufrichten, errichten | place | ПОСТАВИТИ

3. edn. pf. II 93: to n bozzledine balouanige **pozled** ge **pozstavv<il>**

praudnim prid. D mn. [prɑːwdnim *prawdni] pravi, pravični | rectus, iustus | wahr, gerecht | righteous, just | ПРАВЪДЪНЪИ

O edn. ž II 104-105: A to bac mui ninge nasu **praudnu** vuerun; II 105: i **praudnv** izbovuediu || D mn. I 6: i uzem devuam **praudnim**; I 7: i uzem **praudnim**

praudnu prid. O edn. ž [prɑːwdnɔ] gl. praudnim

praudnv prid. O edn. ž [prɑːwdnɔ] gl. praudnim

pred predl. O [præd, præt] pred | ante | vor | in, before | ПРѢДЪ

II 27: **pred** bosima ozima; II 71: nu ge stati **pred** stolom bosigem; II 75: **pred** bosima osima; II 86: nu ge **pred** bosima osima stati; III 55: da bim ... **pred** Tu<o>ima osima ztoial

preise prid. I mn. m [prɛːjɛ *præji] prejšnji | maior, avus | Vorderer, Vorfahr | predecessor | *ПРѢЖЪ, *ПРѢЖЪИ, *ПРѢЖЪИ ЖЕ

II 97: **Preise** nassi zesztoco stradacho

prestopam nedov., 1. mn. sed. [præ:stǒpam *præstǒpa-ti] prestopati | violare | übertreten | break | прѣстѡпати

II 24-25: nu ge **prestopam**

pride 2. edn. aor. [pri:dé] gl. priti

prides 2. edn. sed. [pri:dé] gl. priti

pridete 2. mn. vel. [pri:dæ:te] gl. priti

pricl dov., del. pret. tv. II. m [pri:jæ:t *prijæti] prejeti, sprejeti | suscipere, accipere, capere | empfangen, erlangen, erleiden | receive | приѡати

1. edn. pog. III (22)-24: da **bim...** odpuztic ot Boga

pricl | 2. edn. vel. I 11: **primi** moiv izpovued || 2.

mn. vel. I 33-34: **primete** vuecsne vuezelic || del.

sed. tv. I edn. m II 3-4: starosti ne **prigcmlioki**

prigcmlioki del. sed. tv. I edn. m [prijemlǒ:tj] gl. priel

primete 2. mn. vel. [pri:mæ:te] gl. priel

primi 2. edn. vel. [pri:mí] gl. priel

prinizse dov. del. pret. tv. I mn. m [pri:nǒsje *prinisti, *prinǒzǒ] pritiskati | applicare | drücken | thrust | *приинисти, прииньзж

II 99-100: i **prinizse** ogni petsachv

prio ž T edn. [prjǒ *prja] pravda, spor | causa | Streit | trial | прѡа

II 87: i zio **prio** imeti

priti dov., nedol. [pri:tí] priti | venire | kommen | come | прити

nedol. III 69: ise iczi razil na zi zuuet **priti** || 2.

edn. sed. III 56-57: igdase **prides** zodit siuim i

mrtuim || 2. edn. aor. I 27: Bose, Ti **pride** ze nebe-

ze || 2. mn. vel. I 33: **Pridete**, Otza mega izvuolien

pruuuac prisl. [př:wæ] poprej | prius | zuvor | formerly | прѡвѣ

II 30: ese bese **pruuuac** zlouezi u liza tazie, acose i mui gezim

prizzuause dov., del. pret. tv. I mn. m [pri:zwâ:mje *prizwati] poklicati | advocare | herbeirufen | call | призывати

II 110: bosic<e> raba <= rabe> **prizzuause**

protiu predl. D [prǒ:tiw] proti | adversus | wider | against | противѣ, противж

I 19: ese **protiu** Bogu i **protiu** memu creztu; III

38: Ese iesem ztuoril **protiuuuo** Bogu

protiuuuo predl. D [prǒ:tiwǒ] gl. protiu

pulti ž R edn. [př:ti: *přt] poltenost | caro, carnis | Fleisch | carnal(ity) | плзть

II 22: ese **pulti** ugongenige

R

raba m T mn. [ra:bâ:] gl. rabe

rabc m Z edn. [rà:bε *rab] služabnik | famulus, servus | Knecht | servant | рабз

Z edn. I 7: I tebe, bosic **rabc**; III 46: i tebe, bosic

rabc || T mn. II 110: bosic<e> **raba**<= rabe> prizzuause

rad prisl. [rát] rad | libenter | gern | gladly | радз

III 47: i **rad** ze chocu caiati

rasite nedov., 2. mn. sed. [rářtje *rařiti] hoteti, blagovoliti | velle | mögen, willens sein | vouchsafe, deign | рачити

2. mn. sed. III 20: da mi **rasite** na pomoki biti || 2.

edn. pf. III 68: ise iczi **razil** na zi zuuet priti

raszboi m I edn. [ra:zbǒj] uboj | homicidium | Mord, Totschlag | murder | разбѡи

II 22: ese **raszboi**

razil del. pret. tv. II. m [rà:řit] gl. rasite

raztrgachu dov., nedov., 3. mn. impf. [ra:střgaxǒ *rastřgati] trgati, raztrgati | dilacerare | zerreißen | rend | растрѡгати

II 103: i selezni cliusi ge **raztrgachu**

razumeti dov., nedov., nedol. [razu:mâti] rozumeti | intellegere | verstehen | understand | разѡумѣти

II 29: Mosete potomu, zinzi, uvideti i zami **razumeti**

redka prid. T mn. s [ræ:tká *rædǒk] || malořtevilen, redek | paucus, rarus | wenig, selten | few, rare | рѣдкж

I 1: GLAGOLITE PO NAZ **REDKA** ZLOUEZA

redu m M edn. [ræ:dú *ræd] red, vrsta | ordo | Folge, Reihe | order, eventually | радз

II 13-14: i b<o> zz<em> **redu** zemirt

rcsih ž M mn. [ræ:řǒ:x *ræř] beseda, govorjenje | verbum, dictum | Wort, Rede | word, speech | рѣчь

III 34: v lisnih **rcsih**

rotah ž M mn. [rǒtáx] gl. rote

rote ž M edn. [rɔtə: *rɔta] prisega | ius iurandum | Eidschwur | swearing, oath | *рота

M edn. I 15: ili u nepraudnei **rote** || I mn. II 23: ese **roti**, choiseih <= choihse> ne pazem || M mn. III 33: u zpitnih **rotah**

roti ž I mn. [rɔti:] gl. rote

S

sancte prid. R, D edn. [sà:nkte *sankt] svet | sanctus | heilig | St. (saint), holy | СВЯТЪ

R edn. III 12: i **sancte** Mariae; III 13: i **sancte** Michahela <= haela>; III 14: i **sancte** Petra || D edn. III 27: i **sancte** Marie; III 43: i **sancte** Marii; III 43: i **sancto** Laurenzu, Gozpodi

sancto prid. D edn. [sà:nktɔ] gl. sancte

se ei. [ʒe] pa | et, vero, autem, sed | aber | and, but, still | ЖЕ

I 8: iti **se** na on zuet; I 9: paki **se** uztati na zodni den; II 41: Tige **se** mosem i mui este buiti

segna prid. T edn. m [ʒə:jná *ʒə:jən] žejen | sitiens | durstig | thirsty | *ЖАЖАЬНЪ, ЖАДЬНЪ

II 45-46: **segna** naboiachu

selezní prid. O mn. [ʒeləzní *ʒeləznən] železén | ferreus | eisern | iron | ЖЕЛѢЗНЪ

M mn. II 53: i u **zeleznch** vvosih uclepenih bozcekachu || O mn. m II 102: i **selezní** cliusi ge raztrgachu

sem zaim. kaz. M edn. m [sém] gl. zi

siti nedov., nedol. [ʒíti] živeti | vivere | leben | live | ЖИТИ

II 3: te v ueki gemu be **siti**; II 7: nu u vuęki gemu be **siti**

siuuim prid. D mn. [ʒi:wím *ʒiw] živ | vivus | leben-dig | alive, quick | ЖИВЪ

III 57: igdase prides zodit **siuuim** i mrtuim

sivuot m T edn. [ʒi:wót] življenje | vita | Leben | life | ЖИВОТЪ

I 9: Imeti mi ie **sivuot** po zem; I 31: Tebe poronso... i moi **sivuot**; I 34: primete vuecsne vuezeli i vuecsni **sivuot**; III 66: Tebe... poruso... moi **suiuot**<**siuot**>

slzna prid. R edn. s [sʒzna *sʒzn] solzan | lacrimans | tränenvoll | tearful | СЛЪЗЬНЪ

II 5: ni **slzna** teleze imoki

Sotonina prid. I mn. s [sɔtɔnína *sɔtɔnin] Satanov | Satanae | des Satans | of Satan | СОТОНИНЪ

II 19-20: ese sunt dela **Sotonina**

starim prid. O edn. m [stà:rim *star] star | vetus | alt | old | СТАРЪ

II 74: ze Zlod<e>gem **starim**

starosti ž R edn. [stárɔsti *starɔst] starost | senectus | Alter | old age | СТАРОСТЬ

II 3: **starosti** ne prigemlioki

stati dov., nedol. [stá:ti] stati, postaviti se | stare | stehen, sich stellen, treten | stand | СТАТИ

II 71: nu ge **stati** pred stolom bosigem; II 87: nu ge pred bosima osima **stati**

stolom m O edn. [stɔlóm *stɔt] stol, prestol | thronus | Thron | throne | СТОЛЪ

II 72: nu ge stati pred **stolom** bosigem

stradacho nedov., 3. mn. impf. [stra:dá:xɔ *stradati] trpeti | pati | leiden | suffer | СТРАДАТИ

II 98: Preise nassi zesztoco **stradacho**

stranna prid. T edn. m [strà:nna *stranən] tuj, tujec | hospes | fremd, Fremder | stranger | СТРАНЬНЪ

II 50-51: **stranna** bod crovvi zuoge uvedechu

strastiu ž O edn. [stra:stjǔ: *strast] trpljenje | dolor, passio | Schmerz, Leiden | pain, suffering | СТРАСТЬ

O edn. II 108: to vuelico **strastiu** stuorise || I mn. II 12: potom na narod zlouczki **strasti** i petzali boido

strazti ž I mn. [stra:stì:] gl. strastiu

stuoril del. pret. tv. II. m [stwɔ:rit] gl. zt<v>oriti

stuorise ž. mn. aor. [stwɔ:ri:fǣ] gl. zt<v>oriti

suiuot<= **siuot**> m T edn. [ʒi:wót] gl. sivuot

sunt 3. mn. sed. [sót] gl. biti

suoge zaim. svoj. T edn. s [swɔjé *swɔj] svoj | suus | sein | his, their | СВОИ

T edn. s II 63: dosda ni tamoge vzedli, v zezar-stuo **suoge** || M edn. s III 59: comusdo po **zucm** dele || O edn. m II 78: i **zuoim** glagolom izbovuedati || T mn. m II 51: stranna bod crovvi **zuoge** uvedechu || O mn. II 77: vzacomu **zuoimi** vzti i zuoim glagolom izbovuedati

szlauui ž R edn. [stáwi *stawa] slava | gloria | Ruhm | glory | СЛАВА

II 10: Bonese zavuzitiu bui Nepriiazninu uvig-nan od **szlauui** bosige

szucte m M edn. [swæ:tǣ:] gl. zuet

T

t zaim. kaz. [t<ð:>] ta, tisti | hic, ille, is | dieser, jener | this, that, he, something | **ТЗ**

R edn. m III 39: od **togo** dine; III 41: **togo** uzego izpouueden bodo | D edn. m II 83: Da c **tomu** dini, zinzi, muzlite | D edn. s I 16: ili ese mi ze **tomu** chotelo | T edn. m. I 12: po **t** den, pongese bih na zi zvueta vuuraken | O edn. ž II 107: ese oni **to** vuelico strastiu stuurise | I mn. m II 57: Temi, temi **ti** ze deli Bogu briplisaze | I mn. s III 7: da **ta** tri imena <sunt> edin Bog | R mn. I 23: **Tch** ze Tebe mil tuoriv; II 26: nizce **tch** del mirze ne pred bosima ozima | T mn. m II 56: i u ime bosie **te** utessahu | O mn. I 32: z **temi**, iese vzovues Tvoimi vztii; II 57: **Temí, temi** ti ze deli Bogu briplisaze

ta zaim. kaz. I mn. s [tâ:] gl. t

taco prisl. [ta:kð:] tako | ita | so | so, thus | **ТАКО**
II 58: **Taco**, zinzi, i nam ze modliti

tacoga zaim. kaz. R edn. m [tákoğa *tak] tak | talis | solcher | such | **ТАКЗ**

R edn. m I 25: I da bim na zem zuete **tacoga** grecha pocazen vzel

tagc zaim. T mn. s [tâ:jc] gl. tige

tamoge prisl. [tâ:mójc] prav tja | illuc | daselbst | there | **ТАМОЖДЕ**

II 62: da ni **tamoge** vzdli, v zezarstuo suoge

tatbe ž M edn. [ta:dbâ: *tadba] tatvina | furtum | Diebstahl | theft | **ТАТЬБА**

I 15: ili **tatbe**

tatbinah ž M mn. [ta:dbínax *tadbina] tatvina | furtum | Diebstahl | theft | **ТАТЬБИНА**

III 34: v **tatbinah**

tatua ž I edn. [ta:twá] tatvina | furtum | Diebstahl | theft | ***ТАТВА**

II 22: ese **tatua**

tazic zaim. kaz. I mn. m [ta:tsíjc *takjc] prav tak | talis | ebensolcher, gerade so | just as | **ТАКЗЖДЕ**

II 31: ese bese priuuae zlouuezi u liza **tazic**, acose i mui gezim

te zaim. kaz. T mn. m [tâ:] gl. t

te vez., prisl. [tɛ] tedaj | tunc | dann | then | **ТЕ,ТЪ**

II 2: **te** v ueki gemu be siti

tcbe zaim. 2. os. D edn. [tɛbâ] gl. ti

tch zaim. kaz. R mn. [tâ:x] gl. t

telez s R mn. [tæ:lê:s] gl. telo

teleze s R edn. [tæ:lê:sɛ] gl. telo

telo s T edn. [tæ:tð:] telo | corpus | Leib, Körper | body | **ТЪЛО**

R edn. II 6: ni slzna **teleze** imoki | T edn. I 29: Tebe poronso me **telo**; III 65: i moie **telo** | R mn. II 40: o zcepasgenige **telez** nasich; II 90: ise gest bali **telez** nassih

temi zaim. kaz. O mn. [tâ:mi] gl. t

tepcchu nedov., 3. mn. impf. [tɛpá:xð *tɛti, tɛpð] tɛpsti | verberare | schlagen | beat | **ТЕПЧУ, ТЕПЖ**

II 98: nebo ie **tepcchu** metlami

tere vez. [tê:re] ter | -que | und | too, and | **ТЕ ЖЕ, ТЪЖЕ**

II 32: **tere** Nepriiaznina uznenuvidesse; II 110: **tere** im grechi vuasa postete

ti zaim. 2. os. I edn. [tì:] ti | tu | du | thou | **ТЪИ**

I edn. I 20: **Ti** edin, Bose, vuez; I 26: acose **Ti** mi zadenes; I 27: Bose, **Ti** pride ze nebeze | D edn. I 2: **Tebe** izpovuede vuez moi greh; I 7: I **tebe**, bosu rabe; I 21: **Tebe** ze mil tuoriv; I 23: teh ze **Tebe** mil tuoriv; I 26: i acose Tua milozt i **Tebe** liubo; I 29: **Tebe** poronso me telo; III 45: i **tebe**, bosu rabe; III 59: **Tebe**, Bose miloztivui, poruso uza moia zlouuez<a>

ti zaim. kaz. I mn. m [tì:] gl. t

tigc zaim. kaz. I mn. m [tì:jc *tijc] prav ta, prav takšen | talis | ebender, ebensolcher | same, like | **ТЪЖДЕ**

D edn. m II 60: i nam ze modliti **tomuge** vuirehnemo Otzu Goszpodi | T edn. s II 106: **toic** mosim ztoriti | I mn. m II 41: **Tigc** se mosem i mui este buitii | T mn. s II 42: eccɛ **tagc** dela nasnem delati

tímnizah ž M mn. [tómniʃax *tómnica] temnica | carcer | Kerker | dungeon | **ТЬМЪНИЦА**

II 52-53: u **tímnizah** i u zelezneh vvosih uclepenih bozecekachu

tnachu nedov., 3. mn. impf. [tná:xð *tæti, *tnð] sekati | secare | zehackem | cut | **ТАТИ, ТЪНЖ**

II 101: i metsi **tnachu**

to vez. [tð:] pa | autem | aber, dann | but | **ТО**

II 91: **to** n bozzledine balouvanige pozled ge pozstavv<il>; II 103: A **to** bac mui ninge nasu praudnu vuerun

to zaim. kaz. O edn. ž [tð:] gl. t

togo zaim. kaz. R edn. m [tɔgɔ́] gl. t
toic zaim. kaz. T edn. s [tɔ:jɛ] gl. tige
tomu zaim. kaz. D edn. m, s [tɔmú] gl. t
tomuge zaim. kaz. D edn. m [tɔmújɛ] gl. tige
tose prisl. [tɔ:zɛ] tudi | itaque | auch | also | ТОЖЕ
 III 4: **Tose** uueruiu u Bog uzemogoki; III 11:
Tose izco iega milozti
trebu ž T edn. [træbɔ̃ *træba] žrtev | idololatria,
 sacrificium | Opfer | sacrifice | ТРѢБА : *træbɔ̃
 twɔriti | žrtvovati | Opfer darbringen | offer sa-
 crifice | ТРѢБАЖ ТВОРИТИ
 II 20: ese **trebu** tuorim
tri štev. I mn. s [tri: *trije, *tri] trije, tri | tres | drei |
 three | ТРЪЕ, ТРИ
 III 8: da ta **tri** imena <sunt> edin Bog
tua zaim. svoj. I edn. ž [twá: *twɔj] tvoj | tuus | dein |
 thy | ТВОИ
 I edn. ž I 26: i acose **Tua** milozt || T edn. ž I 32: I
 da bim uzlissal na zodni den **Tuo** milozt vueliu;
 III 51: Dai mi, Bose Gozpodi, **Tuuoiu** milozt || O
 dv. III 55: pred **Tu<o>ima** osima || O mn. I 32-33:
 z temi, iese vzovues **Tvoimi** vzti

tu<o>ima zaim. svoj. O dv. [twɔjima] gl. tua
tu zaim. svoj. T edn. ž [twɔ́:] gl. tua
tuorim nedov., 1. mn. sed. [twɔrim *twɔriti] storiti |
 facere | tun | do, offer | ТВОРИТИ : *træbɔ̃ twɔriti
 | žrtvovati gl. trebu
 1. mn. sed. II 20: ese **trebu tuorim**
tuoriv zc nedov., 1. edn. sed. [twɔrjɔ̃ sã: *mì:t sã
 twɔriti] prositi milosti | misericordiam petere |
 um Gnade bitten | to beg mercy | МИЛЗ СА ТВО-
 РИТИ

I 21-22: Tebe **zc mil tuoriv** od zih postenih
 greh; II 23-24: teh **zc** Tebe **mil tuoriv**
tuuoiu zaim. svoj. T edn. ž [twɔjɔ̃ *twɔj] gl. tua
tvoimi zaim. svoj. O mn. [twɔjimi] gl. tua

U

u predl. T, M [w/м] v, na | in | in, an | in, into, to,
 for | ВЗ
 T I 27: vse ze da **v** moku; I 35: iz uueka **v** uuek;
 II 2: te **v** ueki gemu be siti; II 6: nu **u** vvueki
 gemu be siti; II 31: ese bese priuuae zlouezi **u**
 liza tazie, acose i mui gezim; II 49: malomo-
 goncka **u** ime bosie bozzekacho; II 55: I **u** ime

bosie te utessahu; II 63: dosda ni tamoge vzedli
v zezarstuo suoge; III 5: Tose uueruiu **u** Bog
 uzemogoki; III 6: i **u** iega Zin; III 7: i **u** Zuueti
 Duh || M I 14: ili **u** nepraudnei rote; I 15: ili **u**
 lsi; I 15: ili **v** uzrazi; I 16: ili **v** zinistue; I 17: ili
v poglagolani; II 35: Da botomu nine **u** cir-
 cuvah ich clanam ze; II 49: malomogoncka **u**
 ime bosie bozzekacho; II 52: **u** timnizah; II 53: i
u zelezneh vvosich uclepenih bozzekachu; III
 33: **u** zpitnih rotah; III 33: **v** lisnih resih; III 34:
v tatbinah; III 34: **u** znicistve; III 35: **u**
 lacomztue; III 35: **v** lichogedeni; III 36: **v** licho-
 piti; III 36: **u** uzraziti; III 37: i **u** uzem licho-
 d<e>iani; III 74: i zpazi me **v** uzem blase

ubegati nedov., dov., nedol. [u:bãgati] ubežati | fuge-
 re | entfliehen | escape | ОУБѢГАТИ
 II 70: nicacose **ubegati**

ucazal dov., del. pret. tv. II. m [uka:zãt *ukazati] poka-
 zati | monstrare | (auf)zeigen | indicate |
 ОУКАЗАТИ
 3. edn. pf. II 94: i **ucazal gc**, imse ze nam dozstoi od
 gego zavuekati

uchrani dov., 2. edn. vel. [uxra:ní *uxraniti] obraniti
 | custodire | bewahren | protect | ОУХРАНИТИ
 III 72: **uchrani** me ot uzega zla

uclepenih dov., del. pret. trp. R mn. [mklɛpnix
 *wklenɔ̃ti] ukleniti | vincire | in Fesseln legen |
 fetter | *ВЗКЛЕНЯТИ
 II 54: i u zelezneh vvosich **uclepenih**

ucriti dov., nedol. [u:kríti] skriti | abscondi | verber-
 gen | hide | ОУКРИТИ
 II 69-70: nikumse liza ni **ucriti**, nicacose ubegati

ueki m T mn. [wã:ki] gl. uuek

ugongenige <=ugogcnige> s I edn. [ugɔjɛnjɛ] nasla-
 da | libido | Lust, Fleischeslust | lust | ОУГОЖЕНЬЕ,
 ОУГОЖДЕНЬЕ
 II 23: ese pulti **ugongenige** <=ugogcnige>

ugotouleno del. pret. trp. I edn. s [ugɔtɔwɛnɔ̃] gl.
 ugotoulieno

ugotoulicno dov., del. pret. trp. I edn. s [ugɔtɔwɛnɔ̃
 *ugɔtɔwiti] pripraviti | parare | bereiten | pre-
 pare | ОУГОТОВИТИ
 I 35: ese v<i> iezt **ugotoulicno** iz uueka v uuek;
 II 64: ese iest **ugotouleno** izconi

usch zaim. nedol. R mn. [mšã:x] gl. vuez

utessahu nedov., 3. mn. impf. [u:tə́ʃaxɔ̃ *utə́ʃati] tešiti | consolari | trösten | comfort | ОУТѢШАТИ

II 56: i u ime bosie te **utessahu**

uuasih zaim. svoj. R mn. [wáʃix] gl. vuasa

uucdc delež. sed. [wæ:dǣ:] gl. vuez

uuck m T edn. [wǣ:k] vek | saeculum, aeternum | Ewigkeit | eternity, for ever | ВѢКЪ

R, T edn. I 35: iz **uucka** v **uuck** || T mn. II 2: te v **ucki** gemu be siti; II 6: nu u **vučki** gemu be siti

uucka m R edn. [wǣ:ka] gl. uuek

uueruiu 1. edn. sed. [wǣrujɔ̃] gl. vueruiu

uuizcm zaim. D mn. [ʍǣ:m] gl. vuez

uvedcchu dov., 3. mn. impf. [uwɛdǣ:xɔ̃ *uwesti] vesti, voditi | ducere, invitare | führen | bring | ОУВЕСТИ, ОУВЕАЖ

II 52: stranna bod crowvi zuoge **uvedcchu**

uvidcti dov., nedol. [wídǣti] videti | videre | sehen | sec | ВНАѢТИ

II 28-29: Mosete potomu, zinzi, **uvidcti**

uvignan dov., del. pret. trp. I edn. m [wígnan *wignati] izgnati | depellere | vertreiben | cast out | ВЗИГЪНАТИ

3. edn. aor. trp. II 8-9: Bonese... **bui...** **uvignan** od szlauui bosige

uza zaim. T mn. s [ʍǣ] gl. vuez

uzc zaim. T mn. m [ʍǣ] gl. vuez

uzcga zaim. R edn. s [ʍɛcgá] gl. vuez

uzcgo zaim. R edn. s [ʍɛcgó] gl. vuez

uzch zaim. R mn. [ʍǣ:x] gl. vuez

uzcm zaim. M edn. s, D mn. [ʍɛ́m, ʍǣ:m] gl. vuez

uzcmogokemu prid. (del. sed. tv.) D edn. m [ʍɛmɔ̃-gɔ̃tjǣ:mú] gl. uzemogoki

uzcmogoki prid. (del. sed. tv.) T edn. m [ʍɛmɔ̃-gɔ̃tjǣ] vsemogoči | omnipotens | allmächtig | almighty | ВЪСЕМОГЪЦИ, ВЪСЕМОГЪЩИ

D edn. m III 25: Bogu **uzcmogokemu** izpouuede uze moie greche || T edn. m III 5-6: Tose uueruiu u Bog **uzcmogoki**

uzlissal dov., del. pret. tv. II. m [u:slíʃaʃ *uslǣʃati] zaslǣšati | exaudire | hören, vernehmen | hear | ОУСЛЫШАТИ

1. edn. pog. I 31: I da **bim uzlissal**

uzliubisc dov., 3. mn. aor. [wzʎu:biʃǣ *wzʎubiti] vzljubiti | diligere | lieb gewinnen | love | ВЪЗЛЮБИТИ

II 34: a bosiu <= bosia > **uzliubisc**

uzmazi z M edn. [wzmázi *wzmaz] skrunitev | blasphemia | Befleckung | defilement | *ВЪЗМАЗЪ

I 15: ili v **uzmazi**

uzmztuc s M edn. [wzmà:stwǣ *wzmastwɔ̃] oskrumba | stuprum | Befleckung | defilement | *ВЪЗМАСТВО

III 36: u **uzmztuc**

uzncnauvidessc dov., 3. mn. aor. [wzncna:wídǣʃǣ *wzncnawídǣti] zasovražiti | odisse | hassen (lernen) | hate | ВЪЗНЕНАВНАѢТИ

II 33-34: tere Nepriiaznina **uzncnauvidessc**

uztati dov., nedol. [ʍstáti] vstati | resurgere | auferstehen | rise | ВЪСТАТИ

I 9: paki se **uztati** na zodni den

V

v predl. T, M [w] gl. u

v<i> zaim. 2 os. D mn. [wi *wi] vi | vos | ihr | you | ВЗИ
D mn. I 34: ese **v<i>** iczt ugotoulieno

vcloniti ze dov., nedol. [uklɔ́nítí sǣ] skriti se | latere | sich verbergen | hide, escape | ОУКЛОНИТИ СѦ

II 85: ide ne camo **ze vcloniti**

vsc prist. [u:ʒé] že | iam | schon | already | ОУЖЕ

I 27: **vsc** ze da v moku

vuasa zaim. svoj. T mn. m [wáʃǣ *wǣʃ] vaš | vester | euer | your | ВАШЪ

R mn. II 113: i im izpovvedni bodete grechov **uuasih** || T mn. m. II 111: tere im grechi **vuasa** postete

vuccera m R edn. [wɛʃǣ:ra *wɛʃɛr] večer | vesper, vigilia | Abend, Vesper | vigil, evening | ВЕЧЕРОУ

I 18: ni zueta **vuccera**

vuccsnc prid. T edn. s [wǣ:ʃnǣ] gl. vuccsni

vuccsni prid. T edn. m [wǣ:ʃni] večni | aeternus | ewig | eternal | ВѢЧЪНЪЦИ

T edn. m I 34: i **vuccsni** sivuot || T edn. s I 34: primete **vuccsnc** vuezelic

vucdc delež. sed. [wǣ:dǣ:] gl. vuez

vučki m T mn. [wǣ:ki] gl. uuek

vuclica prid. I edn. ž [welfka *wēlik] velik | magnus | groß | great | ВЕЛИКЪ

I edn. ž I 21: caco mi <ie> iega potreba **vuclica** || O edn. ž II 107-108: ese oni to **vuclico** strastiu stuorise

vuclico prid. O edn. ž [wē:likō] gl. vuelica

vucliu prid. T edn. ž [wē:liō *wēli] velik | magnus | groß | great | ВЕЛИИ

I 32: I da bim uzlissal na zodni den Tuo milozt **vucliu**

vuensih prid. prim. R mn. [wā:nfjix *wā:nfji] večji | maius | größer | greater | ВЪЩИИ

I 23: i **vuensih** i minsih

vuernicom m D mn. [wā:rnikom *wā:rnik] spoznavalec, vernik | confessor | Bekenner, Glaubenszeuge | confessor | *ВѢРЪНИКЪ

I 6: i uzem **vuernicom**

vueru ž T edn. [wārō *wæra] vera | fides | Glaube | faith | ВѢРА

T edn. I 31: i mo **vueru** || O edn. II 105: nasu praudnu **vuerun**

vueruiu nedov., 1. edn. sed. [wāruijō *wærowati] verovati | credere | glauben | believe | ВѢРОВАТИ

I 8: i **vueruiu**, da mi ie, na zem zuete beusi, iti se na on zuet; III 4-5: Tose **vueruiu** u Bog uzemogoki

vuerun ž O edn. [wā:rō] gl. vueru

vuetsachu nedov., 3. mn. impf. [wā:jaxō *wæfati] obešati | suspendere | hängen | hang | *ВѢШАТИ

II 102: i po lezv **vuetsachu**

vuetz nedov., 2. edn. sed. [wā:s *wædati] vedeti | scire | wissen | know | ВѢДАТИ

2. edn. sed. I 20: Ti edin, Bose, **vuetz** || delež. sed. I 14: ili **vuetc** ili ne **vuetc**; III 30: ese iezem **vuetc** ztuoril; III 31: ili ne **vuetc**

vuetz zaim. T edn. m [wōs] ves | omnis | ganz, alle | all, complete | ВЪСЬ

R edn. s III 42: Togo **uzego** izpouueden bodo Bogu; III 72: uchrani me ot **uzega** zla || T edn. m I 3: Tebe izpouuede **vuetz** moi greh; I 27: vse ze da v moku za **vuiz** narod || M edn. s III 37: i u **uzem** lichod<e>iani; III 74: i zpazi me v **uzem** blase || R mn. I 7: I tebe, bosī rabe, choku biti izpouueden **uzch** moih greh; III 15: i **usch** bosih zil; III 16: i **uzch** bosih mosenic; III 17: i **usch** bosih zaconic; III 18: i **usch** zuetih deuuz; III

19: i **uzch** bosih moki; III 28: **uzch** nepraudnih del || D mn. I 4: i **uuizem** crilatcem bosiem; I 5: i **uzem** zelom bosiem, i **uzem** musenicom bosiem; I 6: i **uzem** vuernicom bosiem, i **uzem** devuam praudnim, i **uzem** praudnim; I 24: i **vzem** zvetim; I 28: Otmi me **vzem** zlodeiem; III 2: i **uzem** iego delom; III 3: i **uzem** iego lepocam; III 45: i **uzem** zuetim || T mn. m III 26: izpouuede **uze** moie greche || T mn. s III 61: poruso **uza** moia zlouuez<a>

vuetzelic s T edn. [weseljé] veselje | gaudium | Freude | joy | ВЕСЕЛЬЕ

I 34: primete vuetsne **vuetzelic**

vuirchnemo <=nemu> prid. D edn. m [wř:xnæmu *wřxnī] vsevišnji | supremus | allerhöchster | supreme | ВРЪХЪЗНИИ

II 60-61: i nam ze modliti tomuge **vuirchnemo** <=nemu> Otzu Goszpodi

vuiz zaim. T edn. m [wōs] gl. vuez

vuoliu ž T edn. [wōlō *wōla] volja | voluntas | Wille | will, intention(ally) | ВОЛА

T edn. I 30: i mo **vuoliu** || O edn. I 14: ili **vuolu** ili ne **vuolu**

vuolu ž O edn. [wōlō] gl. vuoliu

vuuraken dov., del. pret. trp. I edn. m [u:wrà:tjēn *uwrātiti] vrniti, poslati | mittere | bringen, senden, kehren | bring | ОУВРАТИТИ, ВРАТИТИ ||

1. edn. aor. trp. I (12)-13: pongese **bih** na zi zvuet **vuuraken**

vvosich s M mn. [wōzih *wōzē] veriga | catena | Fessel | chain | ЖЖЕ

II 54: i u zelezneh **vvosih** uclepenih bozcekachu

vzacomu zaim. D edn. m [msā:kōmu *msak] vsak | unusquisque | jeder | each | ВЪСТАКЪ

II 76-77: i gest ze pred bosima osima **vzacomu**... izbovuedati

vzedli dov., 3. edn. sed.-prih. [msēdli *msēdliiti] vseliti | deducere | einsetzen | settle | ВЪЗЕЛИТИ

II 62-63: dosda ni tamoge **vzedli**, v zezarstuo suoje

vzel dov., del. pret. tv. II. m [wzā:i *wzāti] vzeti | accipere | nehmen | accept | ВЪЗАТИ

1. edn. pog. I 25: I da **bim** na zem zuete tacoga grecha pocazen **vzel**

vzem zaim. D mn. [msā:m] gl. vuez

vzovucs dov., 2. edn. sed.-prih. [wzɔwɛ́] *wzwati] pozvati, poklicati | vocare | aufrufen | call | ВЗЪЗВАТИ

I 32: iese **vzovucs** Tvoimi vzti

vzti s O mn. [u:stí *usta] usta | os | Mund | mouth | ОУСТА

I 33: iese vzovues Tvoimi **vzti**; II 77: vzacomu zuoimi **vzti**

Z

z predl. O [s] s, z | cum | mit | with | **cz**

I 32: **z** temi, iese vzovues Tvoimi vzti

za predl. T [za] za | pro | für | for | ЗА

I 27: vse ze da v moku **za** vuiz narod

zaccnnc m R mn. [za:kð:nnik] svečenik | sacerdos | Streiter Gottes, Priester, Gesetzesmann, | priest | ЗАКОНЬНИКЪ

III 17-18: i useh bosih **zaccnnc**

zadencs dov., 2. edn. sed. [za:dénc] *zadæti] zadeti, naložiti | imponere | auferlegen | lay | ЗАДАТИ

I 26: acose Ti mi **zadencs**

zaglagolo ze dov., nedov., 1. edn. sed. [zagla:gð:lð sǣ, *zaglagǫlati sǣ] odpovedati se | abrenunciare | entsagen | renounce | *ЗАГЛАГОЛАТИ СА

III 1: laz **ze zaglagolo** Zlodeciu

zami zaim. nedol. I mn. m [sa:mì: *sam] sam | ipse | selbst | self | САМЪ

II 29: Mosete potomu, zinzi, uvideti i **zami** razumeti

zavuckati ze dov., nedov., nedol. [zawæ:ʃjāti] odreči se | renuntiare | absagen | reject | ЗАВЪЩАТИ СА

II 94-96: imse **ze** nam dozstoi od gego **zavuckati**

zavuizti ž M edn. [za:wì:sti *zawist] zavist | invidia | Neid | envy | ЗАВИСТЬ

M edn. I 15: ili **zavuizti** || O edn. II 8: Bonese **zavuiztiu** bui Nepriiazninu uvignan

zavuiztiu ž O edn. [za:wì:stjǫ] gl. zavuziti

zccpasgenige s T edn. [s(ɔ)pasɛnjé] odrešitev | salvatio | Errettung | salvation | ЦПАСЕНЬЕ

II 39: i obeti nasse im nezem o **zccpasgenige** telez

ze zaim. povr. [sǣ] del povr. glagolov se

I 16: ili ese mi **ze** tomu **chotelu**; I 21: Tebe **ze mil tuoriv**; I 23: teh **ze** Tebe **mil tuoriv**; I 27: vse **ze** da v moku; II 15: I pagì, bratriia, **pome-**

nem **ze**; II 17: da i zinouue bosì **naresem ze**; II 36: u circuvah ich **clanam ze**; II 37: i **modlim ze** im; II 57: Temi, temi ti **ze** deli Bogu **briplisaze**; II 59: Taco, zinzi, i nam **ze modliti**; II 75: i gest **ze...** vzacomu... **izbovuedati**; II 85: ide ne camo **ze vloniti**; II 94: imse **ze** nam dozstoi od gego **zavuckati**; II 96: i gemu **ze oteti**; III 1: laz **ze zaglagolo** Zlodeciu; III 46: **Caiu ze** moih grechou; III 47: i rad **ze** chocu **caiatì**

ze predl. R, O [s/sɔ] s, z | de, cum | von, mit | from, with | **cz**

R I 27: Bose, Ti pride **ze** nebeze || O II 72: nu ge stati pred stolom bosigem **ze** zopirnicom nasim; II 74: **ze** Zlod<e>gem starim

zegrsil dov., del. pret. tv. II. m [sǫgrǣ:ʃit *sǫgrǣʃiti] grešiti | peccare | sündigen | sin | ЦГРЪШИТИ

3. edn. pog. II 1-2: Ecce **bi** detd nas ne **zegrsil**

zeleznch prid. M mn. [zɛlǣznǣx] gl. selezni

zelom m D mn. [s(ɔ)lóm] gl. zil

zem zaim. kaz. M edn. m [sém] gl. zi

zemirt ž I edn. [s(ɔ)mř:t] smrt | mors | Tod | death | ЦМРЪТЬ

II 14: i b<o> zz<em> redu **zemirt**

zemlo ž T edn. [zɛmlǫ: *zɛmla] zemlja | terra | Erde | earth | ЗЕМЛЯ

III 10-11: ise z<t>uori nebo i **zemlo**

zesti ž D edn. [ʃǣstí *ʃǣst] čast | honor | Ehre | honour | ЧЕСТЬ

II 37: i **zesti** ich pigem

zcsztoco prisl. [zɛstò:kɔ] hudo | graviter | heftig | cruelly | ЖЕСТОКО

II 97: Preise nassi **zcsztoco** stradacho

zczarstuo s T edn. [ʃæ:sà:rstwɔ] cesarstvo | regnum | Reich | kingdom | ЦЦСАРСТВО

T edn. II 63: dosda ni tamoge vzedli v **zczarstuo** suoge

zi zaim. kaz. T edn m [si:] ta | hic | dieser | this, that | СЪ

T edn. m I 12: po t den, pongese bih na **zi** zvuet vuuraken; III 68: Criste, bosì Zinu, ise iezi razil na **zi** zuuet priti || T edn. ž II 87: nu ge pred bosima osima stati i **zio** prio imeti || M edn. m I 8: i vueruiu, da mi ie, na **zcm** zuete beusi, iti se na on zuet; I 10: Imeti mi ie sivuot po **zcm**; I 25: I da bim na **zcm** zuete tacoga grecha pocazen

- vzel; II 13: b<o> **zz<em>** redu zemirt; II 80: ese ge na **sem** szuete chisto stuoril || R mn. I 22: Tebe ze mil tuoriv od **zih** postenih greh; II 18: Botomu ozstanem **zich** mirzcih del
- zi** et. [si]
II 82: ese ge na sem szuete chisto stuoril libo bodi dobro, libo li **zi** zlo
- zich** zaim. kaz. R mn. [sɪːx] gl. zi
- zigrcahu** dov., 3. mn. impf. [səgræaxɔ̄ *səgræti] ogrevati | calefacere | wärmen | warm | **ЦЗРРЪТН**
II 50: mrzna **zigrcahu**
- zih** zaim. kaz. R mn. [sɪːx] gl. zi
- zil** m R mn. [sɔ́t] sel | apostolus | Bote | messenger | **ЦАЗ**
R mn. III 15: i useh bosih **zil** || D mn. I 5: i uzem zelom bosiem
- zimizla** m R edn. [s(ə)mɪːstɑ̄ *s(ə)mɪsət] smisel, zavest | sensus | Bewußtsein | consciousness | **ЦЗМЗИСАЗ** : s(ə)mɪsət imæti | zavedati se | conscius esse | sich bewußt sein | be aware | **ЦЗМЗИСАЗ ИМЪТН**
III 49: elicose **zimizla** imam
- Zin** m T edn. [sɪːn] sin | filius | Sohn | son | **ЦЗИНЗ**
T edn. III 6: i u iega **Zin** | Z edn III,67: Criste, bosí **Zinu** | I mn. II 16: I pagi, bratriia, pomenem ze, da i **zinouuc** bosí naresem ze
- zinistue** s M edn. [s(ə)nɪftwæ *s(ə)nɪftwɔ̄] nečistovanje | fornicatio | Unzucht | fornication | ***ЦЗНИЧЪСТВО** primerjaj znicistvę |
I 16: ili v **zinistue**
- zinouuc** m I mn. [sinð:wɛ] gl. Zin
- Zinu** m Z edn. [sɪːnu] gl. Zin
- zinzi** m Z mn. [sɪːntsɪ *sinək] sinek | filiulus | Sohn | son | ***ЦЗИНЗКЗ**
II 28: Mosete potomu, **zinzi**, uvideti; II 58: Taco, **zinzi**, i nam ze modliti; II 83: Da c tomu dini, **zinzi**, muzlíte; II 109: Da potomu, **zinzi**, bosí<e> raba<= rabe> prizuuase
- zio** zaim. kaz. T edn. ž [sʲɔ̄] gl. zi
- zla** s R edn. [złá] gl. zlo
- zlo** s T edn. [złó] zlo | malum | Böses | evil, bad | **ЗЛО**
R edn. I 12: ese iezem ztuoril **zla** po t den; III 73: uchrani me ot uzega **zla** || T edn. II 82: libo bodi dobro, libo li **zi zlo**
- zlodciem** m D mn. [złɔ̄:dæjɛm] gl. Zlodeiu
- Zlodeine** prid. R edn. ž [złɔ̄:dæjnǣ *złɔ̄:dæjɔ̄n] zlodej | diabolí | des Teufels | of the devil | **ЗЛОДАЪИИЗ**
III 71: gresnike isbauiti ot **Zlodeine** oblazti
- Zlodeiu** m D edn. [złɔ̄:dæju *złɔ̄:dæj] zlodej | diabolus | Teufel | devil | **ЗЛОДАЪИ**
D edn. I 28: da bi ni **Zlodeiu** otel; III 2: laz ze zaglagolo **Zlodeiu** || O edn. II 74: nu ge stati pred stolom bosigem... ze **Zlod<c>gcm** starim || D mn. I 28-29: otmi me vzem **zlodciem**
- Zlod<c>gcm** m O edn. [złɔ̄:d<æ>jɛm] gl. Zlodeiu
- zloucza** s T dm. [słɔ̄wɛsá *słɔ̄wɔ̄] beseda | verbum | Wort | word | **СЛОВО**
T mn. I 1: GLAGOLITE PO NAZ REDKA **ZLOUEZA**; I 30: Tebe poronso... i moia **zloucza**; III 62: Tebe, Bose miloztivui, poruso uza moia **zlouucz<a>**
- zlouucz<a>** s T mn. [słɔ̄wɛs<á>] gl. zloueza
- zlouuczí** m I mn. [ʃłɔ̄wǣtsɪ *ʃłɔ̄wǣk] človek | homo | Mensch | man, people | **ЧЛОВЪКЗ**
II 30: ese bese priuuae **zlouuczí** u liza tazie, acose i mui gezim
- zlouuczsa** s T mn. [słɔ̄wɛsá] gl. zloueza
- zlouuczki** prid. T edn. m [ʃłɔ̄wǣːʃki] človeški | humanus | Menschen- | human | **ЧЛОВЪЧЪСКЗИИ**
II 11: potom na narod **zlouuczki** strazti i petzali boido
- znicistvę** s M edn. [snɪftɔ̄stwæ *snɪftɔ̄stwɔ̄] nečistovanje | fornicatio | Unzucht | fornication | ***ЦЗНИЧЪСТВО** prim. zinistue ||
III 34: u **znicistvę**
- zodit** nedov., dov., namen. [sɔ̄ːdit *sɔ̄ːditi] soditi | iudicare | richten | judge | **СЪДИТИ**
III 57: igdase prides **zodit** siuuum i mrtuim
- zodni** prid. T edn. m [sɔ̄ːdɪni sɔ̄ːdɪni dɔ̄n] sodni dan | novissima dies | Tag des Gerichts, jüngster Tag | day of judgement | **СЪДЪНИИ ДЪНЪ**
T edn. m I 9: paki se uztati na **zodni** den; I 31-32: I da bim uzlissal na **zodni** den Tuo milozt vucliu || M edn. m III 54: da bim nezramen i neztiden na **zodincm** dine... ztoial

zopirnicom m O edn. [sǝ:p̄rnikom *sǝprnik] zopirnik, nasprotnik | adversarius | Feind | adversary | **сѣпърьникъ**

II 73: nu ge stati pred stolom bosigem ze **zopirnicom** nasim

zpozal nedov., del. pret. tv. II. m [spa:sát *spasati] spoštovati | observare | beachten | keep | **сзпасаѿи**

1. edn. pf. I 18: ili ese **iczem** ne **zpozal** nedela

zpozati dov., 2. edn. vel. [spa:sí *spasti] rešiti | salvare | retten | keep | **сзпастѿи**

III 73: i **zpozati** me v uzem blase

zpasitel m I edn. [spa:sí:tel] rešenik | salvator | Erlöser | saviour | **сзпаститель**

II 91: ise gest bali telez nassih i **zpasitel** dus nassih

zpe nedov., delež. sed. [spǝ: *spati] spati | dormire | schlafen | sleep | **сзпати**

I 17: ili **zpe** ili ne **zpe**; III 32: ese iezem... ztuoril... **zpe** ili bde

zpitnih prid. M mn. ž [spítnix *spitni] kriv | sons | falsch | false, vain | *спитънѿи : spitna rōta | kriva prisega | periurium | Meineid | vain swearing | **спитъната рота**

III 33: u **zpitnih** rotah

zridze s T edn. [sr̄:tt̄s̄:] srce | cor | Herz | heart | **сръдѿце**

III 64: i moie **zridze**

ztoial nedov., del. pret. tv. II. m [stoját *stojati] stati | stare | stehen | stand | **стоѿати**

1. edn. pog. III (52)-56: da **bim**... na zudinem dine pred Tu<o>ima osima **ztoial**

zt<v>oriti dov., nedol. [storíti] storiti, ustvariti | facere, creare | tun, begehnen, schaffen, ablegen | do, create, commit, make | **сзтворѿити**

nedol. II 107: toie mosim **zt<v>oriti** | 1. edn. pf. I 12: ese **iczem** ztuoril; I 23: ese **iczem** ztvoril; III 30-31: ese **iczem** uuede ztuoril ili ne uuede; III 38: ese **icsem** ztuoril protiuuo Bogu | 3. edn. pf. II (78-)81: ese **gc** na sem szuete chisto **stuoril** | 3. edn. aor. III 10: ise **z<t>uori** nebo i zemlo | 3. mn. aor. II 108: ese oni to vuelico strastiu **stuorise** | 1. edn. pog. III (22-)23: da **bim** cisto izpouued **ztuoril**

ztuoril del. pret. tv. II. edn. m [stwǝ:riř] gl. zt<v>oriti

ztvoril del. pret. tv. II. edn. m [stwǝ:riř] gl. zt<v>oriti

zudinem prid. M edn. m [sǝ:d(ə)nəm] gl. zodni

zucm zaim. svoj. M edn. s [swǝ:m] gl. suoge

zuct m T edn. [swǝ:t] svet | mundus | Welt | world | **свѣтъ**

T edn. I 9: iti se **na** on **zuct**; I 12: pongese bih na zi **zvuct** vuuraken; III 69: ise iezi razil na zi **zuuct** priti | M edn. I 8: i vueruiu, da mi ie, na zem **zucte** beusi, iti se na on **zuct**; I 25: I da bi na zem **zucte** tacoga grecha pocazen vzeli; II 80: ese ge na sem **szucte** chisto stuoril

zucta prid. R edn. m [swǝ:tǝ:] gl. zueti

zucte m M edn. [swǝ:tǝ:] gl. zuet

zuctci prid. D edn. ž [swǝ:tǝ:] gl. zueti

zuctemu prid. D edn. m [swǝ:tǝmu] gl. zueti

zucti prid. I edn. m [swǝ:ti] sveti | sanctus | heilig | holy, St., saint | **свѣтъи**

I edn. m II 89: Nas Gozbod, **zucti** Cr<ist>uz; III 9: da ta tri imena <sunt> edin Bog, Gozpod **zuucti** | R edn. m I 18: ni **zucta** vuecera | D edn. m I 3: i **zuctemu** Creztu; I 3-4: i **zuctemu** Michaelu; I 4: i **zuctemu** Petru | D edn. ž I 3: i **zuctci** Marii; I 24: i **zuctci** Marii | T edn. m III 7: i u **Zuucti** Duh | R mn. III 18: i useh **zuctih** deuuiz | D mn. I 24: i vzem **zvctim**; III 45: i uzem **zuctim**, i tebe, bosí rabe

zuctih prid. R mn. [swǝ:tix] gl. zueti

zuctim prid. D mn. [swǝ:tim] gl. zueti

zuogc zaim. svoj. T mn. m [swǝjǝ] gl. suoge

zuoim zaim. svoj. O edn. m [swǝjím] gl. suoge

zuoimi zaim. svoj. O mn. [swǝjími] gl. suoge

z<t>uori 3. edn. aor. [s<t>wǝri:] gl. zt<v>oriti

zuuct m T edn. [swǝ:t] gl. zuet

zuucti prid. I edn. m [swǝ:ti] gl. zueti

zvctim prid. D mn. [swǝ:tim] gl. zueti

zvuct m T edn. [swǝ:t] gl. zuet

zz<cm> zaim. kaz. M edn. m [sém] gl. zi

Raziskovanje in bibliografija Brižinskih spomenikov

Oris raziskav

Igor Grdina

Potem ko je leta 1806 in 1807 J. Docen objavil vest o najdbi latiničnih spomenikov slovanskega jezika v enem izmed freisinških kodeksov, ki ga je leta 1803 pridobila (sedanja) Bavarska državna knjižnica, se je zlasti med slavističnimi strokovnjaki polagoma začela o njih velika razprava. Izkazalo se je namreč, da gre za najstarejše zapise slovanščine v latinici, morda celo za najstarejše ohranjene slovanske rokopise sploh. J. Docen jih je že v naslovu svojega prispevka v *Neuer literarischer Anzeiger* postavljajl v 10. st.

Prvi med slavisti se je s spomeniki, ki so pozneje postali znameniti kot freisinški, na Slovenskem pa po Janežičevi historično neutemeljeni poslovenitvi (1854) kot brižinski, ukvarjal J. Dobrovský, toda temeljitejšo obravnavo je prepustil J. Kopitarju, ker je sodil, da gre za "novo odkritje v območju kranjsko-slovenske književnosti"¹ Leta 1822 je Kopitar poskrbel za prvo delno objavo BS (samo BS I) in jih opredelil kot "severno-karantanski vademekum nekega freisinškega misijonarja",² izdajo celote pa je dolgo odlagal. Tako je prvi objavil BS v celoti leta 1827 P. I. Köppen, obsežne filološke komentarje s prepisom v rusko in stsl. cirilico pa je dodal A. H. Vostokov. To je pomenilo prvo povezovanje BS s stsl. slovstvom, ki so se mu slovanski spomeniki v Clm 6426 zdeli jezikovno najbližji. Kopitar je celovito izdajo BS pripravil leta 1836 in jo vključil v *Glagolita Clozianus*. Toda kar zadeva filološko problematiko, so njegova pojasnjevanja ostala v senci mnogo obširnejših razlag Vostokova. Kopitar je obravnaval BS tudi historično in jih povezoval s freisinškim škofom Abrahamom (na osnovi notic o posesti Godego v Clm 6426). Pripisoval mu je celo avtorstvo spomenikov, ki

naj bi nastali v času Abrahamovega domnevnega pregnanstva na koroških posestvih freisinške cerkve.³ Pozneje je R. Nahtigal domneval celo nenemško poreklo škofa Abrahama, ki si je sicer zelo prizadeval za posesti svoje cerkve na Koroškem, I. Grafenauer pa ga je razglasil za Karantanca, najbrž Slovenca.⁴ M. Kos je dokazal, da je Abrahamovo pregnanstvo na Koroškem legenda. V resnici je bil pregnan v Corvey v Vestfaliji.⁵ Po Schmellerjevi kritiki Kopitarjevih izvajanj, ki je zavrnila misel o Abrahamovem avtorstvu BS, pa je kot možni pisec BS ostajal v igri kaplan freisinškega škofa Ellenharda (1035-1078) Wathon (Baton), vendar je R. Nahtigal to domnevo iz paleografskih razlogov, ki so kazali na zgodnejši nastanek spomenikov, štel za neverjetno.⁶

F. Miklošič se z BS ni podrobneje ukvarjal, imel pa jih je za najsorodnejše (st)csl. besedilom, ki naj bi izšla iz ljudskega idioma spodnjepanonskih Slovanov. V. Jagić in V. Oblak sta bila povsem drugačnega mnenja; dokazovala sta, da je (st)csl. nastala na temelju slovanskega govora v današnjem makedonskem jezikovnem prostoru. Težišče raziskav BS se je v tistem času premaknilo k povezavam BS s (st)csl. slovstvom. Po prvotnem interdisciplinarnem Kopitarju in Köppen-Vostokovu so se uveljavile bolj specialistične raziskave klasičnega slovanskega jezikoslovja z najširšim konceptom, ki je upošteval predvsem primerjalno jezikoslovje in kulturno zgodovino. V. Jagić je ob Miklošiču najvidnejši predstavnik te paradigme v raziskavah BS. Po njegovem mnenju so BS povezani s (st)csl., kar pa je zaradi inavguracije t. i. makedonske teorije⁷ pomenilo nekaj čisto drugega kot pri Miklošiču. Hipotetični

¹ V. Vondrák, *Frisinské památky, jich vznik a význam v slovanském písemnictví*, Praha 1896, 2.

² Kopitar, *Josephi Dobrowský ... Institutiones linguae Slavicae dialecti veteris ...*, *Jahrbücher der Literatur* 17, Wien 1822, 102.

³ Prim. M. Kos, *Paleografske in historične študije k freisinškim spomenikom*, v: M. Kos, *Srednjeveška zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1985, 79, 80.

⁴ Prim. M. Kos, *Paleografske in historične študije ...*, 81 in

84, 85. Pred I. Grafenauerjem celo Wattenbach pravi o Abrahamu: "... er soll ein Slave gewesen sein"; da pa je bil škof Karantanec, je sodil že Kopitar.

⁵ M. Kos, *Paleografske in historične študije ...*, 81-87.

⁶ R. Nahtigal, *Važnost latinskega dela brižinskega kodeksa in njegovih pripiskov za vprašanje o postanku in domovini slovanskih odlomkov (Freisingensia III)*, *ČJKZ* 1, Ljubljana 1918, 6.

prostor izvora virov BS je bil tako premaknjen iz Karantanje. Zaradi sorodnosti med svetoemmeramskima obrazcema ter BS I in III pa ni bilo mogoče v celoti uveljaviti ideje o zgolj (st)csl. izvoru BS; zato se je razširila razlaga, da so v srednjeevropskem, bodisi moravskem bodisi spodnjepanonskem prostoru Konstantin Filozof in Metod ter njuni učenci naleteli na ustno rabo slovanskih spovednih obrazcev, narejenih po nemških predlogah. Te slovanske obrazce so sprejeli v svoja književna prizadevanja; sledovi so vidni predvsem v Činu nadъ ispovědajōstiiмъ sę iz Sinajskega evhologija in v Klimentu Bolgarskemu pripisani homiliji v spomin apostola ali mučenca. Na podlagi (st)csl. "poknjiženja" prvotnih predcirilmetodijskih ustnih obrazcev, prevedenih iz starovisokonemščine, naj bi se potemtakem izoblikovala končna verzija obrazcev, kakršne poznamo na eni strani iz Sinajskega evhologija, na drugi pa iz BS.⁸

V. Vondrák je že pred takšnimi Jagićevimi razlagami v svoji izdaji BS leta 1896, ki ima pred vsemi drugimi veliko prednost, ker je objavila BS vzporedna starovisokonemška in (st)csl. besedila, zatrdil, da bi brez (st)csl. književnosti BS sploh ne bilo.⁹ Svetoemmeramski obrazec naj bi bil v (st)csl. preveden šele okoli leta 870, torej že po prihodu Svetih bratov v Srednjo Evropo. Ta podvig naj bi bil delo domačega (torej ne cirilmetodijskega, vendar slovanskega) duhovnika v Spodnji Panoniji, ki naj bi (st)csl. jezik poznal, vendar naj ga ne bi bil docela vešč. Tako naj bi nastala BS I in III,¹⁰ BS II pa je Vondrák prvi ločil od ostalih dveh besedil ne le vrstno (govor nasproti spovednima obrazcema), temveč tudi glede na domnevni izvor. Menil je, da je BS II verjetno nastal v velikomoravski državi, in to zaradi jezika, ki da je opazno drugačen (bohemizmi) od jezika BS I in III. BS II naj bi šele pozneje prišel k Slovencem, bodisi neposredno od Moravanov bodisi prek hrvaških glagoljašev.¹¹ Sorodnosti med BS II in homilijo o apostolu ali mučencu (Poučenje na pamjatz apostola ili mučenika), pripisano Klimentu Bolgarske-

mu, je Vondrák razlagal bodisi s skupno predlogo iz območja zahodne Cerkve bodisi kot posledico genetično-kavzalnega razmerja, ki bi seveda moglo voditi le od Klimentove homilije k BS II. Te teze je deloma zavnil že Jagić; sodil je, da iz domnevnih bohemizmov v jeziku BS ni mogoče delati tako daljnosežnih sklepov.¹² Za kaj takega je pač premalo primerjalnega gradiva iz živega jezika v karantansko-spodnjepanonskem in velikomoravskem prostoru. Razen imen v tujejezičnih zapisih in moravizmov ter panonizmov v stcsl. ga sploh ni. Poleg tega Vondrák domneva vsaj za BS II, da so kleriki zahodne Cerkve prevzemali besedilo od cirilmetodijcev oz. njihovih hrvaško-glagoljaških dedičev. Vendar viri poročajo o tem, kako zahodnjaki s cirilmetodijci niso hoteli imeti nobenega opravka in so se pred njimi iz Spodnje Panonije celo umaknili.¹³

Ko se je pozneje z Isačenkovo izdajo BS (1943), ki je še okrepila Vondrákove ideje o izvoru BS v velikomoravskem prostoru (zdaj je šlo za vse tri spomenike),¹⁴ razplamtela anahronistična polemika o pripadnosti BS temu ali onemu modernemu slovanskemu narodu, se je pokazalo, da gre v primeru t. i. bohemizmov ali moravizmov v jeziku BS le za 6 % od celotnega fonda v BS izpričanega besednega gradiva. Samo teh ni bilo mogoče pojasniti s pozitivno vednostjo o lingvističnih dejstvih, ki so pripadala jeziku tistih Slovanov, med katerimi so se BS nedvomno uporabljali (Koroška), kar pa zaradi skrajno skopega gradiva iz starejših obdobij razvoja slovenskega jezika ne pomeni dosti; predvsem ne pomeni, da teh 6 % besed nekoč ni bilo Slovencem domačih. Slovensko jezikoslovje je lahko v BS dokazovalo ob še nediferenciranih slovanskih stanjih tudi začetna razvojna stanja posebnega slovanskega jezika, ki se mu pravi slovensščina. Tega pa ni mogla dokazati nobena druga nacionalna filologija za svoj jezik.

Vondrákove prvotne ideje so se pozneje razvile v vpliven tok misli o izvoru BS zlasti na Češkem in Slovaškem. M. Weingart, A. Dostál, J. Stanislav in A. Isačenko so poudarjali velikomoravski izvor besedil, J.

⁷ Historično je to ime komaj ustrezno, saj poznajo srednjeveški viri prostor današnjih makedonskih Slovanov le pod bolgarskim imenom.

⁸ V. Jagić, Zur Entstehungsgeschichte der kirchen-slavischen Sprache, Denkschriften der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien. Phil.-hist. Klasse XLVII, 1900, 1-96.

⁹ V. Vondrák, n. d., 16

¹⁰ V. Vondrák, n. d., 22.

¹¹ V. Vondrák, n. d., 32 in dalje.

¹² V. Jagić, Frisinské památky ..., Archiv für slavische Philologie XVIII, Berlin 1896, 599.

¹³ To je izrecno sporočeno za vodjo salzburške cerkvene organizacije v Spodnji Panoniji, nadduhovnika Rihpalda; ker pa so bile iz pokrajine pregnane ugledne latinske črke, katerih nosilci so bili zahodni kleriki, je misliti na to, da je bil začasni umik zahodnjakov pred naukom "filozofa" Metodija splošnejši. Prim.: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, v: Sveta brata Ciril in Metod v zgodovinskih virih, AES 7, Ljubljana 1985, 41 (tekst po Wolframovi izdaji).

¹⁴ A. V. Isačenko, Jazyk a pôvod Frizinských pámatok, Bratislava 1943, 100: "Po svojem postanku v velikomoravski državi sta šla Sveta brata leta 867 v Panonijo na Kocljev dvor.

Hamm pa je razvijal Vondrákovo idejo o morebitnem prihodu predloge BS II med Slovence iz hrvaško-glagolskega slovstva. Od domneve o posredništvu hrvaških glagoljašev pri prenosu predloge BS iz Velikomoravske na Koroško se je Hammova misel razlikovala v tem, da je računala s hrvaškoglagolskim izvorom predloge.

Vondrák je v nadaljnjih razpravah močno korigiral svoje prvotne hipoteze. Stilistična analiza mu je pokazala, da (st)csl. prevod svetoemmeramske molitve v Sinajskem evhologiju odstopa od siceršnjega sloga Klimenta Bolgarskega in se približuje slogu BS.¹⁵ Sledil je sklep, da tako (st)csl. prevod svetoemmeramskega obrazca kot BS I in III (oba sta od formulacij svetoemmeramske molitve bolj oddaljena kot molitev v Sinajskem evhologiju, ki je prevod starobavarske predloge) izhajajo iz starejše, a že slovanske predloge.¹⁶ S tem je Vondrák zavrgel svojo prejšnjo misel o prevodu svetoemmeramskega obrazca v slovanski jezik šele okoli leta 870 in tudi tezo o odvisnosti BS I in III od (st)csl. slovstva. Kot prostor nastanka (st)csl. redakcije prevoda svetoemmeramske molitve iz že slovanske predloge, ki je bila tudi predloga nadaljnjemu razvoju v prvi in drugi karantanski obrazec, kakršna sta nam izpričana z BS I in III, po njegovem prihaja v poštev predvsem Spodnja Panonija. Tudi BS II, ki premore vzporednico v domnevno Klimentovem govoru o apostolu ali mučencu, vendar zagotovo izhaja iz izročila zahodne Cerkve (*Adhortatio ad poenitentiam*), naj bi imel že predcirilmetodijsko predlogo v slovanskem jeziku. To pa zato, ker je po Vondrákovem mišljenju hipotetično Klimentova homilija ponekod stilistično bolj dognana od BS II, kar je posledica retorične večine nosilcev (st)csl. izročila. BS II bi tako bil dedič predloge iz časov pred prihodom cirilmetodijcev v ta prostor: srečanja z retorično spretnostjo stcsl. slovstvenih delavcev, ki so

S seboj sta prinesla sadove svojega dela – molitvene, spovedne obrazce. Ta moravsko-cerkvenoslovanska besedila so bila slovenskemu prebivalstvu popolnoma razumljiva. Nemški duhovniki so se tukaj seznanili s temi molitvami in uvideli koristnost slovanskih besedil v svoji dušnopastirski službi. Tako so čutili potrebo po prepisu teh besedil. Ker pa glagolice niso znali brati, so si ta besedila morali pustiti narekovati. Tako sta drugi in tretji Freisinški spomenik prodrli v škofijski freisinški kodeks, spisani v latinskem jeziku. Prvi odlomek pa je po spominu zapisal neki slovanski duhovnik, ki je dobro obvladal starovisokonemški in latinski jezik." Sploh pa naj bi šlo pri BS za slovensko redakcijo moravsko-cerkvenoslovanskih besedil.

¹⁵ V. Vondrák, *Studie z oboru církevněslovanského písemnictví*, Praha 1903, 42-48. Vondrák poudarja, da je spovedni

za svoje potrebe predelali že slovansko predlogo, naj bi BS II ne izpričeval.¹⁷

Vondrák je pristaš integralnega pristopa k BS II: ne gre več le za problem slovanske, temveč tudi germanske filologije in kulturne zgodovine. Za svojo izdajo tekstov BS je pridobil tudi mnenja tedaj zelo vidnih paleografov o starosti pisave slovanskih besedil v Clm 6426. Po Miklošiču in Jagiću se je raziskovanje BS torej vračalo k interdisciplinarnosti, ki pa metodološko ni bila ponovitev prvotne, kot se jo je dalo srečati npr. pri Kopitarju.

V naslednji generaciji raziskovalcev BS je bil Vondráku po načinu dela najbližji I. Grafenauer. Po začetnih nihanjih med Jagićevimi pogledi na razmerja med BS in stcsl. slovstvom ter nadaljevanjem v Vondrákovi smeri je prišel do pomembnega spoznanja zlasti v osvetlitvi razmerja med domnevno Klimentovo homilijo in BS II. Ugotovil je, da kaže besedilo Klimentu pripisanega govora določene razpoke, ki so značilne za stikanje interpolacij z novim besedilnim okoljem. Tako naj bi Kliment svojo homilijo oblikoval samostojno, vendar naj bi na več mestih vključil besedilo iz neke starejše že slovanske predloge, ki je tudi predloga BS II. Pri stikanju vnesenega in lastnega Klimentovega besedila pa je na enem mestu prišlo celo do dogmatične napake.¹⁸

Pri BS I in III je I. Grafenauer opazil nekatere jezikovne razlike, zato je domneval, da so bile njune že slovanske predloge različno razširjene. Jezik BS III (tudi BS II) naj bi bil bližji poznejšim vzhodnim, jezik BS I pa poznejšim zahodnim slovanskim narečjem. Na vzhodu je dopuščal morebiten vpliv stcsl. na redakcijo predlog BS, ki pa naj bi se v slovanskem jeziku vsekakor pojavile na podlagi starovisokonemških obrazcev že pred prihodom Svetih bratov v Spodnjo Panonijo.¹⁹ Zaradi stanja germanističnih raziskav (Baeseckejevo ge-

red v Sinajskem evhologiju zahodnega izvora in je bil v slovanski jezik preveden že pred prihodom Konstantina Filozofa in Metodija v srednjeevropski prostor.

¹⁶ Tudi Jagić se je približal Vondrákovim stališčem o že slovanski predlogi, prim. B. Grafenauer, *Zgodovinarjeva paralogomena* k novi izdaji Freisinških spomenikov, ČZN n. v. 5 (1969), 148.

¹⁷ V. Vondrák, *Studie*..., 8-18.

¹⁸ I. Grafenauer, *Irsko-anglosaška misijonska metoda in slovensko pismensko in ustno slovstvo*, v: I. Grafenauer, *Literarnozgodovinski spisi*, Ljubljana 1980, 184, 185. Prva objava je iz leta 1944.

¹⁹ Prim. I. Grafenauer, *Najstarejši slovenski "Kirielejsoni"*, v: I. Grafenauer, *Literarnozgodovinski spisi*, 224; I. Grafenauer, *"Ta stara velikonočna pejsen"* in še kaj, v: I. Grafenauer, *Lite-*

nealogijo starovisokonemških obrazcev, ki prihajajo v poštev kot predloge BS I in III, je Eggers v petdesetih letih 20. st. zavmil in postavil novo) se je I. Grafenauerju manj posrečila genealogija razvoja karantanskih spovednih obrazcev.²⁰ Utrdil pa je dokaze za mnenje, da gre v primeru BS I za prepis, kar je trdil že Vondrák.

I. Grafenauer je obravnaval BS v sklopu celotne slovstvene in kulturne dejavnosti v Karantaniji, Spodnji Panoniji in drugih pokrajinah "Sclavov", tj. v poznejših slovenskih deželah. V njegovi generaciji je interdisciplinarno pristopal k BS tudi F. Grivec; podal je stilno, kulturnozgodovinsko in teološko analizo. Sprva je bil privržen ideji o obstoju slovenskega karantanskega pismenstva in pismenskega krščanskega izročila v slovenskem jeziku na Spodnjepanonskem že pred prihodom Svetih bratov.²¹ Tako je že pred njim zaradi irsko-anglosaške metode pokristjanjenja Karantanije in razširitve karantanskega cerkvenega prostora tudi na Spodnjo Panonijo mislil I. Grafenauer. Grivec je kasneje spremenil mnenje in bil prepričan o stosl. izvoru virov BS, zlasti v zvezi z BS II, ki naj bi bil kar Metodova književna last.²² Nazadnje pa se je spet približal končnemu Vondrákovemu in Grafenauerjevemu stališču.²³

Ob I. Grafenauerju in Grivcu je v istem času problematiko BS obravnavalo na Slovenskem še več drugih raziskovalcev. B. Grafenauer je v svojem historiatu raziskav BS čas med 1915 in 1943 (med prvo Nahtigalovo študijo o BS in Isačenkovo izdajo BS) označil za zlato dobo slovenskih raziskovanj BS.²⁴ Za razliko od I. Grafenauerja, ki je skušal problematiko po vsej širini zajeti sam, so se R. Nahtigal, M. Kos, F. Ramovš in F. Ušeničnik posvetili vsak svojemu specialističnemu področju; v razpravo se je vključeval tudi F. Kidrič. Bili so v živem medsebojnem dialogu in v dialogu z I. Grafenauerjem, končni cilj vseh pa je bila celovita pojasnitev BS, virov in okoliščin njihovega nastanka. Stroke in strokovnjaki delujejo zdaj samostojno in po svoji metodi, toda rezultate nenehno primerjajo in jih preverjajo z rezultati raziskav drugih znanosti. Sintetičen in zgo-

ščen povzetek teh dognanj predstavlja Ramovš-Kosova izdaja BS (1937).

R. Nahtigal je v razpravi *Freisingensia* III načel po Kopitarju nekoliko zanemarjeno razpravo o kodeksu Clm 6426 kot najnaravnejšem viru za pojasnjevanje BS. Ugotovil je, da je Clm 6426 kodeks za škofovo uporabo. Navezal pa se je tudi na zgodovino freisinške cerkve. S tem je začel raziskave, ki so pri M. Kosu (razširjene še s pretresom historično-paleografske problematike) privedle do najbolj nespornih ugotovitev o BS, o času zapisa, o prostoru uporabe, o besedilnem okolju in pisavi. Povzetek glavnih Kosovih ugotovitev bi bil:

1. *čas zapisa BS* – 972-1039, BS II in III najverjetneje do leta 1000, BS I verjetno do 1022/23,
2. *kraj zapisa* – ali Freising ali Zgornja Koroška,
3. *uporaba zapisa* – na koroških posestih freisinške cerkve.

Brez najdbe novih virov bi bilo Kosova dognanja težko preseči. Že pred tem pa je Nahtigal posegel v jezikoslovna vprašanja BS in prišel do sklepa, da kažejo sledove živega, govorjenega jezika, ki je v sorodu z ziljskim, rožanskim in rezijanskim slovenskim narečjem, zlasti glede na prvotne nosniške glasove.²⁵ To je bilo povsem v smeri razlag, ki so jih v 19. st. in v začetku 20. st. zagovarjali S. Škrabec, V. Oblak in M. Murko. Pri tem pa je Nahtigal, tako kot že Oblak, dopuščal oz. zagovarjal možnost določenega vpliva knjižne stosl. na jezik BS.

F. Ramovš je z uporabo primerjalne metode (zlasti ob imenskem gradivu, izpričanem za čas nastanka BS) prišel do sklepa, da v BS ni nikjer jezikovnega pojava, ki bi ga bilo nujno razlagati s stosl. razvojem. Jezik BS je raziskoval kot celovit sestav. V tem se je razlikoval od poprejšnjih in sočasnih, pa tudi od mnogih poznejših lingvističnih raziskovalcev, ki so poudarjali le nekatere jezikovne pojave, zlasti glasoslovne in besedoslovne. Ni pa obravnaval sintakse in stilistike. Pomembna je Ramovševa sodba, da BS kažejo stopnjo slovenskega jezikovnega razvoja še pred narečno razcepitvijo.

Ramovšev način dela je pozneje nadaljeval zlasti F.

rarnozgodovinski spisi, 272 in sledeče. Obe razpravi sta bili prvič objavljeni leta 1942; glej tudi B. Grafenauer, *Zgodovinarjeva paralegomena ...*, 152, 153.

²⁰ Prim. B. Grafenauer, *Zgodovinarjeva paralegomena ...*, 158.

²¹ Prim. F. Grivec, *Slovenski knez Kocelj*, Ljubljana 1938, 157.

²² F. Grivec, *Zarja stare slovenske književnosti*, Ljubljana 1942, 51.

²³ F. Grivec, *Čigavi so frisinški spomeniki?* DS 55, Zbornik II, Ljubljana 1943, 158-160; prim. tudi: F. Grivec, *Freisingensia* VIII, SR VIII, Ljubljana 1955, 169-182.

²⁴ B. Grafenauer, *Zgodovinarjeva paralegomena ...*, 146.

²⁵ R. Nahtigal, *Zastopniki prvotnih slovanskih nosnih samoglasnikov v brižinskih spomenikih (Freisingensia II)*, ČZN 2 (1915), zlasti 116 in 121.

Tomšič, ki je še utrdil njegova dognanja.²⁶ F. Ušeničnik²⁷ pa je zlasti v dialogu z I. Grafenauerjem razpravljajal o zgodovini navad v zahodni Cerkvi in poudarjal, da je BS I verjetno služil škofovski uporabi, medtem ko sta bila BS II in III pripomočka za tiho osebno spoved pred mašnikom. Vendar je pozneje dopustil tudi možnost navadne mašniške uporabe obrazca splošne spovedi, kakršnega predstavlja BS I. Slednjega je štél za mlajšega od obrazca, izpričanega v BS III (vsaj v obliki, v kakršni se je ohranil). To pa ne pomeni, da bi posamezne formulacije v BS I ne mogle biti vzete iz precej starejših predlog. Menil je tudi, da BS I ni prepis, s čimer je prišel navzkriž z Vondrákom in I. Grafenauerjem.

V tej generaciji raziskovalcev BS je pomemben tudi delež S. Pircheggerja, ki je leta 1931 predstavil svoj predlog branja BS II in III točno po glasovnih vrednostih črk v času nastanka BS na Bavarskem in na območju vpliva bavarskih kulturnih središč, kamor je sodil tudi karantanski prostor. Takšno ravnanje postane razumljivo ob Pircheggerjevem poudarjanju starobavarskega značaja grafike BS.²⁸ Njegovi paleografski rezultati so v soglasju s Kosovimi, medtem ko je njegovo branje morda problematično, saj je bavarska grafika skušala ujeti v zapis zanjo neobičajen (nelatinski, nemanški) jezik. Pomembne so Pircheggerjeve pojasnitve več dotlej nejasnih izrazov BS in njihove odvisnosti od starovisokonemških formulacij.

Za razliko od Pircheggerjeve je bila Sieversova raziskava iz leta 1925 že kmalu po izidu deležna ostre jezikoslovne kritike F. Ramovša. Vendar so nekatere od njenih idej preživele, zlasti teza o glasbenem značaju posameznih nadvrstičnih znamenj v BS I, ki jo je nato razvil R. Lauer.

A. Isačenko je glede izvora BS zaostril prvotne Vondrákove misli o tem in je vsem trem spomenikom iskal vir v velikomoravskem prostoru. Pri dokazovanju pa se je oprl predvsem na 6 % v spomenikih izpričanega besednega gradiva, ki je dandanes Slovincem tuje,

domače pa naj bi bilo Slovakom.²⁹ Toda slavistiki je za opazovanje razlik med jezikom "Sclavov" in Moravcev na voljo le imensko gradivo v tujejezičnih spomenikih ter moravizmi in panonizmi v stesl. besedilih, kar pa je premajhen fond za izpeljavo tako daljnosežnih in ne zgolj jezikoslovnih sklepov. Pač pa je Isačenko pomembno prispeval k raziskavam stila BS in njihovega leksikalnega sestava. Ugotovil je, da je konec BS II precej grobo in neorgansko dodan besedilu. Zaznal je razliko med jezikovno uglajenostjo BS II in okornejšim stanjem v BS I in III. BS I in III se tudi glede germanizmov in glagolskih oblik razlikujeta od BS II. Izvor vseh treh BS je iskal na Zahodu in poskusil s starovisokonemško rekonstrukcijo besedila BS I in III ter s (st)csl. (glagolsko) rekonstrukcijo BS II.

Isačenko začenja novo paradigmo raziskav BS. Medtem ko je bila poprej vse od Vondráka ideal celovita osvetlitev problematike z vidika kar največ strok, se zdaj težišče seli spet k specialističnim preiskavam. Vendar ima Isačenko, kakor tudi Hamm, poleg tega še vedno namen pojasniti celoto.

V metodi dela s težiščem na stilistični analizi je J. Hamm podoben Isačenko, ne pa tudi v rezultatih.³⁰ Za BS I, ki ga je imel za mlajšo redakcijo spovednega obrazca od obrazca, izpričanega v BS III, je ugotovil, da je bil preveden v slovanski jezik na slovenskem jezikovnem območju, medtem ko je BS III le slovenska redakcija stesl. besedila. Vendar zanj ni sklepal, kot Isačenko, da je nastal na Moravskem, temveč v širšem moravsko-spodnjepanonskem prostoru. V razlagi BS II je zavrnil Isačenkove poglede, razen ugotovitve, da je zaključni del spomenika neorgansko dodan. Menil je, da je bil BS II v izvorniku delo hrvaških glagoljašev. Hammova ideja ni bila čisto nova; vsaj kot prehodno stopnjo na poti iz Velikomoravske med Slovence jo je dopustil že Vondrák. B. Grafenauer je opozoril na historično nevzdržnost Hammovih misli spričo praktično onemogočenega stika slovenskega prostora s hrvaškimi

²⁶ F. Tomšič, Podoba najstarejše pisne slovenščine, SR 11 (1958), 19-34; F. Tomšič, Brižinski spomeniki, JiS 13, 203-207; Freisinger Denkmäler im Licht der geschichtlichen Tatsachen, Cyrillo-Methodianische Fragen. Slawische Philologie und Altertumskunde, Wiesbaden 1968, 169-174.

²⁷ F. Ušeničnik, Slovenska "očitna izpoved" v liturgiji; Bogoslovni vestnik 6 (1926), 266-272; F. Ušeničnik, Kdaj so začeli v liturgiji moliti "očitno izpoved" v narodnem jeziku?, Bogoslovni vestnik 16 (1936), 81-98; I. Grafenauer, Karolinška

kateheza ter izvor brižinskih spomenikov in Čina nadš ispovedajaštiim se, Ljubljana 1936, zlasti 7 in dalje, 49 in dalje; F. Ušeničnik, Ivan Grafenauer, Karolinška kateheza ..., Bogoslovni vestnik 17 (1937), 64-67.

²⁸ S. Pirchegger, Untersuchungen über die altslowenischen Freisinger Denkmäler, Leipzig 1931.

²⁹ A. V. Isačenko, n. d., 40-61.

³⁰ J. Hamm, Adhortatio ad poenitentiam, Rad JAZU 344, Zagreb 1966, 37-62.

glagoljaši do časa nastanka zapisa BS II, in sicer zaradi začasnih madžarskih ozemeljskih osvojitvev v 10. st.³¹

V 60. letih 20. st. je postala aktualna obnovitev interdisciplinarne paradigme v raziskovanjih BS. R. Kolarič je poskusil izvesti prevrat v kar nekaj znanostih, ki se ukvarjajo s problematiko BS, predvsem v zgodovini, paleografiji in tudi jezikoslovju.³² Postavil je povsem novo tezo o izvoru prvih zasnov BS na vzhodnem vplivnem območju oglejske cerkve v času patriarha Pavlina, viri BS pa da so prišli v Freising oz. na območje freisingške cerkve, ko ji je bilo leta 973 podeljeno Loško gospostvo. Že poprej naj bi oglejska cerkev krščanstvo tamkaj, kakor tudi drugod na slovenskem etničnem ozemlju južno od Drave, dodobra utrdila in ga oskrbela z obrazci v slovanskem jeziku. V paleografiji je šel Kolarič tako mimo Kosa kot mimo Traubeja.³³ B. Grafenauer je Kolaričeve ideje, v ozadju katerih je bila preočitna želja po dokazu slovenskosti BS, zavrnil s temeljito historično kritiko.³⁴

Ob Kolaričevem problematičnem poskusu obnovitve interdisciplinarne paradigme preučevanja BS najdemo v posameznih razpravah münchenske izdaje BS iz leta 1968 poleg že uveljavljenih pristopov tudi nove specializirane študije: J. Pogačnika o historiatu raziskav³⁵ ter kompoziciji in stilistiki spomenikov slovanskega jezika iz Clm 6426, R. Lauerja o nadvrstičnih znamenjih v njih, E. Hercigonja o sorodnosti jezika BS s stsl. oblikami in K. Gantarja o kompoziciji nekaterih latinskih besedil v Clm 6426, spisanih od roke, ki je zabeležila BS II in III. Slednji je ugovarjal razlagi, ki je izključno vezala retoriko BS II na šolo Konstantina in Metoda, in dopuščal tudi vpliv latinskega izročila, medtem ko Hercigonja po eni najtemeljitejših sintaktično-

stilnih analiz BS II doslej ugotavlja enako rabo, repertoar in stil glagolskih oblik v omenjenem spomeniku in stsl. besedilih. Pogačnik se usmerja na problem literarnosti BS, kar pomeni razširitev raziskav BS na sodobno pojmovano literarno vedo. Osrednji rezultat teh Pogačnikovih raziskav je sklep, da BS II premore močne prvine umetnostnega besedila, v njem pa ugotavlja kompozicijo 7 – 1 – 7.

Kritika B. Grafenauerja iz leta 1969 ne pomeni zgolj zavrnitve osrednjega (Kolaričevega, v marsičem tudi Pogačnikovega) dela münchenske izdaje BS, temveč tudi nov historiografski prispevek k raziskavam spomenikov slovanskega jezika v Clm 6426 (genealogija, historiat raziskav). Za nadaljnje raziskovanje BS priporoča paradigmo, kakršna se je uveljavila v Vondrákom in ki je nato vodila v "zlata leta" slovenskih raziskav, seveda s sodobno metodologijo vsake izmed strok.³⁶

Kljub temu se je tudi pozneje ohranil močan poudarek na parcialnih študijah, kar gre pripisati predvsem zapletenosti problematike, ki raziskovalce sama po sebi usmerja k specialističnemu pristopu. I. Wiehl je leta 1974 izdala temeljno delo o besednem zakladu BS.³⁷ Podrobno je preučila krščansko terminologijo v BS in jo soočila s stanjem v stsl. besedilih. Ugotovila je v pretežni meri ujemanje, vendar pa BS premorejo tudi določene posebnosti. Spregledati tudi ne gre sociolingvističnih pogledov, ki jih je v raziskave BS vpeljala B. Pogorelec.³⁸

Z nadvrstičnimi znamenji BS sta se posebej intenzivno ukvarjala J. Gvozdanović in J. Schaeken, vendar se samo z jezikoslovno analizo nista mogla prikopati do nespornih rezultatov. Paleografska plat tega problemskega sklopa je ostala odprta. V ugotavljanju položaja in

³¹ B. Grafenauer, *Zgodovinarjeva paralegomena ...*, 155.

³² R. Kolarič, *Sprachliche Analyse I-V, Freisinger Denkmäler*, München 1968, 18-120.

³³ L. Traube, *Nomina sacra. Versuch einer Geschichte der christlichen Kürzung, Quellen und Untersuchungen zur lateinischen Philologie des Mittelalters II*, München 1907. Kolaričeva pojasnitev okrajšave xp̄n povsem nasprotuje temeljnim Traubejevim raziskavam.

³⁴ B. Grafenauer, *Zgodovinarjeva paralegomena ...*, 162 in dalje. Predvsem Kolarič zanemara začasne madžarske osvojitve, ki so razmajale krščansko organizacijo na vzhodnem vplivnem območju oglejske cerkve.

³⁵ J. Pogačnik, *Das Schicksal der Freisinger Denkmäler in der Slawistik, Freisinger Denkmäler*, München 1968, 3-17.

³⁶ B. Grafenauer, *Zgodovinarjeva paralegomena ...*, 157, 158, 160.

³⁷ I. Wiehl, *Untersuchungen zum Wortschatz der Freisinger Denkmäler. Christliche Terminologie*, München 1974. Leta 1981 je Wiehlova obravnavala tudi pravno izrazje v BS v razpravi *Die Rechtswörter in den Freisinger Denkmälern*, *Studia Slavica. Beiträge zum VIII. internationalen Slawistenkongress in Zagreb 1978*, Giessen 1981, 39-47.

³⁸ B. Pogorelec, *Razvoj slovenskega knjižnega jezika, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Informativni zbor-*

značaja naglasov sta najbolj napredovala J. Gvozdenovič (BS I) in J. Toporišič (BS II).³⁹ Izmed drugih specialističnih jezikoslovnih raziskav je treba omeniti še Kortlandtovo obravnavo nosnikov in jera.⁴⁰ Kljub posamičnim novim rešitvam se je v bistvu potrjeval Ramovšev pogled, ki je v BS opazal dvojna jezikovna stanja, starejša splošnejše slovanska in mlajša alpskoslovensko-slovenska.

V zborniku prispevkov s simpozija Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi, ki je potekal v Ljubljani leta 1988,⁴¹ prav tako srečujemo predvsem težnjo k obravnavanju posameznih vidikov BS. V njem se zdita še posebej pomembni dve razpravi: V. Cvetko-Orešnik⁴² zavrača Kronsteinerjeve⁴³ hipoteze o neustreznosti Ramovševega prikazovanja slovenskega jezikovnega razvoja do 11. st. na podlagi alpskoslovenskih osebnih imen (zaradi časa nastanka BS je njegova obravnavo važna tudi za naš problem) kot premalo natančne in neutemeljene,⁴⁴ E. Dogramadžieva⁴⁵ pa ugotavlja določene različnosti v vezniškem sestavu BS in stosl.; to bi utegnilo voditi k eksaktni zavrnitvi nekdanje razširjene misli o stosl. značaju izvora BS.

Številne analitične študije problematike BS, ki so se vrstile od leta 1968 dalje, so posredno odprle vprašanje preglednosti rezultatov raziskav. Zato ni presenetljivo, da je J. Toporišič v Enciklopediji slovenskega jezika, ki

je bila v rokopisu dokončana leta 1990, na kratko povzel svoja dognanja v zvezi z BS. Njihovo pisavo je označil za "gotsko minuskulo",⁴⁶ vendar kljub tako radikalni reviziji starejših paleografskih dognanj svojega mnenja ni z ničimer utemeljil. Nenavadno pa je, da je obdržal Kosovo datacijo BS, kar ga je privedlo v hudo zagato; prva nedvoumna znamenja gotice so se namreč v evropskih skriptorijih pojavila šele v 2. polovici 12. st.⁴⁷

Znanstvenokritična izdaja BS, ki je bila prvič objavljena leta 1992, je nastala v sodelovanju SAZU in ZRC SAZU. Založniška hiša Slovenska knjiga je poskrbela, da je edicijo spremljal tudi izjemno kvaliteten faksimile vseh treh slovanskih besedil iz Clm 6426.⁴⁸ Znanstvenokritična izdaja BS je poskušala na Slovenskem uveljaviti moderne ekdotične standarde, hkrati pa se je trudila povzeti vse relevantne ugotovitve dotodanjega raziskovanja. To ji je po mnenju mednarodne znanstvene javnosti povsem uspelo.⁴⁹ Pri razširitvi strokovnega in laičnega zanimanja za BS so veliko vlogo odigrali tudi njihovi prevodi v sodobno slovenščino (B. Paternu, F. Bernik, J. Faganel, F. Jakopin, J. Kos, T. Logar, M. Smolik, J. Zor), latinščino (K. Gantar; po Münchenski izdaji 1968), nemščino (K. D. Olof) in angleščino (G. Ch. Stone). Edino pri objavi tekstov, ki so vsebinsko primerljivi z BS, je Vondrákova izdaja še vedno nenadomestljiva.

nik. Dodatek, Ljubljana 1974, 1: "Zgodovina predpostavlja razvoj tako imenovanega kulturnega jezika v času razcveta slovenske predfevdalne družbe na karantanskem knežjem dvoru. Kasneje je v tem prvem upravnem in kulturnem središču slovenskega prostora nastal tudi najstarejši slovenski pismeni jezik /.../, ki nam je sporočen v brižinskih /.../ spomenikih." Ta trditev seveda ne more soditi v krog pozitivno dokazanih; je pa pomembna kot začetek širitve jezikoslovnih razmišljanj tudi v smer historične sociolingvistike, ki je tako postala še eno specialistično področje v raziskavah BS.

³⁹ Akcentuacija delov BS I in II je dosegljiva v: W. R. Schmalstieg, *An Introduction to Old Church Slavic*, Cambridge (Mass.) 1976, 188-190.

⁴⁰ F. H. H. Kortlandt, *Jers and Nasal Vowels in the Freising Fragments*, SR 23, (1975), 405-412.

⁴¹ Zbornik z referati je izšel v Ljubljani naslednje leto (1989) pod naslovom *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Obdobja 10.

⁴² V. Cvetko-Orešnik, *Slovenskost Brižinskih spomenikov in nekatere novejšje hipoteze o njih*, Obdobja 10, 35-50.

⁴³ O. Kronsteiner, *Die alpenlawischen Personennamen*, Wien 1975.

⁴⁴ Kronsteinerjev ostri odgovor na izvajanja V. Cvetko-Orešnik prinaša zanimivo, a neargumentirano misel o tem, da

gre pri BS za besedila iz 8. st. (to ni identično z mislijo I. Grafenauerja, ki je na konec 8. in v začetek 9. st. postavljala le prve korake razvoja virov BS). Prim. O. Kronsteiner, *Zur Slowenizität der Freisinger Denkmäler und der alpenlawischen Orts- und Personennamen, Die slawischen Sprachen*, Band 21, Salzburg 1990, 105-111.

⁴⁵ E. Dogramadžieva, *S"juznrite sredstva v"v Fraizingските pametnici*, Obdobja 10, 63-68.

⁴⁶ J. Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana 1992, 12.

⁴⁷ J. Stipišič, *Pomočne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Zagreb 1985, 99.

⁴⁸ Pregledani ponatis Znanstvenokritične izdaje BS (z manj reprezentativnim faksimilom) je izšel leta 1993.

⁴⁹ E. P. Hamp, *The Word a from Brižinski spomeniki*. Brižinski a, Zbornik Brižinski spomeniki, Ljubljana 1996, 471; N. Mikhailov, *Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine*. Rokopisna doba slovenskega jezika (od XIV. stol. do leta 1550), Trst 2001, 76. Za razliko od mednarodne strokovne javnosti je bil z Znanstvenokritično izdajo BS precej nezadovoljen J. Toporišič, ki je še posebej ostro kritiziral fonetični prepis v »nerodn/em/ mednarodn/em/ način/u/ zaznamovanj/a/ glasov in naglasak«. Prim. J. Toporišič, *Izdaja Brižinskih spomenikov iz leta 1992*, SR 42 (1994), 25-38, zlasti 26, 27.

Raziskave zgodnjerednjeveške slovstvene kulture v vzhodnoalpskem prostoru so se po letu 1992 v razmeroma kratkem času zelo intenzivirale. Znanstvenokritična izdaja BS, ki je še zlasti v Trstu vzbudila precejšnjo pozornost,⁵⁰ je bila v veliki meri osnova za temeljito knjižno predstavitev najstarejših poglavij slovenske kulturne zgodovine v Italiji. J. Jež je vrsti jezikov, v katere so prevedeni BS, dodal še italijanščino.⁵¹ Posebno dragoceno je v tej izdaji opozorilo na možnost primerjave med najzgodnejšimi pismenskimi spomeniki italijanske in slovenske jezikovne tradicije.

Multidisciplinarni mednarodni simpozij o BS, ki je bil organiziran aprila 1994 v Ljubljani, je prinesel vrsto parcialnih osvetlitev že davno odprtih vprašanj. Čas za novo sintezo očitno še ni dozorel. A. Pleterski je postavil drzno hipotezo, da so "prva besedila v slovanskem jeziku, korenine BS, /.../ nastala med 772 in 789 v samostanu v Molzbichlu za potrebe verske službe in pouka prebivalstva ter samih članov samostanske skupnosti".⁵² (V poznejši diskusiji, ki je potekala na straneh Zgodovinskega časopisa, tega mnenja ni bilo mogoče utemeljiti. Pokazalo se je, da BS na nobenem mestu ni mogoče razlagati kot tekst, ki bi bil nujno povezan s samostansko versko prakso.) Iz prispevka

Nataše Golob je mogoče izpeljati izjemno pomemben sklep, da je množina, ki se rabi v prvi vrstici BS I, pravzaprav majestetična, saj majhnost črk v nadaljnjem tekstu izključuje možnost skupinskega branja.⁵³ Potemtakem ni preveč drzno domnevati, da je bilo to besedilo zapisano za visokega cerkvenega dostojanstvenika, najverjetneje za škofa. Zato pa se avtoričina hipoteza o tem, da je BS II delo dveh pisarjev, doslej ni potrdila. Temeljita analiza J. Snoja je prepričljivo ovrgla misel, da bi nadvrstična znamenja v BS I lahko obravnavali kot nevme.⁵⁴ Nove raziskovalne pobude so bile dane predvsem v območju literarne vede (BS I, ozadju krščanske homiletične tradicije,⁵⁵ BS kot dialoški tekst⁵⁶), medtem ko so med jezikoslovci prevladale mikroanalitične študije besednega zaklada,⁵⁷ besednega reda,⁵⁸ stilistične problematike,⁵⁹ interpunkcije⁶⁰ in naglasa.⁶¹

Zdi pa se, da se je prav z ljubljanskim simpozijem vsaj začasno sklenila nekdanja zelo razgreta "pravda" o tem, kateremu slovanskemu prostoru pripadajo BS.⁶² Znanstvenokritična izdaja BS je, kot kaže, mednarodni strokovni javnosti podala dovolj argumentov za njihovo umeščanje v slovenski karantansko-koroški zgodovinski in jezikovni kompleks oz. kontekst.

⁵⁰ J. Jež, Brižinski spomeniki in tržaški Slovenci, Zbornik Brižinski spomeniki, 473.

⁵¹ J. Jež (s predgovorom in historiografskimi dodatki P. G. Parovela), Monumenta Frisingensia. Brižinski spomeniki, Trst, Firenze 1994.

⁵² A. Pleterski, Arheologija in nastanek Brižinskih spomenikov, Zbornik Brižinski spomeniki, 38.

⁵³ N. Golob, Pergamenti, zrcala in nekaj kodikoloških opomb, Zbornik Brižinski spomeniki, 52.

⁵⁴ J. Snoj, Ali so nadvrstična znamenja v Brižinskih spomenikih nevme?, Zbornik Brižinski spomeniki, 71-83.

⁵⁵ J. Kos, Primerjalna motivno-tematska interpretacija brižinske homilije, Zbornik Brižinski spomeniki, 383-389.

⁵⁶ I. Grdina, Brižinski spomeniki kot dialoški tekst, Zbornik Brižinski spomeniki, 367-376.

⁵⁷ Ch. Hannick, Die Freisinger Denkmäler innerhalb der Ent-

wicklung des slavischen christlichen Wortschatzes, Zbornik Brižinski spomeniki, 239-243; L. Moszyński, Terminologia religijna Zabytków Fryzyjskich – najstarsza znana terminologia religijna Słowian, n. d., 245-252; A. E. Suprun, K leksičeskoj strukturi Frejzingskih listkov, n. d., 267-288.

⁵⁸ G. Ch. Stone, Word Order in the Freising Texts, Zbornik Brižinski spomeniki, 213-224.

⁵⁹ J. Raecke, Oralität im Zeichen des Kreuzes - Das Freisinger Denkmal I, Zbornik Brižinski spomeniki, 347-365.

⁶⁰ J. Gvozdanović, Ločila v Brižinskih spomenikih, Zbornik Brižinski spomeniki, 203-212.

⁶² V. Cvetko-Orešnik, K Isačkovemu poskusu zavrnitve Ramovševih argumentov za slovenskost Brižinskih spomenikov, Zbornik Brižinski spomeniki, 193-202; H. D. Pohl, Zur Sprache der Freisinger Denkmäler, n. d., 311-321.

Bibliografija

Marko Kranjec

Krajši sezname izdaj BS in literature o njih so bili do sedaj objavljeni v nekaterih bibliografskih enotah (Ogi-enko 1929, Kos-Ramovš 1937, Tomšič 1956, Pogačnik 1968, Stanislav 1978, leksikalni članki). Poglavji o BS sta bili vključeni tudi v dve cirilmetodijski bibliografiji (Il'inskij 1934, Popruženko-Romanski 1942). Popoln seznam izdaj in literature je objavil Stanislav v besedilu svoje razprave o dotodanjih raziskavah BS (1932). V obliki bibliografije je prvi poskusil zajeti celotno gradivo o BS podpisani v zborniku Freisinger Denkmäler (1968). To bibliografijo sta ocenila oz. dopolnila Grafenauer (1969) in Hahn (1973).

Pričujoča bibliografija vsebuje podatke o dosedanjih izdajah BS in literaturo o njih. Poleg del, ki spomenike obravnavajo v celoti, popisuje tudi filološka, jezikoslovna, literarnozgodovinska in zgodovinska dela, ki prinašajo sodbe in ugotovitve o BS. Od enot, ki vsebujejo samo besedilo BS, so upoštevane starejše (19. st.), od novejših pa le tiste, ki so zanimive ali pomembne zaradi prepisov, prevodov ali naglaševanja. Tudi navedbe srednješolskih učbenikov so omejene na 19. st.

Bibliografija je urejena po časovnem vrstnem redu; dela, ki so izhajala v snopičih ali zvezkih, so uvrščena pod zadnjo letnico izhajanja, če so navedena kot celota. Prispevek v posameznem snopiču ali zvezku pa je uvrščen pod letnico izida le-tega, če jo je bilo mogoče ugotoviti. Znotraj enega leta so enote razvrščene po abecednem redu avtorjev in naslovov. Nove, spremenjene izdaje, objave v zbranih ali izbranih delih in prevodi se obravnavajo kot samostojne enote; nespremenjeni pon-

tisi so omenjeni pri prvi izdaji, prav tako nove izdaje in ponatisi srednješolskih učbenikov. Tudi ocene in poročila se upoštevajo kot samostojne enote.

Priimek in ime avtorja sta navedena v enotni, danes ustaljeni obliki; kjer je priimek v viru zapisan drugače, je v tej obliki ponovljen v bibliografski opombi, če ni tako že naveden v besedilu enote. Izpuščeni deli naslova so označeni s tremi pikami.

Pri knjigah, ki v celoti obravnavajo BS, so štete vse strani, npr. 150 str.; če jih omenjajo na več mestih, so tudi štete vse strani in je v bibliografski opombi po potrebi oznaka "Mestoma" ali "Predvsem". Kjer pa je bilo mogoče, so navedene le strani, ki se tičejo BS, npr. str. 130-131. Isto velja za članke v zbornikih in periodičnih publikacijah, le da so tu pri delih, ki niso navedena v celoti, strani v okroglih oklepajih, npr. str. (15-16).

Bibliografska opomba po potrebi pojasnjuje enoto. V njej je vedno povedano, ali je v enoti objavljeno besedilo vsaj enega BS v celoti oz. slovar besedja BS. Oznako načina objave je prispeval I. Grdina.

Priimek in ime avtorja oz. stvarna značnica so tiskani polkrepko, naslov knjige, zbornika ali periodične publikacije ležeče. Letnik periodične publikacije je označen z rimsko številko. Bibliografska opomba je v drobnejšem tisku. Pri prečkovanju cirilice je ъ (v sredi besede) nadomeščen z ", ъ z ', ѓ z ě, ѵ z y, u z i (pri ukrajinščini z y) in x s h. Številka desno pod enoto pomeni zaporedno številko enote; pri sklicevanju na enote te bibliografije je v opombi navedena ta številka.

- 1806**
- Docen, Bernhard Joseph:** Nachrichten von einigen alten Handschriften der ehemaligen Freysinger Stiftsbibliothek. – *Beiträge zur Geschichte und Literatur, vorzüglich aus den Schätzen der pfalzbairischen Zentralbibliothek zu München*, hrsg. von J. Chr. Freiherr von Aretin (München) VII, 1806, str. (230). 1
- 1807**
- Docen, Bernhard Joseph:** Anzeige einiger Denkmäler der slavischen Sprache aus dem X. Jahrhundert. – *Neuer literarischer Anzeiger* (München) II, 1807, št. 12, stolp. 190-191.
Objavljeno anonimno. – Prej pripisovano J. Aretinu. Avtorstvo po enotah 401 in 432. 2
- 1814**
- Dobrovský, Josef:** Nachricht von drey slawischen Aufsätzen, welche in einer sehr alten lateinischen Handschrift der öffentlichen Bibliothek zu München gefunden worden sind. – J. Dobrovský: *Slovanka. Zur Kenntniss der alten und neuen slawischen Literatur, der Sprachkunde nach allen Mundarten, der Geschichte und Alterthümer* von J. Dobrowsky. Prag 1814, str. 249-251. 3
- 1820**
- Vostokov, Aleksandr Hristoforovič:** Razsuždenie o slavjanskom jazykě. – *Trudy obščestva ljubitelej rossijskoj slovesnosti pri Imperatorskom Moskovskom universitete* (Moskva) XVII, 1820, str. (9-10, 53-55). 4
- 1822**
- Kopitar, Jernej:** Josephi Dobrowský ... Institutiones linguae Slavicae dialecti veteris ... Vindobonae ... 1822. – *Jahrbücher der Literatur* (Wien) XVII, 1822, str. (102-106).
BS I v diplomatičnem prepisu, v prepisu v stsl. cirilico in v latinskem prevodu. 5
- 1825**
- Metelko, Franc:** *Lehrgebäude der Slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen*. Laibach 1825, str. XII-XVII.
BS I v diplomatičnem prepisu brez akcentov, v prepisu v metelčico in v latinskem prevodu. 6
- 1826**
- Šafárik, Pavol Jozef:** *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* von Paul Joseph Schaffarik. Ofen 1826, str. 226-227. 7
- 1827**
- Köppen, Petr Iv.:** *Sobranie slovenskih pamjatnikov, nahodjaščihsja vne Rossii*. Sost. Petrom Keppenom. *Kn. 1. Pamjatniki sobrannye v Germanii*. Sanktpeterburg 1827, str. 1-20, priloženija f. I-IX.
Poglavje Stat'i Frejzingenskoj rukopisi. Str. 4-11: BS I-III v diplomatičnem prepisu, BS I v latinskem prevodu po Kopitarju 1822. V prilogi faksimile BS I-III. 8
- Vostokov, Aleksandr Hristoforovič:** Grammatičeskija ob"jasnenija na tri stat'i Frejzingenskoj rukopisi. – I. P. Köppen: *Sobranie slovenskih pamjatnikov, nahodjaščihsja vne Rossii. Kn. 1. Pamjatniki sobrannye v Germanii*. Sanktpeterburg 1827, str. 21-86.
Str. 28-36: BS I-III v prepisu v rusko cirilico in v stsl. cirilico; str. 48-84: slovar besedja BS. 9
- 1836**
- Kopitar, Jernej:** *Glagolita Clozianus ... Vindobonae* 1836, str. XXXIII-XLIV.
Poglavje XXXI. Specimen dialecti Carantanicae sec. X. Str. XXXV-XLI: BS I-III v diplomatičnem prepisu, v prepisu v osebni črkovni sestav, v prepisu v stsl. cirilico po Vostokovu in v latinskem prevodu. 10
- 1837**
- Kollár, Ján:** *Über die literarische Wechelseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slavischen Nation*. Pesth 1837, str. 12. 11
- Schmeller, Johann Andreas:** *Glagolita Clozianus ... – Gelehrte Anzeigen der Akademie der Wissenschaften zu München* V, 1837, št. 142, stolp. (105-112). 12
- 1839**
- Die deutschen Abschwörungs-, Glaubens-, Beicht- und Betformeln vom achten bis zum zwölften Jahrhundert*. Hrsg. von H. F. Massmann. Quedlinburg und Leipzig 1839, str. 4. (Bibliothek der gesamten deutschen Nationalliteratur. VII.)
Reprint Hildesheim 1969. 13
- 1844**
- Kollár, Ján:** *Über die literarische Wechelseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten*

- der slavischen Nation. 2., verb. Aufl.* Leipzig 1844, str. 10. 14
- 1848**
- Metelko, Franc:** *Anhang der Vorrede des Lehrgebäudes der Slow. Sprache.* Laibach 1848, XXXVII-LII str.
BS II in III v metelčici, v latinskem in v slovenskem prevodu. 15
– Für Freunde der slowenischen Sprache. – *Illyrisches Blatt* (Laibach) XXX, 1848, str. 292.
Knjižni oglas za enoto 15. 16
- 1849**
- Majar, Matija:** Slovensko slovstvo. Popisano 1846. – *Drobtinice* (Celje) IV, 1849, str. (204).
Matija Majer. 17
- 1854**
- Janežič, Anton:** *Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence.* V Celovcu 1854, str. 120, 160-168.
Str. 160-168: BS I-III v diplomatičnem prepisu in v prepisu v stesl. cirilico. – In nadaljnje izdaje. 18
- Miklošič, Fran:** *Chrestomathia palaeoslovenica.* Vindobonae 1854, str. 89-92.
Miklosich. – Poglavlje Appendix. Monumenta frisingensia. BS I-III v kritičnem prepisu. 19
- 1855**
- Bodjanskij, Osip Maksimovič:** *O vremeni proishozhdenija slavjanskih pis'men.* Moskva 1855, str. 247-260. 20
- Hattala, Martin:** O poměru cyrillčiny k nynějším nářejším slovanským. – *Časopis Musea království Českého* (Praha) XXIX, 1855, str. (102-103). 21
- 1858**
- Schleicher, August:** Ist das altkirchenslavische altslovenisch? – *Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung* (Berlin) I, 1858, str. 319-328. 22
- Šafárik, Pavol Jozef:** *Über den Ursprung und die Heimat des Glagolitismus.* Prag 1858, str. 25, 28.
Šafařík. 23
- 1859**
- Klun, Vinko Fereri:** Sloveny. Očerkek istorii ih slovesnosti. – *Russkaja besěda* (Moskva) IV, 1859, kn. 12, str. (95). 24
- 1861**
- Miklošič, Fran:** *Chrestomathia palaeoslovenica cum speciminibus reliquarum linguarum slavicarum.* Vindobonae 1861, str. 51-55.
Miklosich. – Poglavlje Specimen linguae slovenicae dialecti carantanicae. Monumenta frisingensia. BS I-III v kritičnem prepisu. 25
- 1863**
- Hattala, Martin:** Frisinské památky. – *Slovník naučný.* Redaktor: Frant. Lad. Rieger. *Díl třetí.* V Praze 1863, 251-252. 26
- Hrovat, Ladislav:** Frizinški odlomki. – "Zlati vek". V Ljubljani 1863, str. 282-284. 27
- Macun, Ivan:** *Kratak pregled slovenske literature sa dodanim riečnikom za Slovence.* V Zagrebu 1863, str. 1-2. 28
- Merkel, Iohannes:** *Lex Baiuvariorum. – Monumenta Germaniae historica ...* Ed. G. H. Pertz. *Legum tomus III.* Hannoverae 1863, str. (254).
Nespremenjen ponatis 1965. 29
- 1864**
- Klun, Vinko Fereri:** Die slovenische Literatur. Eine literarische Skizze. – *Österreichische Revue* (Wien) 1864, III, str. (81). 30
- Šafárik, Pavol Jozef:** Paul Jos. Šafařík's *Geschichte der südslawischen Literatur.* Aus dessen handschriftlichen Nachlasse hrsg. von Josef Jireček. *I. Slowenisches und glagolitisches Schriftthum.* Prag 1864, str. 110-111. 31
- 1865**
- Miklošič, Fran:** *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum.* Vindobonae 1862-1865. XXII + 1171 str.
Miklosich. – Vsebuje besedje BS. 32
– *Slovensko berilo za osmi gimnazijalni razred.* Na Dunaju 1865, str. 18-22.
Str. 19-22: BS II v kritičnem prepisu in v prepisu v osebni črkovni sestav: poleg latinične abecede še î (ѣ), ŭ (ѣ), ę, ą (ojevski nosnik) in ŭj (ы). – 2., nekoliko predelana izd. Vredil J. Navratil. Na Dunaju 1881, str. 9-13. 33
- Pypin, Aleksandr Nikolaevič, Vladimir Danilovič Spasovič:** *Obzor istorii slavjanskih literatur.* S. Peterburg 1865, str. 134-135. 34

Sreznevskij, Izmail Ivanovič: Obozrēnie naučnyh trudov A. H. Vostokova, meždu pročim i neizdannyh. – A. H. Vostokov: *Filologičeskija nabljudenija A. H. Vostokova*. Izd. I. Sreznevskij. Sanktpeterburg 1865, str. (XXXV-XXXVI). 35

– Poslēslovie redaktora. – *Prav tam*, str. 75-89.

Tretja paginacija. – Str. 78-82: BS I-III v diplomatičnem prepisu. 36

Vostokov, Aleksandr Hristoforovič: Grammatičeskija ob"jasnenija na tri stat'i Frejzingenskoj rukopisi. – *Prav tam*, str. 1-74.

Tretja paginacija. – Str. 10-17: BS I-III v prepisu v rusko in v stsl. cirilico; str. 29-71: slovar. – Ponatis enote 9. 37

1866

Sreznevskij, Izmail Ivanovič: Svedenija i zametki o maloizvestnyh i neizvestnyh pamjatnikah XXII: Odna iz frejzinskih statej i poučenje Klimenta. – *Zapiski imperatorskoj Akademii nauk* (Sanktpeterburg) IX, 1866, priloženje 6, str. 58-60. 38

1867

Marn, Josip: Pomenki o slovenskem pisanji XXXIX-XLIII. – J. Marn: *Jezičnik V*. V Ljubljani 1867, str. 48-54. 39

Undol'skij, Vukol Mihajlovič: Ob otkrytii i izdanii tvorenij Klimenta, episkopa slovenska. (Izvlačenje iz stat'i V. M. Undol'skago.) – *Besēdy v obščestvė ljubitelej rossijskoj slovesnosti*. Vypusk 1. Moskva 1867, otdēlenie I, str. 31-38. 40

1872

Malkowski, Konstanty: *Przegłqd najdawniejszych pomników języka polskiego*. Warszawa 1872, str. 77-84.

BS I-III v diplomatičnem prepisu brez akcentov in v prepisu v poljski črkopis. 41

1873

Catalogus codicum latinorum bibliothecae regiae Monacensis secundum Andreae Schmelleri composuerunt Carolus Halm, Georgius Thomas, Gulielmus Meyer. *Tom I pars III. Codices num. 5251-9100 complectens*. Monachii 1873, str. 110. 42

1874

Braune, Wilhelm: Die altslovenischen Freisinger Denkmäler in ihrem Verhältnisse zur althochdeutschen

Orthographie. – *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* (Halle/Saale) I, 1874, str. 527-534. 43

1876

Jagič, Vatroslav: Neue Beiträge Prof. Miklosich's zur Grammatik der altslovenischen und der übrigen slav. Sprachen. – *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) I, 1876, str. (450-451).

O BS II in homiliji Klimenta. 44

Miklošič, Fran: Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen. Eine sprachgeschichtliche Untersuchung. – *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien. Phil.-hist. Klasse XXIV*, 1876, str. 1-58.

Miklosich. – Tudi kot posebni odtis, Wien 1875. 58 str. – Mestoma, predvsem str. 2-8. Vsebuje tudi Klimentovo pridigo Poučenje na pamjat' apostola ili mučenika z lat. prevodom. 45

1877

Briefe von Dobrovsky an Jac. Grimm. Dem Herausgeber des Archivs zur Mittheilung überlassen von Prof. Hermann Grimm. – *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) II, 1877, str. (181).

Pismo z 28. nov. 1812 o BS. 46

1879

Pypin, Aleksandr Nikolaevič, Vladimir Danilovič Spasovič: *Istorija slavjanskih literatur*. Izd. 2., vnov pere-rabot. i dop. Tom I. S.-Peterburg 1879, str. 285. 47

1880

Jagič, Vatroslav: Istorija slavjanskih literatur A. N. Pypina i V. D. Spasoviča. Izdanie vtoroe ... St. Petersburg 1879 ... – *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) IV, 1880, str. (475). 48

– Woher das secundäre a? – *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) IV, 1880, str. (400). 49

1881

Kleinmayr, Julij: *Zgodovina slovenskega slovstva*. V Celovcu 1881, str. 20-23. 50

Škrabec, Stanislav: Nekoliko o svojilnih zaimkih. – *Cvetje z vertov sv. Frančiška* (Gorica) II, 1881, ov. 8 b, c, d. 51

– "Obeden". – *Prav tam*, ov. 3 d, 4 b, c, d. 52

Volkov, Jaromir: *Delo sv. Cirila in Metoda*. V Trstu 1881, str. 60-61.
Obj. tudi BS I. 53

1882

Miklošič, Fran, Adolf Patera: *Materialien zur Geschichte der slavischen Philologie 7. Der Briefwechsel zwischen Dobrovský und Kopitar*. – *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) VI, 1882, str. (648-650).

Miklosich. – Pismo Dobrovskega Kopitarju o BS z dne 22. 7. 1811. 54

1883

Škrabec, Stanislav: *Opazke IV. Odgovor na pismo v 4. in 5. zvezku*. – *Cvetje z vertov sv. Frančiška* (Gorica) IV, 1883, ov. (7 c, d, 8 b). 55

1885

Jagić, Vatroslav: *Pis'ma Dobrovskega i Kopitara v povremennom porjadjkě*. Sanktpeterburg 1885. CVII, 751 str., [8] str. faks. (Sbornik otdělenija ruskago jazyka i slovesnosti Imp. Akademii nauk. 39. Istočniki dlja istorii slavjanskoj filologii. 1.)

Tudi korespondenca o BS. – Kopitar v pismu z dne 14. VI. 1813 pošilja Dobrovskemu Vodnikov izdelek "Confessio peccatorum generalis Lingua Slovenica conscripta ac reperta in Bibliotheca Monachiensi etc.", datiran s 24. II. 1813. Vsebuje BS I, izpisan v stolpcih (vsaka beseda v novi vrsti): v 1. stolpcu kritični prepis, v 2. bohoričični fonetični prepis, v 3. prevod v sodobno slovenščino in v 4. latinski prevod (str. 342-352). Dodane so opombe v latinščini (str. 352-353). 56

1886

Brückner, Aleksander: *Istočniki dlja istorii slavjanskoj filologii*. Tom I. ... St. Petersburg 1885. – *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) IX, 1886, str. (303-304). 57

Miklošič, Fran: *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. Wien 1886. VIII, 547 str.
Miklosich. – Vsebuje tudi besedje BS. 58

1887

Krek, Gregor: *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte. 2. völlig neu bearb. u. erw. Aufl.* Graz 1887, str. 241-244. 59

1888

Marn, Josip: *Knjiga slovenska v dobi od IX. do XVI. veka*. § 47-48. – J. Marn: *Jezičnik XXVI* (= *Staroslovénski Jezičnik*). V Ljubljani 1888, str. (63-66). 60

Oblak, Vatroslav: *Zur Geschichte der nominalen Declination im Slovenischen*. – *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) XI, 1888, str. (397). 61

1890

Oblak, Vatroslav: *Doneski k historični slovenski dialektologiji*. – *Letopis Matice slovenske* (Ljubljana) 1890, str. (182-183). 62

1893

Ljapunov, Boris Mihajlovič: *Kratkij obzor glavnějših javlenij slověnskoj (horutanskoj) literatury vměstě s vvedenijem ob otnošenii slověnskago jazyka k staroslovjanskomu i drugim slovjanskim*. – *Zapiski Imperatorskago Har'kovskago universiteta* 1893, vyp. 1, str. (20-23). 63

Sket, Jakob: *Slovenska slovstvena čitanka za sedmi in osmi razred srednjih šol*. Na Dunaju 1893, str. 21-23, 27-32.

Str. 27-32: BS I-III v kritičnem prepisu (po Miklošiču) in v prepisu v slovenski črkopis z dodanima ě in č. – 2., predelana izd. 1906, str. 23-24, 29-32, ima samo besedilo BS II (29-32), enako 3. izd. 1914. 64

– *Slovenska slovstvena čitanka za učiteljišča*. Na Dunaju 1893, str. 27-32.

BS I-III kot v enoti 64. 65

1894

Glaser, Karol: *Zgodovina slovenskega slovstva. I. del*. V Ljubljani 1894, str. 45-47. 66

Oblak, Vatroslav: *Die Halbvocale und ihre Schicksale in den südslavischen Sprachen*. – *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) XVI, 1894, str. (156, 162-163). 67

Vondrák, Václav: *Althochdeutsche Beichtformeln im Altkirchenslavischen und in den Freisinger Denkmälern*. – *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) XVI, 1894, str. 118-132. 68

1895

Jagić, Vatroslav: *Ein Kapitel aus der Geschichte der südslavischen Sprachen*. – *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) XVII, 1895, str. (52-53, 76). 69

- Lavrov, Petr Alekseevič:** III. Charakter poučeníj Klimenta. Ih istočniki. – V. M. Undol'skij: *Kliment episkop slověnskij*. S predislavijem P. A. Lavrova. Moskva 1895, str. (XXXIII-XXXIV). 70
- Oblak, Vatroslav:** B. M. Ljapunov, Kratkij obzor glavnejših javlenij slověnskoj (horutánskoj) literatury vměstě s vvedenijem ob otnošenii slověnskago jazyka k staro-slovjanskomu i drugim slovjanskim ... – *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) XVII, 1895, str. (600-601). 71
- Zgodovina slovenskega slovstva. I. del. Spisal prof. dr. Karol Glaser. V Ljubljani 1894 ... – *Ljubljanski zvon* XV, 1895, str. (310). 72
- Polívka, Jíří:** Frisinské zlomky. – *Ottův slovník naučný. Devátý díl*. V Praze 1895, str. 717-718. 73
- 1896**
- Jagić, Vatroslav:** Frisinské památky, jih vznik a význam v slovanském písemnictví. Podává Dr. Václav Vondrák. V Praze 1896 ... – *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) XVIII, 1896, str. 598-601. 74
- Miletič, Ljubomir:** Frisinské památky, jih vznik a význam v slovanském písemnictví. Podává Dr. Václ. Vondrák ... – *B"lgarski pregled* (Sofija) III, 1896, št. 6, str. 123. 75
- Oblak, Vatroslav:** Zgodovina slovenskega slovstva. I. del. Spisal profesor dr. Karol Glaser ... – *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) XVIII, 1896, str. (238-239). 76
- Vondrák, Václav:** *Frisinské památky, jih vznik a význam v slovanském písemnictví*. Podává –. V Praze 1896, 82 str., [8] f. faks.
Str. 52-61: BS I-III v diplomatičnem prepisu, v prepisu v češki črkopis brez zaznamovane vokalne kvantitete z dodanima ć in ś in v latinskem prevodu; str. 68-78: slovar. Faksimile BS I-III. 77
- 1897**
- Jagić, Vatroslav:** *Novyja pis'ma Dobrovskego, Kopitara i drugih jugozapadnyh slavjan*. Sanktpeterburg 1897. CII, 928 str. (Sbornik Otdělenija ruskago jazyka i slovesnosti Imp. akademii nauk. 62. Istočniki dlja istorii slavjanskoj filologii. 2.)
Tudi korespondenca o BS. 78
- Oblak, Vatroslav:** Kleine grammatische Beiträge. 1. Slovenisches dl und südslavisches vy. – *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) XIX, 1897, str. (323). 79
- Pastrnek, František:** Dr. Václav Vondrák, Frisinské památky ... V Praze, 1896 ... – *Listy filologické* (Praha) XXIV, 1897, str. 46-48. 80
- Škrabec, Stanislav:** Boj z učeno senco. – *Cvetje z vertov sv. Frančiška* (Gorica) XVI, 1897, ov. (8 c, d, 10 d); XVII, 1898, ov. (2 b). 81
- Vidic, Fran:** Frisinské památky ... Podává dr. Václav Vondrák. V Praze ... 1896 ... – *Ljubljanski zvon* (Ljubljana) XVII, 1897, str. 192, 258-260. 82
- Vondrák, Václav:** Althochdeutsches in den slav. Freisinger Denkmälern. – *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* (Halle/Saale) XXII, 1897, str. 201-208. 83
- 1898**
- Grunskij, Nikolaj Kuz'mič:** Otzyv ob izslědovanii i izdanii Vondraka Frejzingenskih otrvykov: V. Vondrák. Frisinské památky ... Praha. 1896 g. ... – *Izvěstija Otdělenija ruskago jazyka i slovesnosti* (Sanktpeterburg) III, 1898, str. 267-278. 84
- Jagić, Vatroslav:** Einige Streitfragen. 1. Zur Provenienz der Kijever glagol. Blätter. – *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) XX, 1898, str. (8). 85
- Murko, Matija:** Jazyk slovinský. – *Ottův slovník naučný XIII*. V Praze 1898, str. (393-394). 86
- 1899**
- Murko, Matija:** Dr. Vatroslav Oblak. – *Ant. Knezova knjižnica VI*. Ljubljana 1899, str. (268-269). 87
- 1900**
- Jagić, Vatroslav:** Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. I.-II. Abhandlung. – *Denkschriften der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien. Phil.-hist. Klasse XLVII*, 1900, str. 1-88, 1-96.
Mestoma. 88
- Sobolevskij, Aleksej Ivanovič:** Cerkovno-slavjanskije teksty moravskago proišhoždenija. – *Russkij filologičeskij věstnik* (Varšava) XLIII, 1900, str. (176). 89
- 1901**
- Lavrov, Petr Alekseevič:** Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache, von Vatroslav Jagić. Wien. 1900. – *Izvěstija Otdělenija ruskago jazyka i slovesnosti* (Sanktpeterburg) VI, 1901, kn. 1, str. (294, 297, 307, 318). 90

- Vidic, Fran:** Valentin Vodnik, der erste slovenische Dichter. – *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) XXIII, 1901, str. (428-431).
O Vodnikovem delu za BS. 91
- 1902**
- Murko, Matija:** *Vatroslav Oblak. Ein Beitrag zur Geschichte der neuesten Slavistik.* Wien 1902, str. 55-56. 92
- Polovinkin Ir. N.:** Frejzingenskie otryvki. – *Enciklopedičeskij slovar', F. A. Brokgauz, I. A. Efron. Tom XXXVI.* S.-Petersburg 1902, str. 719. 93
- 1903**
- Vondrák, Václav:** *Studie z oboru cirkevněslovenského písemnictví.* V Praze 1903. 180 str. (Rozpravy České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. Tř. III. č. 20.)
Predvsem: Jak se má druhá Frisinská památka k homilii připisované biskupu Klimentovi? (str. 5-18) in Vznik Frisinských památek, jakož i překladu Emmeramské modlitby (str. 45-66). 94
- 1904**
- Glocke, N. E.:** Rozbor jazyka Frejzinskih otryvok. – *Izbornik kievskij. Timofeju Dmitrieviču Florinskomu posvjaščajut druž'ja i učeniiki.* Kiev 1904, str. 166-207.
Str. 167-173: BS I-III v diplomatičnem prepisu in v prepisu v rusko cirilico. 95
- 1905**
- Jagić, Vatroslav:** Meine Zusätze zum Studium der Werke des slavischen Klemens. II. Hat Bischof Klemens für eine seiner Homilien den Text des Freisinger Denkmals vor Augen gehabt? – *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) XXVII, 1905, str. 395-412. 96
- Lavrov, Petr Alekseevič:** Die neuesten Forschungen über den slavischen Klemens. – *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) XXVII, 1905, str. (352). 97
- 1906**
- Jagić, Vatroslav:** Mein Zusatz. – *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) XXVIII, 1906, str. 260-261.
K enoti 99. 98
- Vondrák, Václav:** Zur Frage nach dem Verhältnisse des Freisinger Denkmals zu einer Homilie von Klemens. – *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) XXVIII, 1906, str. 256-260. 99
- 1908**
- Murko, Matija:** *Geschichte der älteren südslavischen Literaturen.* Leipzig 1908, str. 54-56. (Die Literaturen des Ostens in Einzeldarstellungen V, 2. Abt.) 100
- Die südslavischen Literaturen. – *Die osteuropäischen Literaturen und die slawischen Sprachen.* Berlin u. Leipzig 1908, str. (199). (Die Kultur der Gegenwart I., Abt. IX.) 101
- Sauer, August:** Aus Jacob Grimms Briefwechsel mit slavischen Gelehrten. – *Untersuchungen und Quellen zur germanischen und romanischen Philologie. Johann von Kelle dargebracht. Erster Teil.* Prag 1908, str. (594). (Prager deutsche Studien. 8.)
Grimmovo pismo Dobrovskemu z dne 10. 5. 1811, tudi o BS. – Reprint 1975. 102
- 1910**
- Škrabec, Stanislav:** Praesens effectivum II. – *Cvetje z vertov sv. Frančiška* (Gorica) XXVII, 1910, ov. (11 d, 12 b-d); XXVIII, 1911, ov. (1 b-d). 103
- 1913**
- Gruden, Josip:** *Zgodovina slovenskega naroda.* V Celovcu 1910-1916, str. 503. 104
- Jagić, Vatroslav:** *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Neue bericht. u. erw. Ausg.* Berlin 1913, str. 219, 254-256. 105
- Škrabec, Stanislav:** Naša fonetika v prozi in poeziji. – *Cvetje z vertov sv. Frančiška* (Gorica) XXX, 1913, ov. (8 c). 106
- 1915**
- Nahtigal, Rajko:** Freisingensia. I. V uzmazi - v uzmaztue. – *Časopis za zgodovino in narodopisje* (Maribor) XII, 1915, str. 1-12. 107
- Freisingensia II. Zastopniki prv. slovan. nosnih samoglasnikov v brižinskih spomenikih. – *Prav tam*, str. 77-122. 108
- Dodatek k Freisingensia II. – *Prav tam*, str. 155-156. 109
- 1916**
- Lénard, Leopold:** Rozwój historyczny gramatyki słoweńskiej. – *Prace filologiczne* (Warszawa) VIII, 1916, str. (111-112). 110

1917

Glonar, Joža: Grafenauer Ivan: Kratka zgodovina slovenskega slovstva. I. Od začetka do marčne revolucije. – *Slovan* (Ljubljana) XV, 1917, str. 319-321. 111

Grafenauer, Ivan: *Kratka zgodovina slovenskega slovstva. I. del. Od začetkov do marčne revolucije.* Ljubljana 1917, str. 12-14. 112

Škrabec, Stanislav: "Obedən" in nekaj o "frizinških spominikih". – S. Škrabec: *Jezikoslovni spisi I.* Ljubljana 1916-1919, str. 140-150.

Ponatis enote 52. 113

1918

Grafenauer, Ivan: Razni popravki. 1. Brižinski spomeniki. – *Dom in svet* (Ljubljana) XXXI, 1918, str. 104-106.

K enoti 111. 114

Nahtigal, Rajko: Važnost latinskega dela brižinskega kodeksa in njegovih pripiskov za vprašanje o postanku in domovini slovenskih odlomkov. (Freisingensia III.) – *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* (Ljubljana) I, 1918, str. 1-63. 115

Ramovš, Fran: Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino. 1. in 2. snopič I. letnika. – *Ljubljanski zvon* XXXVIII, 1918, str. 368-370.

O enoti 115. 116

Škrabec, Stanislav: H zgodovini nedoločnih samoglasnikov v naši slovenščini. 1. Stari nedoločni samoglasnik v friz. spominikih 2. Zguba določnih samoglasnikov v friz. spominikih. – S. Škrabec: *Jezikoslovni spisi I.* Ljubljana 1916-1919, str. 241-244.

Ponatis enote 55. 117

1919

Conev, Boris: *Istorija na b"lgarskij ezik. A. Obšta čast'. Tom I.* Sofija 1919, str. 145-148. 118

Grafenauer, Ivan: *Kratka zgodovina slovenskega slovstva. II. del. Od marčne revolucije do naših dni.* Ljubljana 1919, str. 304. 119

1920

Grafenauer, Ivan: *Kratka zgodovina slovenskega slovstva. 2. popr. izd.* Ljubljana 1920, str. 30-32. 120

Prijatelj, Ivan: *Slovenačka književnost.* Beograd 1920, str. 12-13.

Obj. tudi v Prosvetnem glasniku 1906 in v rušč. v Slavjan-

skija izveštija 1904/05; skrajšana verzija v nem. v Österreichische Rundschau 1905 in v madž. v 4. zv. Obče slovenske zgodovine (ur. Heinrich Gusztáv), Budapest 1911. – Prim. Prijateljev zbornik, Lj. 1976, str. 240-243. 121

1921

Weingart, Miloš: Václav Vondrák. Kap. 4. Vondrákova vydání; objevy o Frisinských památkách. – *Nové Atheneum* (Praha) III, 1921, str. 289-295. 122

1922

Grafenauer, Ivan: *Slovenska čitanka za višje razrede srednjih in njim sorodnih šol. II. del.* V Ljubljani 1922, str. 6-12.

BS I-III v prečrkovanju v latinične ustreznike stosl. ciriličnih črk z enim znamenjem za ə in z dodanim ŷ; ločila in velike začetnice po slovenskem pravopisu. 123

Máchal, Jan: *Slovanské literatury. D. I.* V Praze 1922, str. 16. 124

Ramovš, Fran: Drobnoti iz slovenske gramatike 1. Opazke k y-ju. – *Slavia* (Praha) I, 1922-1923, str. (34, 36-37). 125

Štrekelj, Karel: *Historična slovnica slovenskega jezika.* Maribor 1922, str. 36. 126

1923

Ramovš, Fran: P. Stanislav Škrabec: Jezikoslovni spisi, I. zvezek ... Ljubljana 1916-19. – *Slavia* (Praha) II, 1923-1924, str. (117-118). 127

1924

Kos, Milko: Paleografske in historične študije k freisinškim spomenikom. – *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* (Ljubljana) IV, 1924, str. 1-37. 128

Nahtigal, Rajko: Programatične i. dr. opazke h Kosovi razpravi o freisinških spomenikih. (Dodatek k moji razpravi "Freisingensia III" - Freisingensia IV.) – *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* (Ljubljana) IV, 1924, str. 171-184.

Avtor po kazalu. – K enoti 128. 129

Ramovš, Fran: *Historična gramatika slovenskega jezika. II. Konzonantizem.* Ljubljana 1924, 335 str.

Mestoma, predvsem str. 262-263. 130

1925

Baesecke, Georg: Die altdeutschen Beichten. – *Bei-*

- träge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* (Halle/Saale) IL, 1925, str. 268-355.
Mestoma. 131
- Kos, Milko:** Abraham, škof v Freisingu. – *Slovenski biografski leksikon. Prva knjiga*. V Ljubljani 1925-1932, str. 1. 132
- Sievers, Eduard:** *Die altslawischen Verstexte von Kiew und Freising* im Verein mit Georg Gerullis und Max Vasmer hrsg. von -. Leipzig 1925. 59 str. (Berichte über die Verhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch-historische Klasse. 76 Bd., 2. H.)
Str. 45-54: BS I-III v fonetičnem prepisu z označenim mestom naglasa, s poskusom delitve na verze. 133
- 1926**
- Kolarič, Rudolf:** † Prof. dr. Václav Vondrák. – *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* (Ljubljana) V, 1926, str. 155-156. 134
- Meillet, Antoine:** M. Sievers: Die altslawischen Verstexte von Kiew und Freising (avec la collaboration de MM. Gerullis et Vasmer), 1925 ... – *Revue des études slaves* (Paris) VI, 1926, str. 265-266. 135
- Noha, Miloš:** Dílo Václava Vondráka. – *Časopis Matice Moravské* (Brno) L, 1926, str. (43-45). 136
- Ušeničnik, Franc:** Slovenska "očitna izpoved" v liturgiji. – *Bogoslovni vestnik* (Ljubljana) VI, 1926, str. 265-301. 137
- 1927**
- Kidrič, France:** Starija književnost. – *Slovenačka*. Beograd 1927, str. (87-88). (Srpska književna zadruga. Kolo XXX, br. 202.) 138
- Kolarič, Rudolf:** Nosni vokali v prvotni slovenščini. – *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* (Ljubljana) VI, 1927, str. 27-40.
Mestoma. 139
- Pirjevec, Avgust:** *Slovenski možje*. Prevalje 1927, str. 5-7. 140
- Sköld, Hannes:** Die altslawischen Verstexte von Kiew und Freising im Verein mit Georg Gerullis und Max Vasmer herausgegeben von Eduard Sievers ... – *Litteris* (Lund) IV, 1927, str. 34-36. 141
- Tesnière, Lucien:** M. Sievers (Die altslawischen Verstexte von Kiew und Freising im Verein mit Georg Gerullis und Max Vasmer herausgegeben, Leipzig, 1925 ...) – *Revue des études slaves* (Paris) VII, 1927, str. 306-307. 142
- Wijk, Nicolaas van:** E. Sievers: Die altslawischen Verstexte von Kiew und Freising ... Leipzig ... 1925. – *Slavia* (Praha) V, 1926-1927, str. 557-563. 143
- 1928**
- Grunskij, Nikolaj Kuz'mič:** Kiïvs'ki lystky ta Frejzings'ki uryvky (z faksymil'nymy znimkamy). – *Zapysky istoryčno-filologičnogo viddilu* (Ukraïns'ka Akademija nauk, Kiïv) XVI, 1928, str. 7-25.
Grunsk'ij Mikola. – Ocena enote 133. 144
- Meyer, Karl H.:** Sievers Eduard, Die altslawischen Verstexte von Kiew und Freising ... Leipzig 1925 ... – *Indogermanische Forschungen* (Berlin-Leipzig) XLVI, 1928, str. 106-111. 145
- Ramovš, Fran:** O jeziku v brižinskih spomenikih. – *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* (Ljubljana) VII, 1928, str. 160-168.
Ocena enote 133. 146
- 1929**
- Broch, Olaf:** Eduard Sievers' Untersuchungen auf slavischem Gebiet. – *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap* (Oslo) IV, 1929, str. (21-27). 147
- Burian, Václav:** Po stopách češtví a české knihy v starším slovinském písemnictví. – *Slavia* (Praha) VIII, 1929-1930, str. (54-55). 148
- Durnovo, Nikolaj Nikolaevič:** Mysli i predpoloženiya o proishozhdenii staroslavjanskogo jazyka i slavjanskich alfavitov. – *Byzantinoslavica* (Praha) I, 1929, str. (51). 149
- Kidrič, France:** *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do marčne revolucije. (I. snopič.)* V Ljubljani 1929, str. 8-9. 150
- Lehr-Splawiński, Tadeusz:** Dzieje języków literackich słowiańskich. – A. Brückner i T. Lehr-Splawiński: *Zarys dziejów literatur i języków literackich słowiańskich*. Lwów 1929, str. (179-180). 151
- Mladenov, Stefan:** *Geschichte der bulgarischen Sprache*. Berlin u. Leipzig 1929, str. 71. 152
- Ogienko, Ivan:** *Najvažniši pam'jatky cerkovno-slov'jans'koï movy. Častyna I: Pam'jatky staro-slov'jans'ki X-XI vikiv*. Varšava 1929, str. 71-75, 306-309. (Istorija cerkovno-slov'jans'koï movy. 5.)
Poglavje III. Staro-slov'jans'ka mova slovinskoï redakcii.

- Frejzingsen'ki uryvki (str. 71-75); začetka BS I in BS II v faksimilu in prepisu v stesl. cirilico (str. 306-309). 153
- Ramovš, Fran:** Kos Milko, Paleografske in historične študije k freisinškim spomenikom. ČJKZ IV (1924). – *Južnoslovenski filolog* (Beograd) VII, 1928-1929, str. 297. 154
- Nahtigal Rajko, Programatične in druge opazke h Kosovi razpravi o freisinških spomenikih. ČJKZ IV (1924) 171-184. – *Prav tam*, str. 298. 155
- Sievers Eduard, Die altslavischen Verstexte von Kiew und Freising. Leipzig 1925 ... – *Prav tam*, str. 301. 156
- Slovenački jezik. – *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka IV*. Zagreb 1929, str. (197). 157
- Ušeničnik Franc, Slovenska "očitna izpoved" v liturgiji. Bogosl. Vestnik VI 265-301. – *Južnoslovenski filolog* (Beograd) VII, 1928-1929, str. 303. 158
- 1930**
- Kidrič, France:** *Dobrovský in slovenski prepoved njegove dobe*. V Ljubljani 1930, str. 129, 166. (Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani. 7. Hist. odsek. I.) 159
- 1931**
- Grafenauer, Ivan:** Poglavlje iz najstarejšega slovenskega pismenstva. II. So li Freisinški spomeniki osamljen slučaj? – *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* (Ljubljana) VIII, 1931, str. 103-106. 160
- Kos, Milko:** Nove študije k freisinškim spomenikom. – *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* (Ljubljana) VIII, 1931, str. 126-146. 161
- Meillet, Antoine:** S. Pirchegger ... Untersuchungen über die altslovenischen Freisinger Denkmäler (Leipzig 1931, 150 pp.). – *Revue des études slaves* (Paris) XI, 1931, str. 208. 162
- Meyer, Karl H.:** Stefan Mladenov, Geschichte der bulgarischen Sprache ... Berlin-Leipzig 1929 ... – *Slavia* (Praha) IX, 1930-1931, str. (591). 163
- Pirchegger, Simon:** *Untersuchungen über die altslovenischen Freisinger Denkmäler*. Leipzig 1931. X, 150 str. (Veröffentlichungen des Slavischen Instituts an der Friedrich-Wilhelms-Universität Berlin. 5.)
- Str. 91-101: BS I v diplomatičnem prepisu in latinskem prevodu, BS II in III v diplomatičnem prepisu, v prepisu v starovisokonemško izgovarjavo brez naglasov in v latinskem prevodu. 164
- Ramovš, Fran:** *Dialektološka karta slovenskega jezika*. Ljubljana 1931, str. 3-5, 8-9. 165
- Grafenauer Ivan, Poglavlje iz najstarejšega slovenskega pismenstva. I. Celovski rokopis ... – II. So li Freisinški spomeniki osamljen slučaj? – III. Očitna izpoved Stiškega rokopisa. – ČJKZ VIII, 68-117. – *Južnoslovenski filolog* (Beograd) XI, 1931, str. 316-317. 166
- Kos Milko, Nove študije k freisinškim spomenikom ... ČJKZ VIII, 126-146. – *Prav tam*, str. 318. 167
- Wijk, Nicolaas van:** *Geschichte der altkirchenslavischen Sprache. Erster Band. Laut- und Formenlehre*. Berlin u. Leipzig 1931, str. 4-5, 7. (Grundriss der slavischen Philologie und Kulturgeschichte.) 168
- 1932**
- Brückner, Aleksander:** Simon Pirchegger, Untersuchungen über die altslovenischen Freisinger Denkmäler. Leipzig ... 1931 ... – *Zeitschrift für slavische Philologie* (Leipzig) IX, 1932, str. 297-300. 169
- Diels, Paul:** *Altkirchenslavische Grammatik*. Heidelberg 1932, str. 12-13. 170
2. Aufl. 1963.
- Ehrismann, Gustav:** *Geschichte der deutschen Literatur bis zum Ausgang des Mittelalters. Erster Teil. Die althochdeutsche Literatur. 2., durchgearbeitete Aufl.* München 1932, str. 338. (Handbuch des deutschen Unterrichts an höheren Schulen. 6. Bd., 1. T.) § 60. Beichtformeln. – Unveränd. Nachdruck 1954. 171
- Kidrič, France:** *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do srede 18. stoletja. (1. snopič.) 2. predelana izd.* V Ljubljani 1932, str. 5. 172
- Lietzmann, Hans:** Matthaues 25, 34 in den Freisinger Denkmälern. – *Zeitschrift für slavische Philologie* (Leipzig) IX, 1932, str. 68-69. 173
- Stanislav, Ján:** Doterajšie výskumy o Frizinských pamiatkach. Kriticko-bibliografický prehl'ad. – *Byzantinoslavica* (Praha) IV, 1932, str. 303-334. 174
- Vaillant, André:** S. Pirchegger, Untersuchungen über die altslovenischen Freisinger Denkmäler ... – *Revue critique d'histoire et de littérature* (Paris) IC, 1932, str. 68. 175
- 1933**
- Kos, Milko:** *Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije*. Ljubljana 1933, str. 125. 176

Pirchegger, Simon: Zu Freis. II 52 uvedechu. – *Zeitschrift für slavische Philologie* (Leipzig) X, 1933, str. 40-41. 177

Stanislav, Ján: Dnešný stav otázky československých prvkov v staroslovienskych pamiatkach. – *Riša veľkomoravská*. Praha 1933, str. (531-532). 2. vyd. 1935. 178

1934

Grafenauer, Ivan: O pokristjanjevanju Slovencev in početkih slovenskega pismenstva. – *Dom in svet* (Ljubljana) XLVII, 1934, str. (480-503). 179

Il'inskij, G. A.: *Opyt sistematičeskoj kirillo-mefodievskoj bibliografii*. Sofija 1934, str. 198-199. § 228. Frejzingenskie otryvki. 180

Kos, Milko: Ján Stanislav, Doterajšie výskumy o frižinských pamiatkach. Byzantinoslavica, IV/2, 1932 ... – *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* (Ljubljana) XV, 1934, str. 120. 181

Melich, János: *Latinbetűs helyesírásunk eredete*. Budapest 1934, str. 15. Izvor našega pisanja z latinico. 182

Slodnjak, Anton: *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana 1934, str. 11-12. 183

1935

Kidrič, France: "Stoletja beležk brez literarne tradicije" v slovenski literarni zgodovini. – *Ljubljanski zvon* (Ljubljana) LV, 1935, str. (291). 184

Ramovš, Fran: *Historična gramatika slovenskega jezika. VII. Dialekti*. Ljubljana 1935, str. XII-XVI. 185

1936

Breznik, Anton: Ivan Grafenauer: Karolinška kateheza ter izvor brižinskih spomenikov in Čina nadě isповědajaštiiмь se. – *Slovenec* (Ljubljana) LXIV, 1936, št. 293, str. 5. 186

Grafenauer, Ivan: *Karolinška kateheza ter izvor Brižinskih spomenikov in Čina nadě isповědajaštiiмь se*. Ljubljana 1936, 165, III str. (Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani. 13. Filološko-lingvistični odsek. 2.) 187

Nahtigal, Rajko: *Starocerkvenoslovanske študije*. V Ljubljani 1936. 77 str. (Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani. 15. Filološko-lingvistični odsek. 3.) Mestoma. 188

Novak, Vilko: Ivan Grafenauer, Karolinška kateheza ter izvor brižinskih spomenikov in Čina nadě isповědajaštiiмь se ... 1936. – *Časopis za zgodovino in narodopisje* (Maribor) XXXI, 1936, str. 148-149. 189

Ramovš, Fran: *Kratka zgodovina slovenskega jezika I*. V Ljubljani 1936. VII, 246 str. 190
Mestoma.

Ušeničnik, Franc: Kdaj so začeli v liturgiji moliti "očitno izpoved" v narodnem jeziku? – *Bogoslovni vestnik* (Ljubljana) XVI, 1936, str. 81-98. 191

1937

Grivec, Fran: Ivan Grafenauer, Karolinška kateheza ter izvor brižinskih spomenikov in Čina nadě isповědajaštiiмь se ... V Ljubljani, 1936 ... – *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* (Ljubljana) XVIII, 1937, 148-149. 192

Ramovš, Fran, Milko Kos: *Brižinski spomeniki. Uvod, paleografski in fonetični prepis, prevod v knjižno slovenščino, faksimile pergamentov*. V Ljubljani 1937. 31 str., [9] f. faks. (Akademska biblioteka. 9.) Str. 18-30: BS I-III v diplomatičnem prepisu, v fonetičnem prepisu brez naglasov in v slovenskem prevodu. Faksimile BS I-III. 193

Ušeničnik, Franc: Grafenauer Ivan, Karolinška kateheza ter izvor brižinskih spomenikov in čina nadě isповědajaštiiмь se ... V Ljubljani 1936. – *Bogoslovni vestnik* (Ljubljana) XVII, 1937, str. 64-67. 194

Weingart, Miloš: *Rukovět jazyka staroslověnského*. V Praze 1937, str. 52-53. (Knihy didaktického kruhu klubu moderních filologů v Praze. 2.) 195

1938

Debevec, Jože: Ivan Grafenauer: Karolinška kateheza ter izvor brižinskih spomenikov in Čina nadě isповědajaštiiмь se ... v Ljubljani 1936 ... – *Čas* (Ljubljana) XXXII, 1937-38, str. 153. 196

Dornik, Ivan: Fran Ramovš in Milko Kos: Brižinski spomeniki. Ljubljana 1937 ... – *Obzorja* (Maribor) I, 1938, str. 63-64. 197

Glonar, Joža: Korespondenca med Kopitarjem in J. Grimmom. – *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* (Ljubljana) XIX, 1938, str. (133). O enoti 210. 198

Grafenauer, Ivan: Fran Ramovš in Milko Kos: Brižinski spomeniki ... V Ljubljani ... 1937 ... – *Čas* (Ljubljana) XXXII, 1937-38, str. 249-252. 199

- Franc Grivec, Slovenski knez Kocelj. 1938 ... Ljubljana ... – *Dom in svet* (Ljubljana) L, 1937-38, str. 380-384. **200**
- Starobavarska (svetoemmeramska) molitev v starem slovenskem in v stosl. jeziku. – *Slovenski jezik* (Ljubljana) I, 1938, str. 8-54. **201**
- Grivec, Franc:** Fran Ramovš in Milko Kos, Brižinski spomeniki. – *Jugoslovenski istoriski časopis* (Beograd) IV, 1938, str. 102-106. **202**
- *Slovenski knez Kocelj*. Ljubljana 1938. 300 str.
Predvsem str. 169-176, 276-294 (Cirilova askeza in odvisnost Klementa Bolgarskega od drugega frisinškega spomenika, tudi kot separat, Lj. 1938, 21 str.). **203**
- Slovenski knez Kocelj (Dodatki). – *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* (Ljubljana) XIX, 1938, str. 153-156.
4. Askeza svetega Cirila in odvisnost Klementa Bolgarskega od drugega frisinškega spomenika (153-154), 5. "Solzno telo" in Ciril-Metodova književna šola (155-156). **204**
- Isačenko, Alexander V.:** Fran Ramovš in Milko Kos: Brižinski spomeniki; V Ljubljani ... 1937. – *Slovenski jezik* (Ljubljana) I, 1938, str. 188-189. **205**
- Kidrič, France:** *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti*. V Ljubljani 1919-1938, str. 2-3, 9. **206**
- Logar, Tine:** Fran Ramovš in Milko Kos, Brižinski spomeniki. V Ljubljani ... 1937. – *Dejanje* (Ljubljana) I, 1938, str. 71-72. **207**
- Pavel, Avgust:** Fran Ramovš in Milko Kos: Brižinski spomeniki. Ljubljana 1937 ... – *Vasi Szemle* (Szombathely) V, 1938, str. 267-268. **208**
- Tesnière, Lucien:** Fran Ramovš et Milko Kos ... Brižinski spomeniki, Ljubljana, 1937. – *Revue des études slaves* (Paris) XVIII, 1938, str. 150. **209**
- Vasmer, Max:** *B. Kopitars Briefwechsel mit Jakob Grimm*. Berlin 1938, str. VIII, 202-203.
Kopitarjevo pismo iz 1834 (vuzmazi, v uzmaztve). **210**
- Weingart, Miloš:** Hlaholské listy vídenské. K dějinám staroslověnského missálu. – *Časopis pro moderní filologii* (Praha) XXIV, 1938, str. (25-27, 38). **211**
- *Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského*. V Praze 1938, str. 122-132.
D. Texty původu staroslověnského psané latinkou. Frisinské památky. BS I-III v diplomatičnem prepisu in v prevodu v stosl. (z odstopanji od knjižnega standarda). **212**

1939

- Bunc, Stanko:** Ramovš Fran in Kos Milko, Brižinski spomeniki. V Ljubljani ... 1937 ... – *Časopis za zgodovino in narodopisje* (Maribor) XXXIV, 1939, str. 113. **213**
- Fabian, Erich:** Die altkirchenslavische Version des St. Emmeramer Beichtgebetes. – *Zeitschrift für deutsche Philologie* (Stuttgart) LXIV, 1939, str. 155-160. **214**
- Grivec, Franc:** O stikih Cirila in Metoda s slovensko zgodovino. – *Jugoslovenski istoriski časopis* (Beograd) V, 1939, str. (198). **215**
- Sv. Ciril in Metod v Spodnji Panoniji. – *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* (Ljubljana) XX, 1939, str. (170). **216**
- Mal, Josip:** *Probleme aus der Frühgeschichte der Slovenen*. Ljubljana 1939, str. 118. **217**
- Matl, Josef:** Ramovš, Franz - Kos, Milko: Brižinski spomeniki (Die Freisinger Denkmäler). Laibach ... 1937 ... – *Südostdeutsche Forschungen* (München) IV, 1939, str. 857-860. **218**
- Vasmer, Max:** *Bausteine zur Geschichte der deutsch-slavischen Beziehungen I*. Berlin 1939, str. 76-78.
Kopitarjevi pismi J. G. Krabingerju s 25. 11. in 6. 12. 1826. **219**

1940

- Dolenc, Metod:** Pravnozgodovinske študije o prisegi pri Slovencih. – *Zbornik znanstvenih razprav juridične fakultete* (Ljubljana) XVI, 1940, str. (45). **220**
- Grivec, Franc:** Sv. Cyril a Metod v Dolni Panónii. – *Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje* (Olomouc) XXXI, 1940, str. (110). **221**

1941

- Grafenauer, Ivan:** "Vondrákove in Grafenauerjeve zmote o zgradbi Klimentovega govora v spomin apostola in mučenca". – *Čas* (Ljubljana) XXXV, 1941, str. 350-364.
O enotah 94 in 223. **222**
- Grivec, Franc:** Drugi frisinški spomenik in Cirilova književna šola. – *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* (Ljubljana) XXII, 1941, str. 106-115. **223**
- Vitae Constantini et Methodii. Versio latina, notis dissertationibusque de fontibus ac theologia ss. Cyrilli et Methodii illustrata. – *Acta Academiae Velehradensis* (Olomucii) XVII, 1941, str. (218-230). **224**

- Mal, Josip:** Rota – staroslovenska prisega. – *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* (Ljubljana) XXII, 1941, str. (62). 225
- Nahtigal, Rajko:** *Euchologium Sinaiticum. Starocerkvenoslovanski glagolski spomenik. I. del. Fotografski posnetek.* Ljubljana 1941, str. XXV. (Dela Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Filoz.-filol.-hist. razred. 2.) Glej. str. XXV. 226
- 1942**
- Grafenauer, Ivan:** "Ta stara velikanočna pejsen" in še kaj. – *Čas* (Ljubljana) XXXVI, 1942, str. (126-137). 227
- Grivec, Franc:** Dr. Rajko Nahtigal, *Euchologium Sinaiticum ...* – *Bogoslovni vestnik* (Ljubljana) XXII, 1942, str. 215-216. 228
- Dr. Rajko Nahtigal, *Euchologium Sinaiticum ...* – *Dom in svet* (Ljubljana) LIV, 1942, str. 309-313. 229
- Dr. Rajko Nahtigal, *Euchologium Sinaiticum ... Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* (Ljubljana) XXIII, 1942, str. 102-103. 230
- Drugi frisinški spomenik. – *Dom in svet* (Ljubljana) LIV, 1942, str. 122-129. 231
- Govor sv. Metoda solunskega. Sermo s. Methodii Thessalonicensis. – *Bogoslovni vestnik* (Ljubljana) XXII, 1942, str. 35-51. Dopolnilo enoti 224. – Besedilo večinoma v latinščini. 232
- Staroslovenska in cerkvenoslovanska bogoslovna vprašanja. – *Bogoslovni vestnik* (Ljubljana) XXII, 1942, str. 52-57. 233
- *Zarja stare slovenske književnosti. Frisinški spomeniki v zarji sv. Cirila in Metoda.* Ljubljana 1942. 63 str. Str. 10-20: BS I-III v slovenskem prevodu in v prepisu v slovenski cerkovni sistem z dodanima y in é; začetek BS II v diplomatičnem prepisu. 234
- Isačenko, Alexander V.:** Die althochdeutschen Beichten und ihre altslavische Übersetzung. – *Zeitschrift für slavische Philologie* (Leipzig) XVIII, 1942, str. 283-309. Mestoma. 235
- Nahtigal, Rajko:** *Euchologium Sinaiticum. Starocerkvenoslovanski glagolski spomenik. II. del. Tekst s komentarjem.* Ljubljana 1942, str. XXVI, 177-241. (Dela Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, Filoz.-filol.-hist. razred. 2.) 236
- Popruženko, M., St. Romanski:** *Kirilometodievskaja bibliografija za 1934-1940 rok.* Sofija 1942, str. 115. § 82. Frajzingenski odkosleci. 237
- Slodnjak, Anton:** Brižinski spomenici. – *Hrvatska enciklopedija III.* Zagreb 1942, str. 393. 238
- 1943**
- Grivec, Franc:** Clozov-Kopitarjev glagolit v slovenski književnosti in zgodovini. – *Razprave Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Filoz.-filol.-hist. razred I*, 1943, str. 343-408, [3] f. faks. Mestoma. 239
- Čigavi so frisinški spomeniki? – *Dom in svet* (Ljubljana) LV, 1943, zv. II, str. 158-160. 240
- Ob svitu krščanstva. 2. Zarja slovenske književnosti. – *Dom in svet* (Ljubljana) LV, 1943, zv. I, str. 53-58. 241
- Zarja slovenske zgodovine. – *Slovenčev koledar.* Ljubljana 1943, str. 30-35. 242
- Isačenko, Alexander V.:** *Jazyk a pôvod Frizinských pamiatok. Sprache und Herkunft der Freisinger Denkmäler.* Bratislava 1943. 105 str., [9] str. faks. (Spisy Slovenskej akademie vied a umení. 1.) Str. 18-22: BS I in III v diplomatičnem prepisu in v rekonstruiranem starovisokonemškem besedilu; str. 73-76: BS II v diplomatičnem prepisu, v rekonstruiranem stesl. besedilu, prepisanem v osebni cerkovni sestavi, in v slovaškem prevodu; str. 79-101: nemški povzetek. Faksimile BS I-III. 243
- Orlovský, Jozef:** K otázke Frizinských pamiatok. Univ. doc. Dr. Alexander V. Isačenko, *Jazyk a pôvod Frizinských pamiatok ...* – *Tvorba* (Lipt. Sv. Mikuláš) IV, 1943-44, str. 63-64. 244
- Pauliny, Eugen:** Univ. doc. Dr. Alexander V. Isačenko, *Jazyk a pôvod Frizinských pamiatok ...* Bratislava 1943 ... – *Kultúra* (Trnava) XV, 1943, str. 233-235. 245
- Peciar, Štefan:** Univ. doc. Dr. Alexander V. Isačenko: *Jazyk a pôvod Frizinských pamiatok ...* – *Slovenské pohľady* (Turč. Sv. Martin) LIX, 1943, str. 455-461. 246
- 1944**
- Grafenauer, Ivan:** Irsko-anglosaška misijonska metoda in slovensko pismensko in ustno slovstvo. – *Zbornik Zimske pomoči.* Ljubljana 1944, str. 361-376. 247
- Grivec, Franc:** *Narodna zavest in boljše vize.* Ljubljana 1944, str. 30-32, 35-37. 248
- O idejah in izrazih žitij Konstantina in Metodija. – *Razprave Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Filozof.-filol.-hist. razred II*, 1944, str. (180-187). 249

Kopitar, Jernej: Josephi Dobrowský ... Institutiones linguae Slavicae dialecti veteris ... Vindobonae 1822. – *Jerneja Kopitarja spisov II. del. 1. knj. 1818-1824*. Prir. R. Nahtigal. Ljubljana 1944, str. (232-237).

BS I v diplomatskem prepisu, v prepisu v stesl. cirilico in v latinskem prevodu. – Ponatis enote 5. 250

Pirchegger, Simon: Isačenko A. Jazyk a pôvod Frizinských Pamiatok ... – *Zeitschrift für slavische Philologie* (Leipzig) XIX, 1944-47, str. 231-243. 251

Zagiba, František: Zur Frage des Verbotes des slavischen liturgischen Gesanges. (Die liturgische und ausserliturgische Sprache.) – *Carpatica Slovaca* (Bratislava) I-II, 1943-44, str. (220-222). 252

1945

Grafenauer, Ivan: *Narodno pesništvo*. Ljubljana 1945, str. 27-29, 32-41.

Posebni odtis iz Narodopisja Slovencev. II. del. Ljubljana 1952. 253

Jež, Janko: I Monumenti di Frisinga. Il più antico monumento letterario sloveno. – *La cultura nel mondo* (Roma) I, 1945, N. 6-7, str. 273-277. 254

1946

Grafenauer, Ivan: Slovensko slovstvo na Koroškem, živ člen vseslovenskega slovstva. – *Koroški zbornik*. Ljubljana 1946, str. (294-301). 255

Horálek, Karel: K otázce jazyka a stylu Frisinských památek. – *Listy filologické* (Praha) LXX, 1946, str. 241-246. 256

1947

Grivec, Franc: Dr. Alexander V. Isačenko: Jazyk a pôvod Frizinských pamiatok ... Bratislava 1943 ... – *Acta Academiae Velehradensis* (Olomucii) XVIII, 1947, str. 121-123. 257

Hamm, Josip: *Gramatika starocerkvenoslavenskog jezika*. Zagreb 1947, str. 164-165. 258

Isačenko, Alexander V.: Nachträgliche Bemerkungen zur Frage der ältesten deutsch-slavischen literarischen Beziehungen. – *Zeitschrift für slavische Philologie* (Leipzig) XIX, 1944-1947, str. 303-311.

K enoti 235. 259

– Začiatky vzdelanosti vo Veľ'komoravskej ríši. Príspevok k dejinám západoslovanského písomníctva pred-cyrilometodějského. – *Jazykovedný sborník Matice*

slovenskej (Turč. Sv. Martin) I-II, 1946-47, str. (288-312).

Posebni odtis 1948. (Odtlačky z Jazykovedného sborníka. 2.) 260

Jež, Janko: *I "monumenti" di Frisinga. Il più antico monumento letterario sloveno*. Roma 1947. [4] str.

Posebni odtis iz L'Osservatore Romano 16. II. 1947. – Neznatno spremenjeno besedilo enote 254. 261

Vaillant, André: A. Isačenko ... Jazyk a pôvod Frizinských pamiatok, Bratislava, 1943 ... – *Revue des études slaves* (Paris) XXIII, 1947, str. 171-172. 262

1948

Horálek, Karel: A. V. Isačenko: Jazyk a pôvod Frisinských pamiatok ... Bratislava 1943. – *Slavia* (Praha) XVIII, 1947-48, str. 483-485. 263

Jagić, Vatroslav: Jedno poglavlje iz povijesti južnoslavenskih jezika. (Archiv XVII, 1895). – V. Jagić: *Izabrani kraći spisi*. Zagreb 1948, str. 286-317.

Mestoma. – Prevod enote 69. 264

Marsinová, Marta A.: K štylistickému rozboru Frizinských pamiatok. – *Linguistica Slovaca* (Bratislava) IV-VI, 1946-48, str. 347-353. 265

Meyer, Karl H.: Alexander V. Isačenko, Jazyk a pôvod Frizinských pamiatok. *Prav tam*, str. 389-391. 266

Pauliny, Eugen: *Dejiny spisovnej slovenčiny*. Bratislava 1948, str. 13-16. (Náučná knižnica Slovenskej akadémie vied a umení. 14.) 267

1949

Bajec, Anton: Alexander V. Isačenko: Jazyk a pôvod Frizinských pamiatok ... Bratislava 1943. – *Slavistična revija* (Ljubljana) II, 1949, str. 160-163. 268

Dostál, Antonín: Fr. Grivec, O nových výsledcích cyrilometodějských bádání a o Frisinských památkách. – *Slavia* (Praha) XIX, 1949-50, str. 228-230.

O Grivčevem predavanju v Pragi 10. 10. 1947. 269

Grivec, Franc: O cerkvenoslovanských prvinah v druhem Frizinskem spomeniku. – *Slavistična revija* (Ljubljana) II, 1949, str. 126-137. 270

Meyer, Karl H.: Isačenko Aleksander V. Jazyk a pôvod Frizinských Pamiatok ... Bratislava 1943. – *Indogermanische Forschungen* (Berlin) LIX, 1949, str. 323-326. 271

Weingart, Miloš: *Texty ke studiu jazyka a písemnictví*

staroslověnského. 2., revidované vyd. nově upravil Josef Kurz. V Praze 1949, str. 150-160.

D. Texty původu staroslověnského psané latinkou. Frisinské památky. BS I-III v diplomatickém prepisu in v prevodu v stesl. (z odstopanji od knjižnega standarda).

272

Ziegler, Adolf Wilhelm: Das Verhalten der kirchlichen Oberhirten in der slawischen Völkerwanderung des 6. und 7. Jahrhunderts, mit einem Anhang: Die Freisinger slavischen Denkmäler und andere literarische Denkwürdigkeiten Freising's. – *Episcopus. Studien über das Bischofsamt seiner Eminenz Michael Kardinal von Faulhaber ... zum 80. Geburtstag*. Regensburg 1949, str. (128-130). 273

1950

Belić, Aleksandar: Fran Ramovš in Milko Kos, Brižinski spomeniki ... V Ljubljani ... MCMXXXVII. – *Južnoslovenski filolog* (Beograd) XVIII, 1949-50, str. 315-317. 274

Grivec, Franc: Duo sermones s. Methodii Thessalonicensis. – *Orientalia christiana periodica* (Roma) XVI, 1950, str. 440-448.

O BS II in Sermo anonymus Glagolitae Cloziani. 275

– Frisingensia I-IV. – *Slavistična revija* (Ljubljana) III, 1950, str. 107-124.

I. Se mil tvoriv, II. Česti jih pijem, III. Spasi me v vsem blaze, IV. Posledine balovanije. 276

– Frisingensia. V. Prinizse ogni petscahv. – *Prav tam*, 419-420. 277

– O težkih mestih v Clozovem glagolitu. (Pripombe k študiji v Razpravah I. razr., I. knj.) – *Razprave Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Razred za filol. in liter. vede* (Ljubljana) I, 1950, str. 61-65. 278

Lehr-Splawiński, Tadeusz: Działalność Konstantyna i Metodego a Słowacyzna. – (Z powodu prac J. Stanisława, St. Knieszy, A. V. Isaczenki i J. Medovego). – *Rocznik slawistyczny* (Kraków) XVI, 1950, str. (131-133). 279

Piuk, Karl: Zur Frage der Slaven in Pannonien im 9. Jahrhundert. – *Wiener slavistisches Jahrbuch* I, 1950, str. (115). 280

Trautmann, Reinhold: Alexander V. Isačenko, Jazyk a pôvod Frizinských pamiatok ... Bratislava 1943. – *Zeitschrift für Phonetik* (Berlin) IV, 1950, str. 149-150. 281

1951

Bischoff, Bernhard: Das griechische Element in der abendländischen Bildung des Mittelalters. – *Byzantinische Zeitschrift* (München) XLIV, 1951, str. (35). 282

Grivec, Franc: Frisingensia VI. Po lesu vešahu. – *Slavistična revija* (Ljubljana) IV, 1951, str. 71-76. 283

– Questiones Cyrillo-Methodianae. VII. De monumento II. Frisingensi. – *Orientalia christiana periodica* (Roma) XVIII, 1952, 133-134. 284

– *Žitja Konstantina in Metodija*. V Ljubljani 1951, str. 158-167.

Poglavje Frizinški spomeniki. Str. 162-167: BS II v prepisu v slovenski črkovni sestav z dodanimi y, é in q in v slovenskem prevodu; začetek BS II v diplomatickém prepisu. 285

1952

Murko, Matija: Letterature degli Slavi meridionali. – *Storia letteraria dei popoli slavi (dai tempi più remoti ai nostri giorni)*. A cura di Enrico Damiani. Vol. 2. Firenze 1952, str. (94-95). 286

Ramovš, Fran: *Morfologija slovenskega jezika*. Ljubljana 1952. 167 str.

Mestoma. 287

1953

Ebeling, Carl L.: Alexander V. Isačenko: Jazyk a pôvod Frizinských pamiatok ... Bratislava, 1943. – *Lingua* (Haarlem-Holland) III, 1952-53, str. 472-473. 288

Kopečný, František: Poznámky k Isačenkově rekonstrukci starohorněmecké předlohy Frizinských památek. – *Slavia* (Praha) XXI, 1952-55, str. 315-321. 289

Štefanić, Vjekoslav: Novija istraživanja o Kločevu glagoljašu. – *Slovo* (Zagreb) II, 1953, str. (70). 290

Tschizewskij, Dmitrij: Isačenko Alexander V.: Jazyk a pôvod frizinských pamiatok ... Pressburg 1942. – *Südost-Forschungen* (München) XII, 1953, str. 377-379. 291

1954

Repp, Friedrich: Zur Kritik der kirchenslawischen Übersetzung des sogenannten St. Emmeramer Gebets im Euchologium Sinaiticum. – *Zeitschrift für slavische Philologie* (Heidelberg) XXII, 1954, str. 315-332. 292

1955

Eggers, Hans: Die altdeutschen Beichten. – *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* (Halle/Saale) LXXVII, 1955, str. 89-123; LXXX, 1958, str. 372-403; LXXXI, 1959, str. 78-122.

Mestoma. 293

Grafenauer, Bogo: *Zgodovina slovenskega naroda. II.* zv. Ljubljana 1955, str. 29-32. 294

Grivec, Franc: Das Verhältnis Cyrills und Methods zu Bayern. – *Münchener theologische Zeitschrift* VI, 1955, str. (173-175).

Poglavje 3. Die Freisinger Denkmäler. 295

– Frisingensia VIII. O vzhodnih in zahodnih prvinah. – *Slavistična revija* (Ljubljana) VIII, 1955, str. 169-182. 296

Horálek, Karel: *Úvod do studia slovanských jazyků.* Praha 1955, str. 301. 297

Kos, Milko: *Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja.* V Ljubljani 1955, str. 160. 298

Petrè, Fran: Srednjovjekovna pismenost u Sloveniji. – *Zbornik radova Sveučilišta u Zagrebu, Filozofski fakultet* III, 1955, str. 83-98.

Mestoma. 299

1956

Nussbaumer, Erich: Geistiges Kärnten. *Literatur- und Geistesgeschichte des Landes.* Klagenfurt 1956, str. 126. 300

Stanislav, Ján: Slovenské slovo nepriaznik, stsl. nepriěznъ "diabolus". – *Slavia* (Praha) XXV, 1956, str. 254-257. 301

Tomšič, Francè: Zapiski v slovenskem jeziku. – *Zgodovina slovenskega slovstva I. Do začetkov romantike.* Ur. Lino Legiša s sodel. Alfonza Gspana. Ljubljana 1956, str. (171-174). 302

1957

Bischoff, Bernhard: Die Freisinger Dombibliothek. – *Bayerland* (München) LVII, 1957, str. (392). 303

– Über gefaltete Handschriften, vornehmlich hagiographischen Inhalts. – *Bullettino dell' "Archivio paleografico italiano"* (Roma) N. S. II-III, 1956-57, zv. 1, str. 93-100.

Mestoma. 304

Pirjevec, Dušan: *Zgodovina slovenskega slovstva.* –

Naša sodobnost (Ljubljana) V, 1957, str. (277-280).

Ocena enote 302. 305

Stanislav, Ján: *Dejiny slovenského jazyka III. Texty.* Bratislava 1957, str. 304-317.

BS I-III v diplomatičnem prepisu in Weingartovem stsl. prevodu, vzporedna besedila iz Clozovega glagolita in Supraseljskega kodeksa. – 2. izd. Bratislava 1967, str. 417-430. 306

Wijk, Nikolaas van: *Istorija staroslavjanskogo jazyka.* Per. s nemckekogo V. V. Borodič. Moskva 1957, str. 18, 19, 22.

Prevod enote 168. 307

1958

Bajec, Anton: Freisinški (brižinski) spomenici. – *Enciklopedija Jugoslavije* 3. Zagreb 1958, str. 393-394. 308

Hamm, Josip: *Staroslovenska gramatika.* Zagreb 1958, str. 43, 189.

2. izd. – 3. izd. 1970. 309

Kolarič, Rudolf: Periodizacija razvoja slovenskega jezika. – *Južnoslovenski filolog* (Beograd) XXIII, 1958, str. (19). 310

– Periodizacija razvoja slovenskega jezika. – *Slavistična revija* (Ljubljana) XI, 1958, str. (71-73).

Razširjeno besedilo enote 310. 311

Mišianik, Ján: Doba Vel'kej Moravy – staroslovenska vzdelanost'. – *Dejiny staršej slovenskej literatúry.* Bratislava 1958, str. (19-22). 312

Slodnjak, Anton: *Geschichte der slowenischen Literatur.* Berlin 1958, str. 38-39. (Grundriss der slavischen Philologie und Kulturgeschichte.) 313

Tomšič, Francè: Podoba najstarejše pisne slovenščine. – *Slavistična revija* (Ljubljana) XI, 1958, str. 19-34. 314

Toporov, Vladimir Nikolaevič: Slovenica. 1. Ob odnom arhaizme v Frejzingenskih otryvkah. – *Slavistična revija* (Ljubljana) XI, 1958, str. 157-159.

"roti, kojihže ne pasem, nu ję přestopam". – Isto v: *Vo-prosy slavjanskogo jazykoznanija* (Moskva) IV, 1959, str. 91-93. 315

1960

Grivec, Franc: *Iz Cirilove književne šole.* – *Slovo* (Zagreb) IX-X, 1960, str. 5-13.

Polemika z enotama 308 in 314. 316

- *Konstantin und Method, Lehrer der Slaven*. Wiesbaden 1960. 271 str.
Mestoma. 317
- Hamm, Josip:** Grivec Fr., Frisingensia VII. – *Slovo* (Zagreb) IX-X, 1960, str. 221-222. 318
- *Staroslavenska čitanka*. Zagreb 1960, str. 48-49.
Del BS II v diplomatičnem prepisu in v prepisu z rekonstruiranimi stsl. oblikami, prečrkovanem v latinico. – 2. izd. 1971. 319
- Zagiba Franz:** Zum Vortrag der ältesten Sprachdenkmäler bei den Völkern im Donauraum. (Die ausserliturgischen Texte in den Volkssprachen.) – *Die Sprache* (Wien) VI, 1960 (Heft 1, *Festschrift für Wilhelm Havers*), str. 94-102.
Mestoma. 320
- 1961**
- Meriggi Bruno:** *Storia della letteratura slovena con un profilo della letteratura serbo-lusaziana*. Milano 1961, str. 17-18. 321
- Pogačnik, Jože:** Riflessi dei movimenti letterari europei nella letteratura slovena antica. – *Ricerche slavistiche* (Roma) IX, 1961, str. (13-16). 322
- Ratkoš, Peter:** Počiatky feudalizmu na Slovensku. Vel'komoravská riša. – *Dejiny Slovenska I. Od najstarších čias do roku 1848*. Bratislava 1961, str. (111). 323
- Zagiba, Franz:** Die bairische Slavenmission und ihre Fortsetzung durch Kyrill und Method. – *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* (München) N. F. IX, 1961, str. 1-56.
Mestoma. 324
- Zur Geschichte Kyrills und Methods in der bairischen Ostmission. – *Prav tam*, str. (268). 325
- 1962**
- Georgiev, Emil:** *Razcvet"t na b"lgarskata literatura v IX-X v*. Sofija 1962, str. 114-119. 326
- Horálek, Karel:** *Úvod do studia slovanských jazyků. 2. doplněné vyd.* Praha 1962, str. 319. 327
- Kolarič, Rudolf:** Raziskovanje zgodovine slovenskega jezika. – *Jezik in slovstvo* (Ljubljana) VII, 1961-62, str. (110-111). 328
- Kuhar, Alojzij:** The Monuments of Freising. – Aloysius L. Kuhar: *Slovene medieval history. Selected studies*. New York, Washington 1962, str. 114-125. (Studia Slovenica. 4.) 329
- Pogačnik, Jože:** Dve tujejezični slovenistični publikaciji. – *Jezik in slovstvo* (Ljubljana) VII, 1961-62, str. 186-188.
Tudi o enoti 324. 330
- O zgradbi II. brižinskega spomenika. – *Jezik in slovstvo* (Ljubljana) VII, 1961-62, str. 114-117. 331
- Zagiba, Franz:** Das abendländische Bildungswesen bei den Slaven im 8./9. Jahrh. Ein Beitrag zur Geschichte der bayerischen Ostmission. – *Jahrbuch 1962 für altbayerische Kirchengeschichte*. München 1962, str. (26). 332
- 1963**
- Dostál, Antonín:** Jazykové problémy cyrilometodějského období. – *Konferencia o Vel'kej Morave a byzantskej misli. Brno-Nitra 1.-4. X. 1963. (Referáty)*. V Nitre 1963, str. (133). 333
- Grivec, Franc:** Lexicon linguae palaeoslovenicae - Slovník jazyka staroslověnského. – *Slovo* (Zagreb) XIII, 1963, str. (228).
O enoti 361. 334
- *Slovanska blagovestnika sv. Ciril in Metod. 863-1963*. Celje 1963. Str. 157, 182-193.
Str. 182-193: Drugi Frizinski spomenik in govor Klimenta Ohridskega. 335
- Hamm, Josip:** Hrvatski tip crkvenoslavenskog jezika. – *Slovo* (Zagreb) XIII, 1963, str. (45-46). 336
- Havráněk, Bohuslav:** Počiatky slovanského písma a písanej literatúry v dobe vel'komoravskej. – *Vel'ká Morava. Tisícročná tradícia štátu a kultúry*. Praha 1963, str. (84). 337
- Isačenko, Alexander V.:** K voprosu ob irlandskoj misii u pannonskih i moravskih slavjan. – *Voprosy slavjanskogo jazykoznanija* 7. Moskva 1963, str. 43-72.
Mestoma. 338
- Nazor, Anica:** IV. kongres Saveza slavističkih društava SFR Jugoslavije. – *Slovo* (Zagreb) XIII, 1963, str. (245-247). 339
- Pogačnik, Jože:** Miselna in slogovna dinamika v starejši slovenski književnosti. – J. Pogačnik: *Čas v besedi*. Maribor 1963, str. (40-43). (Razpotja. 5.)
Izvirno besedilo za enoto 322. 340
- Tomšič, France:** Pismenstvo. – *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do 1848*. Ur. Lino Legiša. Ljubljana 1963, str. (52-55). (Kozmos. 9.) 341

Vaillant, André: Slave rota "(prestation de) serment". – *Revue des études slaves* (Paris) XLII, 1963, str. 122.

342

Wattenbach-Levison: *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Vorzeit und Karolinger. IV. Heft: Die Karolinger vom Vertrag von Verdun bis zum Herrschaftsantritt der Herrscher aus dem sächsischen Hause. Italien und Papsttum.* Bearb. von Heinz Löwe. Weimar 1963, str. 479.

343

Zagiba, Franz: Die abendländisch-lateinischen Grundlagen der slavischen literarischen Bildung vor und während der kyrillomethodianischen Zeit. – *Wiener slavistisches Jahrbuch* (Wien) X, 1963, str. 86-108.

Mestoma.

344

1964

Grafenauer, Bogo: *Zgodovina slovenskega naroda. II. zv. 2. popr. in delno dop. izd.* Ljubljana 1964, str. 51-53.

345

Pauliny, Eugen: *Slovesnost' a kulturny jazyk Vel'kej Moravy.* Bratislava 1964. Str. 198-208.

BS II v diplomatičnem prepisu brez akcentov, v prepisu v stesl. črkovni sestav, transliteriran v latinico, in v slovaškem prevodu. Faksimile po 1 str. BS II in III.

346

Pogačnik, Jože: II. brižinski spomenik kot literarni problem. – *Jezik in slovstvo* (Ljubljana) IX, 1964, str. 171-173.

Skrajšano besedilo enote 348.

347

– II. brižinski spomenik kot literarnozgodovinski problem. – *Slovo* (Zagreb) XIV, 1964, str. 78-100.

348

– Drugi tekst fryzyński jako problem historycznoliteracki. – *Pamiętnik słowiański* (Wrocław etc.) XIV, 1964, str. 96-121.

Prevod enote 348.

349

Stanislav, Ján: Imalo li e v Slovakija starob"lgarskata kultura prez IX vek? – *Ezik i literatura* (Sofija) XIX, 1964, št. 6, str. (43-46).

350

Zagiba, Franz: Paulinus II., Patriarch von Aquileja, und die Anfänge der Slavenmission. – *Vescovi e diocesi in Italia nel medioevo (sec. IX-XIII). Atti del II convegno di storia della chiesa in Italia (Roma, 5-9 sett. 1961).* Padova 1964, str. (347). (Italia sacra. Studi e documenti di storia ecclesiastica. 5.)

351

1965

Fukáč, Jiří: Über den musikalischen Charakter der

Epoche von Grossmähren. – *Magna Moravia. Sbornik k 1100. výročí příchodu byzantské mise na Moravu.* Praha 1965, str. (425-426). (Spisy University J. E. Purkyně v Brne. 102.)

352

Herrmann, E.: *Slawisch-germanische Beziehungen im südostdeutschen Raum von der Spätantike bis zum Ungarnsturm. Ein Quellenbuch mit Erläuterungen.* München 1965, str. 167, 208. (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum. 17.)

353

Karlinskij, A. E.: Problematika Frejzingskih otr'ykov. – *Voprosy jazykoznanija i metodiki prepodavanija inostrannyh jazykov.* Alma-Ata 1965, str. 7-18.

354

Kolarič, Rudolf: Ali so Brižinski spomeniki res staro-cerkvenoslovanski? – *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej 5.* Warszawa 1965, str. 145-153.

355

1966

Dostál, Antonín: Sprachenprobleme in der Zeit Cyrills und Methods. – *Das Grossmährische Reich. Tagung der wissenschaftlichen Konferenz des Archäologischen Instituts der Tschechoslovakischen Akademie der Wissenschaften. Brno-Nitra 1.-4. X. 1963.* Praha 1966, str. (346).

Prevod enote 333.

356

Hamm, Josip: Adhortatio ad poenitentiam. – *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* (Zagreb) CCCXLIV. *Odjel za filologiju* 14, 1966, str. 37-62.

Str. 50-52: BS II v prepisu v slovenski črkovni sestav z dodanimi znamenji y, ŕ, ь, ъ, ҃, ҄ in s posebno stavu ločil ter velikih začetnic. S faksimilom BS II.

357

– Textkritische Erwägungen. – *Wiener slavistisches Jahrbuch* XIII, 1966, str. (54-56).

O enoti 348.

358

Jevnikar, Martin: Delo svetih bratov Cirila in Metoda in Brižinski spomeniki. – *Izvestje za slovenske srednje šole.* Trst 1966, str. 1-8.

359

Pogačnik, Jože: Zgodovina slovenske pripovedne proze I. – *Slavia* (Praha) XXXV, 1966, str. 575-591.

360

Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae palaeoslovenicae. Praha. 1. 1966, LXXIX, 853 str.; 2. 1973. 638 str.; 3. 1982. 671 str.; 4. 1997. 1042 str.

Vsebuje tudi besedje BS. – V snopičih začel izhajati 1958.

361

Vaillant, André: Le vieux slave occidental. – *Zbornik za filologiju i lingvistiku* (Novi Sad) IX, 1966, str. 7-9.

362

Vašica, Josef: *Literárni památky epochy velkomoravské 863-885.* – Praha 1966, str. 51-53, 134-138.

Str. 134-138: BS I-III v češkem prevodu; s faksimilom 1. str. BS II. **363**

1967

Karlinškij, A. E.: *Očerk nemecko-slavjanskih jazykovyh kontaktov (IX-XI vv.). (662-slavjanske jazyki). Avtoreferat dissertacii na soiskanie učenoj stepeni kandidata filologičeskikh nauk.* Minsk 1967. 39 str. **364**

Kudělka, Viktor: *Slovník slovinských spisovatelů s nástínem hlavních vývojových etap slovinské literatury.* Praha 1967, str. 5, 25. **365**

Pogorelec, Breda: *Nastajanje slovenskega knjižnega jezika. (Od začetkov do konca 18. stoletja.) – Jezikovni pogovori 2.* Ljubljana 1967, str. (75). **366**

Rigler, Jakob: *Pripombe k Pregledu osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu. – Slavistična revija (Maribor) XV, 1967, str. (133-134).* **367**

Zagiba, Franz: *Das Slavische als Missionssprache. Die sog. "lingua quarta" Praxis der bayerischen Mission. – Die Welt der Slawen (Wiesbaden) XII, 1967, str. 1-18.*
Mestoma. **368**

1968

Freisinger Denkmäler. Brižinski spomeniki. Monumenta frisingensia. Literatur - Geschichte - Sprache - Stilart - Texte - Bibliographie. Entwurf und Redaktion: Jože Pogačnik. München 1968. 285 str. (Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen. 2.)

Vsebina: I. Probleme. Jože Pogačnik: *Das Schicksal der Freisinger Denkmäler in der Slawistik* (str. 3-17); Rudolf Kolarič: *Sprachliche Analyse* (str. 18-105); isti: *Nachtrag. Der Verfasser des II. Freisinger Denkmals. Paläographie und Graphie der Freisinger Denkmäler (Prolegomena)* (str. 106-120); Jože Pogačnik: *Kompositorische und stilistische Besonderheiten der Freisinger Denkmäler* (str. 121-156); Eduard Hercigonja: *Elemente der syntaktisch-stilistischen Struktur der Adhortatio ad poenitentiam in ihrer Beziehung zur altkirchenslawischen literarischen Tradition* (str. 157-174); Reinhard Lauer: *Zur Funktion der Akzentzeichen in den Freisinger Denkmälern* (str. 175-184); Kajetan Gantar: *Das II. Freisinger Denkmal und die von gleicher Hand geschriebenen lateinischen Texte* (str. 185-197). – II. Text. a) *Faksimile der Freisinger Denkmäler* (str. 200-209); b) *Transkription* (Rudolf Kolarič, str. 210-215); c) *Übersetzungen*. 1) ins Slowenische (Jože Pogačnik); 2) ins

Deutsche (Adela Žgur, 3) ins *Lateinische* (Kajetan Gantar) (str. 216-224). – III. Anhang. Jože Pogačnik, Kajetan Gantar, Adela Žgur: *Glossar* (str. 227-261); Marko Kranjec: *Bibliographie* (str. 262-281); isti: *Personenverzeichnis* (str. 282-285). **369**

Kolarič, Rudolf: *Brižinski spomeniki. II. dodatek. – Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu XI, sv. 1, 1968, str. 125-132.*

I. dodatek v enoti 369, str. 106-120. **370**

Miklavčič, Maks: *Trofenikove publikacije s področja naše kulture in zgodovine. – Bogoslovni vestnik (Ljubljana) XXVIII, 1968, str. 274-287.*

Tudi ocena enote 369. **371**

Pogačnik, Jože: *Das zweite Freisinger Denkmal als literaturgeschichtliches Problem. – Cyrillo-Methodianische Fragen. Slawische Philologie und Altertumskunde. Acta Congressus historiae Slavicae Salisburgensis in memoriam SS. Cyrilli et Methodii anno 1963 celebrati.* Wiesbaden 1968, str. 175-178. **372**

– Zgodovina slovenskega slovstva. I. Srednji vek, reformacija in protireformacija, manirizem in barok. Maribor 1968, str. 60-68. **373**

Pogorelec, Breda: *Razvoj prostega stavka v slovenskem knjižnem jeziku. – Jezik in slovstvo (Ljubljana) XIII, 1968, str. 145-150.* **374**

Slodnjak, Anton: *Slovensko slovstvo. Ob tisočletnici Brižinskih spomenikov.* Ljubljana 1968, str. 11-12. **375**

Tomšič, France: *Brižinski spomeniki. – Jezik in slovstvo (Ljubljana) XIII, 1968, str. 203-207.* **376**

– Freisinger Denkmäler im Licht der geschichtlichen Tatsachen. – Cyrillo-Methodianische Fragen. Wiesbaden 1968, str. 169-174. **377**

1969

Grafenauer, Bogo: *Zgodovinarjeva paralegomena k novi izdaji Freisingških spomenikov. – Časopis za zgodovino in narodopisje (Maribor) n. v. V, 1969, str. 144-172.*

K enoti 369. **378**

Grošelj, Milan: *O rabi preteklih časov v Brižinskih spomenikih. – Linguistica (Ljubljana) IX, 1969, str. 13-15.* **379**

Petr, Jan: *Monumenta litterarum Slovenicarum. – Jazykovědné aktuality (Praha) 1969, 3/4, str. 49-50.*
Mdr. ocena enote 369. **380**

1970

Cimelia Monacensia. Wertvolle Handschriften und frühe Drucke der Bayerischen Staatsbibliothek München. Zusammengestellt und hrsg. von Fridolin Dressler. Wiesbaden 1970, str. 21, 55.

Str. 55: faksimile 1. strani BS I. **381**

Kolarič, Rudolf: Kontinuiteta slovenskega knjižnega jezika in literature od konca 8. stoletja do danes. (III. dodatek k Brižinskih spomenikom. Akademiku univ. prof. Dr. h. c. dr. A. Slodnjaku za sedemdesetletnico.) – *Prostor in čas* (Ljubljana) II, 1970, str. 252-261.

I. dodatek v enoti 369, II. enota 370. **382**

– Pokristjanjevanje Slovencev v novi luči. (Nekaj pripomb k spisu B. Grafenauerja "Zgodovinska paralegomena k novi izdaji Freisinških spomenikov" v Baševem zborniku.) – *Prav tam*, 1970, str. 544-550. **383**

Kos, Janko: Stari in novi pogledi na slovensko slovstvo. – *Sodobnost* (Ljubljana) XVIII, 1970, str. 173-184.

Mdr. ocena enote 369. **384**

Meriggi, Bruno: *Le letterature della Jugoslavia*. Firenze, Milano 1970, str. 321. (Le letterature del mondo. 24.) **385**

Miklavčič, Maks: Nova "zgodovinska" dognanja Rudolfa Kolariča. – *Bogoslovni vestnik* (Ljubljana) XXX, 1970, str. 261-265.

O enoti 382. **386**

Pogačnik, Jože: Die Entstehung des mittelalterlichen slovenischen Schrifttums. – *Das heidnische und christliche Slaventum*. Wiesbaden 1970, str. 148-158. **387**

– Slovensko srednjeveško slovstvo in Ciril-Metodijška tradicija. – *Simpozium 1100-godišnjina od smrti na Kiril Solunski. Knjiga 1*. Skopje 1970, str. 187-195. **388**

1971

Grafenauer, Bogo: O pokristjanjevanju Slovencev - "Nova luč" ali "tavanje v temi"? – *Prostor in čas* (Ljubljana) III, 1971, str. 190-191.

O enoti 383. **389**

– Sunt certi denique fines! Na rob pisanju dr. Kolariča. – *Prostor in čas* (Ljubljana) III, 1971, str. 685-687.

O enotah 382, 383, 391 in 392. **390**

Kolarič, Rudolf: Odgovor prof. B. Grafenauerju. – *Prostor in čas* (Ljubljana) III, 1971, str. 430-434.

O enoti 389. **391**

– Štivanski misijonarji med Slovenci in Brižinski spomeniki. – *Prostor in čas* (Ljubljana) III, 1971, str. 312-313.

O enoti 371. **392**

Stanislav, Ján: K štúdiu Frizinskej pamiatky II. – *Serta Slavica in memoriam Aloisii Schmaus*. München 1971, str. 689-695. **393**

– Zo štúdia spovedných textov spred r. 863 na Vel'kej Morave alebo v Panónii. – *Studia palaeoslovenica*. Praha 1971, str. 335-340. **394**

Zagiba, Franz: *Das Geistesleben der Slaven im frühen Mittelalter. Die Anfänge des slavischen Schrifttums auf dem Gebiete des östlichen Mitteleuropa vom 8. bis 10. Jahrhundert*. Wien, Köln, Graz 1971, str. 121-151. (Annales Instituti Slavici. 7.) **395**

1972

Išačenko, Alexander V.: Homonymität als Quelle von Fehlübersetzungen. (Althochdeutsches in den Freisinger Denkmälern.) – *Aus dem Namengut Mitteleuropas. Festgabe zum 75. Geburtstag von Eberhard Kranzmayer*. Klagenfurt 1972, str. 35-43. (Kärntner Museumsschriften. 53.)

Issatschenko. **396**

Kolarič, Rudolf: Izjava. – *Prostor in čas* (Ljubljana) IV, 1972, str. 120.

Zaključuje polemiko. **397**

1973

Daniel, Natalia: *Handschriften des zehnten Jahrhunderts aus der Freisinger Dombibliothek. Studien über Schriftcharakter und Herkunft der nachkarolingischen und ottonischen Handschriften einer bayerischen Bibliothek*. München 1973, str. 114-139. (Münchener Beiträge zur Mediävistik und Renaissance-Forschung. 11.)

Poglavje Freisinger Denkmäler. **398**

Grafenauer, Ivan: *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*. V Celju 1973, str. 41-45. (Znanstvena knjižnica. Nova serija. 1.) **399**

Gvozdanović, Jadranka: Akcenatski znakovi u prvom Brižinskom spomeniku. – *Zbornik Matice srpske za*

- filologiju i lingvistiku* (Novi Sad) XVI/2, 1973, str. 23-30.
S faksimilom BS I. 400
- Hahn, Josef:** Paläoslavica 9. Nachtrag zur Bibliographie der Freisinger Denkmäler. – *Südost-Forschungen* (München) XXXII, 1973, str. 279-282.
K enoti 369. 401
- Paläoslavica 10. Frisingensia II. – *Prav tam*, str. 282-284. 402
- Prunč, Erich:** Nekateri problemi koroškega slovenskega slovstva do 1848. leta. – *Koroški kulturni dnevi I. Zbornik predavanj*. Maribor 1973, str. (100-118). 403
- A szlovén irodalom kistükre*. Válogatta, a bevezetőt és az ismertető szövegeket írta ... Stanko Janež. Budapest 1973, str. 77-78, 80-81.
Malo zrcalo slovenskega slovstva. Izbr., uvod, informativna besedila napis. ... – Str. 80: faksimile 1. str. BS II; str. 81: madžarski prevod te strani (prev. Tóth Ferenc). 404
- Wiehl, Irene:** Übereinstimmungen im Wortschatz der Freisinger Denkmäler und der kroatisch glagolitischen Benediktinerregel. – *Regulae Benedicti studia. Annuario internazionale 2*. Hildesheim 1973, str. 39-47. 405
- 1974
- Pogorelec, Breda:** Razvoj funkcionalnih zvrsti slovenskega knjižnega jezika. – *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Predavanja X*. Ljubljana 1974, priloga, str. (2-3). 406
- Razvoj slovenskega knjižnega jezika. – *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Informativni zbornik*. Ljubljana 1974, dodatek, str. (1-2). 407
- Wiehl, Irene:** *Untersuchungen zum Wortschatz der Freisinger Denkmäler. Christliche Terminologie*. München 1974. 169 str. (Slavistische Beiträge. 78.) 408
- 1975
- Češi a Jihoslované v minulosti. Od nejstarších dob do roku 1918*. Praha 1975, str. 28. 409
- Kortlandt, Frederik:** Jers and Nasal Vowels in the Freising Fragments. – *Slavistična revija* (Maribor) XXIII, 1975, str. 405-412. 410
- Kronsteiner, Otto:** *Die alpenlawischen Personennamen*. Wien 1975. 214 str. (Österreichische Namenforschung. Sonderreihe 2.)
Mestoma, posebej str. 132. – 2. unveränderte Aufl. 1981. 411
- Stanislav, Ján:** Elementy latinskej a byzantskej kultúry na Veľkej Morave a v severnej Panónii. – *Studia academica Slovaca 4. Prednáški XI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava 1975, str. 425-438.
Ob enoti 408. 412
- 1976
- Hafner, Stanislaus, Erich Prunč:** Die Literatur der nationalen Minderheiten. – *Kindlers Literaturgeschichte der Gegenwart. Autoren - Werke - Themen - Tendenzen seit 1945. Die zeitgenössische Literatur Österreichs*. Hrsg. von Hilde Spiel. Zürich und München 1976, str. (675). 413
- Isačenko, Alexander V.:** K voprosu ob irlandskoj misli u pannonskih i moravskih slavjan. – A. V. Isačenko: *Opera selecta*. München 1976, str. 263-292. (Forum slavicum. 45.)
Mestoma. – Ponatis enote 338. 414
- Schmalstieg, William R.:** *An Introduction to Old Church Slavic*. Cambridge, Mass. 1976, str. 188-190.
Fonetični prepis delov BS I in II z naglasi ter celega BS III brez naglasov. Akcentuirala Jadranka Gvozdanović (I) in Jože Toporišič (II). 415
- 1977
- Krajčovič, Rudolf:** *Svedectvo dejin o slovenčine*. Martin 1977, str. 24. 416
- Pogačnik, Jože:** *Von der Dekoration zur Narration. Zur Entstehungsgeschichte der slowenischen Literatur*. München 1977, str. 11-39. (Slavistische Beiträge. 105.) 417
- Pogorelec, Breda:** Nahtigalova Freisingensia v luči novejših študij. – *Slovansko jezikoslovje. Nahtigalov zbornik*. Ljubljana 1977, str. 389-405. 418
- 1978
- Čurkina, Iskra Vasil'evna:** E. Kopitar i pervye russkie slavisty. – *Štúdie z dejin svetovej slavistiky do polovice 19. storočia*. Bratislava 1978, str. 371-392.
Mestoma. 419
- Rajhman, Jože:** Brižinski spomeniki v luči irske duhovnosti. – *Znamenje* (Celje) VIII, 1978, str. 213-223. 420
- Stanislav, Ján:** *Starosloviensky jazyk. 1. Veľka Morava a Panónia. Kulturný jazyk a písomníctvo. Konštantín Filozof, Metod a Kliment sloviensky. Fonetika*. Bratislava 1978, str. 90-104.

- Poglavje K textu Frizinskej pamiatky II. 421
- 1979**
- Kronsteiner, Otto:** *Die slawischen Denkmäler von Freising. Der Text. Studienausgabe.* Klagenfurt 1979. 46 str.
- BS I-III v faksimilu, diplomatičnem prepisu, Ramovševem, Pircheggerjevem in Isačenkovem fonetičnem prepisu (enote 193, 164 in 243). 422
- 1980**
- Grafenauer, Ivan:** Irsko-anglosaška misijonska metoda in slovensko pismensko in ustno slovstvo. – I. Grafenauer: *Literarnozgodovinski spisi.* Ljubljana 1980, str. 169-191.
- Ponatis enote 247. 423
- Slovensko slovstvo na Koroškem, živ člen vseslovenskega slovstva. – *Prav tam*, str. (294-302)
- Ponatis enote 255. 424
- "Ta stara velikanočna pejsen" in še kaj. – *Prav tam*, str. (271-283).
- Ponatis enote 227. 425
- Hamp, Eric P.:** Slovenski koteri, katéri in *saus-, briž. slov. v uzmaži in smag-. – *Slavistična revija* (Maribor) XXVIII, 1980, str. 97-101. 426
- Krajčovič, Rudolf:** *Svedectvo dejin o slovenčine. 2., upravené vyd.* 1980, str. 24. 427
- Starejše slovensko slovstvo. Od Brižinskih spomenikov do Linhartovega Matička.** Izbr., ur., spremno besedo in opombe napis. Jože Pogačnik. Maribor 1980. str. 50-54, 93-95. (Iz slovenske kulturne zakladnice. 22.)
- Str. 93-95: BS II v (poenostavljenem) fonetičnem prepisu in v slovenskem prevodu (po enoti 369). 428
- 1981**
- Grad, Anton:** Nekaj obrobnih pripomb k Brižinskim spomenikom. – *Slavistična revija* (Maribor) XXIX, 1981, str. 69-77. 429
- Slovenska zvrstna besedila.** Ur. Jože Toporišič. Soudrednik Velemir Gjurin. Ljubljana 1981, str. 387-404.
- Str. 387-414: faksimile in diplomatični prepis BS I-III po Ramovš-Kosu (enota 193), fonetični prepis BS I po Ramovš-Kosu in po Kolariču (enota 369), naglašen fonetični prepis dela BS I in II po Schmalstiegu (enota 415). 430
- Wiehl, Irene:** Die Rechtswörter in den Freisinger Denkmälern. – *Studia slavica. Beiträge zum VIII. internationalen Slawistenkongress in Zagreb 1978.* Giessen 1981, str. 39-47. (Marburger Abhandlungen zur Geschichte und Kultur Osteuropas. 21.) 431
- 1982**
- Hahn, Josef:** *Bartholomäus Kopitar und seine Beziehungen zu München. Briefe von und an Kopitar. Beiträge zu den Freisinger Denkmälern. Kopitar und die Bayerische Akademie der Wissenschaften. Die Ikone der Gottesmutter in Donau-Wörth.* München 1982. 139 str., 14 str. pril. (Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen. 17.)
- Predvsem: Der Briefwechsel Kopitar-Bernhart (str. 18-39), Der Entdecker der Freisinger Denkmäler (str. 135-139), faksimile Bernhartovega prepisa BS po kopiji Dobrovskega (pril. 1-9). 432
- Kronsteiner, Otto:** *Die slowenischen Namen Kärntens.* Mit einer Einleitung von Heinz Dieter Pohl. 3. veränd. und erw. Aufl. Wien 1982. 112 str. (Österreichische Namenforschung. Sonderreihe 1.)
- Predvsem str. 5-17. – 4. Aufl. 1984. 433
- Lenček, Rado L:** *The Structure and History of the Slovene Language.* Columbus, Ohio 1982. 365 str.
- Lencek. – Mestoma. 434
- Moszyński, Leszek:** Zabytki fryzyńskie. – *Słownik starożytności słowiańskich. Tom 7. Y-Ż i suplementy.* Wrocław [itd.] 1982, str. 24-25. 435
- Orožen, Martina:** Brižinski spomenici (Freisinški spomenici). – *Enciklopedija Jugoslavije 2. Bje-Crn.* Zagreb 1982, str. 484-486. 436
- Schmalstieg, William R.:** *An Introduction to Old Church Slavic. 2. ed., revised and expanded.* Columbus, Oh. 1982, str. 209-211, 292-299.
- Str. 209-211: fonetični prepis BS I in II z naglasi ter celega BS III brez naglasov. Akcentuirala Jadranka Gvozdanović (I) in Jože Toporišič (II); str. 292-299: Glossary to Freising texts. 437
- 1984**
- Grivec, Franc:** *Santi Cirillo e Metodio apostoli degli slavi e compatroni d'Europa.* Traduttore Franc Husu. Roma 1984, str. 251-259.
- Poglavje I Monumenti di Freising. Prevod enote 335. 438
- Gusmani, Roberto:** Alcuni termini christiani d'ispirazione germanica nei *Brižinski spomeniki.* – *Est Europa* (Udine) I, 1984, str. 35-38. 439
- 1985**
- Gusmani, Roberto:** Zwischen Lehnbildung und Lehn-

- bedeutung : Die altkirchenslavische Terminologie der Beichte. – *Münchener Studien zur Sprachwissenschaft (Festgabe für Karl Hoffmann. Teil II.)*, 1985, str. 69-80.
- "ispověděti" v BS. 440
- Koruzza, Jože:** Razumevanje in vrednotenje delovanja solunskih bratov v slovenski literarni zgodovini. – *Bohoslovni vestnik* (Ljubljana) XLV, 1985, str. 163-182. 441
- Kos, Milko:** Nove študije k freisinškim spomenikom. – M. Kos: *Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev. Izbrane razprave*. Ljubljana 1985, str. 88-107.
- Ponatis enote 161. 442
- Paleografske in historične študije k freisinškim spomenikom. – *Prav tam*, str. 53-87.
- Ponatis enote 128. 443
- Orožen, Martina:** Brižinski spomeniki (Freisinški spomeniki). – *Enciklopedija Jugoslavije. Izdaja v slovenskem jeziku. 2. Biz-Čaš*. Zagreb 1985, str. 519-520. 444
- Liturgična terminologija v zgodovinskem razvoju osrednjega in vzhodnoslovenskega knjižnega jezika (do konca 18. stoletja). – *Die slawischen Sprachen* (Salzburg) IX, 1985, str. 49-62. 445
- Zablatnik, Pavle:** Slowenische Literatur in Kärnten von den ersten Anfängen bis zur Barockzeit. – *Das slowenische Wort in Kärnten. Schrifttum und Dichtung von den Anfängen bis zur Gegenwart. Slovenska beseda na Koroškem. Pismenstvo in slovstvo od začetkov do danes*. Wien 1985, str. (17-19, 46-50).
- Str. 46-50: BS II v fonetičnem prepisu in slovenskem prevodu po Ramovš-Kosu (enota 193) in nemškem prevodu A. Žgur (enota 369), faksimile 1. str. BS II. 446
- 1986**
- Holzer, Georg:** Die Reflexe des hinteren Nasalvokals *q in den Freisinger Denkmälern. – *Wiener slavistisches Jahrbuch* XXXII, 1986, str. 29-35.
- Polemika s Kortlandtom (enota 410). 447
- Slodnjak, Anton, Janko Kos:** *Pisma Matija Čopa. Prva knjiga*. Ljubljana 1986, str. 207, 211, 224, 225, 227, 245, 256. (Korespondence pomembnih Slovencev. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filol. in lit. vede. 6/I.) 448
- 1987**
- Gusmani, Roberto:** Etymologie und Bedeutungsentwicklung von aksl. lixü. – *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* (Göttingen) C, 1987, str. 358-365. 449
- Pleterski, Andrej:** Novi pisani viri o najstarejši slovenski zgodovini – poročilo o knjigi Bernharda Bischoffa. – *Zgodovinski časopis* (Ljubljana) XLI, 1987, str. 335-338.
- Salzburger Formelbücher und Briefe aus Tassilonischer und Karolingischer Zeit. München 1973. 450
- Pogačnik, Jože:** Brižinski spomeniki. – *Enciklopedija Slovenije. I. A-Ca*. Ljubljana 1987, str. 383-384. 451
- Schaeken, Joseph:** Die Akzentzeichen im I. Freisinger Denkmal. – *Zeitschrift für slavische Philologie* (Heidelberg) XLVII, 1987, str. 346-351. 452
- 1988**
- Moszyński, Leszek:** Modlitwa nad chorym duchownym w Euchologium Sinaiticum. – *Slavic themes. Papers from two hemispheres. Festschrift for Australia*. Neuried 1988, str. 246-260.
- Mestoma. 453
- Vodnik, Valentin:** *Zbrano delo*. Besedilo pripravil in opombe napisal Janko Kos. Ljubljana 1988, str. 490-492. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev.) 454
- 1989**
- Cvetko-Orešnik, Varja:** Slovenskost Brižinskih spomenikov in nekatere noveješe hipoteze o njih. – *Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana 1989, str. 35-50. (Obdobja. 10.) 455
- Dogramadžieva, Ekaterina:** S"juznite sredstva v"v Frajzingskite pametnici. – *Prav tam*, str. 63-73. 456
- Giesemann, Gerhard:** Mensch- und Gottbezogenheit in ihrer biblischen Verankerung. Theologisch-literarische Relevanz von Strukturen im Freisinger Denkmal I. – *Prav tam*, str. 103-114. 457
- Grđina, Igor:** Skupnost Slovencev in njih učena kultura v zgodnejših razdobjih srednjega veka. – *Zgodovinski časopis* (Ljubljana) XLIII, 1989, str. (189-191.) 458
- Skupnost Slovencev in njih učena kultura v zgodnejših razdobjih srednjega veka. – *Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana 1989, str. (283-286). (Obdobja. 10.)
- Isto besedilo s prevedenimi nemškimi navedki. 459

Grmič, Vekoslav: Teološka antropologija v Brižinskih spomenikih. – *Prav tam*, str. 115-120. (Obdobja. 10.) 460

Gusmani, Roberto: Su due calchi con modello tedesco nello slavo antico. – *Romanobarbarica* (Roma) X, 1988-1989, str. 179-185. 461
"zaglagolati se", "rečb"

Gvozdanič, Jadranka: O akcentu i vokalskom kvalitetu u Brižinskim spomenicima. – *Slavistična revija* (Maribor) XXXVII, 1989, 39-49. 462

Moszyński, Leszek: Osobliwości leksykalne (słowenizmy?) słowiańskiego przekładu "Modlitwy św. Emmerama" zawartej w Euchologium Sinaiticum. – *Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici*. Ljubljana 1989, str. 175-190. 463
Mestoma.

Orožen, Martina: Brižinski spomeniki in njihovo razmerje do stare cerkvene slovanščine. – *Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana 1989, str. 87-101. (Obdobja. 10.) 464

Petráčeková, Věra: K některým prvkům jazykových hranic mezi Slovinci a Moravany do konce 11. století. – *Prav tam*, str. 69-73. 465
Ob besedju BS, glede na Isačenka (enota 243).

Pogačnik, Jože: Srednji vek na Slovenskem kot slovestveni pojem. – *Prav tam*, str. 123-131. 466

Priestly Tom: Sound-structures in the Second Freising Fragment. – *Prav tam*, str. 75-85. 467

Toporišič, Jože: Prva slovenska izdaja Brižinskih spomenikov. (Ob korespondenci Kopitar – Dobrovski – Köppen.) – *Prav tam*, str. 11-34. 468

Vidovič-Muha, Ada: Zgradba tvorjenk v Brižinskih spomenikih. – *Prav tam*, str. 51-62. 469

1990

Grdina, Igor: O Brižinskih spomenikih in okoli njih. – *Tretji dan* (Ljubljana) XIX, 1989/90, št. 9/10, str. 5-6. 470

Kronsteiner, Otto: Zur Slowenizität der Freisinger Denkmäler und der alpenlawischen Orts- und Personennamen. Gedanken zum RAMOVŠ-Symposium (Juni 1990) in Laibach. – *Die slawischen Sprachen* (Salzburg) XXI, 1990, str. 105-114. 471

Na str. 112-114 slovenski prevod K slovenskosti Brižinskih spomenikov in alpskoslovanskih krajevnih in osebnih imen.

Logar, Tine: Fran Ramovš - zgodovinar in dialektolog slovenskega jezika. – *Razprave Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Razred za filol. in lit. vede* (Ljubljana) XIII, 1990, str. (4). 472

Nartnik, Vlado: Glagol biti v Brižinskih spomenikih. – *Slava* (Ljubljana) V, 1990/91, št. 1, 52-57. 473

– Povedna členitev II. Brižinskega besedila. – *Razprave Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Razred za filol. in lit. vede* (Ljubljana) XIII, 1990, str. 275-282. 474

Pogačnik, Jože: *Starejše slovensko slovstvo*. Ljubljana 1990, str. 70-95. 475

Poglavje Brižinski spomeniki.

Pretnar, Tone: Približevanje sakralnega besedila govornemu jeziku v slovenskem srednjeveškem pesništvu. (Teze.) – *Slava* (Ljubljana) V, 1990/91, št. 1, str. 7-8. 476

Šavli, Jožko: *Slovenska država Karantanija: institutio Sclavenica*. Koper, Dunaj, Ljubljana 1990, str. 134-136. 477

1991

Cesar, Ivan, Jože Pogačnik: *Slovenska književnost*. Zagreb 1991, str. 14-15. 478

Poglavje Brižinski spomeniki.

Dachs, Karl: Dr. Karl Dachs o Brižinskih spomenikih. – *Knjiga* (Ljubljana) 1991, str. 265-267. 479

Govor ob otvoritvi razstave Brižinski spomeniki 23. 4. 1991 v Ljubljani.

Gajšek, Vladimir: Karantanstvo, slovenstvo, bizantinizmi. – *Naši razgledi* (Ljubljana) XL, 1991, št. 2 (24. I.), str. 42. 480

Giesemann, Gerhard: Naravnost na človeka in Boga v njeni svetopisemski utemeljenosti. Teološko-literarna relevanca struktur v Brižinskem spomeniku I. – G. Giesemann: *Novejši pogledi na slovensko književnost*. Ljubljana 1991, str. 7-18. 481

Prevod enote 457.

Grabnar, Boris: *Retorika za vsakogar*. Ljubljana 1991, str. 65-67. 482

Poglavje Brižinski spomeniki.

Grafenauer, Bogo: Pokristjanjevanje Slovencev. – *Zgodovina Cerkve na Slovenskem*. Celje 1991, str. 29-60. 483

Mestoma (kazalo).

Jesenšek, Marko: Na začetku so bili Brižinski spomeniki. – *7 D* (Maribor) XX, 1991, št. 41 (16. X.), str. 47. 484

- Koruza, Jože:** Razumevanje in vrednotenje delovanja solunskih bratov v slovenski literarni zgodovini. – J. Koruza: *Slovstvene študije*. Ljubljana 1991, str. 21-37. Ponatis enote 441. 485
- Nartnik, Vlado:** Da ta tri imena edin Bog. – *Jezikoslovni zapiski. Zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. 1.* Ljubljana 1991, str. 41-45. O BS 1. 486
- Orožen, Martina:** Fran Miklošič - raziskovalec slovenske obredne terminologije. – *Miklošičev zbornik*. Maribor 1991, str. 137-163. Mestoma. 487

1992

- Brižinski spomeniki. Znanstvenokritična izdaja.** Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti [in] Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede. Uredniški odbor France Bernik ... [idr.]. Avtorji in sodelavci France Bernik ... [idr.]. Ljubljana 1992. 199 str., [12] str. faks. v mapi. (Monumenta Slovenica. 3.)
- Vsebina: Kodeks Clm 6426. Zunanji opis (Igor Grdina); Vsebinski opis (Marijan Smolik); Paleografska in historična problematika (Igor Grdina) (str. 7-27). – Diplomatični in kritični prepis (Igor Grdina) (str. 28-64). – Fonetični prepis (Tine Logar s sodelovanjem Franca Jakopina in Janeza Zora) (str. 65-81). – Prevod v sodobno slovenščino (Boris Paternu, France Bernik, Jože Faganel, Franc Jakopin, Janko Kos, Tine Logar, Marijan Smolik, Janez Zor) (str. 83-99). – Latinski prevod (Kajetan Gantar) (str. 100-119). – Angleški prevod (Gerald Stone) (str. 120-129). – Slovar (Janez Zor s sodelovanjem Franca Jakopina in Tineta Logarja) (str. 130-153). – Raziskovanje in bibliografija Brižinskih spomenikov. Oris raziskav (Igor Grdina); Bibliografija (Marko Kranjec) (str. 154-181). – Poročilo o faksimiliranju (Martin Žnideršič) (str. 182-183). – Zusammenfassung; Summary; Seznam okrajšav; Imensko kazalo (str. 184-199). 488
- Cvetko Orešnik, Varja:** H kritikam Ramovševe interpretacije Brižinskih spomenikov: ot zlodeine oblazti: od fzlauui bofige. – *Slavistična revija* (Ljubljana) XL, 1992, str. 269-289. 489
- K Miklošičevim razlagam pri samostalniški in pridevniški sklanjatvi in njegovi panonski teoriji. – *Miklošičev zbornik*. Ljubljana 1992, str. 229-245. (Obdobja. 13.) 490
- Dolar, Jaro:** Brižinski spomeniki – veliko pismo naše samobitnosti. – *Prešernov koledar* (Ljubljana) 1992, str. 85-87. 491

Nartnik, Vlado: EKE BI DÄDĚ NAŠĚ NE SĚGRÄ-ŠILĚ. – *Slava* (Ljubljana) VI, 1992/93, št. 1, str. 50-66. 492

– Poskus glagolično-latiničnega prepisa brižinskih besedil. – *Prav tam*, str. 32-43. 493

Rotar, Janez: Narodnokonstitutivni pojmi začetnih obdobj slovenske narodne integracije. – *XXVIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 29. 6. – 18. 7. 1992. *Zbornik predavanj*. Ljubljana 1992, str. 123-148. Mestoma. 494

1993

Brižinski spomeniki. Znanstvenokritična izdaja. Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti [in] Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede. Uredniški odbor: France Bernik ... [idr.]. Avtorji in sodelavci: France Bernik ... [idr.]. 2. pregledana izd. Ljubljana 1993. 197 str., [IX] str. faks. (Dela Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede. 39)

Vsebina: Ista kot pri 1. izd. 1992 (enota 488), le faksimile je tu uvezan na začetku, ni Poročila o faksimiliranju, Zusammenfassung, Summary, Krajšave in kratice, Imensko kazalo so na str.183-197. 495

Jež, Janko: Brižinski spomeniki. Znanstvenokritična izdaja. – *Mladika* (Trst) XXXVII, 1993, str. 143-144. O predstavitvi v Trstu. 496

Smolik, Marijan: Slovenska liturgična besedila. (Od Brižinskih spomenikov do danes.) – *XXIX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 28. 6. – 17. 7. 1993. *Zbornik predavanj*. Ljubljana 1993, str. 49-60. 497

Trunte, Hartmut: Aquileia und die Slavenmission. Zu Apotage und Symbolon im III. Freisinger Denkmal. – *Slavistische Studien zum XI. internationalen Slavistenkongress in Pressburg/Bratislava*. Köln, Weimar, Wien 1993, str. 569-592. 498

1994

Brižinski spomeniki. Govorna rekonstrukcija izvornika in interpretacija v sodobni slovenščini. Skupina avtorjev: France Bernik ... [idr.]. Ljubljana [1994]. 1 zvočna kaset (ca. 50 minut), stereo. 499

Dolar, Darko: Brižinski spomeniki kot problem slovenske literarne zgodovine. – *Delo – Književni listi* (Ljubljana) XXXVI, 1994, št. 86 (14. IV.), str. 13. Prispevek na simpoziju v Ljubljani 14.-16. aprila 1994. 500

- Faganel, Jože:** Brižinski spomeniki – prva narodne samozavesti. – *Glasnik Unesco* (Ljubljana) XV, 1994, št. 47 (oktober), str. 49-50. 501
- Grdina, Igor:** Brižinski spomeniki kot dialoški tekst. – *Zgodovina za vse* (Celje) I, 1994, št. 1, str. 78-87. Prispevek na simpoziju v Ljubljani 14.-16. aprila 1994. 502
- Jež, Janko:** *Monumenta Frisingensia. Brižinski spomeniki. La prima presentazione in Italia dei monumenti letterari sloveni di Frisinga del X-XI secolo coevi alle prime tracce scritte della lingua italiana, con traduzione dei testi, cenni di storia degli Sloveni e dati sugli Sloveni in Italia.* Prefazione ed appendici storiche di Paolo G. Parovel. Trieste, Firenze 1994. 111 str. Faksimile, diplomatični, kritični, fonetični prepis in prevod v sodobno slovenščino po izdaji SAZU 1993, prevod v italijanščino Janka Ježa. 503
- Brižinski spomeniki so za Slovence že dolgo pričevanje o začetkih jezikovnega in duhovnega osamosvajanja. – *Primorski dnevnik* (Trst) L, 1994, št. 123 (8. V.), str. 18-19. Poročilo o simpoziju. 504
- Kortlandt, Frederik:** O naglasnih znamenjih v Brižinskem spomeniku I. – *Slavistična revija* (Ljubljana) XLII, 1994, str. 579-581. 505
- Marvan, Jiří:** Frizinské památky ve světle slovanské prehistorické kontrakce. – *Slavia* (Praha) LXIII, 1994, str. 1-16. 506
- Moszyński, Leszek:** Znaczenie przedcyrylometodajskich tekstów słowiańskich związanych z misją salzburską dla kształtowania się ogólnosłowiańskiej terminologii chrześcijańskiej. – *Łódzkie Studia Teologiczne* (Łódź) III, 1994, str. 121-128. Str. 129-132: Aneks – nov poljski prevod BS I-III Moszyńskega. 507
- Nartnik, Vlado:** Eće bi ded naš ne segregil. – *Nova Atlantida* (Kranj) I, 1994, št. 1-2, str. 174-178. 508
- Pleterski, Andrej:** Drobec časa, ujet v črke. – *Dnevnik* (Ljubljana) XLIV, 1994, št. 184 (9. VII.), str. 18. 509
- Škrabec, Stanko:** *Jezikoslovna dela.* Ur. Jože Toporišič. Nova Gorica. 1. 1994. 490 str.; 2. 1994. 517 str.; 3. 1995. 629 str.; 4. 1998. 606 str. Izdaja vseh Škrabčevih jezikoslovnih del; obravnave in omembe BS najdeš s pomočjo kazala: Janko Moder, Imensko in stvarno kazalo k Jezikoslovnim delom patra Stanislava Škrabca, Nova Gorica 1999. 510
- Toporišič, Jože:** Izdaja Brižinskih spomenikov iz leta 1992. – *Slavistična revija* (Ljubljana) XLII, 1994, str. 25-38. Ocena enote 488. 511
- 1995**
- Faganel, Jože:** The Brižinski spomeniki – Elements of National Self-confidence. – *Slovenija* (Ljubljana) IX, 1995, No. 2 (Summer), str. 52-54. Prevod enote 501. 512
- Jakopin, Franc:** Poljski prevod Brižinskih spomenikov. – *Delo – Književni listi* (Ljubljana), 1995, št. 142 (22. VI.), str. 9. Prevod Moszyńskega (enota 507). 513
- Jež, Janko:** Brižinski spomeniki in sveta brata Ciril in Metod. – *Dom in svet. Zbornik MCMXCV.* VIII. Celje 1995, str. 163-167. 514
- Kopitar, Jernej:** *Jerneja Kopitarja Glagolita Clozianus – Cločev glagolit.* Ur. in spremno besedo napisal Jože Toporišič, prev. Martin Benedik. V Ljubljani 1995, str. XXXIII-XLIV, 87. Slovenski prevod enote 10. – Poglavlje XXXI. Primerek karantanskega narečja 10. stoletja. Str. XXXV-XLI: BS I-III v diplomatičnem prepisu, v prepisu v osebni črkovni sestav, v prepisu v stesl. cirilico po Vostokovu in v slovenskem prevodu. 515
- Marković, Željko:** Brižinski spomeniki (Znanstvenokritična izdaja). Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 1993. – *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* (Novi Sad) XXXVIII/2, 1995, str. 235-240. Ocena enote 495. 516
- Merkù, Pavle:** Italijanska izdaja Brižinskih spomenikov. – *Primorska srečanja* (Nova Gorica) XIX, 1995, št. 19, str. 183. Ocena enote 503. 517
- Rajhman, Jože:** Duhovna podoba Brižinskih spomenikov. – *Dom in svet. Zbornik MCMXCV.* VIII. Celje 1995, str. 167-181. 518
- Žerjal, Irena:** Brižinski spomeniki v italijanščini. – *Jezik in slovstvo* (Ljubljana) XL, 1994-95, str. 272-273. Ocena enote 503. 519
- 1996**
- Cooper, Henry R., Jr.:** Translating the Freising Manuscripts to Reflect Assumptions about their Literary and Historical Context. Premislek o domnevah o li-

- terarnem in zgodovinskem kontekstu Brižinskih spomenikov ob njihovem prevajanju. – *Zbornik Brižinski spomeniki*. Ljubljana 1996, str. 433-442. 520
- Cvetko-Orešnik, Varja:** K Isačenkovega poskusu zavrnitve Ramovševih argumentov za slovenskost Brižinskih spomenikov. – *Prav tam*, str. 193-202. 521
- Čurkina, Iskra Vasil'evna:** Erneji Kopitar i Rossija. – *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana 1996, str. (396). (Obdobja. 15.) 522
- Derganc, Aleksandra:** Iaz ze zaglagolo Zlodeiu. (K vprašanju glagolskega vida v performativnih izjavah v slovanskih jezikih). – *Zbornik Brižinski spomeniki*. Ljubljana 1996, str. 185-192. 523
- Dolar, Darko:** Brižinski spomeniki kot problem slovenske literarne zgodovine. – *Prav tam*, str. 393-402. Razširjeno in predelano besedilo enote 500. 524
- Giesemann, Gerhard:** Symmetrie als Kennzeichen ästhetischen Formwillens im Freisinger Denkmal II. (Adhortatio ad poenitentiam). Simetrija kot značilnost oblikovalne volje v Brižinskem spomeniku II. (Adhortatio ad poenitentiam). – *Prav tam*, str. 335-345. 525
- Golob, Nataša:** Pergamenti, zrcala in nekaj kodikoloških opomb. – *Prav tam*, str. 43-55. 526
- Grdina, Igor:** Brižinski spomeniki kot dialoški tekst. – *Prav tam*, str. 367-376. Besedilo enote 502 z dodanimi opombami. 527
- Gvozdanović, Jadranka:** Ločila v Brižinskih spomenikih. – *Prav tam*, str. 203-212. 528
- Hamp, Eric P.:** The word *a* from Brižinski spomeniki. Brižinski *a*. – *Prav tam*, str. 471-472. 529
- Hannick, Christian:** Die Freisinger Denkmäler innerhalb der Entwicklung des slavischen christlichen Wortschatzes. Brižinski spomeniki v razvoju slovanskega krščanskega besedišča. – *Prav tam*, str. 239-243. 530
- Hauptová, Zoe:** Adhortatio ad poenitentiam v církevně-slovanské tradici. Adhortatio ad poenitentiam v cerkvenoslovanski tradiciji. – *Prav tam*, str. 377-382. 531
- Jakopin, Franc:** Kopitar, Köppen in Vostokov. – *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana 1996, str. (408). Obdobja. 15.) 532
- Prevajanje aorista in imperfekta v Brižinskih spomenikih. – *Zbornik Brižinski spomeniki*. Ljubljana 1996, str. 177-184. 533
- Jevnikar, Martin:** Zbornik Brižinski spomeniki. – *Mladika* (Trst) XL, 1996, str. 183-184. 534
- Jež, Janko:** Brižinski spomeniki in tržaški Slovenci. – *Zbornik Brižinski spomeniki*, Ljubljana 1996, str. 473-475. 535
- Kortlandt, Frederik:** The accentual system of the Freising Manuscripts. Naglasni sistem Brižinskih spomenikov. – *Prav tam*, str. 141-151. 536
- Zaokroženi nosni samoglasniki v Brižinskih spomenikih. – *Slavistična revija* (Ljubljana) XLIV, 1996, str. 393-398. Odgovor Holzerju in Woodhousu (enoti 477 in 576). 537
- Kos, Janko:** Primerjalna motivno-tematska interpretacija brižinske homilije. – *Zbornik Brižinski spomeniki*. Ljubljana 1996, str. 383-389. 538
- Kožinova, Alla A.:** O položenii slavjanskogo perevoda Svjato-Emmeramskoj molitvy v krugu drugih tekstov. – *Slavjano-germanskie jazykovye paralleli. Slawisch-germanische Sprachparallelen. Sovmestnyj issledovatel'nyj sbornik slavistov v Minske i Bohume*. – Minsk 1996, str. 23-36. 539
- Leeming, Henry:** Etymological opacity in moral concepts: some reflections on the terminology of transgression. Etimološka nejasnost in moralni vidiki. – *Zbornik Brižinski spomeniki*. Ljubljana 1996, str. 303-310. 540
- Lenček, Rado L.:** An attempt at stratification of early Slovene Christian terminology of the oldest Eastern Alpine Slavic texts. Poskus stratifikacije zgodnje slovenske krščanske terminologije v najstarejših vzhodnoalpskih slovanskih tekstih. – *Prav tam*, str. 253-266. 541
- Logar, Tine:** Izhodišča za nov fonetični prepis Brižinskih spomenikov. – *Prav tam*, str. 135-139. 542
- Izhodišča za nov fonetični prepis Brižinskih spomenikov. – T. Logar: *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*. Ur. Karmen Kenda-Jež. Ljubljana 1996, str. 339-344. Ponatis enote 542. 543
- Lošek, Fritz:** Zu den lateinischen Übersetzungen der Freisinger Denkmäler. Latinski prevodi Brižinskih spomenikov. *Zbornik Brižinski spomeniki*. Ljubljana 1996, str. 413-432. 544
- Marti, Roland Walter:** Korrekturen in den Freisinger Denkmälern. Korekture v Brižinskih spomenikih. – *Prav tam*, str. 57-69. 545

- Merkù, Pavle:** Predkrščanska slovenska osebna imena v Trstu (1307-1406). – *Prav tam*, str. 451-455. 546
- Merše, Majda, France Novak:** Besedišče Brižinskih spomenikov v luči protestantskega besedišča 16. stoletja. – *Prav tam*, str. 289-301. 547
- Mlinar, Anton:** Brižinski spomeniki v kontekstu srednjeevropskega krščanstva v zgodnjem srednjem veku s posebnim poudarkom na zgodovinskem razvoju zakramenta sprave. – *Prav tam*, str. 103-115. 548
- Moder, Janko:** Pri virih besedja in skladnje. – *III. Trubarjev zbornik*. Ljubljana 1996, str. 256-262. 549
- Moszyński, Leszek:** Terminologia religijna Zabytków Fryzyjskich – najstarsza znana terminologia religijna Słowiań. Versko izrazje Brižinskih spomenikov kot najstarejša slovanska verska terminologija. – *Zbornik Brižinski spomeniki*. Ljubljana 1996, str. 245-252. 550
- Nartnik, Vlado:** Zvalno-nezvalna dinamika imen v Brižinskih besedilih. – *Prav tam*, str. 225-228. 551
- Olof, Klaus Detlef:** Zu den Katalogen in den Freisinger Denkmälern. Vprašanje katalogov v Brižinskih spomenikih. – *Prav tam*, str. 87-95. 552
- Orel Pogačnik, Irena:** Tisočletje slovenske zapisane besede. – *Razgledi* (Ljubljana) 1996, št. 17 (18. IX.), str. 18-19.
Ocena enote 577. 553
- Orožen, Martina:** Brižinski spomeniki in njihovo razmerje do stare cerkvene slovanščine. – M. Orožen: *Poglavje iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika. (Od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*. – Ljubljana 1996, str. 20-34.
Ponatis enote 464. 554
- Brižinski spomeniki v razvoju slovenskega (knjižnega) jezika. Učinkovanje na knjižno normo in znanstveno slovenistiko. – *Zbornik Brižinski spomeniki*. Ljubljana 1996, str. 323-331. 555
- Brižinski spomeniki v razvoju slovenskega (knjižnega) jezika. Učinkovanje na knjižno normo in znanstveno slovenistiko. – *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika. (Od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*. – Ljubljana 1996, str. 35-42.
Ponatis enote 555. 556
- Jernej Kopitar in Brižinski spomeniki. – *Prav tam*, str. 11-19. 557
- Pianka, Włodzimierz:** Dystrybucja fonemów we Fragmentach fryzyjskich. Distribucija fonemov v Brižinskih spomenikih. – *Zbornik Brižinski spomeniki*. Ljubljana 1996, str. 163-176. 558
- Pleterski, Andrej:** Arheologija in nastanek Brižinskih spomenikov. – *Prav tam*, str. 27-42. 559
- Mitska stvarnost koroških knežjih kamnov. – *Zgodovinski časopis* (Ljubljana) L, 1996, str. (527).
Knjižna izd.: Ljubljana 1997, str. 49 (Zbirka Zgodovinskega časopisa. 17.) 560
- Über Ort und Entstehungszeit der Freisinger Denkmäler aus archäologischer Sicht. – *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* (München) CIV, 1996, str. 41-57. 561
- Pohl, Heinz Dieter:** Zur Sprache der Freisinger Denkmäler. Beziehungen zwischen der Sprache der Freisinger Denkmäler und den Ortsnamen Oberkärntens und Osttirols alpenlawischer bzw. slowenischer Herkunft. K jeziku Brižinskih spomenikov. – *Zbornik Brižinski spomeniki*. Ljubljana 1996, str. 311-321. 562
- Premk, Francka:** Besedilo BS, izhajajoče iz starozaveznega izročila, zlasti iz psalmskih vzorcev. – *Prav tam*, str. 457-469. 563
- Raecke, Jochen:** Oralität im Zeichen des Kreuzes – Das Freisinger Denkmal I. Oraliteta v znamenju križa – Brižinski spomenik I. – *Prav tam*, str. 347-365. 564
- Schuster-Šewc, Heinz:** Gibt es Beziehungen zwischen der Entstehung der Freisinger Beichtformeln und den St. Emmeramer sowie den Magdeburger Glossen? Ali so med nastankom brižinskih spovednih obrazcev in med svetoemmeramskimi ter magdeburškimi glosami kakšne zveze? – *Prav tam*, str. 117-123. 565
- Smolik, Marijan:** Brižinski spomeniki. – *Slovenska književnost*. Ljubljana 1996, str. 48. (Zbirka Sopotniki. Slovenska književnost.) 566
- Spokorni del bogoslužja v času Brižinskih spomenikov. – *Zbornik Brižinski spomeniki*. Ljubljana 1996, str. 97-102. 567
- Snoj, Jurij:** Ali so nadvrstična znamenja v Brižinskih spomenikih nevme? – *Prav tam*, str. 71-83. 568
- Stanovnik, Majda:** Prevodi Brižinskih spomenikov v novodobno slovenščino. – *Prav tam*, str. 403-412. 569
- Stone, Gerald:** Word Order in the Freising Texts. Besedni red v Brižinskih spomenikih. – *Prav tam*, str. 213-224. 570
- Suprun, Adam E.:** K leksičeskoj strukturi Frejzingskih listkov. K leksični strukturi Brižinskih spomenikov. – *Prav tam*, str. 267-288. 571

- Štih, Peter:** Kranjska (Carniola) v zgodnjem srednjem veku. – *Prav tam*, str. 13-26. 572
- Toporišič, Jože:** Kopitarjeva izdaja Brižinskih spomenikov v Cločevem glagolitu. – *Prav tam*, str. 153-162. 573
- Tóth, Imre H.:** The Significance of the Freising manuscripts [FM] for Slavic Studies in Hungary. Pomen Brižinskih spomenikov za slovanske študije na Madžarskem. – *Prav tam*, str. 443-448. 574
- Vidovič-Muha, Ada:** Udeleženci govornega dejanja v I. in III. brižinskem spomeniku – njihova izrazna podoba in besedilna vloga. – *Prav tam*, str. 229-237. 575
- Woodhouse, Robert:** Notes on the reflexes of the Proto-Slavonic back nasal vowel in the Freising Fragments. – *Australian Slavonic and East European Studies* (Melbourne) X, 1996, str. 51-58. 576
- Zbornik Brižinski spomeniki.** Ur. Janko Kos, Franc Jakopin in Jože Faganel s sodelovanjem Petra Štiha, Marijana Smolika in Darka Dolinarja. Ljubljana 1996. 498 str., [10] str. faks. (Dela Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede. 45)
- Zbornik vsebuje referate s simpozija v Ljubljani 14.-16. aprila 1994. – Prispevki v zborniku so v tej bibliografiji izpisani. 577
- Ziffer, Giorgio:** I Monumenti di Frisinga e le tradizioni linguistiche e culturali della 'Slavia christiana'. Brižinski spomeniki ter jezikovno in kulturno izročilo Slavije christiane. – *Zbornik Brižinski spomeniki*. Ljubljana 1996, str. 125-132. 578
- 1997**
- Brunner, Richard J.:** Die Freisinger Denkmäler – Brižinski spomeniki Clm 6426 der Bayerischer Staatsbibliothek. – *Historische Sprachforschung (Historical Linguistics)* (Göttingen) CX, 1997, str. 292-307.
- Objavljeni tudi BS I-III v diplomatičnem prepisu z nemškimi prevodi, po izdaji 1993. 579
- Giesemann, Gerhard:** Gestaltungswille und Präsentationsmodus: zur Theologie und Ästhetik des Freisinger Denkmals III. – *Razprave Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Razred za filološke in literarne vede* (Ljubljana) XVI, 1997, str. 31-46. 580
- Grdina, Igor:** Brižinski spomeniki. – *Koledar Mohorjeve družbe v Celovcu* 1997, str. 129-130. 581
- O Brižinskih spomenikih in okoli njih ali "To ni več naključje!" – *Zgodovinski časopis* (Ljubljana) LI, 1997, str. 121-124.
- Polemika z A. Pleterskim (enoti 559 in 560). – Tudi o enotah 526 in 545. 582
- Kos, Janko:** Receptija Biblije v slovenski literaturi. – *Bogoslovni vestnik* (Ljubljana) LVII, 1997, št. 1-2 (*Mednarodni simpozij o interpretaciji Svetega pisma*), str. (151-152). 583
- Kronsteiner, Otto:** Die Freisinger Denkmäler. Lesart und deutsche Übersetzung von Otto Kronsteiner. – *Die slawischen Sprachen* (Salzburg) LIII, 1997, str. 5-17.
- Vzporedno nemški prevod in fonetični prepis. 584
- Die Übersetzungstätigkeit des hl. Method in der Salzburger Kirchenprovinz. – *Prav tam*, str. (45). 585
- Waren in der Salzburger Kirchenprovinz schon vor Method Teile der Bibel ins Altslowenische übersetzt? – *Prav tam*, str. 19-36.
- Mestoma. 586
- Mlinar, Janez:** Zbornik Brižinski spomeniki. – *Tretji dan* (Ljubljana) XXVI, 1997, str. 111-112. 587
- 1998**
- Kortlandt, Frederik:** Rounded nasal vowels in the Freising Fragments. – *Dutch Contributions to the Twelfth International Congress of Slavists. Cracow, August 26-September 3, 1998. Linguistics*. Amsterdam, Atlanta 1998, str. 309-315. (Studies in Slavic and general linguistics. 24.)
- Prevod enote 537. 588
- Kos, Janko:** Rezeption der Bibel in der slowenischen Literatur. – *Interpretation of the Bible = Interpretation der Bibel = Interprétation de la Bible = Interpretacija Svetega pisma*. Ljubljana, Sheffield 1998, str. (1672).
- Prevod enote 583. 589
- Pleterski, Andrej:** Lepi, grdi, zli. O metodah, Liburniji, Karantaniji, vojvodskem stolu, Konverziji in Brižinskih spomenikih. – *Zgodovinski časopis* (Ljubljana) LII, 1998, str. 215-277.
- Polemika z I. Grdino (enota 582). 590
- Pogačnik, Jože:** *Slovenska književnost I*. Ljubljana 1998, str. 45-65. 591
- 1999**
- Grdina, Igor:** The importance of being Pleterski. – *Zgodovinski časopis* (Ljubljana) LIII, 1999, str. 106-110.
- Polemika z A. Pleterskim (enota 590). 592

Marvan, Jiří: Pisni dokaz procesa kontrakcije – Brižinski spomeniki. – *Slavistična revija* (Ljubljana) XLVII, 1999, str. 321-340. 593

2000

Grdina, Igor: Kako je z vozovnico Andreja Pleterskega? – *Zgodovinski časopis* (Ljubljana) LIV, 2000, str. 114-115.

Polemika z A. Pleterskim (enoti 590 in 595). 594

Pletherski, Andrej: Vozi me vlak v daljave. – *Prav tam*, str. 111-113.

Polemika z I. Grdino (enota 592). 595

2001

Pipan, Sergio: I frammenti liturgici di Frisinga, primi documenti dello sloveno antico. L'evangelizzazione degli Slavi ad opera dei santi Cirillo e Metodio. – *Dom* (Čedad) XXXVI, 2001, št. 6 (15. IV.), str. 4. 596

2002

Golob, Nataša: Manuscripts and fragments: Slovenian territory in the Carolingian era. – *Hortus artium medievalium* (Motovun) VIII, 2002, str. (263-264). 597

Kuvač-Levačić, Kornelija: *Stil Brižinskih spomenika s obzirom na pojam prenje (magistarska radnja)*. – Zadar 2002. 331 str. 598

Škrubej, Katja: *Ritus gentis Slovanov v vzhodnih Alpah. Model rekonstrukcije pravnih razmerij na podlagi najstarejšega jezikovnega gradiva*. Ljubljana 2002, str. 83-87. 599

2003

Mlinar, Anton: Franc Grivec in Brižinski spomeniki. – *Grivčev simpozij v Rimu*. Celje 2003, str. 271-288. (Simpoziji v Rimu. 20.) 600

Škrubej, Katja: Rekonstrukcija najstarejšega sodnega postopka pri prednikih Slovencev. – *Zbornik znanstvenih razprav* (Ljubljana) LXIII, 2003, str. 399-435. Ob gradivu BS. 601

Zusammenfassung

Der Kodex Clm 6426

Der Clm 6426, in welchem, wie schon Milko Kos feststellte, die *Freisinger Denkmäler* (FD) mit eingebunden sind, entstand durch das Binden von 6 unabhängig voneinander entstandenen Teilen (überwiegend Quaternionen), die von 26 verschiedenen Schreibern stammen. Der heutige Einband ist höchstwahrscheinlich nicht der erste. Der Kodex muß bereits vor dem 12. Jahrhundert gebunden worden sein (das ist belegt durch Notizen über Besitzverhältnisse aus demselben Jahrhundert), nach dem Jahre 1300 muß er aber gründlich erneuert oder neu gebunden worden sein. Am hinteren Buchdeckel befinden sich Spuren von einer Befestigung mit einer Kette. Heute ist der Kodex in gutem Zustand; nach dem Zweiten Weltkrieg ist er sorgfältig restauriert worden.

Der Kodex hat folgende Abmessungen: die Höhe des Pergamentfolios beträgt 25,6 cm, die Breite 20,8 cm (gemessen an Fol. 78); die Stärke des Kodex beträgt 5,9 cm mit Einband (ohne Einband 3,7 cm). Er umfaßt 169 heute foliierte und 2 nichtnumerierte Pergamentblätter. Letztere sind mit einem Psalmentext beschrieben, und zwar in *Textura/Fraktur/gotischer Buchschrift* aus der Zeit um 1300; bis zur Restaurierung nach dem Zweiten Weltkrieg waren sie Teil des Einbands.

Der Clm 6426 stellt in Zeit und Raum seines Entstehens (Bayern im 10. und 11. Jahrhundert) keinen besonders repräsentativen Kodex dar. Er ist auf qualitativ sehr unterschiedlichem Pergament - vom feinen und durchsichtigen bis zum harten und dicken - abgefaßt, auf sehr verschiedene Art und Weise beschrieben (im Block, in Spalten; mit unterschiedlicher Zeilenzahl) und mit Tinte von sehr ungleicher Güte. Bedeutung gewinnt er nur durch die slawischen Sprachdenkmäler auf den Folien 78, 78^v und 158^v - 161^v.

Die *Freisinger Denkmäler* selbst sind im Vergleich zu den übrigen Texten des Clm 6426 auf ziemlich gutem Pergament geschrieben (vor allem Fol. 78) und mit verhältnismäßig guter, leicht braun getönter Tinte.

Die lateinischen Texte im Clm 6426 sind größtenteils Homilien und Reden von Kirchenvätern und mittelalterlichen Verfassern, der kleinere Teil ist liturgischen Riten vorbehalten. Weitere kürzere Abschnitte sind kirchenrechtlichen Charakters und enthalten spätere

Namenseintragen. Bislang wurden diese Aufzeichnungen in der Forschung nur aufgezählt, in diesem Beitrag wird für etwa die Hälfte der Texte der Verfasser bestimmt, es wird auch festgestellt, ob und wo diese Texte bereits veröffentlicht sind. Für jene, bei denen Verfasser und Veröffentlichung noch unbekannt sind, besteht die Hoffnung, daß dies durch elektronische Bearbeitung der Verzeichnisse der Textanfänge geleistet werden kann, was von den Verlagen für die nächste Zukunft in Aussicht gestellt wurde. Diese Untersuchung bestätigt die bisherige Auffassung, daß der Clm 6426 als das Handbuch eines Bischofs anzusehen ist, da aus dieser Zeit sonst keine derartigen Aufzeichnungen erhalten sind, die von Priestern benutzt worden wären.

Die bisherige Erforschung der Freisinger Denkmäler /FD/ (besonders V. Vondrák, M. Kos, I. Grafenauer, S. Pirchegger, B. Grafenauer) hat zu folgenden paläographischen und historischen Feststellungen geführt:

1. Die Schrift, in der die Freisinger Denkmäler abgefaßt sind, ist die aus der Karolingerminuskel hervorgegangene Minuskel des Gebiets der deutschen südöstlichen Schreibschulen an der Wende vom 10. zum 11. Jahrhundert.

2. In ihrer heutigen Form sind die FD nach dem 27. Mai 972 niedergeschrieben worden. Das II. und das III. FD sind wahrscheinlich noch vor dem Jahr 1000 aufgezeichnet worden. Von derselben Hand stammt auch das vermutliche Original einer Urkunde, die sich auf einen Besitztausch in Oberkärnten bezieht (Mölltal und Thurnfeld), der zwischen dem Freisinger Bischof Abraham (im Amt von 957-994) und einem Verwandten, dem adeligen Kleriker Ruodharius stattfand. Das Original der erwähnten Urkunde entstand zwischen 977 und 981; vermutlich handelt es sich bei dem Text (Fol. 181, 181^v und 182) eines Kodex mit der Signatur Cod 3 b des Münchener Staatsarchivs um dieses Original. Das I. FD wurde spätestens bis 1039, höchstwahrscheinlich bis 1022/23 niedergeschrieben.

3. Ort der Niederschrift: entweder Oberkärnten oder Freising.

4. Ort der Benutzung der FD: die Kärntner Besitztümer der Freisinger Kirche.

5. Die FD sind höchstwahrscheinlich Abschriften, was sich aus der Art der Fehler schließen läßt, wenn man

die Abfassung paralleler und vergleichbarer Formeln im Althochdeutschen und Altkirchenslawischen in Betracht zieht. Im Falle des II. FD handelt es sich um eine Niederschrift nach Diktat (der Schreiber hat während der Arbeit einzelne Laute aufgefangen und sie ziemlich und systematisch niedergeschrieben; beim I. und III. FD weist die größere Einheitlichkeit der "Rechtschreibung" wahrscheinlich auf schriftliche Vorlagen hin.

6. Das I. und das III. FD bzw. K1 und K2 (d. h. die erste und die zweite karantianische Formel) stehen genealogisch zwischen den beiden altbairischen Formeln B1 und B2 (d. h. die erste und die zweite bairische Formel); sowohl K1 und K2 belegen einen jüngeren Entwicklungsstand der slavischen Beichtformel, als sie in der Übersetzung des St. Emmeramer Gebets aus dem Euchologium Sinaiticum *ѣнъ надъ исповѣдајѣтииъ* sę bezeugt ist. Das II. FD stellt die slavische Version einer Formel westlicher Provenienz der Adhortatio ad poenitentiam dar.

7. Es muß die Möglichkeit des Einflusses altkirchenslawischer literarischer Bemühungen auf die Entwicklung der Vorlagen der FD eingeräumt werden (besonders Fürst Kozel in Unterpannonien), jedoch waren diese bereits vor der Ankunft der hl. Brüder Kyryll und Method in Mitteleuropa in die slavische Sprache übersetzt worden. Von etwa 890 an verlief die Entwicklung der Formeln in Karantianen, den historischen Umständen entsprechend, mit Sicherheit selbständig.

Die Abhandlung prüft die obigen Thesen anhand der neueren und älteren paläographischen und historischen Literatur (B. Bischoff, M. Kos, A. Chroust, H. Delitsch, L. Traube, W. Wattenbach). Die Überprüfung der bisherigen Argumentation zeigt, daß bei der heutigen Kenntnis der Quellenlage keine anderen als die angeführten Schlußfolgerungen vertretbar sind.

Es folgt eine kurze Übersicht über die Entwicklung der Karolingerminuskel und der aus ihr hervorgegangenen Minuskel des 10. und 11. Jahrhunderts in dem Gebiet, wo die FD benutzt worden sind.

Die diplomatische und die kritische Umschrift

Die vorliegende Ausgabe enthält eine diplomatische und eine kritische Umschrift der FD und vergleicht alle bisherigen wissenschaftlich relevanten derartigen Umschriften (diplomatische: Kopitar 1822 – I. FD, Köppen 1827, Kopitar 1836, Vondrák 1896, Pirchegger 1931, Ramovš-Kos 1936, Weingart 1938, Isačenko 1943, Kronsteiner 1972; kritische: Miklošič 1854, Miklošič 1861). Im kritischen Apparat zu der einen sowie zu der anderen

Umschrift sind alle wesentlichen Unterschiede zwischen den einzelnen bisherigen Ausgaben gekennzeichnet.

Die nichtpaläographischen Umschriften neben den paläographischen in einigen der aufgezählten Ausgaben, die beiden kyrillischen Transkriptionen von Vostokov und Weingart, die Umschrift von Sievers, die beiden von Grivec (1951 nur das II. FD) und diejenige von Hamm (nur das II. FD) werden lediglich in den Anmerkungen zur kritischen Umschrift berücksichtigt und zwar, was die Rekonstruktionseingriffe in den Text der Denkmäler sowie die Zeichensetzung betrifft; in allem anderen sind sie mehr oder weniger weit von einer idealen kritischen paläographischen Umschrift entfernt. Bei alledem zeigte sich, daß viele der bisherigen Umschriften der FD, welche die Edierungsnormen außer acht ließen, nicht miteinander vergleichbar sind.

In den Einführungstexten zur diplomatischen und zur kritischen Umschrift werden der Buchstabenbestand aller bisherigen und der vorliegenden Umschrift sowie die Interpretation der Buchstaben und der Betonungszeichen erläutert. Ausführlich werden auch Lösungen für alle Abkürzungen (Abbreviaturen, Suspensionen, Kontraktionen) im Text der FD erklärt. Die vorliegende diplomatische und die kritische Umschrift sind bemüht, den Forderungen der heute gültigen Edierungsnormen größtmöglich zu entsprechen.

Die phonetische Umschrift

In dem Beitrag zu den bisherigen phonetischen Umschriften der Texte der Freisinger Denkmäler wird aufgezeigt, wie die phonetischen Umschriften in den folgenden Ausgaben der FD aussehen: Köppen-Vostokov (1827), J. Kopitar (1836), V. Vondrák (1896), E. Sievers (1925), S. Pirchegger (1931), F. Ramovš-M. Kos (1937), A. Isačenko (1943), J. Pogačnik-R. Kolarič (1968).

Unsere phonetische Umschrift folgt im Grunde der von Ramovš. Sie unterscheidet sich von seiner in folgenden Punkten:

1. Sie wurde unter Verwendung des internationalen phonetischen Alphabets abgefaßt.

2. Aus der Aufzeichnung der Vokale ist ihr phonetischer Wert zur Zeit der Niederschrift der FD und ihrer Verwendung von der slowenischen Bevölkerung auf dem Gebiet des Freisinger Bistums ersichtlich.

3. Das Vokalsystem enthielt folgende Vokale: *i, u, a, ə, ě, e, o, e, q, ʃ, ʒ*, und *y* als positionsbedingte Variante des Vokals *i*. In der internationalen Schrift ist es folgendermaßen niedergeschrieben: *i, u, a, ə, œ, ε, ɔ, ě, ǝ, ʃ, ʒ, i*.

4. Das Konsonantensystem lautete: *p, b, t, d, c, s, z*,

č, š, ž, t', k, g, h; w, m, j, l, r, n, l', ñ mit den positionsbedingten Varianten ś, ć, ɱ, ł. In der internationalen Schrift werden sie folgendermaßen wiedergegeben: p, b, t, d, ʧ, s, z, ʤ, f, ʒ, ǰ, k, g, x; w, m, j, l, r, n, ʎ, ɲ, ɛ, ʧ, ɱ, ł.

5. In der phonetischen Umschrift ist die Quantität der Vokale in der betonten Silbe und in der vortönischen unbetonten Silbe gekennzeichnet.

6. Lange Vokale sind durch unmittelbar nachfolgenden Doppelpunkt gekennzeichnet (a:)

7. In betonten Silben sind die Vokale entweder lang oder kurz. Das ist von ihrer ursprünglichen Quantität und ihrer ursprünglichen Betonung abhängig.

8. In unbetonten Silben sind lange Vokale nur unmittelbar vor betonten Silben möglich, wenn sie dem Ursprung nach oder infolge Kontraktion zweier Vokale lang sind. Alle anderen unbetonten Silben sind kurz.

9. In der Umschrift ist auch die Natur des Akzents der betonten Vokale, langer oder kurzer, gekennzeichnet. Als Akzente treten auf: langer Akut, langer Zirkumflex, kurzer Akut. Der Akut ist durch das Zeichen ´ gekennzeichnet (á:, á), der Zirkumflex durch ein ` (â:).

10. Der lange Akut ist dem Ursprung nach ein neuer metatonierter Akut, weil der alte, lange Akut bereits im 7./8. Jahrhundert verkürzt wurde.

11. Der lange Zirkumflex ist entweder ein langer alter oder ein alter kurzer Zirkumflex, der im 9./10. Jahrhundert gedehnt wurde, oder ein neuer metatonierter langer Zirkumflex.

12. Einen kurzen Zirkumflex gab es im Slowenischen des 10. Jahrhunderts nicht mehr.

13. Der kurze Akut ist entweder ein verkürzter alter langer Akut oder ein neuer kurzer metatonierter Akut auf ursprünglich kurzen Vokalen (é, ó, ə).

14. Die Betonungsstelle in den Wörtern ist im Vergleich zum Ursprachen in zwei Fällen verändert:

a) infolge des Verstumens des auslautenden betonten Halbvokals ɤ/ɥ, (kra:l'ɤ → kra:l'; koňɤ → kón'), wobei der neue betonte Vokal steigend ist;

b) infolge der Verschiebung des langen und kurzen alten Zirkumflexes auf die Folgesilbe bei mehrsilbigen Wörtern (zla:to → zlatò: und òko → okò:).

Die Übersetzungen

Die Übersetzung der FD in zeitgenössisches Hochslowenisch blickt auf eine verhältnismäßig reiche Tradition zurück. Als Übersetzer sind anzuführen: Franc Metelko (I., III. FD, 1848), Fran Ramovš (I., II., III. FD, 1937), Fran Grivec (I., II., III. FD, 1942; II. FD, 1951) und Jože Pogačnik (I., II., III. FD, 1968). Diese Über-

setzertradition schwankte zwischen sprachlichem Historismus und Aktualismus, wobei kennzeichnend ist, daß ausgreifende Versuche einer Übertragung der FD in die Standardnormen der modernen Hochsprache sich merklich durchsetzten. Der wesentliche Ausgangspunkt der neuen Übersetzung ist eine treue Nachahmung der historischen Semantik des Textes. Sie unterscheidet sich von allen bisherigen am stärksten dadurch, daß sie in der Archaisierung radikaler vorgeht. Die Rückkehr zum Original ist schon auf den ersten Blick erkennbar in der äußeren, graphischen Gliederung des Textes in die ursprünglichen kurzen Zeilen, wie man sie in den FD vorfindet. Die gesamte Sprachstruktur der Übersetzung nähert sich der ursprünglichen Ausdrucksweise, von der Wortwahl und Wortform bis zum Satzbau. Die ursprüngliche Rhetorik und Stilistik wird dabei, was die Figurativität im Satz sowie in Wort und Laut betrifft, größtmöglich bewahrt. Auch die Zeichensetzung paßt sich nicht lediglich dem Sinn des Wortlauts an, sondern auch der rhetorischen Gliederung in Übereinstimmung mit der neuen kritischen Umschrift. Die Wahl der großen Anfangsbuchstaben richtet sich nach der besonderen und gehobener Bedeutung, die das Beichtgebet oder die Predigt den göttlichen Personen zulegt. Die Archaisierung durch die Übersetzung hat ihre Grenzen. Sie kann es sich nicht leisten, dem heutigen Leser unverständlich zu werden. Sie mußte sich im Rahmen der modernen slowenischen Sprache und Rechtschreibung halten. Alle nicht völlig klaren Stellen werden durch sprachwissenschaftliche, kulturgeschichtliche und theologische Anmerkungen erläutert.

Die Übersetzung ist eine Gemeinschaftsarbeit der Mitglieder des Redaktionsausschusses.

Der Intralingual-Übersetzung in modernes Slowenisch folgen Übersetzungen in das Lateinische, ins Deutsche und ins Englische. Die lateinische Übersetzung der FD hat schon eine Tradition. Vor K. Gantar (erstmalig 1968) besorgten bereits Köppen (1827), Kopitar (1822, 1836), Metelko (1825, 1848), Vondrák (1896) und Pirchegger (1931) eine solche.

Vor K.-Detlef Olof besorgte schon A. Žgur 1968 eine Übertragung des Textes ins Deutsche.

Von G. Ch. Stone wurde der Text erstmals ins Englische übersetzt.

Das Glossar

Dem Wortschatz der FD wurde in allen bisherigen Ausgaben gebührende Aufmerksamkeit zuteil. Seit der Ausgabe von Köppen-Vostokov (1827) wurden die

Glossare zunehmend systematischer und nach immer strengeren Prinzipien geordnet (Vondrák 1896, Kolarič-Pogačnik 1968). Es wurde zwar immer eine vollständige Erfassung der Wörter und Formen angestrebt, dennoch wurde jedesmal etwas ausgelassen.

Den Ausgangspunkt für die alphabetische Anordnung in unserem Glossar bildet die kritische Umschrift auf den Seiten 48-64. Jede Worteinheit (es gibt 579) hat ihr Stichwort mit grammatischer Bezeichnung. Es folgt die Transkription in der internationalen phonetischen Schrift. Wenn die FD die Grundform eines Wortes nicht anführen, ist die Rekonstruktion mit einem Sternchen versehen. Darauf folgt die Übersetzung des Wortes in modernes Slowenisch, Latein, Deutsch, Englisch und Altkirchenslavisch. Sinngemäß werden sie der Übersetzung dieser Ausgabe angepaßt. Anschließend werden alle Formen des Stichwortes mit ihrem Kontext angeführt oder alle im Text vorkommenden Formen, geordnet nach den grammatischen Kategorien. Stichwörter, die keine solchen Informationen enthalten, sind durch Verweise ("gl."=sich) mit dem Grundstichwort verbunden.

Angaben zu den bisherigen verschiedenen Lösungen der einzelnen Problemstellen werden im Glossar nicht angeführt, da sie sich in den Anmerkungen und Kommentaren zu dieser Ausgabe befinden.

Die Bibliographie und der Forschungsstand

Kürzere Verzeichnisse der Ausgaben der FD sowie der dazugehörigen Sekundärliteratur sind bereits bis jetzt veröffentlicht worden (Ogienko 1929, Kos-Ramovš 1937, Tomšič 1956, Pogačnik 1968, Stanislav 1978,

Lexikonartikel). Je ein Kapitel zu den FD wurde auch in zwei Bibliographien zu Kyrill und Method mit aufgenommen (Il'inskij 1934, Popruženko-Romanski 1942). Ein lückenloses Verzeichnis der Ausgaben und der Sekundärliteratur legt Stanislav im Text seiner Abhandlung über die bisherigen Forschungen der FD vor (1932). Der Verfasser des vorliegenden Beitrags hat als erster den Versuch unternommen, das gesamte Material zu den FD in Form einer Bibliographie im Sammelband 'Freisinger Denkmäler' (Pogačnik-Kolarič 1968) zu erfassen. Diese Bibliographie wurde von Grafenauer (1969) und Hahn (1973) ausgewertet bzw. ergänzt.

Die vorliegende Bibliographie enthält Angaben zu den bisherigen Editionen der FD und die zugehörige Literatur. Neben den Werken, die sich ausschließlich den FD widmen, sind auch philologische, linguistische, literarhistorische und historische Werke verzeichnet, die Feststellungen und Urteile über die FD enthalten. Von den Einheiten, die vorwiegend den Text der FD bringen, werden nur die älteren (19. Jh.) in vollem Umfang berücksichtigt, von den neueren nur diejenigen, die aufgrund von Umschriften, Übersetzungen oder Akzentsetzung von Interesse oder Bedeutung sind. Auch die Anführungen von Lehrbüchern für Mittelschulen bleiben auf das 19. Jahrhundert begrenzt.

Die Bibliographie ist chronologisch angelegt, innerhalb eines Jahrgangs sind die Einheiten in der alphabetischen Reihenfolge der Autoren und Titel geordnet. Ein kurzer Abriss der Untersuchungen zu den Freisinger Denkmälern bildet die Einleitung zu der Bibliographie.

Aus dem Slowenischen von Madita Šetinc

Summary

Codex Clm 6426

Clm 6426, which also contains the Freising Manuscripts, came into being – as Milko Kos has established – when six works of independent origin (mostly quartos), written by 26 different hands, were bound together. The present binding is most probably not original. The codex must have been first bound even before the twelfth century (as evidenced by notices about ownership dating from that century), after 1300 it must have been thoroughly restored or rebound. The back cover bears traces of its having been fastened with a chain. The present state of the codex is good; it was extensively renewed after the Second World War.

The codex dimensions are as follows: the height of a parchment folio is 25.6 cm, the length 20.8 cm (measured on folio 78), the thickness of the codex is 5.9 cm with the covers (3.7 cm without the covers). It comprises 169 foliated and 2 unnumbered parchment sheets. The latter two are inscribed with the text of a psalm written in a standard Gothic script of c. 1300; they remained part of the binding until the restoration made before the Second World War.

Clm 6426 is not a particularly representative codex for the time and place of its origin (Bavaria in the tenth and eleventh centuries), since it was written on parchment differing considerably in quality from fine and transparent to stiff and thick, in the most diverse ways (in a block, in columns; with a varying number of lines) and in inks that are also of very unequal quality. It is famous only because it contains fragments in Slavonic on folios 78, 78^v and 158^v-161^v.

Compared with the other texts in Clm 6426, the Freising Manuscripts themselves are written on quite good quality parchment (especially fol. 78) and with sufficiently good quality ink, the colour of which tends to brown.

The Latin texts in Clm 6426 are mostly homilies and orations by the Church Fathers and medieval writers, and to a lesser extent texts for liturgical purposes. Other short fragments belong to ecclesiastical law or are later registers of names. So far researchers have only enumerated these writings, but in this article the authorship of almost half of the texts is determined and any previous

publications of them (with the place of publication) are established. For those texts where authorship and previous publication are still unknown, there is the hope that such details can be found with the aid of electronically treated lists of the beginnings of texts, as promised in the near future by various publishing houses. This survey has confirmed the conviction held so far that Clm 6426 was a handbook for the use of a certain bishop, since writings of the same type which would be used by priests have not been preserved from that period.

The study of the Freising Manuscripts carried out so far (especially by V. Vondrák, M. Kos, I. Grafenauer, S. Pirchegger and B. Grafenauer) has led to the following paleographical and historical conclusions:

1. The handwriting of the Freising Manuscripts represents minuscule from the region of the German south-eastern scribal schools at the turn of the eleventh century, which originates from the Carolingian minuscule.

2. The Freising Manuscripts (FM) in their present form were written after 27 May, 972. FM II and FM III were probably written even before 1000. The hand evidenced here also wrote the probable original of the document concerning the exchange of an estate in Upper Carinthia (the River Möll valley, Thurnfeld) between the Freising bishop Abraham (who held office from 957 to 994) and his relative, the highborn cleric Ruodharius. The original of the document mentioned dates from somewhere between 977 and 981; very likely it has been preserved in the codex to this day with the pressmark Cod 3 b (folios 181, 181^v and 182) of the Munich State Archives. FM I was written at the latest by 1039, probably by 1022 or 1023.

3. The provenance was either Upper Carinthia or Freising.

4. The region where the FM were used was the Carinthian estates of the Freising Church.

5. The FM were very likely copies, as evidenced by the nature of their errors regarding the formulations of parallel or comparable texts in Old High German and Old Church Slavonic. FM II was written down at dictation (the scribe was continuously in doubt over individual sounds and recorded them rather unsystematically); since FM I and FM III have a more established orthography, they were probably truly written versions.

6. FM I and FM III – or K1 and K2 (Caranthonia 1 and 2) – stand genealogically between the Old Bavarian texts B1 and B2; thus K1 and K2 point to an earlier stage of development of the Slavonic confessional prayer than is evidenced in the translation of the prayer of St. Emmeram *Činъ nadъ ispovědajōštiimъ sę* from the Sinai Euchologion. FM II represents the Slavonic version of the Western text *Adhortatio ad poenitentiam*.

7. It is necessary to allow the possible influence of Old Church Slavonic literary endeavours on the development of the FM versions (especially by Prince Kocelj in Lower Pannonia), although these had been translated into Slavonic even before the arrival of the brothers St. Constantine the Philosopher and Methodius in Central Europe. From about 890 there was an essentially independent development of these prayer forms in Caranthonia, due to historical circumstances.

This study tests the above hypotheses with the help of both older and more recent paleographical and historical literature (B. Bischoff, M. Kos, A. Chroust, H. Delitsch, L. Traube, W. Wattenbach). Examination of the argumentation has shown that our present knowledge of the sources does not permit other conclusions than those already quoted.

At the same time a short survey is given of the development of the Carolingian minuscule and the tenth and eleventh century minuscules arising from it in the region where the FM were used.

The diplomatic and critical transcription

The present edition comprises a diplomatic and critical transcription of the FM and compares all the extant scientifically relevant copies of this kind (diplomatic: Kopitar 1822 – FM I, Köppen 1827, Kopitar 1836, Vondrák 1896, Pirchegger 1931, Ramovš-Kos 1936, Weingart 1938, Isačenko 1943, Kronsteiner 1979; critical: Miklošič 1854, Miklošič 1861). The critical apparatus to one or the other transcription indicates all the essential differences between the individual editions published so far.

The non-paleographical transcriptions by the side of paleographical ones in some of the editions enumerated – the Cyrillic transcription of Vostokov and Weingart, Sievers' transcription and two by Grivec (in 1951 only FM II) and Hamm's transcription (only FM II) – are taken into account only in notes on the critical transcription; they concern reconstructional interventions in the text of the Slovene fragments from Clm 6426 and the placement of punctuation marks. In all other re-

spects the copies fall more or less short of the ideal of critical paleographical transcription. This shows how impossible it is to compare many of the previous transcriptions of the FM, as they did not meet current editing standards.

The introductory texts to the diplomatic and critical transcription explain the alphabet system of former transcriptions and the present one, as well as the interpretation and accentual diacritics. Solutions to all the abridgments (abbreviations, suspensions, contractions) in the FM text are also explained at length.

This textual and critical transcription attempts to follow the demands of current editing principles as faithfully as possible.

The phonetic transcription

This study presents the nature of the phonetic transcriptions of the Freising Manuscripts in the following FM editions: Köppen-Vostokov (1827), Kopitar (1836), Vondrák (1896), Sievers (1925), Pirchegger (1931), Ramovš-Kos (1937), Isačenko (1943), Pogačnik-Kolarič (1968).

Our phonetic transcription is basically that of Ramovš, but it differs in the following points:

1. The international phonetic alphabet is used.
2. The transcription of vowels indicates their phonetic value in the period when the FM were written and used among the Slovenes living within the Freising diocese.
3. The vowel system comprised these vowels: *i, u, a, ə, ě, e, o, ɛ, ɔ, ɨ, ɛ̃, ɔ̃, ɨ̃, ɛ̃, ɔ̃, ɨ̃, i*.
4. The consonant system was: *p, b, t, d, c, s, z, č, š, ž, ʃ, k, g, h; w, m, j, l, r, n, ʎ, ɲ* with the positional variants *š, č, ʃ, ɲ, ʎ*. In international transcription they are written as follows: *p, b, t, d, tʃ, s, z, k, ʃ, ʒ, ɟ, k, g, x; w, m, j, l, r, ɲ, ɲ, ɛ, ʃ, ɲ, ɲ, ɲ*.
5. The phonetic transcription indicates the quantity of the vowels in accentuated and a pretonic unaccented syllable.
6. Long vowels are indicated with a colon directly following (*a:*).
7. In accented syllables vowels are either long or short, depending on their original quantity and original accent.
8. In unaccented syllables long vowels are possible only directly before accented syllables if they are long originally or because of the reduction of two vowels. All other unaccented vowels are short.

9. The transcription also indicates the nature of the accent of accented vowels, both long and short. The accents are: long acute, long circumflex, short acute. The acute is indicated with ´, the circumflex with ˘ (*á*, *á*:).

10. In its origin the long acute is the new metatonic acute, as the old long acute had been shortened even in the seventh to eighth centuries.

11. The long circumflex was either the long old circumflex or the old short circumflex, which was lengthened in the ninth to tenth centuries, or the new metatonic long circumflex.

12. The short circumflex no longer existed in tenth century Slovene.

13. The short acute was either the shortened old long acute or the new short metatonic acute on originally short vowels (*é*, *ó*, *ə*).

14. The position of the accent in words was changed in comparison with the pre-Slavonic in two instances:

a) on account of the loss of the final accented ѣ/ь, (*kra:ľǣ* → *krá:ľ*; *koňǣ* → *kón*), where the new accented vowel is rising;

b) on account of the shift of the long and short old circumflex to the following syllable in polysyllabic words (*zlà:to* → *zlatò*: and *òko* → *okò*:).

The translations

The translation of the FM into modern standard Slovene has a relatively extensive tradition. The translators were: Franc Metelko (FM I, III, 1848), Fran Ramovš (FM I, II, III, 1937), Franc Grivec (FM I, II, III, 1942; FM II, 1951) and Jože Pogačnik (FM I, II, III, 1968). This translation tradition oscillated between linguistic historicism and modernism, characterized by the fact that far-reaching attempts to transpose the FM into the standard norms of the contemporary Slovene language were noticeably carried out.

The main starting-point of the new translation is the reliably summarized historical semantics of the text. It differs most from previous translations in being more radical in archaizing. The return to the original is immediately noticeable in the external, graphic division of the text into the original short lines as found in the FM. The entire linguistic structure of the translation is also brought closer to the original manner of expression, from the choice of vocabulary and word forms to sentence syntax. So far as possible the original rhetoric and style are preserved in the text's figurative nature, whether at the syntactic, lexical or phonetic level. The placement of

punctuation marks is also arranged not only according to the sense of the text but also to a speaker's articulation, in harmony with the new critical transcription. The choice of upper case letters is related to the particular and elevated significance which the prayer of confession or the homily ascribes to the persons of the Godhead. Nevertheless the translators' archaizing recognizes certain limits; it cannot allow details that are incomprehensible to the modern reader. It must remain within the framework of the current Slovene language and orthography. Footnotes on points of language, cultural history and theology aim to clarify all the more difficult passages.

The translation has been jointly prepared by the members of the editorial board.

The intralingual translation into contemporary Slovene is followed by translations into Latin, German and English. The Latin translation of the FM already has its own tradition, with K. Gantar's version (first published in 1968) following those of Köppen (1827), Kopitar (1822, 1836), Metelko (1825, 1848), Vondrák (1896) and Pirchegger (1931).

In German, K. Detlef Olof's translation was preceded by that of A. Žgur (1968).

The English rendering by G. Ch. Stone is the first translation of the FM ever to be published in this language.

The glossary

All editions of the FM have devoted suitable attention to the vocabulary of the texts. Ever since the edition of Köppen-Vostokov (1827), the glossaries have become increasingly systematic and more professionally arranged (Vondrák 1896, Kolarič-Pogačnik 1968). They have endeavoured to include all the words and forms, yet each edition lacks something.

The starting-point for the alphabetical arrangement in this glossary is the critical transcription on pp. 48-64. Each vocabulary item (altogether 579) has its headword with grammatical category, followed by the notation in international phonetic script. Whenever the basic form of the word does not occur in the FM, the reconstruction is indicated with an asterisk. Translations of the word are then given in modern Slovene, Latin, German, English and in Old Church Slavonic. Semantically they follow the translations of the text in this edition. Finally, all forms of the headword with the context are quoted, arranged according to grammatical categories. Headwords that lack this information are linked with the

basic headword by the cross-referencing abbreviation "gl." (=cf.).

The glossary does not give information about the various solutions to individual textual cruxes, since these are to be found in the notes and commentaries of this edition.

The bibliography and research on the Freising Manuscripts

Short catalogues of publications of the FM and of the literature on the manuscripts have so far been published in various bibliographies (Ogienko 1929, Kos-Ramovš 1937, Tomšič 1956, Pogačnik 1968, Stanislav 1978, and lexical articles). Sections on the FM were also included in two Constantine and Methodius bibliographies (Il'inskij 1934, Popruženko-Romanski 1942). A complete list of publications and the literature was included by Stanislav in the text of his discussion on FM researches up to that time (1932). The present writer was the

first to attempt to gather together the entire material on the FM in the volume *Freisinger Denkmäler* (1968). This bibliography was reviewed and supplemented by B. Grafenauer (1969) and Hahn (1973).

The present bibliography provides details of FM editions and related literature published so far. In addition to works that treat the manuscripts as a whole, it catalogues works that present judgments and findings concerning the FM from the standpoint of history, philology, language, literary history. Of those containing only the FM text, the older works (nineteenth century) are taken into account, while more recent works are represented only by those that are interesting or important for their transcriptions, translations or accentuation. Citations of secondary school textbooks are also restricted to the nineteenth century.

The bibliography is arranged chronologically, the entries within one year being given in alphabetical order of authors and titles.

Translated by Margaret Davis

Krajšave in kratice

< >	verjetna rekonstrukcija	Gr.	Grivec (gl. str. 47)
[ ]	zanesljiva rekonstrukcija	H.	Heft
[ ]	nadpisano	hist.	historični/historisch
( )	odveč	hrsg.	herausgegeben
Abt.	Abteilung	I	Isačenko
AES	Acta ecclesiastica Sloveniae	ipd.	in podobno
AfslPh	Archiv für slavische Philologie	izbr.	izbral
Aufl.	Auflage	izd.	izdal/izdaja/izdanie
Ausg.	Ausgabe	K	Köppen
Bd.	Band	kn.	kniga/knižka
bearb.	bearbeitet	knj.	knjiga
bericht.	berichtigt	Ko	Kopitar (gl. str. 35)
br.	broj	Kop	Kopitar (gl. str. 35)
BS	Brižinski spomeniki	KP	Kolarič-Pogačnik
BV	Bogoslovni vestnik	Kr	Kronsteiner
CChr-CM	Corpus Christianorum – Continuatio Mediaevalis. Brepols, Turnhout	lat.	latinski/latinščina
CChr-SL	Corpus Christianorum – Series Latina. Brepols, Turnhout	liter.	literaren
CD	Compact disc	M	Miklošič (gl. str. 47)
CIm	Codex latinus monacensis	mdr.	med drugim
Cod.	Codex	Mi	Miklošič (gl. str. 47)
csl.	cerkvenoslovanski	Mt	Matej
č.	číslo	n. d.	navedeno delo
ČJKZ	Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino	N. F.	Neue Folge
ČZN	Časopis za zgodovino in narodopisje	N. S.	nuova serie
d.	díl	n. v.	nova vrsta
dop.	dopolnennyj/dopolnjen	napis.	napisal
ed.	edition/edidit	npr.	na primer
erw.	erweitert	Nr.	Nummer
f.	folij	NUK	Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani
faks.	faksimile	num.	numerus
fesm	faksimile	obj.	objavljeno
FD	Freisinger Denkmäler	op.	opomba
filar.	filarofilni	ostr.	nadvrstično znamenje v obliki ostrivca
filol.	filološki	ov.	ovitek
filoz.	filozofski	oz.	oziroma
FM	Freising Manuscripts	P	Pirchegger
fol.	folij	per.	perevod
G	Grivec (gl. str. 47)	pererabot.	pererabotannyj
G II	St. Gallen II	phil.	philosophisch
gl.	glej	PL	J. P. Migne, Patrologia Latina
		po Kr.	po Kristusu
		popr.	popravljen
		pril.	priloga

prim.	primerjaj	stvn.	starovisokonemški/stara visoka nemščina
prir.	priređil	št.	številka
prv.	prvoten	T.	Teil
psl.	praslovenski/praslovanščina	t. i.	tako imenovani
razr.	razred	t. j.	to je
RH	Reichenau Honorius	tr.	třída
RK	Ramovš-Kos (fon. prepis) oz. Kos-Ramovš (paleogr. prepis)	t. zv.	tako zvano
sec.	seculum	u.	und
slav.	slavisch	unveränd.	unverändert
sost.	sostavleno	ur.	uredil
S	Sievers	v	verso
SR	Slavistična revija	V	Vondrák, Vorau
SSKJ	Slovar slovenskega knjižnega jezika I-V, Ljubljana, SAZU	veränd.	verändert
st.	stoletje	verb.	verbessert
stsl.	starocerkvenoslovenski/stara cerkvena slo- vanščina	Vo	Vostokov
stolp.	stolpec	vyd.	vydání
str.	stran	vyp.	vypusk
		W	Weingart
		ZČ	Zgodovinski časopis
		zv.	zvezek

Imensko kazalo

- Abraham, škof 12, 15, 18, 19, 23, 24, 82, 154, 193, 197, 132
Adalram, nadškof 17
Adam 89
Adelhaida, cesarica 23
Aitzetmüller R. 130
Alan iz Farfe 15
Alkuin 16
Andrieu M. 11
Anno, škof 17
Arbeo, škof 17
Aretin J. 1, 2
Arno, nadškof 17
Arnulf, kralj 25
Asseman J. S. 31
Avguštin, sv. 12, 14, 15
- Baesecke G. 156, 131
Bajec A. 268, 308
Baš F. 383
Baturich, opat 17
Belić A. 274
Benedik M. 515
Benedikt, sv. 405
Bernard, sv. 12
Bernhart J. B. 10, 21, 432
Bernik F. 160, 488, 495, 499
Bischoff B. 16, 17, 19-21, 26, 194, 198, 282, 303, 304, 450
Bitterauf Th. 82
Bodjanskij O. M. 20
Borodič V. V. 307
Braune W. 43
Breznik A. 186
Broch O. 147
Brockhaus F. A. 93
Brokgauz F. A. glej Brockhaus F. A.
Brückner A. 57, 151, 169
Brunner R. J. 579
Bunc S. 213
Burian V. 148
- Cesar I. 478
Cezarij iz Arlesa 14, 15
Chroust A. 20, 194, 198
- Ciril (Konstantin, Kiril Solunski), sv. 18, 25, 89, 155, 156, 159, 194, 196, 198, 200, 53, 180, 203, 204, 215, 216, 221, 223, 224, 234, 237, 249, 279, 284, 285, 295, 316, 317, 324, 325, 335, 356, 359, 372, 377, 388, 421, 438, 514, 596
Clément J.-M. 11
Cloz P. 47, 65, 100, 154, 10, 12, 239, 275, 278, 290, 306, 515, 573
Conev B. 118
Cooper H. R., Jr. 520
Cvetko-Orešnik V. 160, 161, 426, 455, 489, 490, 521
- Čop M. 448
Čurkina I. V. 419, 522
- Dachs K. 479
Dagulf, pisec v karolini 17
Damiani E. 286
Daniel N. 398
Darragon B. 11
Davis M. 200
Debevec J. 196
Delisle L. 16
Delitsch H. 19, 21, 194, 198
Derganc A. 523
Deshusses J. 11, 13
Diakon Dionizij glej Dionizij Diakon
Diakon Pavel glej Pavel Diakon
Diels P. 170
Dionizij Diakon 12
Dobrovský (Dobrowsky) J. 71, 74, 74, 100, 154, 3, 5, 46, 54, 56, 78, 102, 159, 250, 432, 468
Dobrowsky J. glej Dobrovský J.
Docen B. J. 154, 1, 2
Dogramadžieva E. 160, 456
Dolar J. 491
Dolenc M. 220
Dolinar D. 500, 524, 577
Dornik I. 197
Dostál A. 155, 269, 333, 356
Dressler F. 381
Durandus Viljem glej Viljem Durandus, škof
Durnovo N. N. 149
- Ebeling C. L. 288

- Efron I. A. 93
 Eggers H. 24, 25, 157, 293
 Egilbert, škof 24
 Ehrismann G. 171
 Ellenhart, škof 154
 Elze R. 11, 13
 Emmeram, sv. 24, 25, 155, 156, 184, 188, 214, 292, 463, 565
 Eterij iz Lyona, škof 15
- Fabian E. 214
 Faganel J. 160, 488, 501, 512, 577
 Faulhaber M. von 273
 Felicijan, sv. 15
 Fichtenau H. 20
 Ficker J. 23
 Florinskij T. D. 95
 Forster F. 26
 Franz A. 13
 Fulgencij 13
 Fukáč J. 352
- Gajšek V. 480
 Gantar K. 11, 15, 100, 159, 160, 186, 195, 198, 369, 488
 Gebhard I., škof 24
 Georgiev E. 326
 Gerullis G. 133, 135, 141, 142
 Giesemann G. 457, 481, 525, 580
 Gjurin V. 430
 Glaser K. 66, 72, 76
 Glocke N. E. 95
 Glonar J. 111, 198
 Godescalc 17
 Golob N. 161, 526, 597
 Grabnar B. 482
 Grad A. 429
 Grafenauer B. 18, 24, 25, 93, 156, 157, 158, 159, 193, 196, 197, 200, 294, 345, 378, 383, 389-391, 483
 Grafenauer I. 24-27, 154, 156-158, 160, 193-199, 111, 112, 114, 119, 120, 123, 160, 166, 179, 187, 189, 192, 194, 196, 199-201, 222, 227, 247, 253, 255, 399, 423-425
 Grdina I. 154, 161, 458, 459, 470, 488, 502, 527, 581, 582, 590, 592, 594, 595
 Grégoire R. 11, 12, 15
 Gregorij Nacianški, sv. 12
 Gregorij Veliki, sv. 12-15
 Grimm H. 46
 Grimm J. 46, 102, 198, 210
- Grivec F. 28, 34, 47, 83, 85, 87, 89, 91, 93, 95, 97-99, 157, 184-185, 188-189, 191, 192, 200, 202-204, 215, 216, 221, 223, 224, 228-234, 239-242, 248, 249, 257, 269, 270, 275-278, 283-285, 295, 296, 316-318, 334, 335, 438, 600
 Grmič V. 460
 Grošelj M. 379
 Gruden J. 104
 Grunskij N. K. (Grunskij M.) 84, 144
 Grunskij M. glej Grunskij N. K.
 Gspan A. 302
 Gusmani R. 439, 440, 449, 461
 Gvozdanović J. 33, 67, 159, 160, 161, 400, 415, 437, 462, 528
- Hadrijan I., papež 17
 Hafner S. 413
 Hahn J. 196, 200, 401, 402, 432
 Halm C. 187, 42
 Hamm J. 28, 47, 49, 51-53, 55, 57, 59, 61, 63, 64, 89, 91, 156, 158, 194, 198, 258, 309, 318, 319, 336, 357, 358
 Hammam A. 11
 Hamp E. P. 160, 426, 529
 Hannick Ch. 161, 530
 Hattala M. 21, 26
 Hauke H. 9
 Hauptová Z. 531
 Havers W. 320
 Havránek B. 337
 Heinrich G. 121
 Henrik, vojvoda 15
 Henrik II., sv. 24
 Hercigonja E. 159, 369
 Herrmann E. 353
 Hessel A. 16
 Hieronim, sv. 12
 Hitler A. 16
 Hitto, škof 17
 Hoffmann K. 440
 Holzer G. 447, 537
 Horálek K. 256, 263, 297, 327
 Hrabanus Maurus, škof 32
 Hrab"r, černorizec (duhovnik) 25
 Hren T. 11
 Hrovat L. 27
 Husu F. 438
- Iľinskij G. A. 161, 196, 200, 180
 Isačenko (Issatschenko) A. V. 28, 29, 34, 35, 37-45,

- 47, 49, 51-53, 55, 57, 59, 61, 63-65, 66, 69, 71, 73-74, 75, 77, 91, 95, 155, 157, 158, 194, 198, 205, 235, 243-246, 251, 257, 259, 260, 262, 263, 266, 268, 271, 279, 281, 288, 289, 291, 338, 396, 414, 422, 465, 521
- Jassatschenko A. glej Isačenko A. V.
- Izidor Seviljski, sv. 14, 30, 31
- Jagić V. 74, 154-156, 44, 48, 49, 56, 69, 74, 78, 85, 88, 90, 96, 98, 105, 264
- Jakopin F. 160, 488, 513, 532, 533, 577
- Jaksch A. 20
- Janez, evangelist 15
- Janez Krstnik, sv. 14
- Janež S. 404
- Janežič A. 154, 18
- Jesenšek M. 484
- Jevnikar M. 359, 534
- Jež J. 161, 254, 261, 496, 503, 504, 514, 535
- Jireček J. 31
- Kapuanski Tomaž glej Tomaž Kapuanski
- Karel Plešasti 17
- Karel Veliki 12, 16, 17, 19, 26
- Karlinskij A. E. 354, 364
- Kelle J. von 102
- Kenda-Jež K. 543
- Keppen P. I. glej Köppen P. I.
- Kidrič F. 157, 138, 150, 159, 172, 184, 206
- Kiril Solunski glej Ciril, sv.
- Kleinmayr J. 50
- Klemen VIII. 11
- Klement Bolgarski glej Kliment Ohridski
- Kliment (Klement) Ohridski (Klement Bolgarski) 25, 155, 156, 38, 40, 44, 45, 70, 94, 96, 97, 99, 203, 204, 222, 335, 421
- Klun V. F. 24, 30
- Knez A. 87
- Knieszka I. (S.) 279
- Knieszka S. glej Knieszka I.
- Kocelj, knez 18, 26, 155, 157, 194, 198, 200, 203, 204
- Kolarič R. 19, 28, 29, 34, 47, 49, 51-53, 55, 57, 59, 61, 63-66, 69, 71, 73, 75, 77, 159, 194, 195, 198, 199, 134, 139, 310, 311, 328, 355, 369, 370, 382, 383, 386, 390-392, 397, 430
- Kollár J. 11, 14
- Konrad II. 19, 24
- Konrad III. 19
- Konstantin, sv. glej Ciril, sv.
- Kopečný F. 289
- Kopitar B. glej Kopitar J.
- Kopitar J. (B.) 10, 24, 28, 29, 34, 35, 37-45, 47, 49, 51-53, 55, 57, 59, 61, 63-65, 69, 71, 73-75, 77, 100-101, 154, 156, 157, 194, 195, 198, 199, 5, 10, 54, 56, 78, 198, 210, 219, 239, 250, 419, 432, 468, 515, 522, 532, 554, 556, 557, 573
- Köppen (Keppen) P. I. 28, 29, 35, 37-45, 66, 69, 100, 130, 154, 156, 165, 194, 195, 198, 199, 8, 9, 468, 532
- Korbinijan, sv. 10, 11, 14, 15
- Kortlandt F. 160, 410, 447, 505, 536, 537, 588
- Koruza J. 441, 485
- Kos F. 15
- Kos J. 160, 161, 384, 448, 454, 488, 538, 577, 583, 589
- Kos M. 7-15, 18-24, 28, 29, 32, 33, 35, 37-45, 66-69, 82, 154, 157, 158-160, 161, 193, 194, 196, 197, 198, 200, 128, 129, 132, 154, 155, 161, 167, 176, 181, 193, 197, 199, 202, 205, 207-209, 213, 218, 274, 298, 430, 442, 443, 446
- Kožinova A. A. 539
- Krabinger J. G. 219
- Krajčovič R. 416, 427
- Kranjec M. 369, 488
- Kranzmayer E. 396
- Krek G. 59
- Kronsteiner O. 28, 35, 37-45, 160, 194, 198, 191, 411, 422, 433, 471, 584-586
- Krstnik Janez glej Janez Krstnik, sv.
- Kudělka V. 365
- Kuev K. M. 25
- Kuhar A. 329
- Kurz J. 272
- Kuvač-Levačić K. 598
- Laubmann J. 21
- Lauer R. 33, 158-159, 369
- Lavrencij, sv. 98
- Lavrov P. A. 70, 90, 97
- Leeming H. 540
- Legiša L. 302, 341
- Lehr-Spławiński T. 151, 279
- Lénard L. 110
- Lencek R. L. glej Lenček R. L.
- Lenček (Lencek) R. L. 434, 541
- Leon Veliki 12
- Levison 343
- Lietzmann H. 173
- Linhart A. T. 428
- Liupramm, nadškof 17
- Ljapunov B. M. 63, 71
- Ljudevit Posavski 17
- Loew E. A. 31

- Logar T. 160, 207, 463, 472, 488, 542, 543
 Lošek F. 544
 Löwe H. 343
 Mabillon J. 16, 17, 29
 Máchal J. 124
 Machielsen I. 11
 Maffei F. S. 21
 Macun I. 28
 Majar (Majer) M. 17
 Majer M. glej Majar M.
 Maksim Turinski, sv. 12
 Mal J. 217, 225
 Małkowski K. 41
 Marian, nadškof 15
 Marko, evangelist 12
 Marković Ž. 516
 Marn J. 39, 60
 Marsinová M. A. 265
 Marti R. W. 545
 Marvan J. 506, 593
 Massmann H. F. 13
 Matej, evangelist 91, 93, 191
 Matl J. 218
 Medovy J. 279
 Meillet A. 135, 162
 Melich J. 182
 Meriggi B. 321, 385
 Merkel I. 29
 Merku P. 517, 546
 Merše M. 547
 Metelko F. 83, 100, 195, 199, 6, 15, 16
 Metod, sv. 18, 25, 89, 155-157, 159, 194, 196, 198, 200, 53, 180, 204, 215, 216, 221, 224, 232, 234, 237, 249, 275, 279, 284, 285, 295, 317, 324, 325, 335, 356, 359, 372, 377, 388, 421, 438, 514, 585, 586, 596
 Meyer G. 42
 Meyer K. H. 145, 163, 266, 271
 Migne J. P. 11, 191
 Mikhailov N. 160
 Miklavčič M. 371, 386
 Miklosich F. glej Miklošič F.
 Miklošič (Miklosich) F. 28, 29, 45-47, 49, 51-53, 55, 57, 59, 61, 63, 64, 130, 154, 156, 194, 198, 19, 25, 32, 33, 44, 45, 54, 58, 64, 487, 490
 Miletič L. 75
 Mišianik J. 312
 Mladenov S. 152, 163
 Mlinar A. 548, 600
 Mlinar J. 587
 Moder J. 510, 549
 Moszyński L. 161, 435, 453, 463, 507, 513, 550
 Mühlbacher E. 21
 Murko M. 157, 86, 87, 92, 100, 101, 286
 Nacianški Gregorij glej Gregorij Nacianški, sv.
 Nahtigal R. 10, 11, 15, 24, 26, 33, 71, 154, 157, 107-109, 115, 129, 155, 188, 226, 228-230, 236, 250, 418
 Nartnik V. 97, 473, 474, 486, 492, 493, 508, 551
 Navratil J. 33
 Nazor A. 339
 Nestor, kronist 18
 Noha M. 136
 Novak F. 547
 Novak Viktor 16, 17, 20
 Novak Vilko 189
 Nussbaumer E. 300
 Oblak V. 154, 157, 61, 62, 67, 71, 72, 76, 79, 87, 92
 Odalschalk (Odalscalch) 24, 82
 Ogienko I. 161, 196, 200, 153
 Olof K.-D. 160, 195, 199, 552
 Orel Pogačnik I. 553
 Orendil 19
 Orlovský J. 244
 Orožen M. 436, 444, 445, 464, 487, 554-557
 Oton I. Veliki, cesar 19, 23
 Oton II., cesar 19
 Oton III., cesar 19, 23
 Otto J. 73, 86
 Parovel P. G. 161, 503
 Pastrnek F. 80
 Patera A. 54
 Paternu B. 160, 488
 Paulinus II., patriarh 159, 351
 Pauliny E. 245, 267, 346
 Pavel A. 208
 Pavel Diakon 12, 13, 17, 18
 Pavel, sv. 13
 Peciar Š. 246
 Pelzer A. 12
 Pertz G. H. 29
 Peter, sv. 13, 18, 85
 Petr J. 380
 Petráčková V. 465
 Petrarca F. 16
 Petrè F. 299
 Pianka W. 558
 Pipan S. 596
 Pirchegger S. 28, 34, 35, 37, 45, 47, 49, 51-53, 55, 57,

- 59, 61, 63-66, 69, 71, 73-75, 77, 158, 193-195, 197-199, 162, 164, 169, 175, 177, 251, 422
- Pirjevec A. 140
- Pirjevec D. 305
- Piuk K. 280
- Plešasti Karel glej Karel Plešasti
- Pleterski A. 26, 161, 450, 509, 559-561, 582, 590, 592, 594, 595
- Pleteršnik M. 71
- Pogačnik J. 19, 29, 47, 49, 51-53, 55, 57, 59, 61, 63, 64, 69, 83, 85, 87, 89, 91, 93, 97, 100, 159, 161, 194-196, 198-200, 322, 330, 331, 340, 347-349, 360, 369, 372, 373, 387, 388, 417, 428, 451, 466, 475, 478, 591
- Pogorelec B. 159, 366, 374, 406, 407, 418
- Pohl H. D. 161, 433, 562
- Polívka J. 73
- Polovinkin I. N. 93
- Popruženko M. 161, 196, 200, 237
- Posavski Ljudevit glej Ljudevit Posavski
- Premk F. 563
- Pretnar T. 476
- Priestly T. 467
- Prijatelj I. 121
- Primož, sv. 15
- Prunč E. 403, 413
- Pypin A. N. 34, 47, 48
- Raecke J. 161, 564
- Rajhman J. 420, 518
- Ramovš F. 23, 25, 28, 29, 33-35, 37-45, 65-69, 71, 73-75, 77, 83, 85, 87, 89, 91, 95, 97, 157, 158, 160, 161, 194-196, 198-200, 116, 125, 127, 130, 146, 154-158, 165-167, 185, 190, 193, 197, 199, 202, 205, 207-209, 213, 218, 274, 287, 422, 430, 446, 471, 472, 486, 521
- Rastislav, knez 18, 26
- Ratherij 12, 14, 15
- Ratkoš P. 323
- Regionon iz Prüma 14
- Reid P. L. D. 12, 14
- Repp F. 292
- Rieger F. L. 26
- Riezler S. 21
- Rigler J. 67, 367
- Rihpald 155
- Romanski S. 161, 196, 200, 237
- Rotar J. 494
- Ruodharij, klerik 18, 19, 23, 82, 193, 197
- Sadnik L. 130
- Sauer A. 102
- Schaeken J. 33, 159, 452
- Schlecht J. 11, 14
- Schleicher A. 22
- Schmalstieg W. R. 67, 160, 415, 430, 437
- Schmaus A. 393
- Schmeller J. A. 21, 24, 154, 12, 42
- Schuster-Šewc H. 565
- Sickel T. 16, 20
- Sievers E. 28, 29, 33, 34, 47, 49, 51-53, 55, 57, 59, 61, 63-66, 69, 71, 73-75, 77, 158, 191, 194, 198, 133, 135, 141-143, 145, 147, 156
- Sket J. 64, 65
- Sköld H. 141
- Slodnjak A. 183, 238, 313, 375, 382, 448
- Smolik M. 160, 488, 497, 566, 567, 577
- Smrekar J. 14
- Snoj J. 8, 33, 568
- Sobolevskij A. I. 89
- Spasovič V. D. 34, 47, 48
- Spiel H. 413
- Sreznevskij I. I. 35, 36, 38
- Stanislav J. 155, 196, 200, 174, 178, 181, 279, 301, 306, 350, 393, 394, 412, 421
- Stanovnik M. 569
- Steffens F. 16, 20
- Stipišić 160
- Stone G. 160, 161, 195, 199, 488, 570
- Suprun A. E. 161, 571
- Šafárik (Šafařik) P. J. 71, 7, 23, 31
- Šafařik P. J. glej Šafárik P. J.
- Šavli J. 477
- Šetinc M. 196
- Škrabec S. 157, 51, 52, 55, 81, 103, 106, 113, 117, 127, 510
- Škrubej K. 599, 601
- Štut P. 7
- Štefanič V. 290
- Štih P. 572, 577
- Štrekelj K. 126
- Teophanu, cesarica 19
- Tesnière L. 142, 209
- Thomas G. 42
- Tomaž Kapuanski 31
- Tomšič F. 158, 161, 196, 200, 302, 314, 341, 376, 377
- Toporišič J. 67, 160, 415, 430, 437, 468, 510, 511, 515, 573
- Toporov V. N. 315

- Tóth F. 404
 Tóth J. H. 574
 Traube L. 16, 19, 34, 35, 159, 194, 198
 Trautmann R. 281
 Trofenik R. 11, 371
 Trubar P. 120
 Trunte H. 498
 Tschizewskij D. 291
 Turk J. 10, 14
- Undofskij V. M. 40, 70
 Ušeničnik F. 10, 11, 13, 14, 93, 157, 158, 137, 158, 191, 194
- Vaillant A. 175, 262, 342, 362
 Vasmer M. 133, 135, 141, 142, 210, 219
 Vašica J. 85, 89, 91, 93, 95, 97, 363
 Vidic F. 82, 91
 Vidovič-Muha A. 469, 575
 Viljem Durandus, škof 11
 Vodnik V. 56, 91, 454
 Vogel C. 11, 13
 Volkov J. 53
 Vondrák V. 21, 24, 25, 27-30, 32, 34, 35, 37-45, 47, 49, 51-53, 55, 57, 59, 61, 63-65, 69, 71, 73-75, 77, 100, 154-160, 193-199, 68, 74, 75, 77, 80, 82-84, 94, 99, 122, 134, 136, 222
- Vostokov A. H. 28, 29, 34, 47, 49, 51-53, 55, 57, 59, 61, 63-65, 69, 71, 73-75, 92, 100, 130, 154, 194, 195, 198, 199, 4, 9, 10, 35, 37, 515, 532
 Wathon, kaplan 154
 Wattenbach W. 17, 20, 31, 32, 154, 194, 198, 343
 Weingart M. 28, 29, 31, 34, 35, 37-45, 47, 49, 51-53, 55, 57, 59, 61, 63, 64, 130, 155, 194, 198, 192, 122, 195, 211, 212, 272, 306
 Weiss P. 130
 Wiehl I. 85, 89, 91, 93, 97, 159, 405, 408, 431
 Wijk N. van 143, 168, 307
 Wolfram H. 17, 18, 155
 Woodhouse R. 537, 576
- Zablatnik P. 446
 Zagiba F. 33, 252, 320, 324, 325, 332, 344, 351, 368, 395
 Ziegler A. W. 273
 Ziffer G. 578
 Zois Ž. 206
 Zor J. 160, 488
- Žerjal I. 519
 Žgur A. 110, 195, 199, 369, 446
 Žnideršič M. 488

Številke v pokončnem tisku pomenijo stran v tej izdaji, številke v ležečem tisku pa zaporedno številko enote v Bibliografiji na straneh 162-181.

Redakcijsko poročilo

Jože Faganel

Brižinski spomeniki imajo kot edicijski projekt Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU (ISL ZRC SAZU) precej dolgo zgodovino.¹ Znanstvenokritično izdajo so prvič napovedali že za leto 1954. V času priprav so se vrstila imena urednikov in menjavali sodelavci, z njimi pa koncepti izdaje. Vsi so imeli v mislih ambicijo, da je treba po Ramovševi izdaji iz leta 1937² napraviti sintetično izdajo, ki bi povedala o Brižinskih spomenikih enkrat za vselej in dokončno zadnjo besedo. Predvsem se je zdelo, da po izdajateljski plati ni potrebno in mogoče ničesar bistvenega dodati. Priprave na izdajo iz leta 1992 so se začele leta 1989 in se že v izhodišču odpovedale večdisciplinski interpretaciji in skušnjavi po celoviti sintezi. Javnost je izid že dolgo pričakovala, tudi zaradi zgodovinsko-političnega ozračja ob osamosvojitvi Slovenije, in lahko bi se pripetilo, da bi znanstvenokritično izdajo prehitela izdaja, ki bi obšla pričakovanja znanstvene in ciljale na širšo javnost.³

1.

Vendarle so se raziskovalni in splošnokulturni načrti združili v izdaji iz leta 1992, v kateri je založnica Slovenska knjiga v modro šatuljo vložila vrhunski bibliofilski faksimile⁴ Brižinskih spomenikov s svojimi platnicami in posebej vezano knjigo *Brižinski spomeniki, znanstvenokritična izdaja*,⁵ ki sta jo izdala SAZU in ISL ZRC SAZU. Knjiga je bila na Slovenskem knjižnem sejmu 1992 nagrajena s priznanjem za najlepšo knjigo v letu, zaradi česar se je znašla na vrhu seznama protokolarnih državnih daril predsedstva nove slovenske države. Knjižni komplet, uvrščen v založbino zbirko

¹ Glej *Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ob petdesetletnici*, ZRC SAZU, Ljubljana 1998, str. 48-51.

² Ramovš Fran, Milko Kos: *Brižinski spomeniki*, Ljubljana, Akademsko založba, 1937.

³ Pobuda glavnega urednika Slovenske knjige, prof. dr. Martina Žnideršiča, tedanjemu predsedniku SAZU, akademiku prof. dr. Janezu Milčinskemu.

⁴ © *Brižinski spomeniki, Faksimile*, Slovenska knjiga, Ljubljana 1992.

Monumenta Slovenica pod št. 3, je zaradi kaligrafsko oštevilčenih 1999 izvodov dobil tudi značaj bibliofilske izdaje.

Znanstvenokritična izdaja iz leta 1992 prinaša serijo prepisov z evidenco vseh posameznih rešitev v dotedanjih izdajah v obliki opomb k posamezni besedi. Ena od bistvenih načelnih novosti izdaje je izbira mednarodne fonetične transkripcije za objavo fonetičnega prepisa, ki pomeni odločilen korak k standardizaciji zapisov kot nujna podlaga za kasnejše elektronske izdaje. Sledijo ji štirje prvič poudarjeno literarizirani prevodi, ki so preseglji zgolj jezikovno informativnost besedila in udejanjili doslej tolikokrat omenjene literarne prvine besedila Brižinskih spomenikov.⁶ Idejo Pogačnik-Kolaričeve izdaje iz leta 1968⁷ je akademijina izdaja uporabila s popolno evidenco dotedanjih izdaj in celotno bibliografijo tematskega področja (*Bibliografija*) in s popolnim večjezičnim *Slovarjem* besedja Brižinskih spomenikov, ki vključuje leksikalne rešitve iz tu objavljenih prevodov in tudi starocerkvenoslovanske besediščne ustreznike. Ambicija o sintezi vsega, kar vemo o Brižinskih spomenikih, se je razumno strnila v pregledne problemske uvode k posameznim poglavjem (prepisi, prevodi) in v *Oris raziskav* kot nekakšne spodbude svetovni raziskovalni javnosti, da v času pred iztekom tisočletja preveri dosedanje znanje in ga dopolni z novim.

2.

Naslednje leto (1993) sta SAZU in ZRC SAZU založila novo izdajo izključno za potrebe strokovne javnosti, s katero sta vabila k udeležbi na mednarodnem simpoziju o Brižinskih spomenikih.⁸

⁵ © *Brižinski spomeniki, Znanstvenokritična izdaja*, ZRC SAZU, Ljubljana 1992.

⁶ Prvič Jože Pogačnik: *Kompositorische und stilistische Besonderheiten der Freisinger Denkmäler (Prolegomena)*, str. 106-120, v: *Freisinger Denkmäler. Brižinski spomeniki [...]*, München 1968.

⁷ Glej enoto 369, str. 180 v *Bibliografiji* M. Kranjca.

⁸ 14.-16. april 1994, SAZU, Ljubljana.

Nova izdaja se od prve razlikuje predvsem po vključitvi grafično preprostejšega faksimila⁹ v knjigi, in sicer takoj za *Vsebino*. Izpuščeno je poglavje *Poročilo o faksimiliranju*, povzetka v tuji jezik pa izpuščata informacija o faksimiliranju. Redaktorji¹⁰ so poskrbeli, da se je v preostalih poglavjih v celoti ohranila paginacija prve izdaje, kar je pomembno zaradi enotnosti pri iskanju navedkov in citiranju. Drugih odločnejših posegov v izdaji ni. Knjiga ima torej X + 198 str.

V besedilo je vključenih še približno 80 popravkov mest, ki imajo značaj tiskovnih napak, zato so se uredniki odločili, da novo izdajo Brižinskih spomenikov imenujejo "2. pregledana izdaja."

3.

Obe izdaji sta bili v strokovni javnosti dobro sprejeti in prav evidentiranje vsega dosedanjega védenja o Brižinskih spomenikih v eni knjigi je botrovalo uspehu odmevnega Mednarodnega simpozija o Brižinskih spomenikih (1994) s spremljajočimi kulturnimi prireditvami¹¹ in poznejšega *Zbornika Brižinski spomeniki*,¹² hkrati pa sprožilo sestrsko izdajo v tujini¹³ in prvo elektronsko izdajo.¹⁴ Pedagoške potrebe univerzitetnega študija in nove zgodovinsko-politične okoliščine¹⁵ so spodbudile pričujočo 3. izdajo *Brižinskih spomenikov* iste raziskovalne skupine, ki njenega izida ne bo dočakala neokrnjena, saj sta medtem umrla njena odločilna soavtorja, akademika Tine Logar in Franc Jakopin.

Čprav je minilo od prve izdaje komaj dobro desetletje, je nagli razvoj računalniške tehnologije uvrstil naprave, na katerih sta nastajali prvi dve izdaji, med teh-

nično-muzejske predmete.¹⁶ Zato nove izdaje ni bilo mogoče pripraviti na enak način kot prejšnjo 2., pregledano izdajo. Urednika¹⁷ in založnica¹⁸ so se zato odločili za kombinacijo reprinta in dopolnjenih oz. predelanih poglavij ter dodanih popravkov. Značaj reprinta imajo str. I-IX in str. 7-153, medtem ko imajo strani [1-6] in strani od str. 153 dalje značaj dopolnjene izdaje. Izdaja prinaša vsebinske izboljšave v poglavjih *Oris raziskav* in *Bibliografija* in popravke zlasti za poglavje *Slovar*.

Pričujoča izdaja še naprej v večjem delu ohranja isto paginacijo kot prejšnji dve izdaji, in sicer do str. 153. Od te strani dalje je bilo besedilo stavljeno na novo.

Prof. ddr. Igor Grdina je v poglavju *Oris raziskav* dodal besedilo, ki obravnava čas od izida pregledane izdaje do konca redakcije te izdaje. Opozarjamo tudi na popravek istega avtorja, vključen v besedilo na str. 7 (kvaternij in kvinternij).

Prof. Marko Kranjec je v celoti pregledal in dopolnil poglavje *Bibliografija*. Dopolnjeno je bilo tudi *Imensko kazalo*, zlasti zaradi poglavja *Bibliografija*.

Redakcijskemu poročilu sledi še stran *Errata*, ki prinaša za to izdajo pomembne popravke in dodatke. V prvem delu so navedeni popravki, ki se nanašajo na poglavje *Slovar*, v drugem delu pa sta dostavka k *Bibliografiji*, ki sta bila uvrščena tik pred koncem natisa.

Založnica in izdajatelj ob izidu pričujoče izdaje, ko bo slavni Kodeks Clm 6426 prvič razstavljen v Sloveniji, potem ko je drugič zapustil sedanje hranišče,¹⁹ upata, da bo pričujoča tretja znanstvenokritična izdaja *Brižinskih spomenikov* istih avtorjev doživela nadaljevanje v elektronski obliki.

⁹ V enobarvni dupleks-tehniki.

¹⁰ J. Faganel, F. Jakopin, J. Kos, T. Logar, B. Paternu.

¹¹ Otvoritvena slovesnost 14. aprila 1994 v Narodni galeriji s koncertno izvedbo kantate Jakoba Ježa *Brižinski spomeniki* in recitacijo besedil BS I-III v izvedbi J. Albrehta, Š. Drolc, B. Juha, N. Ivanič in A. Valiča. Izdaja zvočne kasete pri RTV Slovenija z govorno reprodukcijo izvirnika Brižinskih spomenikov in interpretacijo v sodobni slovenščini. – Že v aprilu 1991 je bila v okviru Tedna nemške kulture odprta razstava o Brižinskih spomenikih, ki jo je pripravila Narodna in univerzitetna knjiž-

nica v Ljubljani v sodelovanju z Bayerische Staatsbibliothek.

¹² Ljubljana 1996.

¹³ J. Jež: *Monumenta frisingensia, Brižinski spomeniki*, Mladika-Vallechi, Trst-Firenze 1994 isl.

¹⁴ <http://www.kortlandt.nl/editions/freis.html>

¹⁵ Vstop Slovenije v Evropsko zvezo.

¹⁶ Atari.

¹⁷ D. Dolinar in J. Faganel.

¹⁸ Založba ZRC.

¹⁹ Razstavljen je bil že v Vatikanu.

Errata

SLOVAR

	<i>napačno</i>	<i>pravilno</i>
1) str. 132, 2. stolpec, 4. vrstica od zg. pri geslu biti	jézi	iezi
2) str. 133, 2. stolpec, 16. vrstica od zg. pri geslu bozuuani	delež	del.
3) str. 133, 2. stolpec, 6. vrstica od sp. pri geslu briplisaze ze	nedov.	dov.
4) str. 138, 2. stolpec, 11. vrstica od sp. pri geslu izpovueden	БЪИТИ	БЪИТИ
5) str. 139, 2. stolpec, 13. vrstica od sp. pri geslu metlami	O mn. ž	ž O mn.
6) str. 139, 2. stolpec, 10. vrstica od sp. pri geslu metsi	O mn. m	m O mn.
7) str. 147, 2. stolpec, 13. in 14. vrst. od sp. pri geslu tere	ТЕ ЖЕ, ТЪЖЕ	*ТЕЖЕ, *ТЪЖЕ
8) str. 147, 2. stolpec, 7. vrstica od sp. pri geslu tnachu	ТАТИ, ТЪНЖ	*ТАТИ, *ТЪНЖ
9) str. 148, 2. stolpec, 11. vrstica od sp. pri geslu ugongenige	УҮҮГОНІЕНЬІЕ	*УҮҮГОНІЕНЬІЕ
10) str. 149, 2. stolpec, 11. vrstica od zg. pri geslu uzmztue	*БЪЗМАСТВО	*БЪЗМАЗСТВО
11) str. 152, 2. stolpec, 19. vrstica od zg. pri geslu zloueza	zloueza	zlovueza

BIBLIOGRAFIJA

Brižinski spomeniki: tisoč let slovenske pisane besede [videoposnetek]. Scenaristka Marijana Filipič; strokovna sodelavca Mihael Glavan, Jože Faganel; režiser Jure Pervanje; pripovedovalec Aleš Valič. – [Ljubljana] : RTV Slovenija, april 2001.

Kortlandt, Frederik: The Freising Manuscripts I, II, III. An electronic text edition. Dostopno na Internetu (URL): <http://www.kortlandt.nl.editions/freis/html>.

Zadnjič spremenjeno 10. oktobra 2001. Prva verzija je bila natisnjena kot sestavni del note 536.

Brižinski spomeniki
Monumenta Frisingensia
Znanstvenokritična izdaja

© Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana, 1992, 1993, 2004
© Slovenska knjiga, Ljubljana, 1992 (za faksimile)

Tretja, dopolnjena izdaja
Uredila: Darko Dolinar in Jože Faganel

Izdajatelj: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU
Zanj: Darko Dolinar

Založnik: Založba ZRC, ZRC SAZU
Zanj: Oto Luthar
Glavni urednik: Vojislav Likar

Oblikovanje: Milojka Žalik Huzjan
Prelom: Alenka Maček

Tisk: Littera picta d.o.o., Ljubljana

Ljubljana 2004

Izdano s podporo Ministrstva za kulturo RS

Eccę bi detd nas neze
gresil tevuekigemube
siti starofti neprigem
uókí mikkoligese per
sali neimugi nislzna
telesimoki nuuvuę
kigemubesti bone
selavuitiubui ne
priazninu uvignar
odszlauuibosige potom
nanarodzlo vuezki
strazti lperzali boi
do neimoki lbllze
duzemirt. lpagibra
trua pomenem ze
dai zino uuebofi na
resemze botomu oz

Atanem zich mirzcih
del Esesunt dela foto
nina Esetrebu tuorim
bratra oclevuetam Efe
tatua Eseraszboi Esepusti
ugongenige Eseroti Choi
se lh nepazem nuge pre
stapam Esene nauuizt
nuzce teh del mirzene
pred bosima ozima mo
sete potomu zinzi uoi
deta. Namirazumeti
esebese priuua zlou
uezi yliza tazie aco
se imuigelim tere ne
priaznina uz nenauvi
desse Abosiu uzliubise

ISBN 961-6500-29-5

9 789616 500296